Monumenta Linguæ Slovacæ
Vol. III

Documenta Theoretico-praeceptiva

Collectio praeceptorum de medicina et natura Saeculi XVII.

Tomus 1

Ediderunt, praefatione, articulis, critico apparatu, notisque instruxerunt
Ioanna Labancova, Lodomerius Olejnik & Adamus Mesiarkin

2019
Universitas Comeniana Bratislavensis

Pamätníky Slovenského Jazyka
Vol. III

Odborno-náučné dokumenty

Zbierka poučení o liečiteľstve a prírode zo 17. storočia

Diel 1

Edovali, úvodom, štúdiami, kritickým aparátom a poznámkami opatrili

Ivana Labancová, Vladimír Olejník & Adam Mesiarkin

2019

Univerzita Komenského v Bratislave

Táto publikácia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-16-0374 *Slovacikálne texty z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780)*

© Ivana Labancová, Vladimír Olejník, Adam Mesiarkin

Recenzovali:
Prof. Martin Homza, Dr.
prof. PhDr. Jozef Baďurík, CSc.

Jazyková úprava:
Peter Benka

Preklad resumé do angličtiny:
Stanislava Kuzmová

Obrázok na obálke: Iniciála „S“ z diela Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*. Augsburg: Theobald Feger & Erhard Ratdolt, 1488, s. 78.

Návrh obálky: Martin Homza a Matúš Brilla
Grafika: Matúš Brilla

Vydala Univerzita Komenského v Bratislave, 2019.
ISBN 978-80-223-4854-6

Obsah

Ivana Labancová: Niekoľko poznámok k dielu „Schola salernitana de conservanda bona valetudine“ 7

Adam Mesiarkin: Receptár a prírodovedná zbierka Pavla Mala v kontexte dejín vied a vlastných zdrojov 23

Pavol Žigo: Schola Salernitana z jazykového hľadiska 58

Schola salernitana de conservanda bona valetudine z roku 1601 71

Resumé 503

Summary 506

Zoznam Archívov, Publikovaných prameňov a Sekundárnej literatúry 509

Ivana Labancová: Slovník pojmov a termínov zbierky Pavla Mala z Mošoviec. 522

Edičná poznámka 548

Autori 549

Ivana Labancová

Niekoľko poznámok k dielu *„Schola salernitana de conservanda bona valetudine“*

Na začiatku veľkých projektov stojí takmer vždy vízia dlhodobej a systematickej práce. Naplnenie týchto cieľov však býva v slovenských pomeroch výnimočné a často tak ostane len pri vydaní jedného dielu. Príčiny tohto stavu bývajú rôzne, no za kľúčové možno okrem nedostatočnej personálnej základne považovať aj fakt, že riešitelia pri tomto type výskumu nemôžu s istotou počítať s perspektívou dlhodobej finančnej podpory. Aj preto nepovažujem za samozrejmosť, že v rukách držíme už tretí diel edície *Monumenta Linguae Slovacae*.

Monumenta Linguae Slovacae

Táto séria vychádza v rámci projektu *Slovaciká z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780),* financovaného od roku 2017 Agentúrou na podporu výskumu a vývoja pri Ministerstve školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky (APVV). Projekt je realizovaný z iniciatívy riešiteľského tímu na čele s Petrom Benkom pod vedením Martina Homzu.[1] Jeho cieľom je sprístupňovanie textov rôzneho tematického charakteru z obdobia raného novoveku vo vernakulárnych jazykoch, primárne v slovenčine z predspisovného obdobia. Okrem samotnej edície prameňov, teda ich transliterovaného prepisu s prípadnými komentármi, obsahujú publikácie aj teoretické a analytické texty monografického charakteru o kontexte vydávaných prameňov. Na obsahu sa podieľa nielen kmeňový riešiteľský tím, ale aj prizvaní vedeckí pracovníci, čo tiež prispieva k vytváraniu interdisciplinárnych väzieb.

V rámci projektu sa riešiteľský tím sústreďuje na pramene súvisiace s územím Horného Uhorska,[2] teda na tie, ktoré vznikli priamo na tomto území alebo sa tam neskôr z akýchkoľvek dôvodov ocitli a sú uložené

[1] Viac o projekte a edícii v Martin, Homza: Niekoľko poznámok k edícii Monumenta Linguae Slovacae. In: Peter Benka, Martin Homza a Pavol Žigo (eds.): *Monumenta Linguæ Slovacæ*, vol. 1: *Documenta Iuridico-Administratoria*, tom. 1 (Formulæ Iuramentorum), Bratislava : Univerzita Komenského, 2018, s. 64 – 65.

[2] Horné Uhorsko je používané v kontexte ranonovovekého významu. Ide o administratívnu, vojenskú a hospodársku oblasť so správou habsburskej monarchie, ktorá je vzdialenejšia od jej centra – Viedne, prevažne na území dnešného severovýchodného Slovenka. Pozri Ondrej Richard Halaga: *Košická administratívna oblasť za feudalizmu* [rukopis]. Košice, 1958, 159 s., alebo tiež Peter Kónya: Horné Uhorsko a jeho úloha v procese reformácie a rekatolizácie. In: *Annales Historici Prešovienses*, roč. 12, 2012, č. 1, s. 75 – 89.

v niektorých z archívov spadajúcich do tohto územia.[3] V edícii *Monumenta Linguae Slovacae* vyšli už dva zväzky. Prvý obsahuje edíciu dokumentov právno-administratívneho charakteru, konkrétne sa zameriava na ranonovoveké prísažné formuly zo 16. – 18. storočia.[4] Druhým dielom je monografia Petra Benku o úlohe jazyka v ranonovovekej mestskej spoločnosti na príklade mesta Bardejov.[5]

Predložený tretí zväzok edície *Monumenta Linguae Slovacae* s názvom *Documenta theoretico-praeceptiva : Collectio praeceptorum de medicina et natura saeculi XVIII.*, tomus 1 (Pamätníky slovenského jazyka, vol. III : Odborno-náučné dokumenty : Zbierka poučení o liečiteľstve a prírode zo 17. storočia, diel 1) sprístupňuje širšej verejnosti text z odborno-náučnej kategórie. Ide o spis s názvom *Schola salernitana de conservanda bona valetudine*, ktorý je momentálne uložený v Štátnom archíve Prešov – Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči vo fonde Zbierka písomnosti rozličnej proveniencie.

Prehľad základnej literatúry

Samozrejme, nemožno tvrdiť, že doteraz vydávaniu prameňov prírodovedného charakteru v širšom zmysle slova v rámci dejín predspisovnej slovenčiny, respektíve ich skúmaniu nebola venovaná pozornosť. Avšak prevažný záujem o tento typ prameňov bol vyvíjaný zo strany jazykovedcov. Nebude prekvapením, že charakter ich výstupov, či už edičných alebo analytických, tak vo väčšinovej miere stál na jazykovednom pohľade na prameň, avšak pozorujúc jazyk ako systém.

Jedným z najaktívnejších tímov v tomto smere je nepochybne Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚĽŠ SAV). Systematickosť na výskume k dejinám slovenčiny a jej vývoju sa odrazila na viac ako sedemnásťročnej[6] tímovej práci jazykovedcov sústredenej v sedemdielnom *Historickom slovníku slovenského jazyka*.[7] Význam a užitočnosť tohto počinu ako pre jazykovedcov, tak i pre historikov, nemožno uprieť. Avšak, hoci ide

[3] V rámci projektu spolupracujeme so Slovenským národným archívom v Bratislave, so Štátnym archívom v Prešove (a všetkými jeho pracoviskami) a tiež s Archívom mesta Košice. Všetky podrobnosti o spolupráci s pamäťovými inštitúciami pozri na http://slovacika.sk/riesitelsky-tim/ v sekcii Spolupracujúce pamäťové inštitúcie.

[4] Peter Benka, Martin Homza a Pavol Žigo (eds.): *Monumenta Linguæ Slovacæ,* vol. 1: *Documenta Iuridico-Administratoria*, tom. 1 (Formulæ Iuramentorum), Bratislava : Univerzita Komenského, 2018, 384 s.

[5] Peter Benka: *Monumenta Linguæ Slovacæ,* vol. 2 : Monographiae: Erbs et Lingua. Bartpha Recentioris Aevi, tom. 1, Bratislava : Univerzita Komenského, 2019, 308 s.

[6] Jednotlivé diely *Historického slovníka slovenského jazyka* síce vychádzali v intervaloch medzi rokmi 1991 – 2008, avšak myšlienka na jeho realizáciu a prípravy s ňou spojené začali už oveľa skôr, v roku 1961. Viac o tom, čo vydaniu predchádzalo, pozri úvod k edícii Milan Majtán: *Pramene k dejinám slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1992, s. 10.

[7] Milan Majtán (ed.): *Historický slovník slovenského jazyka*. vol. 1 – 7. Bratislava : Veda, 1991 – 2008.

o výkladový slovník s exemplifikáciou, predsa len možno z pohľadu historika povedať, že nazhromaždené slová sú bez uceleného textu neukotvené v kontexte. Z toho dôvodu sa za obzvlášť prínosnú dá považovať iniciatíva eliminovať tento nedostatok a pramennú základňu historického slovníka v podobe ucelených textov samostatne vydať. Tie vyšli v rámci momentálne trojdielnej edície *Pramene k dejinám slovenčiny*.[8] Avšak pri výbere i rozsahu jednotlivých textov sa tiež bral ohľad skôr na výskumné ciele zostavovateľov, teda ponúknuť dostatočný priestor kultúrnej slovenčine na jej jazykovú analýzu s čo najpestrejšou slovnou zásobou, preto sú v tejto edícii vybrané texty rôznych žánrov. Niektoré z textov navyše nie sú publikované v celom svojom rozsahu, bol uskutočnený len výber niektorých úryvkov. Do rôznorodého súboru bola začlenená aj kategória odborno-náučných dokumentov so zameraním na prírodovedné spisy, najmä však liečiteľské či hospodárske rady. Ani jeden z výberov však nie je starší než zo 17. či 18. storočia. Treba však podotknúť, že časť zbierky, ktorú sme sa rozhodli analyzovať v tejto edícii, je obsiahnutá aj v korpuse hesiel *Historického slovníka slovenského jazyka*.

Práce na slovníkoch či edíciách boli tiež podporené jazykovednými analýzami vo forme čiastkových štúdií. K *Historickému slovníku slovenského jazyka* bol jeho redakčným tímom vydaný zborník pod názvom Z histórie lexiky staršej slovenčiny.[9]

Okrem týchto publikácií, síce všeobecnejšieho charakteru, ale stále veľmi užitočného nielen pre tento konkrétny zväzok, ale pre celú edíciu, boli tiež monografie a čiastkové štúdie týkajúce sa výhradne prírodovedných tém a súvisiace s obdobím raného novoveku. Na tomto mieste spomeňme aspoň zopár kľúčových, o ktoré sa opierali štúdie k nami analyzovanému prameňu. Aj v tomto prípade ale platí, že všetky majú skôr jazykovedný charakter.

Jednou zo základných a zároveň najdôležitejších prác k téme lekárskych spisov je kritická edícia Gyulu Décsyho s názvom *Eine slowakische medizinische Handschrift*,[10] ktorá obsahuje analýzu medicínskeho rukopisu, doteraz považovaného za najstarší prameň prírodovedného charakteru z dnešného územia Slovenska. Autor v edícii rozobral jednotlivé zložky rukopisu, od jeho fyzického opisu po obsahový, a to tak v rovine zdrojov

---

8 Milan Majtán (ed.): *Pramene k dejinám slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1992, 397 s.; Tatiana Laliková (ed.): *Pramene k dejinám slovenčiny*, vol. 2. Bratislava: Veda, 2002, 276 s.; Rudolf Kuchar a Iveta Valentová (eds.): *Pramene k dejinám slovenčiny*, vol. 3. Bratislava: Veda, 2008, 296 s.

9 Milan Majtán a Tatiana Laliková: *Z histórie lexiky staršej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2008, 231 s.

10 Gyula Décsy (ed.): *Eine slowakische medizinische Handschrift*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956, 304 + 8 s.

a historických súvislostí, ako aj v tej jazykovednej. Vychádzajúc z názvu analyzovanej pamiatky bolo nevyhnutné siahnuť po prácach venujúcich sa textu *Schola salernitana.* Preto bola jednou z užitočných prác edícia Jána Junasa *Salernské pravidlá zdravia*,[11] ktorá obsahovala dielo Jána Tonsorisa *Sana consilia medica*, okrem vlastného textu obsahujúceho aj „přjdawek" v podobe prekladu textu regimen sanitatis.[12]

Pre odhaľovanie súvislostí skúmaného prameňa s inými pamiatkami sa ako užitočné javili napríklad práca Mirjam Bohatcovej o českých tlačených herbároch[13] či štúdia Júliusa Sopka, v ktorej sa venuje 11 kódexom s prírodovednou tematikou, pochádzajúcim z územia Slovenska.[14] Veľmi prínosná je práca Bohuša Kuchára, ktorá je síce rozsahom kratšia, ale informačne o to bohatšia. Tá poslúžila ako vzor obsahového spracovania archívneho prameňa a zároveň napomohla k rozlúšteniu ďalšieho zdroja použitého v zbierke Pavla Mala.[15] Ako dôležitú prácu pre úvod do problematiky k lekárskym prameňom stredoveku a raného novoveku nemožno opomenúť štúdiu Márie Bokesovej-Uherovej.[16]

Významnými prácami, avšak jazykovedného zamerania, boli výskumy názvov liečivých rastlín a stabilizácie botanickej terminológie Marie Majtanovej[17] či štúdia Františka Gregora k slovníkovému spracovaniu ľudových názvov rastlín.[18]

Regimen sanitatis

Archívna jednotka je oficiálne katalogizovaná ako *Schola salernitana de conservanda bona valetudine*, avšak tomuto názvu je potrebné sa v prípade

---

11 Ján Junas (ed.): *Salernské pravidlá zdravia*. Martin : Osveta, 1977, 107 s.

12 Ján Tonsoris: *Sana Consilia Medica aneb Zdrawá Radda Lékařská* : *S připogenau Domownj Apatéčkau*. Skalica, 1771, 254 s. Prameň dostupný aj v digitálnej podobe vo Vedeckej knižnici v Olomouci: http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/view/uuid:4af80bbd-6c20-4f85-956c-cdb05fd2c53d?page=uuid:8b35b46f-bd09-47c0-95fe-db0206c84eb0

13 Mirijam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století.* Praha : Národní knihovna, 1991, 123 s.

14 Július Sopko: Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku,* vol. 8, Bratislava : Veda, 1977, s. 11 – 44.

15 Bohuš Kuchár: Receptár z 18. storočia. In: *Slovenský národopis*, roč. 14, 1966, č. 3, s. 448 – 452.

16 Mária Bokesová-Uherová: Stredoveký lekársky rukopis zo Slovenska. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vedy a techniky na Slovensku*, vol. 7, Bratislava : Veda, 1974, s. 53.

17 Marie Majtánová (ed.): *Trifolium sanitatis*. Bratislava : Tatran, 1987, 136 s.; Eadem: Názvy cudzokrajných drog rastlinného pôvodu v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760. In: *Československý terminologický časopis,* roč. 4, 1965, s. 93 – 101; Eadem: Názvy liečivých rastlín v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760. In: *Československý terminologický časopis,* roč. 3, 1964, s. 203 – 217; Eadem: Ustaľovanie slovenského botanického názvoslovia v predspisovnom období. In: *Slavica Slovaca,* roč. 20, 1985, s. 167 – 169.

18 František Gregor: K dejinám slovníkového spracovania slovenských ľudových názvov rastlín. In: *Jazykovedný časopis,* roč. 17, 1966, č. 1, s. 44 – 63

rozoberaného prameňa bližšie venovať a objasniť jeho kontext. Dielo označované *Regimen scholae Salernitanae* alebo *Regimen sanitatis Salernitanum* je príručka preventívnej medicíny, venujúca sa najmä starostlivosti o hygienu a princípom správnej životosprávy. Salernské pravidlá zdravia vznikali pravdepodobne už od 12. storočia, avšak ich autor nie je známy. Popularita tohto dokumentu, neskôr znásobená rozvojom kníhtlače a prekladmi do vernakulárnych jazykov, spočívala azda v skĺbení elitného intelektuálneho sveta a sveta každodennosti, pretože dielo bolo už určené širšiemu okruhu užívateľov, hoci stále všeobecne vzdelanému. K nárastu popularity navyše prispel španielsky lekár Arnoldus de Villanova, ktorý pravidlá upravil a doplnil o odborný komentár. O jedno z ďalších významnejších prepracovaní sa v 16. storočí postaral Johannes de Mediolano, ktorý dielo vydal pod názvom *Schola Salernitana sive de conservanda valetudine preacepta metrica*. Popularitu v prostredí strednej Európy získali Salernské pravidlá zdravia práve v tejto podobe. [19] Hoci sa titul tohto prepracovania zhoduje s deklarovaným názvom prameňa vydávaného v tomto zväzku , v skutočnosti nemožno hovoriť o jednom z prekladov či ďalších verzií tejto lekárskej príručky. Analyzovaná zbierka poučení má s pôvodnými salernskými pravidlami spoločných len zopár veršov na fóliu 2r, konkrétne

Si uis incolumem, si uis te reddere sanum,
Curas tolle graues, irasci crede profanum,
Parce mero, coenato parum, non sit tibi uanum
Surgere post epulas somnum fuge meridianum.
Haec bene si serues, tu longo tempore uiues.

Item:
Si tibi deficiant medici, medici tibi fiant,
Haec tria, mens hilaris, requies, moderata diaeta.[20]

Na tomto mieste sa však akákoľvek priama súvislosť so Salernskými pravidlami končí. Dôvod, prečo je pod týmto názvom prameň uložený v archíve, je pravdepodobne práve explicitná zmienka tohto titulu na fóliu 2r.

[19] Ján Junas (ed.): *Salernské pravidlá zdravia.* s. 96 – 99, alebo tiež Mária Bokesová-Uherová: *Zdravotnícto na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 28.

[20] Chcessli hovět zdravj swému, / Dlauho na Swětě žiw byti, / hleď toto při sobě mjti: Nermuť se mnoho nepečůg. Gakž můžess hněwu se zpečůg. Pi málo, skrowné wečeřeg, za Stolem dlauho nesedeg, Nespi we Dne, nedz Wody, Ani Wětry, vgdess Sskody, T čině dlauho žiw budess, Mnohych Nemocy pozbudess. Nemássli Lekaě sweho, hleď ssetřiti toho treho; Buď wesel, Pokog zachowey W mjrne Střjdmosti se chowey. Preklad podľa Ján Tonsoris. *Sana Consilia Medica aneb Zdrawá Radda Lékařská: S připogenau Domownj Apatéčkau*. Citované podľa Ján Junas: *Salernské pravidlá zdravia*, s. 8 – 11.

Uvedený úryvok zo Salernských pravidiel zdravia je vložený medzi latinské biblické citáty, konkrétne pred úryvkom z Knihy Sirachovcovej,[21] Knihy Deutoronómium,[22] z Prvej knihy kráľov[23], na záver salernský úryvok plynulo prechádza do biblických citátov z Knihy žalmov[24] a z Knihy proroka Ezechiela.[25] Citáty z Biblie ako tá najvyššia autorita sú vybrané a použité funkčne. Ich úlohou je nabádať čitateľa k zdravému životnému štýlu, zdravie nepodceňovať a lekárov mať v úcte.

Zbierka poučení o liečiteľstve a prírode

Vzhľadom na to, že sa bližším porovnaním podarilo vylúčiť nadväznosť či priamy preklad *Salernských pravidiel zdravia* v tomto prameni, bolo potrebné zistiť, aký spis bol predlohou prekladateľa. Na základe hlbšej analýzy Adama Mesiarkina vieme, že ide o kompilát viacerých zdrojov. Zbierka Pavla Mala vo výraznej miere čerpala napríklad z českých prekladov herbára Pietra Andrea Mattioliho – preklad Tadeáša Hájeka z Hájku a tiež neskorší preklad Adama Hubera s Riesenpachu, z diela Adama Hubera s Danielom Adamom Veleslavínom, ďalším zdrojom, tentokrát už latinských pasáží, bol medzi inými napríklad traktát o more Pietra Baira, v astrologickej časti čerpal autor z práce Henricha Rantzaua, a iných.[26] Sumárne teda možno konštatovať, že dielo pozostáva z viacerých „tematických celkov", ako napríklad z botaniky, zoológie, mineralógie, astrológie, venuje sa témam fauny i flóry a tiež neživej prírode, obsahuje medicínske rady o more či hospodárske rady pre chov zvierat a pestovanie úžitkových rastlín. Na niektorých miestach prameň obsahuje koncepty potvrdení a nariadení Spišskej stolice.

V súvislosti s týmito zisteniami sme považovali za mätúce ponechať (obsahovo nesprávny) archívny titul ako názov edície, a preto sme sa rozhodli uprednostniť pomenovanie *Zbierka poučení o liečiteľstve a prírode zo 17. storočia*. Explicitne z textu na prvom fóliu sa dozvedáme o údajnom autorovi

---

[21] *Lekárovi preukazuj úctu, aká mu patrí pre jeho dôležitosť; veď i jeho stvoril Pán. Umenie liečiť totiž pochádza od Najvyššieho a od kráľa dostáva lekár dar. Vedomosti lekára zvyšujú jeho vážnosť a mocnári ho budú obdivovať. Pán stvoril liečivé byliny vychádzajúce zo zeme a rozumný muž nimi nepohŕda.* (Sir 38, 1-4). Všetky biblické úryvky v tejto štúdii citované podľa Ekumenického preklad Biblie z roku 2017.

[22] (…) *pretože od toho (Boha) závisí tvoj život a dĺžka tvojich dní* (…) (Dt 30, 20)

[23] *Ak budeš chodiť po mojich cestách, zachovávať moje ustanovenia a moje príkazy, ako to robil tvoj Otec Dávid, predlžím ti aj vek.* (1Kr 3, 14)

[24] *Keby ti po boku padli tisíce a desaťtisíce po pravici, teba nezasiahne* (Ž 91, 7)

[25] *Takto však vraví Pán, Hospodin: I keby som poslal proti Jeruzalemu svoje štyri prísne prejavy súdu – meč, hlad, dravú zver a mor –, aby som z neho vykynožil ľudí i zvieratá, zostali by v ňom zachránení, ktorí vyvedú synov a dcéry.* (Ez 14, 21 – 22)

[26] Pre informácie o ďalších zdrojoch a ich podrobnejších charakteristikách pozri Adam Mesiarkin: Receptár a prírodovedná zbierka Pavla Mala v kontexte dejín vied a vlastných zdrojov. In: Ivana Labancová, Adam Mesiarkin a Vladimír Olejník: *Monumenta Linguae Slovacae*, vol. 3*: Documenta Theoretico-Praeceptiva,* tom. 2, Bratislava : Univerzita Komenského, 2019, s. 23 – 57.

tejto zbierky a dobe jej vzniku. Zbierku podľa týchto informácií zostavil rektor školy v Mošovciach Paulus Malus v roku 1601. Podľa *Gymnaziológie* Jána Rezika[27] pochádzal z Liptova a okrem iných miest pôsobil aj v mošovskej škole.[28] Chronologické vymedzenie jeho tamojšieho pôsobenia nie je celkom jednoznačné. *Gymnaziológia* uvádza, že v roku 1600 už mal pôsobiť ako rektor školy v Hlohovci, hoci Martin Lauček vo svojom diele Collectanea kladie jeho pobyt v Mošovciach až do roku 1603.[29] Keďže dielo samotné je datované do roku 1601, možno sa prikláňať k predpokladu, že prinajmenšom v tom roku bol ešte Pavol Malus rektorom v Mošovciach. Z prvého fólia sa dozvedáme nielen o autorovi, ale aj o adresátovi diela. Malus ho venoval Andrejovi Justovi z Necpál z Turčianskej stolice.[30] Napriek zdanlivej jednoznačnosti informácií zo začiatku rukopisu nemožno s istotou potvrdiť autorstvo spomínaného Pavla Mala, prinajmenšom nie výlučné. Vedie nás k tomu najmä fakt, že celá zbierka bola napísaná viacerými rôznymi rukami, ktorých počet sa pohybuje okolo čísla 20.

Pisárske ruky

Práve toto pomerne vysoké číslo v rámci jedného rukopisu otvára veľa otázok. Keďže sa ruky v rámci tohto prameňa pomerne často menia aj na priestore jedného fólia (napríklad v dôsledku neskoršieho dopĺňania textu – nadpísania či interlineárnych a marginálnych dodatkov), rozhodli sme sa neuvádzať tieto zmeny v poznámkovom aparáte textu, ale vyhradiť problematike dostatočný priestor v úvode. Ešte pred ich rozborom treba zdôrazniť, že niektoré ruky sa v prameni objavujú častejšie a napísané nimi bolo oveľa viac textu než inými rukami. Nemožno tiež povedať, že ruky do textu vstupovali postupne a ucelene. Častokrát sa jednotlivé ruky do rukopisu vracali a dodávali doň väčšie celky alebo len dopisovali krátke poznámky na okraj riadku či medzi riadky. Mohli by sme tak ruky rozdeliť

---

27 Ján Rezik: *Gymnaziológia*, 1. diel. *Školy magnátov a šľachticov.* Zlatý fond denníka SME 2009, [cit. 15. 2. 2020]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1158/Rezik_Gymnaziologia-1-diel-Skoly-magnatov-a-slachticov-

28 *Ibidem*, s. 54.

29 *Ibidem*, s. 54.

30 Justovci (Juštovci, Justh) boli uhorským zemianskym rodom, nobilitovaným v polovici 15. storočia. *Justovci* [online]. *Encyclopaedia Beliana,* ISBN 978-80-89524-30-3. [cit. 2020-02-19]. Dostupné na internete: https://beliana.sav.sk/heslo/justovci. Obec Necpaly v Turčianskej stolici sa stala ich sídelným majetkom postupne v 15. storočí. Marek Miloš: Necpalskovci a Justovci. Prevzatie turčianskych majetkov v 15. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 577 – 589. Okrem Andreja Justa (spomenutého v dedikácii) je v prameni zmienený aj iný člen rodu – Mikuláš Just. Na fóliu 68r: *MACRI AUT POTIVS INCERTI AUTORIS DE NATURA HERBARUM ET LAPIDUM. Scripta Ex libro Gen[erosi] ac Egr[egii] D[omi]ni Nicolai Iüsth Moecenatis mei charis[simi] in ejusdem Curia 7. Aprilis Anno Cycli [Christ]iani, eunte supra Sesquimillesimum, Sextum.*

na tie frekventovanejšie, ktoré zostavili väčšinu textu, a tie, ktoré spísali len zopár kratších pasáží. Pre lepšiu prehľadnosť označujeme jednotlivých pisárov ako Ruka 1 – Ruka 20.

Úvodné strany, na ktorých sa nachádza venovanie, podpis Pavla Mala, rektora mošovskej školy, biblické citáty a tiež úryvok z básne *Regimen sanitatis* (fólio 1r – fólio 2v) sú napísane rovnakou rukou (Ruka 1), ktorá sa na inom mieste v texte už neopakuje.

Ďalšia pasáž pod názvom *Methodica tractatio de peste una cum remediis praeservativis et curativis* (fólio 3r – fólio 10v) z traktátu Petra Bayera figuruje v zbierke ako ucelená časť bez zásadných vstupov ďalších pisárov (ak opomenieme príležitostné korekcie textu), je spísaná Rukou 2.

Už od fólia 11r možno badať zmenu jazyka (z latinského na slovenský), ale s ním aj (pravdepodobne súvisiacu) zmenu ruky (Ruka 3). Tento stav trvá do fólia 13r, avšak práve na tejto strane je prerušený krátkym latinským odsekom spísaným Rukou 4.

Text pokračuje v latinčine od fólia 13v práve týmto pisárom (Ruka 4) a tematicky je venovaný planétam a iným vesmírnym telesám. Ruka 4 zaznamenáva text až do fólia 33r, kde na jeho začiatku plynulo prechádza do jemne odlišného typu písma (Ruka 5) a v tomto štýle pokračuje až do fólia 42v, kde opäť – bez akéhokoľvek prerušenia – prechádza opäť do štýlu písma Ruky 4. Od fólia 43r na spodnej časti opäť nastupuje Ruka 5, ktorá pokračuje do fólia 64r. Od nadpisu *Regulae minvtiones ex Doctrina philosophorum* prechádza písmo do ďalšieho štýlu (Ruka 6). Od fólia 65r počnúc nadpisom *Plantandi ed seminandi, arbores inferendi* sa vracia štýl písma Ruky 4, ktorá hneď na druhej strane, na fóliu 65v, prechádza do Ruky 5 a pokračuje do fólia 67v. Ďalšia časť zbierky, začínajúca na fóliu 68r pod názvom *Macri Autiotivs incerti autoris de natura herbarvm et lapidvm*, začína v štýle Ruky 4, ktorá na druhej strane prechádza do Ruky 5, avšak s marginálnymi poznámkami v štýle písma Ruky 4. Na fóliu 69r prechádza text opäť do slovenčiny, tentokrát s nadpisom *Ex Herbario Petri Matthioli*, a spolu s jazykom sa mení aj štýl ruky – objavuje sa Ruka 7. Tá sa už na nasledujúcej strane – fólio 69v – strieda s Rukou 4 a po krátkom odseku prechádza do Ruky 5, ktorá pokračuje až do fólia 70v. Na tomto fóliu sa s nadpisom *Ex Matthiolo* mení opäť na Ruku 4 a na tej strane sa ešte raz mení na Ruku 7. Na fóliu 71v dochádza k zmene na Ruku 5 a v tomto štýle pokračuje zápis do fólia 73r, kde sa za sebou prestriedajú najprv Ruka 4 a následne Ruka 7. Na fóliu 75r sa v priebehu odstavca *O kopitnjku* opäť ruky prestriedajú. Začiatok je písaný Rukou 7 a text plynulo prechádza do Ruky 4 a v tomto štýle pokračuje do fólia 76v, kde sa opäť na krátko prestrieda s Rukou 7. S takýmto striedaním pokračujú zápisy na

každej strane až do fólia 84v. Na fóliu 85r sa text vracia opäť do štýlu Ruky 5 a do latinského jazyka, ktorý sa mení na fóliu 89r na Ruku 6. Na konci fólia 89v sa písmo opäť vracia k štýlu Ruky 5 a tá pokračuje až do fólia 92v. Na fóliu 93r sa text opäť vracia do štýlu Ruky 7 a do slovenského jazyka.[31] Táto Ruka 7 pokračuje aj na nasledujúcich fóliách, až do fólia 99v, kde sa na spodnej časti mení na Ruku 8. Na fóliu 100v sa vracia opäť Ruka 7 a na fóliu 101r sa ruky opäť vymenia. Ruka 8 pokračuje do fólia 102r, kde plynule pokračuje naspäť do Ruky 7, ktorá pokračuje až do fólia 108v, kde plynule prechádza do štýlu Ruky 4. Na fóliách 108r a 109r sa nachádzajú rozsiahlejšie poznámky pomedzi riadky ďalším písmom – Ruka 9. Poznámky písané Rukou 4 pokračujú do fólia 109v. Zmena nastáva na ďalšom fóliu – f. 110r, kde sa písmo mení na nový štýl – Ruka 10. Text v tomto štýle pokračuje do fólia 113v, kde prechádza k Ruke 4. Na fóliu 116v Ruka 4 opäť prechádza do Ruky 10 a stav sa v opačnom garde mení na fóliu 118r. Štýl písma sa mení na fóliách 121v – 122r, kde je text písaný Rukou 11 a potom opäť prechádza do Ruky 4. Na fóliu 122v sa text mení na štýl Ruky 10, ktorý sa opäť mení na fóliu 124v a opäť prechádza do štýlu Ruky 4. Ruka 10 a Ruka 4 sa opäť striedajú na fóliu 126r a text písaný v štýle Ruky 10 pokračuje až do fólia 131v. Fólio 132r je opäť písané v štýle Ruky 4 a na ďalšej strane dochádza opäť k zmene na Ruku 10, ktorá s krátkym prestriedaním Ruky 4 na fóliu 135v pokračuje do fólia 136v. Ruka 4 je opäť preferovaná od fólia 137r a zmena v prospech Ruky 10 nastáva opäť na fóliu 138r. Od fólia 138v až do fólia 142r je text písaný opäť Rukou 4. Na fóliu 142r pribúda ďalšia ruka – Ruka 12, ktorou je zapísané celé fólio 142v. Na fóliu 143r sa opäť vracia Ruka 4, ktorá pretrváva len do fólia 145r. Na fóliu 145v sa objavuje Ruka 13, ktorá sa prestrieda s Rukou 12. Na fóliu 146r sa nachádzajú Ruka 7 a Ruka 13. Na fóliu 146v sa okrem jedného malého odseku napísaného ďalšou rukou (Ruka 14) nachádza text napísaný Rukou 7. Na fóliu 147v sa strieda Ruka 12 s Rukou 13, ktorá pokračuje až do fólia 155r. Na fóliu 156r sa opäť objavuje Ruka 7 a na fóliu 156v je prestriedaná Rukou 12, ktorá pokračuje aj na fóliu 157v. Na fóliu 158r sa opäť objavuje Ruka 7. Fólio 158v začína Rukou 12, ale po krátkom odseku ju vystrieda Ruka 14, ktorá s menšími prerušeniami (Rukou 12 na fóliu 159r a fóliu 160v) pretrváva do fólia 162r. Na fóliu 162r sa objavuje opäť Ruka 12, ktorou je text písaný do fólia 163r. Na tomto fóliu pribúda ďalšia ruka do portfólia – Ruka 15, ktorá pokračuje na ďalšiu stranu a tam sa strieda s Rukou 12. K striedaniu týchto dvoch rúk na každej strane dochádza až do fólia 165v. Od tohto fólia pokračuje text v Ruke 12 až do fólia

[31] Na tejto strane sa taktiež nachádza veľmi zle čitateľný latinský text, pravdepodobne pochádzajúci z 18. storočia a nesúvisiaci s prírodovedným charakterom zbierky.

171r. Na fóliu 172r sa objavuje ďalšia – Ruka 16. Fólio 175r pokračuje Rukou 4, ktorú na fóliu 176v preruší Ruka 10 a tá pokračuje do fólia 178r. Na fóliu 178v sa objavuje Ruka 4 popretkávaná interlineárnymi a marginálnymi poznámkami pravdepodobne Rukou 12. Fólio 179r je písané Rukou 12, ako hlavný text, tak i ten marginálny. Od fólia 179r do fólia 181r je písaný text Rukou 13, ktorá plynulo prechádza do ďalšej ruky – Ruky 17 – a pokračuje až do fólia 182v. Ruka 13 pokračuje novým fóliom a zmena nastáva na fóliu 184r, keď sa mení na Ruku 10. Tá na fóliu 186r plynulo prechádza do Ruky 4 a tá končí na fóliu 188r.[32] Fólio 191r začína obsahovať abecedný zoznam chorôb a na nasledujúcich fóliách sa strieda niekoľko rúk, pričom hlavnou rukou, je Ruka 13, ktorá je popretkávaná Rukou 12, tento stav pokračuje až do fólia 202v. Na fóliu 203r sa objavuje ďalšia ruka – Ruka 18, ktorá je následne popretkávaná Rukou 13 a Rukou 12, tento stav pokračuje aj na ďalšej strane. Na fóliu 204v sa objavuje ďalšia ruka – Ruka 19 a na fóliu 205r zase pokračujú Ruka 12 a Ruka 13. Na fóliu 206r pokračuje opäť Ruka 18, ktorú prestriedajú Ruky 12 a 13. Tieto dve ruky pokračujú až do fólia 208v. Na fóliu 209r sa objavuje ďalšia, Ruka 20, ktorá končí na nasledujúcej strane – fólio 209v. Ďalším fóliom pokračujú Ruky 12 a 13, ktoré sa navzájom striedajú, avšak od fólia 213r pokračuje Ruka 12 až do fólia 216r.[33] Fóliom 216v pokračuje Ruka 13, ktorá sa na fóliu 217r vymieňa s Rukou 12.

Na prednom prídoští sa nachádza viacero rúk, pričom dominujú Ruky 12 a 13, ale objavuje sa taktiež Ruka 7. Zadné prídoštie je písané jednou rukou, pravdepodobne Rukou 13.

Označenie ruky	Výskyt ruky
Ruka 1	f. 1r – f. 2v
Ruka 2	f. 3r – f. 10v
Ruka 3	f. 11r – f. 13r
Ruka 4	f. 13r, f. 13v – f. 33r, f. 42v – f. 43r, f. 65r – f. 65v, f. 68r – f. 68v, f. 69v, f. 70v, f. 73r, f. 75r – f. 84v, f. 108v – f. 109v, f. 113v – f. 116v, f. 118r – f. 121v, f. 122r – f. 122v, f. 124v – f. 126r, f. 132r, f. 135v, f. 137r – f. 138r, f. 138v – f. 142r, f. 143r – f. 145r, f. 175r – f. 176v, f. 178v, f. 186r – f. 188r
Ruka 5	f. 33r – 42v, f. 43r – f. 64r, f. 65v – f. 67v, f. 68v, f. 69v – f. 70v, f. 71v – f. 73r, f. 85r – f. 89r, f. 89v – f. 92v

[32] Fólio 188v – fólio 191v obsahujú dokumenty nesúvisiace s prírodovedným charakterom nášho prameňa a pochádzajú až z obdobia 18. storočia, preto ich podoby písma nebudeme radiť k zoznamu našich rúk.

[33] Fólio 216r obsahuje dokumenty nesúvisiace s prírodovedným charakterom nášho prameňa, preto jeho podobu nebudeme radiť k zoznamu našich rúk.

Označenie ruky	Výskyt ruky
Ruka 6	f. 64r – f. 65r, f. 89r – f. 89v
Ruka 7	f. 69r – 69v, f. 70v, f. 73r – f. 75r, f. 76v – f. 84v, f. 93r – f. 99v, f. 100v – f. 101r, f. 102r – f. 108v, f. 146r – f. 147r, f. 156r – f. 156v, f. 158r, predné prídoštie
Ruka 8	f. 99v – f. 100v, f. 101r – f. 102r
Ruka 9	f. 108r, f. 109r
Ruka 10	f. 110r – f. 113v, f. 116v – f. 118r, f. 122v – f. 124v, f. 126r – f. 131v, f. 132v – f. 136v, f. 138r – f. 138v, f. 176v – f. 178r, f. 184r – f. 186r
Ruka 11	f. 121v – f. 122r
Ruka 12	f. 142r – f. 142v, f. 145v, f. 147v, f. 156v – f. 157v, f. 158v, f. 159r, f. 160v, f. 162r – f. 171r, f. 178v?, f. 179r, f. 191r – f. 203v, 205r, f. 206r – f. 208v, f. 210r – f. 216r, f. 217r, predné prídoštie
Ruka 13	f. 145v, f. 146r, f. 147v – f. 155r, f. 179r – f. 181r, f. 183r – f. 184r, f. 191r – f. 203v, 205r, f. 206r – f. 208v, f. 210r – f. 213r, f. 216v – f. 217r, predné prídoštie, zadné prídoštie
Ruka 14	f. 146v, f. 158v – f. 162r
Ruka 15	f. 163r – f. 165v
Ruka 16	f. 172r
Ruka 17	f. 181r – f. 182v
Ruka 18	f. 203r – f. 203v, f. 206r
Ruka 19	f. 204v
Ruka 20	f. 209r – f. 209v

Jazyk rukopisu

Otáznym, hoci o to zaujímavejším, je samotný jazyk textu rukopisu. Keďže vznikol na prelome 16. a 17. storočia, nadväzujúc na staršie zdroje, definíciu to výrazne komplikuje. V ranom novoveku možno hovoriť o predspisovnej podobe slovenčiny, respektíve o kultúrnej slovenčine,[34] ktorá sa vyznačuje vysokou mierou variability v dôsledku rôznych inojazyčných

[34] Predspisovná slovenčina je pojem, ktorý sa používa v odbornej lingvistickej literatúre na pomenovanie podoby slovenčiny pred vydaním Bernolákovej kodifikačnej príručky *Dissertatio-philologica-critica de literis Slavorum.* Pred spisovným obdobím hovoríme o kultúrnej slovenčine – vzhľadom na areál hovoríme o kultúrnej stredoslovenčine, kultúrnej východoslovenčine, kultúrnej západoslovenčine. Medzi tradičné práce rozoberajúce vývoj slovenčiny do klasicky akceptovaných kodifikácií Antona Bernoláka a Ľudovíta Štúra patria: Ján Stanislav: *Dejiny slovenského jazyka,* vol. 1: *Úvod a hláskoslovie.* Bratislava : SAV, 1956, 560 s.; Rudolf Krajčovič a Pavol Žigo: *Dejiny spisovnej slovenčiny.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, 249 s.; Rudolf Krajčovič: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Tretie nezmenené vydanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 343 s.; Ľubomír Ďurovič: Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom. In: Ján Bosák (ed.): *Ľubomír Ďurovič : O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I.*, Bratislava : Veda, 2004, s. 204 – 219.

vplyvov na jej vývoj. Pri rozoberanom texte nie je jazyková analýza jednoduchá aj z toho dôvodu, že v zbierke je použitých viacero zdrojov z rôzneho času a priestoru. Navyše, keďže text s najväčšou pravdepodobnosťou vznikal v prostredí Turčianskej stolice, je obohatený aj o domácu formu jazyka. Na základe jazykovej analýzy prameňa, uskutočnenej Pavlom Žigom, možno povedať, že v texte badať dôsledné vplyvy biblickej češtiny, prejavujúce sa zvlášť na jeho hláskoslovnej úrovni, ale častokrát i na lexikálnej. Okrem tohto výrazného vplyvu sa v prameni nachádza aj veľký počet prvkov kultúrnej stredoslovenčiny, či už hovoríme o morfematickej, fonetickej alebo lexikálnej rovine textu. Treba ale dodať, že tieto prvky biblickej češtiny i kultúrnej slovenčiny nevystupujú osamotene, ale, naopak, sú vo vzájomnom kontakte a spoločne sa prelínajú v rámci jedného textu.[35]

Slovenčina nie je jediným jazykom, ktorý sa v prameni vyskytuje. Okrem nej je približne v rovnakej miere zastúpený latinský jazyk. Okrem týchto dominantných jazykov možno nájsť v texte zopár poznámok v gréčtine (f. 15v) a jednu krátku poznámku v nemčine (f. 79v). V oboch prípadoch ide len o výnimočné použitie.

Zásady prepisovania v rámci edície

Všetky zásady uplatnené pri prepise textu v tomto zväzku edície nadväzujú na pravidlá stanovené pri realizácii prvého dielu.[36] Špecifickosť jednotlivých textov si však vyžiadala niekoľko modifikácií, ktoré je potrebné osobitne objasniť.

Základné pravidlo uplatňované pri edícii *Monumenta Linguae Slovacae* je transliterácia textu. Dôvodom je snaha, aby sme text čo najmenej podrobovali zmenám a vtláčali mu tak svoju interpretáciu, napríklad prispôsobovaním prepisu predpokladanej výslovnosti. V prepise zachovávame text do takej miery, do akej nám to dnešná slovenská podoba grafém umožňuje. Samostatný prístup si vyžadujú aj neskoršie zásahy do textu. Pôvodná verzia prameňa tvorí hlavný text edície a všetky jednoznačne neskoršie zásahy (škrtnutia, prepisovania, nadpísania, interlineárne a marginálne doplnky) sme vkladali do poznámky pod čiarou Aby sme však zachovali približnú formu textu, zápisy, ktoré bližšie určovali obsah textu, nachádzali sa na okraji a slúžili ako istá pomôcka pre používateľov v lepšej orientácii v texte,

[35] Na tomto mieste nie je naším cieľom podať podrobnú jazykovú analýzu. Oveľa detailnejšie sa jazyku prameňa venuje vo svojej štúdii Pavol Žigo: Schola Salernitana z jazykového hľadiska. In: Ivana Labancová, Adam Mesiarkin a Vladimír Olejník (eds.): Monumenta Linguae Slovacae, vol. 3, s. 58 – 70.

[36] Podrobnejšie pozri Pavol Žigo. Zásady prepisovania a čítania slovenských archívnych prameňov v rámci edície *Monumenta Linguae Slovacae*. In: Peter Benka, Martin Homza a Pavol Žigo (eds.): *Monumenta Linguæ Slovacæ*, vol. 1, s. 151 – 153.

sme nechali na ich mieste aj v samotnom prepise, hoci boli dopísané inou rukou. Marginálie sú teda jedným zo špecifík tejto edície. V texte, najmä v latinských pasážach, ale nie výlučne v nich, sa nachádza množstvo skratiek. Hoci to v prameňoch nie je žiadnym výnimočným prvkom a ich rozpisovanie nebýva v edíciách bežné, pri vydávaní ranonovovekých prameňov sme sa ale rozhodli tak urobiť a pre uvedenie celého slova boli použité znaky hranatých zátvoriek ([ ]), aby bolo pre čitateľa jednoznačné, v akom tvare sa nachádzalo slovo v rukopise.

Prirodzenosťou starších rukopisov je horšia čitateľnosť niektorých pasáží. Príčin môže byť viacero – vyblednutie atramentu, jeho zaliatie, zviazanie konvolútu, orezanie vonkajšej hrany listu, mnohopočetné prepisovanie textu alebo jeho viacnásobné škrtanie až do nečitateľnej podoby. Takéto miesta sa vyskytli aj v analyzovanom rukopise a všetky sme príslušne označili symbolom hviezdičky (*) a následne poznámkou pod čiarou so špecifikáciou konkrétnej chyby.

Rukopis obsahuje aj slová, ktoré boli autorom skomolené – či už ide o slovo nesprávne prepísané, alebo ho autor zle rozpoznal. Ak ide o chybu, ktorá zapríčiňuje posun vo význame, uvádzame správnu verziu v poznámke pod čiarou. V prípade hláskoslovnej zmeny, ktorá neovplyvňuje význam slova, alebo spojenia dvoch slov či spojenia predložky s nasledujúcim slovom (napríklad *khlawe*), pokiaľ neprebehla následná autokorekcia či neskoršia úprava, poznámku pod čiarou neuvádzame. Takéto situácie nastávali v texte úplne bežne, napríklad aj v dôsledku rýchleho písania. Takisto emendácie latinských textov uvádzame v poznámke pod čiarou len vo výnimočných prípadoch a nepoukazujeme na prípady hláskoslovnej zmeny (napr. *huiusmodj* namiesto *huiusmodi*) či iné dobové abúzy, alebo chyby z nepozornosti pisára.

Jednou z tém, ktorým sa príručka venuje, je astrológia, preto sa prirodzene v texte nachádzajú aj symboly planét, a iných vesmírnych telies[37] a znamení zverokruhu.[38]

Slovník

Špecifikom starších textov, zvlášť takých, ktoré sú priekopníkmi vo svojom žánri v domácom jazyku, je ustaľovanie novej terminológie preberaním lexém z iných blízkych jazykov (geograficky i systémovo) alebo stabilizáciou pojmov, ktoré dovtedy boli medzi bežnými užívateľmi známe

[37] ☉ – Slnko, ☾ – Mesiac, ☿ – Merkúr, ♄ – Saturn, ♃ – Jupiter, ♂ – Mars, ♀ – Venuša.

[38] ♈ – baran, ♉ – býk, ♊ – blíženci, ♋ – rak, ♌ – lev, ♍ – panna, ♎ – váhy, ♏ – škorpión, ♐ – strelec, ♑ – kozorožec, ♒ – vodnár, ♓ – ryby.

a používané.[39] Z tohto dôvodu sme na koniec tohto zväzku zaradili slovník. Aj tu sme stáli pred potrebou bližšej špecifikácie jazykovej situácie ranonovovekej spoločnosti. V prípade prvého dielu sme sa stretli s administratívno-právnym charakterom prameňov, pri ktorom sme mali dočinenia s fenoménom preberania slov cudzieho pôvodu v snahe doplniť chýbajúcu lexiku verejnej sféry. Slovná zásoba všedného dňa bola nepostačujúca a bolo potrebné prebrať z iných geograficky či kultúrne blízkych jazykov – latinčina, nemčina, maďarčina – terminológiu.[40] Zaujímavá situácia z hľadiska lexiky a terminológie nastáva aj v prípade liečiteľskej zbierky. Osobitosť analyzovaného rukopisného prameňa spočíva v kontexte jeho vzniku. Pravdepodobná lokalita vzniku prameňa – Turčianska stolica – a fakt, že bola časť textu ovplyvnená českými prekladmi prírodovedných kníh, sa prejavili na výskyte množstva lexikálnych jednotiek pochádzajúcich z českého prostredia, ktoré boli obohatené o slovakizované podoby názvov, respektíve verzie názvov v domácom prostredí vzniku prameňa. Tie mali častokrát úlohu dovysvetliť jednak latinské výrazy, no v niektorých prípadoch aj české. Keďže sa z množstva použitých výrazov (nielen z pomenovaní rastlín) stali už archaizmy, je potrebné vyhradiť im špeciálne miesto a vysvetliť ich.

Je samozrejmosťou, že mnoho z pojmov a názvov, ktoré sa v 17. storočí používali, sa dnes v spisovnej forme jazyka nevyskytuje, zachovali sa nanajvýš v nárečiach. Kvôli identifikácii ich významov bolo potrebné siahnuť po korpuse archaizmov a historizmov zosumarizovaných najmä v sedemdielnom *Historickom slovníku slovenského jazyka*.[41] Veľmi nápomocné sa ukázali aj iné slovníky, napríklad *Slowár Slowenskí Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí* od Antona Bernoláka,[42] či publikácia *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch*.[43] V niektorých prípadoch postačovali aj *Slovník*

---

[39] Pozri napríklad Marie Majtánová: Ustaľovanie slovenského botanického názvoslovia v predspisovnom období. In: *Slavica Slovaca*, roč. 20, 1985, č. 3, s. 278 – 289. Viac o lexikologickom rozbore slovenčiny predspisovného obdobia alebo o vývine a stabilizácii jej lexiky pozri napríklad staršiu z prác Vincent Blanár: *Zo slovenskej historickej lexikológie:* slovníkový rozbor počtových kníh z baníckej osady Boce. Bratislava: SAV, 1961, 335 s. a publikácií k čiastkovým otázkam Historického slovníka slovenského jazyka Milan Majtán a Tatiana Laliková: *Z histórie lexiky staršej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2008, 231 s.

[40] Pavol Žigo: Jazyková charakteristika slovenských prísah z novoveku. In: Peter Benka, Martin Homza a Pavol Žigo (eds.): *Monumenta Linguæ Slovacæ,* vol. 1, s. 134.

[41] Milan Majtán (ed.): *Historický slovník slovenského jazyka*. vol. 1 – 7. Bratislava : Veda, 1991 – 2008.

[42] Anton Bernolák*: Slowár Slowenskí Česko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí. Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum*. Budae: Typ.Reg.Univ.Hungaricae, 1825.

[43] Martina Kopecká: *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch*. Bratislava: Veda, 2011, 202 s.

slovenských nárečí[44] a *Krátky slovník slovenského jazyka*.[45] Avšak vzhľadom na kontext vzniku predmetného rukopisu bolo potrebné okrem spomínaných slovníkov[46] siahnuť aj po českých korpusových výstupoch historickej češtiny, ktoré sú združené v rámci Elektronického slovníka staré češtiny,[47] *Staročeský slovník*,[48] *Slovník staročeský* J. Gebauera,[49] *Malý staročeský slovník*,[50] *Slovníček staré češtiny* F. Šimeka,[51]ktoré sú prístupné prostredníctvom portálu Vokabulář webový.[52]

Formálna úprava zápisu slovníkového hesla spĺňa základné pravidlá lexikografie a bola vyhotovená na základe *Historického slovníka slovenského jazyka*. Okrem samotného výkladu heslo obsahuje aj slovnodruhové určenia, príslušné slovníkové kvalifikátory a exemplifikáciu.

Heslá sú charakterizované príslušným slovnodruhovým určením, v prípade substantív je uvedená rovno skratka gramatického rodu (m, ž, s), v prípade slovies je uvedená gramatická kategória vidu (dk, ndk), ostatné slovné druhy označujeme ich príslušnou skratkou. V slovníku uvádzame aj pôvod cudzích i zdomácnených prevzatých slov skratkou jazyka, z ktorého slovo pravdepodobne pochádza. Po klasifikácii lexémy nasleduje samotný výklad slova. Heslo je väčšinou definované pomocou krátkeho opisného výkladu, prípadne pomocou synoným zo súčasnej spisovnej slovenčiny, pri niektorých odvodených slovách sa k samotnému významu pridáva aj

---

44 Ferdinand Buffa a Ivor Ripka (eds.): *Slovník slovenských nárečí*, vol. 1, A-K. Bratislava: Veda, 1994. 936 s.; Katarína Balleková (ed.): *Slovník slovenských nárečí*, vol. 2, L – P (povzchádzať). Bratislava: Veda, 2006; Adriana Ferenčíková a Ivor Ripka (ed.): *Slovník slovenských nárečí*. L – P (povzchádzať). Bratislava : Veda 2006, 1066 s.

45 Ján Doruľa, Ján Kačala a Mária Pisarčíková (eds.): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, 2003, 985 s.

46 Všetky spomínané slovníky, okrem *Slovníkov slovenských nárečí*, sú dostupné na portáli Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚĽŠ SAV) www.juls.savba.sk v sekcii Slovníkový portál JÚĽŠ SAV.

47 Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2018. Verze dat 1.1.4 [cit. 10. 12. 2019]. Dostupné z: http://vokabular.ujc.cas.cz

48 *Staročeský slovník*. [Seš.] 1–26 [online]. Praha: Academia, 1968–2008 [cit. 10. 12. 2019]. Dostupné z: http://vokabular.ujc.cas.cz

49 Jan Gebauer (ed.): *Slovník staročeský*, 1 – 2, Praha : Academia, 1970.

50 Jaromír Belič, Adolf Kamiš a Karel Kučera (eds.): *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979.

51 František Šimek (ed.): *Slovníček staré češtiny*. Praha: Matice česká, 1947.

52 Vokabulář webový je internetová aplikácia, ktorá bola vytvorená a je naďalej prevádzkovaná Ústavom pro jazyk český Akademie věd České republiky. Od novembra 2006 sú na tomto portáli postupne sprístupňované textové, obrazové a zvukové zdroje, ktoré dotvárajú poznanie historickej podoby češtiny. Všetky informácie o projekte vrátane slovníkov sú dostupné na portáli: https://vokabular.ujc.cas.cz/default.aspx

základné slovo. Napriek viacvýznamovosti niektorých lexikálnych výrazov je v priloženom slovníku uvedený len výklad relevantný pre kontext, v ktorom sa konkrétny výraz vyskytol v prameni. Po výklade nasleduje exemplifikácia, ktorá má za úlohu heslo i jeho význam bližšie konkretizovať a uviesť ich do kontextu. Forma exemplifikácie pre tento slovník bola zvolená v podobe krátkeho úryvku z vety alebo slovného spojenia, vždy v takom rozsahu, aby bol kontext pochopiteľný.

Záver

Autorstvo, obdobie vzniku, názov i samotný obsah prameňa sú faktory, ktoré boli pri prvom kontakte s prameňom očividné, avšak bližšou analýzou sa začali vynárať otázky, ktoré ani teraz nemožno s istotou a dôkladne zodpovedať. Tu publikovaná zbierka rád a poučení sa vyznačuje mnohými špecifikami, ale azda jedným z najvýznamnejších je práve jej jazyk a konkrétne lexika. Každou produkciou textov odborného charakteru, ktorý mal slúžiť väčšiemu počtu používateľov, bolo potrebné použiť funkčnú terminológiu. Každým použitím sa tak viac prijímala a stabilizovala. V rámci edície *Monumenta Liguae Slovacae* je naším cieľom sprístupňovať žánrovo čo najpestrejšie texty a demonštrovať na nich nielen vývoj samotného jazyka ako systému, ale aj zmeny jeho funkcie ako domáceho jazyka v spoločnosti.

Adam Mesiarkin

Receptár a prírodovedná zbierka Pavla Mala v kontexte dejín vied a vlastných zdrojov

Primárnym cieľom tejto štúdie je identifikovať zdroje rukopisu zo Spišského archívu v Levoči, z fondu Zbierka písomností rozličnej proveniencie. Určenie prameňov nám dovolí umiestniť ho do dobového kontextu, európskeho intelektuálneho *milieu*, ktorého, ako uvidíme, je priamou reflexiou a produktom. Prameň je pomenovaný *Schola salernitana de conservanda bona valetudine* a ako autor je uvedený Paulus Malus Mossoviensis. V našom texte žiaľ osobnosť autora nepriblížime viac než v príspevku Ivany Labancovej.[53] Počas práce na rukopise sa ukázalo, že Pavol Malus alebo Pavol Jablonovský, učiteľ z Mošoviec, rektor z Hlohovca a Modry, nebol jediným, kto písal na strany unikátnej a pritom dobovo-typicky kompilovanej prírodovednej zbierky zo začiatku 17. storočia. Pre účely štúdie budeme jednak hovoriť o jednom autorovi, respektíve o zostavovateľovi, Pavlovi Malovi, ktorý je podpísaný na úvodnej strane. *Schola salernitana de conservanda bona valetudine* je po citátoch Starého zákona, prvým uvedeným nadpisom, preto bol pravdepodobne použitý ako názov v archívnom fonde. So známym stredovekým textom zo Salerna má rukopis z Levoče spoločné práve iba pár riadkov nasledujúcich po nadpise na fóliu 2r.

Azda najlepší, konkrétnejší termín, akým možno pomenovať zbierku, je receptár. Samozrejme, obsahuje nezanedbateľné miesta, ktoré nezahŕňajú informácie meritórne spadajúce do oblasti medicíny (choroby, bolesti, terapia) alebo farmakológie (príprava liečiv, recepty). Jednak prevažujúci obsah rukopisu je liečiteľský a jeho forma (väčšinou) odráža zámer zostaviť zoznam liečiv, čiže receptár. V tomto vidíme naznačenú „dobovú typickosť" zbierky. Novoveké receptáre pokrývali aj oblasť domáceho hospodárstva, veterinárnej medicíny, a preto tiež nachádzame v analyzovanom texte fragmenty, ktoré by sme definovali ako astrologické alebo astronomické, botanické

[53] Pozri tu Ivana Labancová: *Niekoľko poznámok k dielu „Schola salernitana de conservanda bona valetudine"* s odvolaním sa na prácu Jána Rezika na s. 13.

a zoologické.[54] Unikátnosť zbierky vidíme v tom, že ide s vysokou pravdepodobnosťou o chronologicky najstarší receptár písaný po slovensky.[55]

Stav prírodných vied na území Slovenska na prelome stredoveku a novoveku

Zameranie sa na „profánne vedy" je dokumentované existenciou odborných či náučných textov z oblasti zdravovedy, astronómie, geografie alebo celostne chápaných prírodovedných disciplín. Prenos myšlienok antických diel či modernejších komentárov a vedeckých spisov sa dáva do súvisu so štúdiom uhorských študentov na zahraničných univerzitách.[56] Napriek tomu, že sú v rámci zachovaných stredovekých prameňov z nášho územia v porovnaní s teologicko-filozoficky zameranou spisbou v dramatickej menšine,[57] nemôžeme tvrdiť, že „svetské poznanie" Uhorsko neskorého stredoveku obchádzalo. Z pohľadu medicíny disponujeme správami o vzdelaní osobností, o činnosti mestských či iných lekárov, fungovaní mestských

[54] Rozsiahlejšie miesta v poznámkovom aparáte alebo texte venované predstavovaniu histórie jednotlivých vedných odborov považujeme za nevyhnutné minimum. Dôvodom určite nie je recyklácia známych faktov a tvrdení. Naopak, zámerom nebolo dokumentovať vývoj jednotlivých vied (botaniky, medicíny, astronómie) na príkladoch všetkých dostupných zdrojov, autorov, čo je jednak za hranicou našej kapacity a tiež mimo cieľa štúdie. Uvedené sú práce a autori, ktorých považujeme za vhodné spomenúť pre lepšie uchopenie formálnych a obsahových vzorcov, štýlu alebo terminológie receptára Pavla Mala. Pri uvádzaní diel, ktoré neboli úplne smerodajné pre zbierku alebo náš text, sme si vystačili s dostupnejšími edíciami, necitujeme najlepšie kritické edície (Izidor, Plínius, a podobne).

[55] Doteraz bol takto identifikovaný receptár z Liptova, z prvej tretiny 17. storočia, Gyula Décsy (ed.): *Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert. Monographische Bearbeitung eines Sprachdenkmals*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956, s. 39, 45.

[56] Július Sopko: Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 8. Bratislava : Veda, 1977, s. 11 – 12, 41; Branislav Varsik: Slovensko a európska vzdelanosť v 15. – 16. storočí. In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 128 – 136; v rovnakom zborníku Matúš Kučera: *Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530*, s. 173 – 188; Romana Štangová: Študenti zo Slovenska v matrikách stredovekých univerzít v Prahe, v Krakove a vo Viedni. In: *Historia Nova*, 2014, č. 7, s. 9 – 34.

[57] Július Sopko: *Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska*, s. 13, 33, 36 – 37, 43.

špitálov a nemusíme pripomínať, že teória a prax medicíny, aj s ňou súvisiacich oblastí (botaniky, astronómie, a podobne), bola kultivovaná rehoľami.[58]

Pre vývoj spomenutých vedných odborov bolo počas storočí typické ich vzájomné komplexné ovplyvňovanie a prepájanie. Evolúcia jednej z disciplín bola závislá na stave a postupe druhej, na jej terminológii, metódach a filozofii. Na textovom prejave (niektorých) písomných pamiatok sa to odrazilo tematickým synkretizmom. Poučenia v oblasti zdravia a chorôb tak bývali sprievodnou súčasťou kalendárov, astronomických textov a podobne diela zdravovedného alebo medicínskeho charakteru obsahovali vstupy extrahované z prác astronómov.[59] Dodajme, že staroveké, stredoveké aj ranonovoveké práce (alebo časti prác), ktoré by sme dnes charakterizovali možno ako primárne botanické (alebo zoologické), boli písané aj chápané s ohľadom na ich medicínsky účel. Z tohto pohľadu predmetná kompozícia, nájdená v levočskom archíve, nevychádza poza hranice klasickej a overenej formy. V autorovi (autorom) prítomnom čase, v rámci aktuálneho stavu vied, v dobe tlačených kníh, bolo obvyklým spájať do jedného knižného celku dáta viacerých spríbuznených disciplín.[60] Takýto tematicky „nahustený" charakter má aj ručne písaná liečiteľsko-prírodovedná zbierka Pavla Jablonovského.

Štúdiu rozdelíme podľa línií z dnešného pohľadu oddeliteľných disciplín. Fakticky celý rozsah slovensky písaných pasáží sa koncentruje na „botanicky fundovanom" liečiteľstve a medicínskom (farmaceutickom, veterinárnom) využití prírody. Ide o f. 73r až f. 84v, f. 93r až f. 108v, f. 145v až f. 156v, f. 166r až 167v, f. 169r až f. 172r a záverečne f. 192r až f. 217v. Rovnako písané

---

58 Mária Bokesová-Uherová: *Dejiny zdravotníctva na Slovensku*. Martin : Osveta, 1989, s. 23 – 25, 27 – 29; Judit Majorossy a Katalin Szende: Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary. In: Martin Scheutz, Andrea Sommerlechner, Herwig Weigl a Alfred Stefan Weiß (eds.): *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Wien : Böhlau – München : Oldenbourg 2008, s. 409 – 454; Judit Majorossy a Katalin Szende: Sources for the Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary. In: Martin Scheutz a Andrea Sommerlechner a Herwig Weigl a Alfred Stefan Weiß (eds.): *Quellen zur europäischen Spitalgeschichte in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Wien : Böhlau; München : Oldenbourg, 2010, s. 637 – 682; Mária Bokesová-Uherová: *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, s. 68 – 73; Július Sopko: *Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska*, s. 34; Petr Svobodný a Ludmila Hlaváčková: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : Triton, 2004, s. 27 – 29, 38 – 40, 46 – 49; Mária Bokesová-Uherová: Zdravotnícke zariadenia na Slovensku v minulosti. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 22, 1973, č. 2, s. 79; D. A. Furniss: The monastic contribution to mediaeval medical care. Aspects of an earlier welfare state. In: *The Journal of the Royal College of General Practitioners*, roč. 15, 1968, č. 4, s. 244 – 250.

59 Július Sopko: *Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska*, s. 33.

60 Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*. Praha : Národní knihovna, 1991, s. 3.

a vedené (miestami so širším presahom do zoológie a mineralógie) sú latinsky písané časti na f. 85r až f. 92v, f. 109r až f. 145r, f. 156v až f. 165v, f. 168r, f. 175r až f. 188r, f. 203r a f. 204v. Receptár tu vychádza primárne z novovekých tlačených herbárov, encyklopedických prác o faune, flóre a neživej prírode, a tiež iných receptárov. Tieto časti nie sú koncentrované v rukopise na jednom mieste, budeme sa im však venovať ucelene, na prvom mieste. Medicínsky zameraný je „morový traktát" na f. 3r až f. 10v. Hospodárske rady, rady pre chov zvierat alebo sadenie stromov sú obsiahnuté aj v pasážach (venujú sa vplyvu pohybu planét na kalendár a horoskop) extrahovaných z astronomických diel, na f. 13v až f. 73r. Samostatnou menšou časťou, ktorú nebudeme podrobovať analýze, sú prepisy právnych dohôd medzi Spišskou stolicou a druhými stranami, na f. 188v až f. 191v. Žiaľ, nedisponujeme kapacitou, aby sme podrobili hĺbkovej kritike aj vlastný obsah pasáží a fragmentov zbierky, ako napríklad skutočnosť jednotlivých receptov alebo niektorých postupov v hospodárstve. Východiskami pre prevažnú väčšinu receptára je poznanie sveta flóry, využitie rastlín a z rastlín získaných látok v humánnej medicíne.

Historické východiská botanicko-farmakologických a zdravovedných častí zbierky

Postup v medicíne ani dnes nie je možný bez súčinnosti s poznaním z iných vedeckých oblastí (chémia, fyzika, technické a spoločenské vedy). Na teoretickú základňu a prax medicíny mala v stredoveku aj ranom novoveku výrazný vplyv botanika. Opomeňme teraz všetky iné teologické, duchovné a spoločenské determinanty výkonu lekárskej praxe, postupy a poklesy v analýze, interpretácii a pedagogike spojenej s teóriou antických diel, alebo presahy z astronómie či rodiacej sa chémie.

Využitie látok živej a neživej prírody organicky zapadalo do skoro pätnásť storočí fungujúceho „tela" filozoficko-teoretických a metodologicko-praktických postojov a procesov, ktoré môžeme nazvať hippokratovsko-galénovskou medicínou.[61] Humorálnu nerovnováhu v tele človeka,

[61] Je samozrejmé, že termín iba povrchne pokrýva dlhú a komplexnú historickú fázu vývoja lekárskych vied. Literatúra pomenúva charakteristiky antickej a stredovekej medicíny, jej prognózu, diagnózu, terapeutické postupy (pozorovanie, pôst, púšťanie žilou), ako aj povahu a progres lekárskych vied (hlavne anatómie a fyziológie). Pre zdravie alebo chorobu starovekého a stredovekého človeka bola rozhodujúcou rovnováha jeho štyroch prvkov, štyroch „základných" telesných štiav (krv, žltá a čierna žlč, hlien), so štyrmi vlastnosťami (teplá a vlhká, teplá a suchá, studená a suchá, studený a vlhký), na ktorých pomer a vzťahy vplýva (okrem stravy a životného štýlu) príjem liečiv. Ešte Jan Černý píše v úvode herbára, že „rastliny vyšli zo zeme so svojimi prirodzenosťami", Jan Černý: *Knieha lekarska kteraz slowe herbarz: aneb zelinarz: welmi vziteczna: z mnohych knieh latinskych. y zskutecznych praczij wybrana: poczina se sstiastnie*. Norimberk : Nicolaus Claudian, 1517, s. 2. „Prirodzenia" rastlín na rôznych takzvaných stupňoch preberá aj náš prameň. Tie bývali v teórii napojené na štyri prírodné živly, štyri ročné obdobia, štyri obdobia života človeka, a podobne, Roy Porter: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*. Praha : Prostor, 2013, s. 75 – 84, 90 – 99.

zodpovednú za fyzický a psychický stav človeka, za jeho zdravie či chorobu, bolo možné dosiahnuť stravovacími návykmi, životným štýlom a pôsobením prírodných, predovšetkým rastlinných liečiv.

De materia medica

V tomto smere vyčnieva spomedzi ostatných starovekých prác *De materia medica*, pod latinským menom známa práca gréckeho lekára Pedania Dioskorida. Dioskoridés nebol prvým ani posledným, kto encyklopedicky zoradil liečivá a medicínsky využiteľné elementy živej a neživej prírody. Tento spis sa vďaka svojej forme a trvácnosti, potvrdenej Galénom, Plíniom Starším či Izidorom zo Sevilly a storočiami kópií a upravovaných verzií, stal súčasťou „kánonu" poznania a pedagogiky medicíny (a prírodných vied).[62] Bol literárnym a fyzickým potvrdením orientácie západnej aj orientálnej lekárskej vedy v hľadaní spôsobov liečenia chorôb a riešenia zdravotného stavu. Spoločne s presahmi zo spirituálnej sféry ľudského života, tradíciou (a vytváraním nových) lekárskych praktík a radami pre „zdravý životný

[62] Autorom zoznamu základných prírodných liečiv bol aj Galén, ktorý z Dioskoridovej práce čerpal, pričom za prvého sa považuje žiak Aristotela, Theofrastos (371 – 287 p. n. l.). Dioskoridov spis *O liečivých látkach* bol napísaný v 60. – 70. rokoch 1. storočia na základe pozorovaní, predovšetkým fauny východného Stredomoria. Zozbieraná matéria a „z nej" produkované *simpliciá* boli Dioskoridom roztriedené do piatich častí, kníh: 1) aromatické látky – rastliny (šafrán, kardamóm, škorica) a z nich zhotovené balzámy a oleje; 2) liečivé látky živočíšneho pôvodu, obilniny a zelenina; 3) a 4) liečivé korene, semená a niektoré byliny a z nich produkované šťavy; 5) liečivé účinky rôznych „vín" miešaných s minerálmi. Porovnaj napríklad mladšiu tlač Marcello Adriani (ed.): *Pedacii Dioscoridae Anazarbei De medica materia libri sex*. Florentiae : per haeredes Philippi Iuntae, 1518, 352 f.; Roy Porter: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 101 – 102; Karel Černý: *Mor 1480 – 1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*. Praha : Karolinum, 2014, s. 71; pre sledovanie prenosu verzií, rukopisov, odpisov a prepisov častí diela do iných spisov pozri John Marion Riddle: *Dioscorides*. In: Edward Ferdinand Cranz (ed.): *Catalogus Translationum et Commentariorum, Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries,* vol. 4, Washington : Catholic University of America Press, 1980, s. 5 – 143; Plínius Starší v *Naturalis historia*, predobraze všetkých budúcich encyklopédií, venoval svetu flóry sedem (XII – XVIII) a príprave a využitiu rastlinných liečiv desať (XX – XXIX) kníh (kniha XXIX je jednak viac o výkone lekárskej praxe). Liečivých rastlín zozbieral dokonca viac ako Dioskoridés, pozri prierezovo v Plinius Starší: *Kapitoly o přírodě*. Trans.: František Němeček. Praha : Svoboda, 1974, s. 179 – 249; podrobne v Eleonóra Vallová: *Fytoterapia v Pliniovom diele Naturalis Historia*. Dizertačná práca. Bratislava : Filozofická fakulta, 1997, s. 48 – 162; Isidor ze Sevilly: *Etymologiae*, vol. 4, Ed. a trans.: Klára Hušková a Hana Florianová. Praha : Oikoymenh, 2003, s. 103 – 122; ďalších pozri napr. v Agnes Arber: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470-1670*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 8 – 12.

štýl", tvorilo využitie fytofarmaceutík kostru stredovekej medicíny.[63] *De materia medica* výrazne ovplyvnilo štruktúru a záber množstva botanicko-medicínsko-farmaceutických spisov, básne o použití liečivých rastlín (*Macer floridus*) aj prvé herbáre.[64]

Hortus sanitatis a renesancia herbárov

„Záhrady liečivých rastlín" od posledných dekád 15. storočia a hlavne v 16. storočí nadväzujú na spôsob encyklopedického spisovania a zobrazovania rastlín a postupne ho posúvajú na vyššiu úroveň. Ako nový evolučný moment býva vnímaná tlač dvoch „prototypov" herbárov, oboch v Mainzi u Petra Schöffera. Prvý, kratší, anonymný a latinsky písaný *Herbarius* v roku 1484 a druhý, rozsiahlejší čo do textu aj ilustrácií, nemecký *Gart der Gesuntheit* Johanna Wonnecke von Cubeho v roku 1485.[65] Predovšetkým druhý z nich vyvolal vzápätí vlnu napodobenín, kópií a rozšírených vydaní (predovšetkým v nemeckých mestách), z ktorých je ako pokrokové vnímané práve to od vydavateľa Jakoba Meydenbacha z roku 1491, pod názvom *Ortus sanitatis*.[66] Liečivé účinky boli sústreďované v separátnych odstavcoch,

---

[63] V tejto súvislosti nezohráva úlohu ďalšie možné delenie na „univerzitnú" alebo „kláštornú" medicínu, matéria Dioskorida, Plínia a Galéna bola súčasťou evolúcie liečiteľstva a medicíny pestovanej za múrmi kláštorov, ako aj akademicky vykladanej medicíny, Matej Gogola: Z dejín kláštornej medicíny 2. Walafrid Strabo, benediktínsky opát kláštora na ostrove Reichenau a jeho De cultura hortorum. In: *Revue medicíny v praxi*, roč. 16, 2018, č. 2, s. 59 – 60; Idem: Z dejín kláštornej medicíny 3. Hildegarda z Bingenu, vedkyňa a liečiteľka. In: *Revue medicíny v praxi*, roč. 16, 2018, č. 3, s. 57 – 58. Botanika (a chémia) bola súčasťou výučby na lekárskych fakultách stabilne od 17. storočia, Mária Bokesová-Uherová: Medici zo Slovenska na východonemeckých univerzitách v 16. – 18. storočí. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 1, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1962, s. 117; Jan Černý: *Knieha lékarská kteráž slove herbář aneb zelinář.* Ed.: Zděnka Tichá. Praha : Avicenum, 1981, s. 9 – 10; pre texty zaradené do pedagogiky medicíny Roy Porter: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 129 – 132, 137 – 141.

[64] Gustav Gellner: *Jan Černý a jiní naši lékaři do konce doby jagellovské.* Zvláštní otisk z Věstníku Královské české spoločnosti nauk, tř. 1, roč. 1934. Praha : Gréger a syn, 1935, s. 91 – 95; Agnes Arber: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470 – 1670*, s. 9 – 12; Georgius Pictorius (ed.): *De Herbarum virtutibus Aemilii Macri Veronensis elegantissima poësis*. Basilae : Impressum per Henricum Petri, 1559, 199 s. Pre prvé tlače Dioskorida (zmeny v štruktúre a obsahu) v Holger Funk: The first printed Latin editions of Dioscorides's De materia medica (1478, 1512): an inventory-based re-evaluation. In: *Archives of Natural History*, roč. 43, 2016, č. 2, s. 237 – 254.

[65] Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 4 – 5; Arber Agnes: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470 – 1670*, s. 22 – 23.

[66] Mali sme k dispozícii iba jeho bezprostredného „predchodcu" z roku 1487, pripísaného Johannovi Wonneckemu z Kaub, Johannes von Cuba: *Gart der Gesundheit*. Straßburg : b. v., 1487, 457 s., od kapitoly 335 nasleduje na 23 stranách zoznam receptov; Arber Agnes: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470 – 1670*, s. 28 – 37.

informácie boli čerpané zo širšej pramennej základne, nové bolo napríklad členenie do jednotlivých skupín.[67]

Prelom v botanike a tým aj v poznávaní a akumulácii liečiv sa spája s prácami „otcov botaniky", Otta Brunfelsa, Leonarda Fuchsa a Conrada Gessnera, kde bolo stanovené smerovanie, v rámci ktorého vedci, botanici, overovali informácie starovekých spisov priamo v prírode (a následne rastliny zachovávali v herbároch).[68] Botanický zámer, úzko prepojený s poznaním a využitím liečivých schopností, bol potvrdený aj vo východiskovom zdroji Pavla Mala, herbári Pietra Andrea Mattioliho.

Vývoj na Slovensku

Veľké mená lekárskej vedy 15. a 16. storočia sa vyrovnávali s odkazom starovekých lekárskych textov, s kontrastom praxe a viery v galénovskú teóriu a formulovali zásadné postupy v oblasti anatómie, chirurgie, lekárskej chémie a v neposlednom rade filozofii medicíny.[69] Vzdelanci vtedajšieho Uhorska sa kvôli viacerým, vzájomne podmieneným spoločensko-politickým skutočnostiam a okolnostiam (napríklad neexistencia stabilnejšej univerzity alebo lekárskej fakulty, vojna s bratríkmi, vojna s Osmanmi a osmanská okupácia územia, boje Ferdinanda Habsburského a Jána Zápoľského), nepodieľali až v takej miere na postupe botaniky a medicíny, ktorý prebiehal v niektorých západnejších krajinách Európy.[70] Avšak už vyššie sme spomenuli médiá a cesty myšlienok na naše územie a ako vieme, obdobie vzniku zbierky textov pod taktovkou Pavla Jablonovského, bolo časom, keď bolo možné študovať na viacerých univerzitách a cez hustejšiu sieť cirkevných, rehoľných inštitúcií, osobných knižníc laikov či klerikov prúdili

---

67 Porovnaj napríklad neskorší, *Hortus sanitatis: quatuor libris haec quae subsequuntur complectens*. Straßburg : Mathias Apiarius, 1536, 130 f.; Ivan Hrabovec: *Z dejín botaniky a zoológie na Slovensku do polovice 19. storočia*. Bratislava : Veda, 1990, s. 12.

68 Roy Porter: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 220; Arber Agnes: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470 – 1670*, s. 52 – 70; Ivan Hrabovec: *Z dejín botaniky a zoológie na Slovensku do polovice 19. storočia*, s. 8.

69 Roy Porter: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 195 – 240; Mária Bokesová-Uherová: *Medici zo Slovenska na východonemeckých univerzitách v 16. – 18. storočí*, s. 114 – 118; Petr Svobodný a Ludmila Hlaváčková: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 33 – 35; Miloš Jesenský: *Dějiny alchymie v Českých zemích, v Polsku a na Slovensku*. Bratislava : CAD Press, 2016, s. 63 – 64; Karel Černý: *Mor 1480 – 1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, s. 81.

70 Mária Bokesová-Uherová: *Medici zo Slovenska na východonemeckých univerzitách v 16. – 18. storočí*, s. 119, s. 121 – 124; Miloš Jesenský: *Dějiny alchymie v Českých zemích, v Polsku a na Slovensku*, s. 251; Matej Gogola: Univerzita Istropolitana a jej Lekárska fakulta. In: Matej Gogola a Lukáš Rybár (eds.): *Historia Medicinae Slovaca*, vol. 2 : *Zahraniční lekári na Slovensku. Slovenskí lekári v zahraničí*. Bratislava : Stimul, 2018, s. 37 – 45; Juraj Šedivý: Stredoveká Univerzita Istropolitana – prvá vysoká škola na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*, roč. 46, 2017, s. 322 – 324.

tlačené knihy.[71] Zároveň, mentálne nastavenie učencov, ktorí sa vyrovnávali s „renesanciou" encyklopedizmu antických prác, vplývalo na ich väčšiu mobilitu, záber a komunikáciu.

V 16. storočí spoznával flóru Slovenska jeden z najväčších európskych botanikov, Carolus Clusius. Po pozvaní na cisársky dvor do Viedne v roku 1573 vykonal už na jar ďalšieho roka poznávaciu cestu do Uhorska, do okolia Bratislavy.[72] Územie Slovenska tiež neobchádzal trend zakladania záhrad liečivých rastlín, ktorý mal, pochopiteľne, svoje staršie korene a overenú prax.[73] Mali také aj bratislavskí botanici, lekár Juraj Purkicher a lekárnik Andrej Heindel, s ktorými sa Clusius priatelil a spolupracoval.[74] Najslávnejšou bola neskôr v polovici 17. storočia záhrada ostrihomského arcibiskupa Juraja Lippaya v Bratislave. Ten poveril svojho brata Jána úlohou vydať ním nazbierané informácie a skúsenosti vo forme sprievodcu

---

71 Spomenutá odborná literatúra vymenúva stredoveké rukopisy zo Slovenska, prírodovedné slovníky či zoznamy vo forme zoradených rastlín, z nich použitých liečiv s ich účinkami, Július Sopko: Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska, s. 11; Jozef Kuzmík: Knižnice na Slovensku v 15. a 16. storočí. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, s. 421 – 433.

72 Ivan Hrabovec: Botanik Charles de l'Ecluse – Carolus Clusius. In: *Dějiny věd a techniky*, roč. 6, 1973, č. 3, s. 126. Carolus Clusius nebol v porovnaní s nemeckými otcami botaniky primárne zameraný na liečivé účinky rastlín. Ján Tibenský a kol.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1986, s. 54 – 55. Po nástupe Rudolfa II. upadol na cisárskom dvore do nemilosti, ale jeho cesty ďalej podporovali rektor Viedenskej univerzity Johann Aichholz a priaznivec prírodných vied, Baltazár (III.) Batthyány, Dóra Bobory: *Boldizsár Batthyány (c. 1542 – 1590). Erudition, Natural Sciences, Patronage and Friendship in the Life of a Sixteenth-Century Hungarian Nobleman*. PhD Dissertation in Medieval Studies. Budapest : CEU, 2007, konkrétne kapitola III. 4, *The Botanical Friendship and the Collaboration between Carolus Clusius and Boldizsár Batthyány*, s. 147 – 170.

73 Gejza Steinhübel: Prínos slovenských parkov a záhrad pre botaniku. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 9, Bratislava : Veda, 1979, s. 70 – 76; Ivan Hrabovec: Príspevok k dejinám botaniky a zoológie na Slovensku do konca 18. storočia. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 3, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 239 – 241.

74 Miloslav Okál: Život a dielo bratislavského humanistu Juraja Purkirchera. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 36 – 37; Idem: Bratislavský humanista Juraj Purkircher (1535 – 1578). In: *Vlastivedný časopis*, roč. 28, 1979, s. 71 – 74; Ivan Hrabovec: *Z dejín botaniky a zoológie na Slovensku do polovice 19. storočia*. Bratislava : Veda, 1990, s. 15 – 16; Idem: Začiatky botaniky na Slovensku. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 7, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1974, s. 74; Ján Tibenský, Mária Hrochová a Mária Mauerová (eds.): *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850*, časť II. *Tematicko-chronologická časť*. Martin : Matica slovenská, 1976, s. 774.

pre pestovanie záhrady a využitie rastlín.[75] Historické bibliografie tiež dokumentujú botanické, lekárske, farmakologické práce z nášho územia, stojace na prieniku medicíny a iných vied, ale aj diela priamo medicínske či farmaceutické.[76] Z uhorských osobností treba spomenúť Juraja Henischa, ktorý mal vo svojom širokom zábere aj medicínu,[77] a slávnych Jána Jessenia[78] a Jána Sambuca.[79]

Zdroje receptára Pavla Mala

A tak sa dostávame od Dioskorida k hlavnému zdroju receptára Pavla Mala. Zostavovateľ zanechal odkaz, že bude pre svoje subjektívne riadené excerptá a neskôr aj rady v prípade konkrétnych zdravotných komplikácií čerpať *ex Matthioli*.

---

75 Janos Lippay: *Posoni kert. Kiben minden kerti Munkák, Rendeléfek, Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyümölcsökkel és Kerti Csömtékkel való baimolódáfok*. Nagy Szombat : Academiai bötükkel, 1664, s. 36 – 244; Dušan Janota a Anton Bagin: Bratislavská záhrada. Vznik a historický vývin. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 28, 1979, č. 2, s. 64; pre ďalších (Karol Rayger, Dávid Spillenberger) pozri Ivan Hrabovec: *Z dejín botaniky a zoológie na Slovensku do polovice 19. storočia*, s. 17 – 30.

76 Ján Tibenský, Mária Hrochová a Mária Mauerová (eds.): *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850*, II, pre práce z oblasti medicíny s. 784 – 785, farmácie 824; Tibor Győry: *Magyarország Orvosi Bibliographiája 1472 – 1899*. Budapest : Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1900, pre nižšie spomenutých Sambuca, Henischa, Jesenia a iných pozri register na s. 221 – 252. Z nášho územia poznáme aj herbáre a *Hortus sanitatis* z 15. storočia, Imrich Kotvan: Prírodovedné tlače 15. storočia v slovenských knižniciach. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, s. 436 – 444. V roku 1591 vydal Lukáš Peechi po maďarsky *Kresťanským pannám úctivý veniec alebo duševná trávna záhrada*, s 28 drevorytmi, zameraný na záhradné rastliny, Ivan Hrabovec: *Z dejín botaniky a zoológie na Slovensku do polovice 19. storočia*, s. 12.

77 Georg Henisch: *Enchiridion medicinae, medicamentorum tam simplicium quam compositorum in certos titulos distinctam syluam continens, quorum in pharmacopolijs & medicinis praecipuus est vsus*. Basileae : per Petrum Pernam, 1573, s. 8 – 46 (strany so zoznamom liečiv). Originalita Henischovho diela je rozoberaná v František Šimon: Enchiridion medicinae Juraja Henischa (1549 – 1618). In: *Česká a slovenská farmacie*, roč. 67, 2018, č. 2, s. 85 – 90; Ján Tibenský a kol.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*, s. 57 – 59; Ján Tibenský, Mária Hrochová a Mária Mauerová (eds.): *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850, časť I.* Autorská časť. Martin : Matica slovenská, 1976, s. 247 – 248.

78 Pre výpočet prác Ibidem: *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850, časť I*, s. 298 – 300; Mária Bokesová-Uherová: Ján Jessenius. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 49 – 55; Matej Gogola: Ján Jessenius v českej a slovenskej historiografii. In: Matej Gogola a Lukáš Rybár (eds.): *Historia Medicinae Slovaca*, vol. 1 : *Ján Jessenius (1566 – 1621) – Ľudia a doba*. Bratislava : Stimul, 2017, s. 11 – 22.

79 Zhotovil práve obsiahly komentár k *Materia medica*, ktorý bol vydaný až 14 rokov po jeho smrti (1598). Nemal však dopad na zbierku Pavla Jablonovského (a nepodarilo sa nám ho získať), Anton Vantuch: Ján Sambucus. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 47; Ján Tibenský, Mária Hrochová a Mária Mauerová (eds.): *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850, časť II*, s. 784. Sambucus sa priatelil aj so spomenutým Karolom Clusiom, Miloslav Okál: Život a dielo bratislavského humanistu Juraja Purkirchera. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 36; Nancy G. Siraisi: *History, Medicine, and the Traditions of Renaissance Learning*. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2007, s. 219 – 221.

Pietro Mattioli vydal *Commentarrii in sex libros Pedacii Dioscoridis Anazarbei De Medica materia*, preklad, ale predovšetkým kritický komentár k Dioskoridovej klasickej práci, v Benátkach v roku 1544 už ako uznávaný a skúsený lekár.[80] V rýchlej následnosti sa objavila séria rozširovaných vydaní a preklady do iných jazykov.[81] Český preklad z roku 1562 bol tretím.[82] Pietro Mattioli bol totiž od roku 1550 osobným lekárom cisára Ferdinanda I. a od roku 1555 lekárom jeho syna, arcikniežaťa Ferdinanda Tirolského, ktorý zastával v rokoch 1547 až 1566 funkciu miestodržiteľa v Prahe.[83] Český preklad a podstatný komentár pripravil ďalší cisársky lekár, alchymista a astronóm, Tadeáš Hájek z Hájku.[84] Hájek prekladom „kodifikoval" českú botanickú ter-

[80] Prvé vydanie *Komentára*, ešte bez vyobrazenia rastlín, bolo prekladom klasického (prvý mohol byť aj Faustus Longianus v 1542) textu pre tých, čo nevedeli grécky ani latinsky. Vedeckým obohatením bolo „overenie" informácií, identifikácia rastlín v prírode a doplnenie textu o vlastné pozorovania flóry v miestach, kde sa Mattioli pohyboval (Terstský záliv, okolie Gorice, Tolfské pohorie). Dioskorida a svoje poznatky porovnával s prácami iných botanikov či polyhistorov (Hieronym Bock, Leonard Fuchs, Otto Brunfels, Giovanni Manardo, Nicolo Leoniceno, atď.) Neskoršie vydania boli doplňované desiatkami rastlín aj vďaka širokej korešpondencii s európskymi botanikmi a lekármi, Agnes Arber: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470 – 1670*, s. 92 – 97; Pavel Drábek: Hájkova verze Mattioliho herbáře. In: *Dějiny věd a techniky*, roč. 43, 2010, č. 2, s. 103; Miroslava Hejnová: *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578*. Praha : Národní Knihovna ČR, 2001, s. 56.

[81] Pietro Mattioli Komentár k Dioskoridovým piatim knihám stále obmieňal a znovu vydával, do ďalšieho talianskeho vydania v roku 1548 doplnil ako 6. knihu iný Dioskoridov text, venovaný jedom a protilátkam, Pavel Drábek: *Hájkova verze Mattioliho herbáře*, s. 103. Nasledovali vydania v taliančine v rokoch 1548, 1549, 1550, 1551, 1552 atď., v latinčine prvýkrát v roku 1554 (neskôr 1558, 1559, 1560, 1562, atď.), najúplnejším je herbár z 1565. Niektoré tlače (1547, 1549) boli dokonca vydané bez jeho dovolenia, Miroslava Hejnová: *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578*, s. 56.

[82] Tadeáš Hájek z Hájku: *Herbarz: ginak Bylinář welmi vžitečný a Figůrami pieknymi y zřetedlnymi podlé praweho a yako ziwého zrostu Bylin ozdobeny y také mnohymi a zkussenymi Lékarzstwijmi rozhognieny gessto takowy nikdá w ziádnem Yazyku prwé wydán nebyl.* Wytisstieno w Starém Miestie Pražském v Girzijka Melantrycha z Awentynu, 1562, 392 f. (ďalej ako Tadeáš Hájek z Hájku). Na ilustrácie tretieho (po talianskom a francúzskom) jazykového vydania, vykonávané „ad vivum" (podľa živých rastlín), dozeral osobne Mattioli, Matthioli Petr Ondřej a Tadeáš Hájek z Hájku: *Herbář jinak bylinář velmi užitečný*. Eds.: Jan Janko a Eva Bužgová. Praha : Odeon, 1982, s. 330.

[83] Arcikniežа sa stalo známym aj vďaka svojmu vzťahu k vedám a umeniu a Mattioli nebol jediným učencom, ktorý ho v Prahe sprevádzal, Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 35.

[84] Vydavateľský dom Juraja Melantricha získal 5 rokov trvajúce privilégium na vydávanie herbára už v roku 1554. Dôvodom, prečo bol herbár vydaný až 8 rokov po privilégiu, bola výška prostriedkov spojená s technickým vyhotovením a čas potrebný na skompletizovanie českej terminológie. Ešte rok pred jeho publikáciou vytlačili u Melantricha Mattioliho *Päť kníh lekárskych listov*, Miroslava Hejnová: *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578*, s. 16.

minológiu, zapojil do textu vlastné, lokálne dáta a adaptoval ho.[85] Zámerne sme pri kodifikácii terminológie použili znamienka úvodzoviek, pretože dôležité základy v tomto smere položil už v roku 1517 svojím herbárom Ján Černý.[86] Mladšia z dvoch prác tú staršiu svojím rozsahom, kvalitou a ďalšími vydaniami výrazne zatienila. Na analyzovaný prameň z levočského archívu to má podstatný vplyv, pretože botanická a lekárska terminológia slovensky písaných častí je vo väčšine totožná s tou, čo používa Hájek (Černý?), alebo neskôr Adam Huber z Riesenpachu, v ďalšom českom vydaní Mattioliho. Pavol Malus mal k dispozícii obe vydania. Zmenou v porovnaní s latinskou predlohou (pravdepodobne Mattioliho rukopisom pripravovaného vydania z roku 1565), z ktorej Hájek vychádzal, je absencia kapitoly o liečivách anorganického a živočíšneho pôvodu.[87] Zostavovateľ Pavol Jablonovský práve svoj výber *phytopharmaceutik* z Mattioliho doplnil aj o nerastlinné liečivá z rôznych zdrojov. Z Hájkovej verzie z roku 1562 preberali ďalšie verzie herbára charakteristické označenia odsekov textu pri jednotlivých rastlinách, ako „*Přirození a moci*" či „*Moci a skutkové*" (ako bývalo obvyklým aj v *Hortus sanitatis*), možné nájsť tiež v našom prameni. Spomedzi možných zdrojov pre Hájkove vstupy a komentáre (práce spomenutých „otcov botaniky", rôzne antidotária, *Hortus sanitatis*, atď.), ktoré ako študent medicíny akiste poznal, je najvyužitejším spomenutá *Knieha lékarská kteráž slove herbář aneb zelinář* Jana Černého z roku 1517. V Hájkovej verzii sa podarilo identifikovať tretinu

[85] Napríklad skrátil niektoré pasáže venované exotickým rastlinám, Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 48.

[86] Jan Černý: *Knieha lekarska kteraz slowe herbarz: aneb zelinarz: welmi vziteczna: z mnohych knieh latinskych. y zskutecznych praczij wybrana: poczina se sstiastnie*. Norimberk : Nicolaus Claudian, 1517, 129 f., 280 s; Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 6 – 34. Tadeáš Hájek to komentuje v úvode, keď spomína svoje mnohé „*ťažkosti a starosti*" s prekladom a práve výberom vhodných českých termínov. Je to v podstate jediný pozitívny komentár k práci Jana Černého ako k jedinej, ktorá sa na takýto výkon podujala, selekciou najvhodnejších pomenovaní spomedzi „*rozličných mien, ktoré baby používajú*" a spojení s ich latinským variantom, v predhovore *Herbarz: ginak Bylinář welmi vžitečný,* bez uvedenia fólií. Pre staršiu analýzu diela, Gustav Gellner: *Jan Černý a jiní naši lékaři do konce doby jagellovské*, s. 113.

[87] Pavel Drábek: *Hájkova verze Mattioliho herbáře*, s. 104; pozri index na záver *Herbarz: ginak Bylinář welmi vžitečný,* bez uvedenia fólii.

obsahu ako prevzatú z herbára Jana Černého.[88] Na náš text mal dopad aj ďalší vývoj Mattioliho herbára, pretože na niektorých miestach dopĺňa informácie z druhého českého, rozšíreného vydania z roku 1596, ktoré bolo pripravené pod vedením rektora Karlovej univerzity Adama Hubera a Daniela Adama z Veleslavína.[89] Preň bola základom nemecká verzia Mattioliho herbára od Joachima Cameraria z roku 1586.[90] Doplnené bolo o ďalšie rastliny – kapitoly a tiež pasáže o príprave olejov, vôd, octov a mastí.

Slovensky písané časti zbierky a ich zdroje

Materiál prevzatý z českých vydaní Mattioliho herbára (a odvodených prác) rozdeľujeme na dve časti alebo skupiny. Do prvej skupiny patria miesta, ktoré sú štruktúrou „viac herbárom", pretože jednotlivé fragmenty textu sú usporiadané podľa rastlín – jeden vstup je venovaný konkrétnej rastline (účinok, výroba a použitie liečiva). Na niektorých miestach do takto historicko-typicky členeného textu dopĺňa za riadky písané po slovensky informácie zapísané po latinsky (z latinských zdrojov). Ide o obsah na f. 73r až f. 84v, f. 93r až f. 108v, f. 145v až f. 156v, f. 166r až 167v, f. 169r až f. 172r (alebo f. 171r). Do druhej skupiny potom zaraďujeme miesta, ktoré sú „viac receptárom", pretože informácie sú organizované abecedne, respektíve podľa termínov (účinok liečiva, choroba, časť ľudského tela) priradených pod konkrétne písmeno abecedy. Takýto nedokončený abecedný zoznam sa nachádza na posledných listoch zbierky, na f. 192r až f. 217v.

Pre pasáže prevzaté z Mattioliho herbára (či verzie z 1562 alebo 1596) platia všeobecne dve úzko prepojené charakteristiky. Poprvé, jednotlivé rastliny (v Mattioliho herbári kapitoly) skúma čisto z pohľadu liečiteľského

---

88 Pavel Drábek: *Hájkova verze Mattioliho herbáře*, s. 106 – 110. Miestami ide prakticky o transkripcie, miestami Hájek napríklad pozmenil iba slovosled vo vete či tvar slovies, v niekoľkých prípadoch doplňuje kvantitatívne údaje (miery, počty, váhy) a v najmenšom počte prípadov skutočne mení obsah, napríklad doplnením iných substancií do receptu. V úvode okrajovo spomína „*starý český herbář, ktorý mali mnohí v rukách*", ale s istou dávkou pýchy tvrdí, že ho nechce veľmi spomínať a že si každý spraví názor potom, ako s ním bude môcť porovnať jeho prácu, „*každý si ľahko všimne ten rozdiel a posúdi, že sa od neho líši tak, ako sa líši svetlo od tmy*", Tadeáš Hájek z Hájku, v predhovore. Vyššie sme spomenuli, že prvoradým pozitívom diela Černého je zhromaždenie českej terminológie, ale zároveň popri zachovaní dobového a žánrového „štýlu" necitovať vždy svoje zdroje sa prijíma, že ide o originálnu a vedeckú prácu, Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 26 – 34; Gustav Gellner: *Jan Černý a jiní naši lékaři do konce doby jagellovské*, s. 96 – 113; Jan Černý: *Knieha lékarská kteráž slove herbář aneb zelinář*, s. 18 – 19.

89 Adam Huber z Risenpachu a Daniel Adam z Veleslavína: *Herbář aneb Bylinář: Wysoce včeného a wznesseného P. doktora Petra Ondřege Mathiola.* Praha : u M. Danyele Adama z Veleslawjna, 1596, 476 f. (ďalej ako Adam Huber z Risenpachu); Miroslava Hejnová: *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578*, s. 38.

90 To, čo doplnil Camerarius v oblasti botaniky, dorovnal Adam Huber komentármi z oblasti medicíny, Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 69; Petr Svobodný a Ludmila Hlaváčková: *Dějiny lékařství v českých zemích*, s. 58.

využitia, nepreberá časti o morfológii rastlín alebo výskyte. Je zjavné, že autorovi nešlo o prevedenie herbára *sensu stricto* – text nedoplnil o ilustrácie rastlín a z informácií v absolútnej väčšine extrahoval iba tie využiteľné v humánnej medicíne. Podruhé, s tým súvisí výrazné skrátenie týchto opisov. Nie je zriedkavosťou, že Jablonovský danej rastline venuje zopár viet, čo v porovnaní s rozsahom jednotlivých opisov vo verzii Tadeáša Hájka (nehovoriac o verzii Adama Hubera) predstavuje zlomok. Neriadi sa štruktúrou ani následnosťou textu svojej predlohy, poradie uvedených rastlín v týchto častiach zbierky vytvoril sám zostavovateľ. Výber jednotlivých rastlín nepodmieňoval lokálnym kritériom, ak by mala kumulatívne platiť aj podmienka „liečivosti". Ak aj z Mattioliho herbárov vyberá tie, čo vo svojom okolí poznal alebo vedel využiť (slivka, jabloň, zeler, paštrnák, čučoriedka),[91] iné, ktoré rovnako poznať musel, možno dokonca so širším využitím, do výberu nezaradil (bodliak, borovice a veľa iných). Pre cieľ štúdie nepovažujeme za potrebné komentovať každý jeden vstup, každú rastlinu (alebo nižšie, každú abecedne ucelenú jednotku) a uvádzať porovnanie textu s pôvodinou. Uvedené príklady postačia na charakteristiku týchto častí Jablonovského receptára a zároveň bude eventuálne možné na ich základe v zdrojoch receptára identifikovať aj tie nateraz neuvedené miesta.

V pomere rozsahu vlastného textu a textov z Hájkovej či Huberovej verzie v prípade rastlín vo výbere Pavla Jablonovského je obsah pôvodného zdroja v absolútnej prevahe. Neraz ak k danej rastline uvádza iba kratší opis, je opísaný z predlohy (strieda Hájkovu a Huberovu verziu) a náš autor k nim doplní možno stručnú glosu.[92] Uveďme príklad čakanky, pri ktorom je to práve mierne odlišne. Náš autor uvádza nad odsekom o čakanke starší (*intibus*) aj novší (*endivia*) latinský a český, respektíve slovenský

[91] Napríklad je zaujímavé, že Malus si pri opise *Yablone* (*Malus*), akiste „dostupnom" zdroji možných liečiv alebo použitia, vystačí s dvoma vetami, f. 81v. Pritom v pasáži *O Jabloni Kapitola LXIIII*, na f. 65 vo vydaní Tadeáša Hájka nachádzame šesť odrážok s možným využitím pri liečení, nehovoriac o vydaní Adama Hubera, kde pasáž *O Jabloni a Gablkách Kapitola LXXVIII*, na f. 80c – f. 81b, patrí k tým rozsiahlejším. Paradoxne, práve z toho hojnejšieho textu prepísal svoje informácie, z podkapitoly *Zewnitř aneb krom žiwota*, f. 81b.

[92] Medzi najkratšie patria *O kopitnjku* na f. 75r, *Gelsse* (jelša lepkavá) na f. 76r, *Čičerietky* na f. 81r, *Chabzda* (baza chabzdová) na f. 146r, *Gatrnik* na f. 169v. Čučoriedky nedostali v Hájkovej verzii (Tadeáš Hájek z Hájku, *O Jahodách Czernych ginak o Wranjich Wočjich Kapitola LX*, f. 60v) toľko priestoru ako v Huberovej (Adam Huber z Risenpachu, *O Czerných jahodách aneb Wranjch Očách Kapitola LXIX*, f. 72d – f. 73a) a z nej Pavol Malus prevzal svoje dve informácie, o hojení rán a použití ako farbivo. Informácie o *Gatrniku* (pečeňovník trojlaločný) sú doslovným prepisom jedného z riadkov (nepreberá ďalších asi 6 použití ani recepty) herbára Hubera, *O Gatrnjku Kapitola LVI*, f. 375c. Pre zmenu pri kopytníku používa s určitosťou starší z herbárov, *O kopitnjku* obsahuje výsek (ktorý predstavuje asi 1/8 pôvodného textu) úplne zhodných formulácií ako v pasáži *O Kopytnijku Kapitola VIII*, v Tadeáš Hájek z Hájku, f. 7b.

(*sstrbak*) názov (nemecký nepreberá).[93] Okrem toho, s rozsahom pôvodne priemernej kapitoly v Hájkovom herbári, ktorá čakanku spomína v súvislosti s viacerými serióznymi účinkami (čistenie pečene, močových ciest, horúčke, opuchoch, a podobne) ako súčasť niekoľkých receptov, odpisuje Jablonovský skoro doslovne iba jednu vetu, dve vety parafrázuje a dopĺňa vlastný postreh: „*Misto Ssalátu ho* (štrbák) *take gedagj*".[94]

Veľmi často zostavovateľ k pôvodným textom nedopĺňa nič. Pozrime sa na príklad jalovca.[95] Pomenovanie rastliny nad konkrétnym vyobrazením je v Hájkovej verzii z 1562 roku (z ktorej text autor preberá) písané po česky (*Jalowec*), latinsky (*Iuniperus*) a nemecky *Wacholter*.[96] Pavol Malus preberá latinské a české pomenovania a dopĺňa do nadpisu k *Juniperum* a *Jalowecz* ešte aj slovenské *Borowky*. Vynecháva úvod, morfológiu rastliny, jej geografické rozšírenie a miesta výskytu (roviny, doliny, stráne a podobne). Obchádza schému vlastnú viacerým edíciam herbára, vynecháva klasickú charakteristiku pomocou „stupňov" a doslovne prepisuje od Hájka nasledovných šesť viet o využití plodov jalovca (proti nafukovaniu žalúdka, proti kašľu, ako protijed pri uhryznutí hadom).[97] Nasledujúce, rovnako formu-

---

[93] Tadeáš Hájek z Hájku spája čakanku a štrbák, *O Sstěrbáku a Čakance Kapitola XLII*, f. 126.

[94] „*Sstrbak gest dwogaky. Geden má listky welmy ssiroké yako Locika, ness kaderawegssj a žilkowategssj*", f. 156v, má veľmi blízko k pôvodnej, ale je tiež výsekom z „… *sstěrbák …gest dwogij a sege se na zahradách. Geden ma list ssirssy podobny k Lokyce, ness kadeřawěgssy, žilowatěgssy a někco celistwěgssy*". Parafrázované vety: „*Druhy ma list vžssj, dalssj, a ten se gmenuge domacy Sstrbak… Prut bude na dwa lokte zwisse*" sú v českej verzii: „*Druhý ma list vžssy, delssy,hořčejssy a ten g(es)t prawá zahranij Scariola, řečená… prut obogij tento sstěrbák nese dwauloketnij…*", *Ibidem*, f. 126. Menovanie účinkov v zbierke Jablonovského je veľmi stručným sumárom inak rozvinutých pasáží (kombinácie s inými liečivami, pôsobenie jednotlivých častí rastliny, použitie „vína" či drvenej a sušenej rastliny, a podobne). Podobný je opis *Borago*, boráka lekárskeho, na f. 145v, kde sú prvé 3 vety odpísané z herbára Tadeáša Hájka, *O Boráku Kapitola XCVII*, f. 361b a nasledujúce použitie ako „antidepresívum" (od „*Boragowy kwet spanily, w gjdle y w pity …*") je jeho vlastným vstupom, i keď zhusteným excerptom z Hájkovho Mattioliho a tiež z časti *O Boráku aneb obecném Wolowém Gazyku Kapitola XXVII*, f. 350c, vydania Adama Hubera.

[95] Kde?F. 153v.

[96] Hájkov text je rozvinutejším prepisom informácií (stupne horkosti, neduhy, proti ktorým pomáha, príprava oleja) Jana Černého, Jan Černý: *Knieha lekarska kteraz slowe herbarz*, kapitola CXLI, f. 45.

[97] F. 153v. Zaujímavosťou je, že v mladšom herbári Adama Hubera je popri *jahuodky*, respektíve *jahodky* používaný aj termín *zrna*, *O Jalowcy Kapitola XXVI*, v Adam Huber z Risenpachu, f. 33b. V tejto verzii je vôbec celá kapitola o jalovci asi štyrikrát obsiahlejšia, opakovane sa vracia k jeho schopnosti „rozpúšťať", tlmiť bolesť zubov, spomína viac receptov, a podobne („*Takowý Oleg gest dobrý proti skrčeným audům, proti Křeči, Sslaku, Mrtwicy a Paducy nemocy, aby gjm Audy aneb Páteř w teple mazal: Obgjmá y žřenj w žiwotě. Týž Oleg dobrý gest y do vssj wpausstěti těm, kteříž nedobře slyssj*"), f. 34c.

lované a prakticky zamerané vety o možnostiach využitia borievky (proti bolesti zubov, kŕčom) kompilátor vynechal a znovu doslovným prepisom pripojil až časť textu o príprave a aplikácii oleja z borievok (pri kožných problémoch, obličkových či močových kameňoch, a podobne).[98] Zbierka učiteľa Mošovského v tomto momente s jalovcom končí, Tadeáš Hájek pokračuje ešte na pár riadkoch s prípravou oleja priamo z dreva jalovca či prášku z ihlíc a ich použitím, ale aj obsiahlejšou časťou o účinkoch jalovcovej živice. Pre časť o levanduli je tiež zdrojom Hájkovo vydanie z roku 1562.[99] Neskoršia verzia Adama Hubera vymenúva o niečo viac účinkov (proti plynatosti, závrati) aj častí ľudského tela, na ktoré levanduľa pôsobí (slezina, „suché nervy a žily"), spomína kombinovanie s inými liečivami pre dosiahnutie silnejšieho alebo rýchlejšieho pôsobenia a obsahuje rozsiahlejšiu časť venovanú príprave a použitiu oleja.[100] Text v našej zbierke je doslovným prepisom Hájkovej verzie, ale zároveň je prevzatý v úplnom rozsahu (aplikácia liečivej rastliny v konkrétnych prípadoch, príprava a použitie mixtúr) z podkapitoly *Mocy a skutkowé*. Vynecháva z nej iba prvú vetu („*Mocy a skutkowé gegich gsau zahříjwati, rozháněti a wywoditi*"), nepreberá úvodnú botanickú časť (charakteristika koreňa, listov, kvetov) a nemecký a latinský názov rastliny.

Rovnaká metóda je viditeľná prakticky pri prevažnej väčšine obsiahlejších vstupov (opisov rastlín, pôvodne kapitol), ako sú napríklad *Čžernobil*,

98 „*Dela se z yahodek oleg welmy znamiety, yako neyaky Balssam, kewssem giž dotchenym ndostatkům welmy vžitečný*" v zbierke na f. 153v znie u Hájka nasledovne: „*Djelá se z Gahůdek Galowcych welmi uznamenitý Oleg, gako něgaky Balsam, ke wssem giž dotčeným nedostatkum welmi užitečný*",*O Jalowcy Kapitola XXIII*, v Tadeáš Hájek z Hájku, f. 27.

99 F. 74r. „*Swau Wauoni Mozku y srdce posylnuge, smysly, moci y duchi gich občerstwuge*", v O Sspikanardu domácym a Lawenduli Kapitola VII, v Tadeáš Hájek z Hájku, f. 7. Na porovnanie s herbárom Černého: „*Svú vuoní mozku i srdce posilňuje, smysly a moci jejich občerstvuje,*" Jan Černý: *Knieha lekarska kteraz slowe herbarz*, kapitola CXCVII, f. 61. U Hájka je levanduľa umiestnená v jednej kapitole so špikanardom, „špikrnátom", pomenovaná latinsky ako *Spica Domestica*. Dôvodom je, že vyzerajú úplne rovnako, majú rovnaké účinky, líšia sa jedine v intenzite vône kvetov. Dnes vieme, že ide o tú istú rastlinu.

100 F. 74v; *O Sspikanardu obecném aneb domácym* a *Lawenduli Kapitola VII*, v Adam Huber z Risenpachu, f. 8 – 9.

Rauta, *Ruože*, *Wrba*, *Sliwy*, *Bukwice*, *Hadj koreň*, *Čzesnek*, *Mata*, *Ambrožka*.[101] Všetky sú transkripciami podkapitol *Přirozenij a Mocy* vydania Tadeáša Hájka z roku 1562, iba zriedkavo dopĺňa recept alebo použitie strohým citátom alebo skráteným parafrázovaním informácií z kapitol a podkapitol vydania Adama Hubera. Je to tak až do f. 109r, kde rovnako organizovaný text (po sebe uvádzané rastliny) prechádza do latinčiny, aj ďalej od f. 145v,[102] ale mení sa to približne od f. 156r.[103] Pre tieto časti, do f. 171r, a ďalej po latinskom texte o vtáctve a právnych dokumentoch, čiže pre abecednú receptárnu časť od f. 192r, je primárnym zdrojom herbár Adama Hubera, repektíve z neho odvodená *Apatéka*.

Jazykovedné postrehy na margo receptára

Cieľom tejto štúdie nie je podať hlbšiu jazykovú analýzu, ale dovolíme si však na záver tejto sekcie iba pár postrehov z našej práce s prameňom. Odborná terminológia, s akou zostavovateľ pracoval, sa v podstate zhoduje s predlohou či predlohami.[104] Medzi názvy rastlín miestami doplnil „lokál-

[101] Z uvedených príkladov je výnimkou ruža, kde daná podkapitola v origináli nie je a kde zostavovateľ dodáva informácie z vydania Adama Hubera. *Čzernobil* (palina obyčajná) na f. 69r je takýmto výťahom z *O Čzernobylu Kapitola LXXX*, f. 256; *Rauta* na f. 73r z *O Rautě Kapitola XXXVIII*, f. 217b; *Ruože* na f. 77r – f. 78v je prepisom asi 2/3 textu z *O Ruoži Kapitola XLVI*, f. 49. Dodatok zostavovateľa „*Gestly chcess oleg Ružowey vdelaty…*“ na f. 78v uvádza odsek doplnený z herbára Adama Hubera, *O Růži Kapitola LI*, podkapitol *Oleg Růžowý*, f. 57b a *Hauby Růžowé*, f. 57d; *Wrba* na f. 79r je *O Wrbě Kapitola LI*, f. 52 – f. 53; *Sliwy* na f. 83r sú *O Sliwách a Trnkách Kapitola LXXIIII*, f. 74b; *Bukwice* na f. 94r – f. 94v sú kópiou *O Bukwicy Kapitola I*, f. 280 – f. 281; *Hadj koreň*, f. 95v – f. 96r je *O Hadjim Kořenu Kapitola III*, f. 280 – f. 282b; *Čzesnek* na f. 98r – f. 98v je *O Čzesenku Kapitola LXII*, f. 149b – f. 150b; *Mata* na f. 103r – f. 103v je *O Mátě Kapitola XXVIII*, f. 207b – f. 208a; *Ambrožka* (svetlík lekársky), f. 106v – f. 108r je *O Ambrožce ginak o Swětlijku Kapitola XXXVI*, f. 308b – f. 309a.

[102] *Lastowičnjk*. *Krwawnyk*, na f. 150v je *O Celidonij wětssij Kapitola LXXXVI*, f. 173b; *Piwonka* na f. 152r je *O Piwonce Kapitola XCVII*, f. 275. Jednak už text na f. 108r a f. 108v pochádzajú z verzie Adama Hubera, *De Garyophyllorum flore* je *O karaffiátu kapitola XCII*, f. 183a; *Zwonček* je z *O Zwonečku Czerweném Kapitola CXIIII*, f. 325d.

[103] Vo vydaní Adama Hubera z roku 1596, napríklad *Nechtjk. Česky Mesyček* na f. 156r je vytiahnutý z *O Měsyčku Kapitola CXXXIII*, f. 448d; *Rossa Slunečna* na f. 166v – f. 167r je *O Rose slunečné Kapitola CLVIII*, f. 470d – f. 471c; *Sanicula* na f. 169r – f. 169v je z *O Zanyklu Kapitola XLIIII*, f. 364d – f. 365a; *Ražowa hauba*, f. 171r je *Dřjnowá hauba*, f. 28b, čo je podkapitola z *O Dřjnu Kapitola XXII*.

[104] V zmysle botanickej terminológie bol ako prvá jednotná práca identifikovaný slovník Romualda Hadbavného z Červeného Kláštora, datovaný do roku 1763, František Gregor: K dejinám slovníkového spracovania slovenských ľudových názvov rastlín. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 17, 1966, č. 1, na s. 61 – 63 zoznam starších (českých, maďarských, poľských) botanických a zoologických slovníkov. Hadbavného slovník čerpá z poľského Cnapiovho slovníka z roku 1668, českého Wussina z 1729 a maďarského Páriz Pápaia z 1708. Uvádza 1252 v slovenčine používaných názvov (z 1840 názvov celkovo), z čoho 86 termínov je identifikovaných ako autorských. Porovnaj tiež analýzu jazyka v Gyula Décsy: *Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert*, s. 190 – 218.

ny“ výraz. Rozdiely sa vyskytujú v niektorých zápisoch mien, typické je používanie rôznych grafém pre hlásku „j“, napríklad v našom prameni *Yablon*, je *Jabloň* v herbári Tadeáša Hájka a *Jabloň* v textovej časti, pričom *Gabloň* v indexe (*Registrum Českých gmén*) herbára Adama Hubera. Rovnako syntax a nie-terminologické slová sa javia na prvý pohľad laikovi ako totožné, jednak s určitými malými (nemenej dôležitými) odchýlkami, tiež v zápise niektorých slov (*kůra – kuora, pupenůw – pupencuow*), v koncovkách prídavných mien (*protaženou – protaženu*) alebo tvare zámen (*jsou – su*). Zaujímavé je porovnávať tieto odlišnosti u Pavla Mala a zároveň medzi českými edíciami Mattioliho navzájom. Napríklad, ekvivalentom dnešného slovenského slovesa *nechať* v rozkazovacom tvare 2. osoby (čiže *nechaj*), je v zbierke s úplnou prevahou forma *nechay* alebo *nechag*. V texte staršieho z dvoch Jablonovského prameňov je to tiež *nechay*, zatiaľ čo v Huberovom herbári je v týchto prípadoch konsekventne uvádzaná forma *nech*. Podobne pri slovese *hýbať* (v rozkazovacom tvare 2. osoby *hýb*) je v slovenskom receptári *haybay* tak, ako v Hájkovom vydaní (*haybage, haybagji, haybá se*). V herbári z roku 1596 je sloveso v neurčitku *heybati* alebo *hýbati* (2. osoba imperatívu ako *hýbeg*, inak *hýbagj, heybá se*). Ďalším rozdielom je používanie foriem niektorých predložiek: *ke wssem* (v zmysle ku všetkým alebo na všetky) v herbári z roku 1562 a levočskom receptári, v mladšom z českých zdrojov býva nahradené formou *proti wssechněm*.

Abecedný receptár

I keď sa to v receptári konkrétne nespomína, *ex Matthioli* pochádzajú aj slovensky písané miesta, nachádzajúce sa na f. 172r, respektíve f. 192r, až do konca zbierky. Tretím (po Hájkovom a Huberovom herbári) identifikovateľným zdrojom slovensky písaných častí na týchto listoch bola *Apatéka domácí, v kteréž sa zavírají a vypisují rozličná lékařství*.[105] Prvýkrát vyšla „lekárnička“ v súvislosti s prípravou vydania Mattioliho z roku 1596. *Apatéka* dobre vyhovovala zámeru zostavovateľa venovať sa čisto medicínskemu použitiu rastlín, pretože tak ako receptár Pavla Mala opomína botanické pasáže a štruktúru textu riadi podľa konkrétneho použitia. Malus išiel vo svojej zbierke ešte ďalej a abecedný zoznam, index či register chôrob alebo zdravotných problémov, ktorý bol na záver Hájkovej a Huberovej edície Mattioliho herbára len prílohou, prenáša rovno na strany svojho receptára. Na týchto listoch sa častejšie objavujú riadky, ktoré sa nám nepodarilo presne identifikovať. Bolo by jednoduché náš nedostatok zakryť tvrdením, že ide o originálne vstupy zostavovateľa. Náleží sa preto na tomto mieste vrátiť

[105] Adam Huber z Risenpachu a Daniel Adam z Veleslavína (eds.): *Apatéka Domácý. W kteréž se zawjragj a wypisugj rozličná Lékařstwj, snadná k přistrogenj, proti wsselikým neduhům Těla Lidského*. Praha : v Dědicůw M. Danyele Adama z Weleslawjna, 1602, 827 s.

k tomu, čo sme uviedli vyššie, teda k zmienke, že zdrojom mohli byť aj iné receptáre (okrem Huberovej *Apatéky*).[106]

Určité súvislosti sa ukazujú pri porovnaní rady spomenutej už v úvode zbierky, na f. 12r (*„Aby wčely neucházelj“*, a ďalej). Rovnakú informáciu ako zbierka z Levoče obsahuje aj rukopis receptára nájdeného v Muránskej Dlhej Lúke učiteľom Jánom Struhárom, ten je však datovaný až do 18. storočia.[107] Zaujímavé je, že Bohuš Kuchár niektoré časti tohto receptára prepojil s receptárom zo začiatku 17. storočia, analyzovaným Gyulom Décsym.[108] Toto prepojenie, žiaľ, neosvetľuje pôvod textov v receptári Pavla Mala (tých, čo nie sú z identifikovaných zdrojov), ale môžeme sledovať podobnú dikciu aj charakter týchto informácií, ktoré pri porovnaní s inými „učenými“ zdrojmi zbierky z Levoče pôsobia mierne „archaickejšie“. Podarilo sa nám však prepojiť text tohto *Slovenského medicínskeho rukopisu* (ako ho nazval Gyula Décsy) zo 17. storočia s iným receptárom, takzvaným *Hrozenkovským prameňom*, receptárom zo Starého Hrozenkova (dnes v slovensko-českom pohraničí na území Českej republiky) zo začiatku 18. storočia a s textom Pavla Mala.[109] Konkrétne pri rastlinke, dnes nazývanej rosička okrúhlolistá, ktorá nie je spomenutá ani v herbári Jana Černého, Tadeáša Hájka alebo Huberovej *Apatéke*. Opis skoro zázračných schopností *Rossy slunečnej* v receptári Jablonovského: *„Kdobi tuto bilinku u sebe nosil, a mezi swe neprateli se dostal, tomu nebudu moczi nicž usskoditj, ale naprotj budu mu wssiczknj poctiwost czinitj … Billibi kdo okaužlen a prekažku mel, bud na swem tele aneb w Remesle a wžiwnosti, yako pri warenj piwa a pečenj chleba aneb wyakegkoli weczi nech tuto zelinu pri sobe nosi predewssimj čzari bezpečen bude“*,[110] je takmer identický s textom liptovského receptára zo 17. storočia:

„Kdoby tuto bylinku u sobe mel, a meczy swe neprately se dostal, tomu nebudu mocy nic usskodyty … Byllyby kdo okužlen, a prekažku mel, bud na swem tele, aneb wremesle, yako pry wareny pywa, a pečeny chleba, yakim koly spůsobem, nech

[106] Receptáre alebo liekopisy, o zhotovenie akého išlo aj Pavlovi Jablonovskému, predstavovali v novoveku, typický, zo stredovekej tradície herbárov odvodený útvar, kde sa miešala medicína, botanika, hospodárske rady aj mágia, Gyula Décsy: *Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert*, s. 43 – 45.

[107] Bohuš Kuchár: Receptár z 18. storočia. In: *Slovenský národopis*, roč. 14, 1966, č. 3, s. 451.

[108] *Ibidem*, s. 450; Gyula Décsy: *Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert*, s. 51.

[109] Jozef Novák: 300 ročný Slovenský herbár (poznámky ku skúmaniu starých liekopisov). In: *Slovenský národopis*, roč. 12, 1964, č. 4, s. 633 – 636; Josef Hofer: Čím a jak léčili jesuité před 200 lety na Starém Hrozenkově. In: *Slovenský národopis*, roč. 11, 1963, č. 4, s. 553 – 564; *Rossa Slunečna* na f. 166v – f. 167r.

[110] F. 166v.

tolyko tu bylynu prysobe nosy, predewssemy čary a kuzly bezpečne bude" a tiež so znením *Hrozenkovského prameňa*.[111]

Nebude prekvapením, že zdrojom všetkých troch receptárov je kapitola v Mattioliho herbári, v redakcii Adama Hubera.[112] Pôvodne ide o slová flámskeho botanika Remberta Dodonaea.[113]

Abecedne zoradené rady na záverečných listoch receptára sa vyznačujú (okrem zoologických pasáží) najväčšou mierou originality zostavovateľa. Informácie z *Apatéky* a herbára Adama Hubera sú radené podľa vlastného kľúča a ich znenie je často parafrázované, avšak stále je možné ich pôvod identifikovať. Uveďme niekoľko príkladov. Napríklad *Proti piesku Lekarstwy* na f. 172r je kombináciou informácií kapitoly *Pisek a Kámen hnáti* z *Apatéky* a kapitoly o jalovci z herbára Adama Hubera.[114] Zatiaľ čo *Červena Nemoc* alebo skôr rady na jej liečenie, na f. 192r, sú rady priamo prepísané z rovnako pomenovanej kapitoly v *Apatéke*.[115] Podobne rady proti „morovému vzduchu" na f. 201r (a f. 216v) alebo celá časť o víne (f. 208r) pod písmenom „w", odseky *Na žaludek skazenj* (f. 211v), *Zahradne wecy* (f. 214r), rady pre starostlivosť o kone a dobytok (f. 215r, kde náš receptár aj kopíruje následnosť *Apatéky*), sliepky (f. 215v) aj *Nekteré potrebné wecy hospodarské* (f. 217r).[116] Musíme však znovu povedať, že recepty alebo návody, ktoré pôsobia ako parafrázované informácie z diel Adama Hubera, môžu mať svôj základ aj v iných zdrojoch.

Pridajme na záver tejto sekcie jednu provokatívnu informáciu. Spomenuli sme vyššie isté prepojenie s receptárom z Muránskej Dlhej Lúky, menovite radu proti „uchádzaniu včiel". Ako uviedol Bohuš Kuchár, rukopis

---

111 V takzvanom *Hrozienkovskom liekopise*: „*Kdobi tu zelinu neb bilinu przi sobge mniel nicz mu nemuze sskoditi … Kdibi nekdo od diabla posedli bil zawass mu tu bilinu nakrk, gakdluho gu miti bude, tehdi tichi bude, nebo ta zelina mocz diablu odgima*", Jozef Novák: *300 ročný Slovenský herbár*, s. 634. A ďalej v analyzovanom prameni z Levoče: „*Nadto kdiby niekdo bil y od diabla posedli, zawes mu na hrdlo tuto bilinu, yak dluho gi nositj bude tak dluho yako Beranek tichi bude, nebo diablu geho mocz se odgima*", f. 167r.

112 Adam Huber z Risenpachu, *O Rose slunečné Kapitola CLVIII*, f. 470d – f. 471c

113 Gyula Décsy: *Eine slowakische medizinische Handschrift aus dem 17. Jahrhundert*, s. 51.

114 Adam Huber z Risenpachua Daniel Adam z Veleslavína (eds.): *Apatéka Domácý*, kapitola 106, s. 351 (ďalej ako *Apatéka Domácý*); Adam Huber z Risenpachu, *O Jalowcy Kapitola XXVI*, f. 33c

115 *Apatéka Domácý*, s. 234, 237 – 238. Z širšieho miesta *Proti plnosti žaludka, běhawce a červené nemoci*, preberá Jablonovský iba uvedené.

116 *Ibidem*, s. 555, 567; kapitola 240, s. 674 (o bielej horčici); *Kalné wjno očistiti*, kapitola 236, s. 672; *Sylné wjno obměkčiti*, kapitola 242, s. 675; *K zažívání pokrmů w žaludku pomáhati*, kapitola 57, s. 172; *Mrawence od Stromů zahnati*, kapitola 260, s. 690 – 692; *Proti dýchawičnosti* (koní), kapitola 278, s. 699 – 700 a doslovne kapitola 279, s. 700, kapitola 281 a 282 na s. 701; *Dobitek howezj*, kapitola 283, s. 703 – 706; *Slepycym*, kapitola 294, s. 708; *Syrowe Masso dluho czrstwe zachowati* je *Masso čerstwé dlauho chowati*, kapitola 219, s. 660 aj ďalšia časť o uchovávaní mäsa je z kapitoly 220, s. 660; *Ocet richle vdelati* je *Ocet rychle udělati*, kapitola 232, s. 668 – 669.

receptára z druhej štvrtiny 18. storočia sa venuje práve prevažne chovu včiel.[117] V receptári Pavla Mala je pod touto radou (na f. 12r) zostavovateľom nakreslený symbol kráľovskej koruny. V muránskom receptári nachádzame prakticky identický symbol kráľovskej koruny, ktorý je kópiou vodoznaku v rovnakom rukopise.

Latinsky písané časti zbierky

Vzhľadom na výskumné ciele série edícií *Monumenta Linguae Slovacae* zameraných na slovensky písané pamiatky sme v úvode venovali pozornosť najprv slovensky písaným častiam zbierky a opomenuli sme následnosť latinčiny a slovenčiny priamo v prameni. Ostatné miesta zbierky, písané po latinsky, budeme predstavovať v následnosti, v akej boli zostavené.

Na prednom prídoští sa nachádzajú dve slovensky písané zverolekárske rady, konkrétne pre starostlivosť o ovce. Ani jedna z nich sa nenachádza v iných používaných zdrojoch (Apatéka, Mattioliho herbár Tadeáša Hájka, Adama Hubera).[118] Je to tak aj s radou o príprave súdka na ocot a s univerzálnym tvrdením o tom, že všetko korenie treba kopať „*pred wychodem Slunce, a to na Splni Mesyce a vsussiti wstinu a ne na Sluncy*“. Hospodársko-astrologické prepojenia nachádzame ešte aj v dnešnej praxi, v 16. storočí bolo samozrejmé, že nebeské telesá ovplyvňovali čas, kedy sa sadili a zbierali plody, a preto je úplne prirodzené, že ich nachádzame aj v receptári Pavla Mala.[119] Nepodarilo sa nám, žiaľ, identifikovať ani zdroj latinsky zapísanej informácie o „protilieku proti všetkým jedom“, získanom pridaním liečivého kameňa do vína.

Biblické citáty o zdraví a medicíne

Po dedikácii Andrejovi Justovi z Necpál (Justh de Neczpál) nasledujú vyselektované biblické citáty, ktoré naznačujú zdravovednú a lekársku orientáciu zbierky (z *Knihy Sirachovcovej* o vážení si lekára, z *Knihy Deuteronomium* či *Prvej knihy kráľov* o zverení života – dlhovekosti – do Božích rúk). Medzi citáty je s nadpisom *Schola Salernitana de conseruanda bona ualetudine* vložený prvý verš (bez úvodného oslovenia anglického kráľa) známeho stredovekého textu – *Salernské pravidlá zdravia*.[120]

---

[117] Bohuš Kuchár: Receptár z 18. storočia, s. 450 – 451. Vodoznak kráľovskej koruny na s. 449.

[118] Spomenuté praktiky sa nespomínajú ani pri radách, ako sa starať o ovce (napr. *Apatéka Domácý*, kap. CCXC, s. 706), ani pri menovaných rastlinách a ich využití (napr. o *Geseni*, v Tadeáš Hájek z Hájku, kapitola XXVIII, f. 32a, respektíve *o Wollsi*, v Adam Huber z Risenpachu, kapitola XXXIII, f. 41a). Za zmienku stojí, že prameň nepoužíva termíny, ktoré sú v jeho zdrojoch, *Wolssa* je *Gelssa* a *Gesen* je *Jasen*.

[119] Je to tak napríklad aj v *Bratislavskej záhrade* Jána Lippaya, Lippay, Janos: *Posoni kert*, s. 11 – 18.

[120] Môžeme povedať, že veršované zdravotné rady boli v stredoveku a novoveku populárne. Zbierka rád, známa aj ako *Flos medicinae* či *Lilium medicinae,* bola po stáročia po celej Európe doplňovaná a prekladaná, Ján Junas (ed.): *Salernské pravidlá zdravia*, s. 96 – 99 uvádza aj najstaršie preklady na Slovensku.

Morový traktát

Ako je zrejmé z nadpisu, na treťom liste pokračuje prameň prepisom latinského morového traktátu Pietra Baira, profesora medicíny na univerzite v Turíne. Spis je v podstate výťahom z časti obsiahlejšej knihy *De medendis humani corporis malis Enchiridion*, avšak zaujímavosťou je, že na území Slovenska sa nachádza (alebo nachádzal) separátny rukopis s totožným názvom, ako je uvedený v nadpise pred fragmentom o more, *Methodica tractatio de peste una cum remediis praeservativis et curativis ex Petri. Bayeri medici Taurinensis libro de peste excerpta*.[121] Inú verziu či kópiu takto zameraného a pomenovaného traktátu Pietra Baira sa nám nepodarilo lokalizovať. Rozdielom oproti obsahu morového *regimen* uvedenej práce Pietra Baira je duchovno-historický úvod, na f. 3r – f. 3v. Pasáže nasledujúce od prvej položenej otázky „*Unde dicitur Pestilentia?*" (kde si Pietro Bairo pomáha tradične etymológiou Izidora zo Sevilly) až po koniec tejto časti zbierky, na f. 10v, dokážeme relatívne spoľahlivo identifikovať v knihe talianskeho lekára.[122]

[121] Pietro Bairo: *De medendis humani corporis malis enchiridion, quod vulgò Veni Mecum vocant: cui adiunximus hac editione eiusdem authoris tractatum De peste.* Basileae : Apud Petrum Pernam, 1563, pre nás sú zaujímavé strany 516 – 664 so separátnou časťou o more, datovanou do roku 1507. *Petrus Bayrus* bol autorom viacerých medicínskych diel, ktorých produkciou pokrýval prvú polovicu 16. storočia. Rukopis traktátu je citovaný v súvislosti so slovenskými slovami, ktoré má obsahovať, v článku Tatiany Lalikovej *Z vývinu slovenskej príbuzenskej terminológie v predspisovnom období* (s. 107), Štefana Peciara *Slovesná predpona pre-/pro-* (s. 195, 205, 206) a Ivety Valentovej *Slová kadiť, kadidlo v staršej slovenčine* (s. 212), v zborníku *Z histórie lexiky staršej slovenčiny* z roku 2008. V zozname skratiek v bibliografii na s. 225 je pri ňom uvedené, že je zo 17. storočia a je v súkromnom vlastníctve.

[122] Od *Quid iam est Pestilentia* na f. 4r v *De medenis humani corporis* na s. 523, f. 4v „*Explicatio definitionis*", na s. 525 – 526, f. 5r na s. 529 – 530, „*C[aus]ae immutaionis aëris*" f. 5v na s. 532, „*De curanda pestilentia*" na f. 6v na s. 592 – 593, cez f. 8r na s. 599 – 602, po f. 10v na s. 652. Keďže nemáme k dispozícii text traktátu, ktorý nesie identický názov s rozoberanou časťou prameňa, je ťažké určiť, či autor týchto častí vychádzal z neho, alebo z nami citovanej *De medendis humani corporis malis Enchiridion* (alebo jej samostatnej časti *Novum ac perutile opusculum de pestilentia, et de curatione eiusdem per utrumque regimen, praeservativum scilicet, et curativum* z roku 1507). Nepomáha ani fakt, že viaceré miesta v texte spomenutej práce sú pri porovnaní s analyzovanou zbierkou vynechané, skrátené (príklady názorov a postojov Avicennu, Galéna, Aristotela) a niektoré pasáže parafrázované. Bolo by jednak zvláštnou súhrou okolností, ak by kompilátor našej zbierky pomenoval časť textu, prepisu morového *regimen*, rovnakým titulom, aký nesie na našom území „dostupný" rukopis morového traktátu zo 17. storočia, pripísaný Pietrovi Bairovi. O to zvláštnejšie vyzerá skutočnosť spomenutá vyššie v odkazoch na sekundárnu literatúru, a to, že predpokladaný rukopis zo Slovenska obsahuje slová písané po slovensky.

Morové traktáty predstavujú stabilný útvar ranonovovekej medicínskej literatúry.[123] Z územia Slovenska poznáme ako najstarší *De regimine pestilentiae* Jána Gerardiho z Levoče, z roku 1473.[124] V približne rovnakom čase, z akého pochádza analyzovaný receptár, napísal morový traktát aj Ján Jessenius.[125] Jablonovským prepísaný text Pietra Baira v tomto nevybočuje z dobového diskurzu, čo sa týka príčin či pôvodu nákazy (príčinou je aj u neho kombinácia zlého vzduchu, pozícií a pohybov planét a disharmónie ľudského tela), profylaxie a liečenia.[126]

Rada proti horúčke či zimnici štvrtého dňa (*quartana*), uvedená v našej zbierke na ďalšom liste, má iné korene ako nami identifikované zdroje.[127] Podobne aj použitie masti z rakov a hadieho jazyka. Ďalšie hospodárske rady (o príprave *syrissta*) aj s astrologickým presahom a odporúčaním k umiestneniu hnojiska (od Plínia Staršieho) uzatvárajú túto časť zbierky (f. 13r).

Náčrt dejín astronómie pre kontext zbierky Pavla Jablonovského

Známym faktom je, že astronómia (dnes definovaná a rozvinutá vedecká disciplína, veda o vesmíre, s vnútorným členením, metodológiou či nástrojmi) bola historicky úzko prepojená s astrológiou (dnes považovanou za pseudovedu, ktorá sa zameriava na formuláciu predpovedí pre pozemský život, odvodených z pohybu vesmírnych telies). Mohli by sme povedať, že pozorovanie vesmíru, pohybu nebeských telies a ich vzťahov (astronómia) bolo interpretované a verbalizované pre potreby vysvetliť, pochopiť a predpovedať javy a procesy, ktoré sa týkali života ľudí a prírody (astrológia). Takýto zámer môžeme predpokladať aj pri motivácii voľby zdrojov pre fragmenty v zbierke Pavla Mala. Vyššie sme uviedli, že pri práci s herbármi sa zameriaval primárne na recepty či v širšom zmysle medicínu.

Dostupné pramene rozoberajúce vesmír a planéty mu poskytovali poznanie využiteľné v medicíne (typizovaná prognóza, diagnóza a terapeutika ľudí narodených v určitom znamení zverokruhu), ale aj v starostlivosti

[123] František Šimon a Jana Balegová: Jesseniov spis o more. In: Eva Augustínová a Agáta Klimeková (eds.): *Ján Jessenius : Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 22; literatúra k téme morových traktátov v Karel Černý: *Mor 1480 – 1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, s. 27 – 34; Idem: Adversus pestem consilium: Jan Jessenius o moru. In: *Historia Medicinae Slovaca*, vol. 1, s. 46. Autorom spisu o more bol aj spomenutý Jan Černý, Mirjam Bohatcová: *České tištěné herbáře 16. století*, s. 7; Gustav Gellner: *Jan Černý a jiní naši lékaři do konce doby jagellovské*, s. 2.

[124] Július Sopko: *Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska*, s. 38 – 41.

[125] František Šimon a Jana Balegová: Jesseniov spis o more, s. 22 – 31; Karel Černý: Adversus pestem consilium: Jan Jessenius o moru, s. 46 – 55.

[126] F. 5v – f. 6r; Karel Černý: *Mor 1480 – 1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, s. 180 – 214.

[127] *Apatéka*, s. 583 – 587 spomína niekoľko receptov, ale nie vyššie uvedený, tiež sa nenachádza v registri receptov a zdravotných komplikácií Adam Huber z Risenpachu, časť XXVIII/5.

o zvieratá a v hospodárstve (sadenie stromov, zber plodov). Ani stredovekom overení klasici „medicíny", ani autori morových traktátov začiatku 17. storočia sa nevyhýbali myšlienkam o vplyve planét na ľudský organizmus alebo hroziace mu neduhy.[128]

Pavol Malus, tak ako jeho predlohy a ako samotná dobová veda, videl v pozorovaní a poznaní nebeských javov aj ďalší dôležitý aspekt, a to určovanie kalendára. S analyzovaním a definovaním pohybu nebeských telies bola prepojená dôležitá potreba pre stanovenie pohyblivých sviatkov, chápanie plynutia času a následnosti ročných období.

Antické východiská

Východiskami pre európsku astronomickú tradíciu boli práce Aristotela a Klaudia Ptolemaia. Obraz sveta, Zeme a jej pohybu, vzťah so Slnkom, planétami a hviezdami boli definované (a sumarizované) predovšetkým v Ptolemaiovej *Megale syntaxis* (stredoveku známej ako *Almagest*), ale tiež jej astrologickom pendante, *Quadripartitum*.[129] Od prvých klasických gréckych astronómov boli vzťahy vo vesmíre chápané a vyjadrované matematicky. Na sledovanie a predpovedanie pohybu planét v rámci geometrických modelov univerza slúžili matematické tabuľky a katalógy, zahrnuté

[128] Roy Porter: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*, s. 101, 139, v humorálnej teórii hrali svoju úlohu aj ročné obdobia (napríklad na jar sa začína v tele hromadiť viac krvi), s. 80; Ján Junas (ed.): *Salernské pravidlá zdravia,* s. 31. Predstava o čisto astronomických príčinách chorôb však nestála vo vede samostatne nikdy, jednak nebeské telesá mali v niektorých prácach priamy vplyv na epidemiológiu moru, Karel Černý: *Mor 1480 – 1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*, s. 195 – 202. Pozícia astrológie (aj vo vzťahu k astronómii) prechádzala pochopiteľne krízami (a zriedka vzostupmi), pod vplyvom rozvoja vied a pod vplyvom kritiky z teologických či dogmatických pozícií, Valerie I. J. Flint: The Transmission of Astrology in the Early Middle Ages. In: *Viator*, roč. 21, 1990, s. 3 – 5; Michael Hoskin a Owen Gingerich: Medieval Latin Astronomy. In: Michael Hoskin (ed.): *The Cambridge Concise History of Astronomy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 72 – 73.

[129] Vesmír guľovitého tvaru sa skladá z dvoch častí, sublunárnej, v strede ktorej stojí Zem (zložená zo štyroch elementov, vody, vzduchu, ohňa a zeme – zeminy), a z vonkajšej, ktorú tvorí piaty element, éter, v ktorej po nemenných kruhovitých dráhach obieha okolo Zeme Mesiac a ostatné planéty, Aristoteles: *O nebi. O vzniku a zániku*. Trans.: Miloslav Okál. Bratislava : Pravda, 1985, úvodná štúdia Jána Bodnára na s. 7 – 12, 24 – 27, 31, 43 – 44; Ján Tibenský: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Osveta, s. 26. Aristoteles mohol svoje názory formulovať už v polemike s výpočtami Eudoxa z Knihu či vychádzať zo „sfér" Pytagorejcov a Platóna, Michael Hoskin: Astronomy in Antiquity. In: Michael Hoskin (ed.): *The Cambridge Concise History of Astronomy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 28 – 32. Ptolemaios rozpracoval Aristotelovu (Aristotelom prevzatú) predstavu o „sférach" a Hipparchov (Apollóniov) excentrický a epicyklický model vesmíru aj pohybu Slnka, a podobne. Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*. Hurbanovo : Slovenská ústredná hvezdáreň, 2013, s. 12 – 17. Mal k dispozícii babylonské správy o pozorovaní planét, podrobné „astronomické diáre", viaceré grécke pozorovania, čo jeho prácu podľa niektorých názorov „zabrzdilo", Alexander Jones: Ptolemy's Ancient Planetary Observations. In: *Annals of Science*, roč. 63, 2006, č. 3, s. 273 – 278.

do viacerých Ptolemaiových spisov.[130] Kresťanská Európa sa bez poznania (alebo do poznania) Ptolemaia musela popasovať s „praktickým" vplyvom zákonitostí vesmíru a planét. Izidor zo Sevilly túto množinu myšlienok, fenoménov a teórií pomenoval ako „prírodná astrológia".[131] Išlo o pozorovanie Slnka, Mesiaca a hviezd spojené s účelným využitím v hospodárstve alebo pri cestovaní, ale hlavne pre *Computus,* určenie dátumu Veľkej noci.

Astronómia európskeho stredoveku

Asi od konca druhého kresťanského storočia sa určenie dňa Zmŕtvychvstania stalo predmetom teologických dišpút, otázkou riešenou prepočítavaním Metónovych babylonských lunárno-slnečných cyklov a *komputáciami* židovského, egyptského a juliánskeho kalendára.[132] Výrazným posunom bola preto „trojitá úprava z Toledo", čiže Toledské astronomické tabuľky, latinský preklad *Almagestu* Gerharda z Cremony, a následne Alfonzínske tabuľky. Pre vrcholný stredovek a raný novovek predstavovali zásadný „text" a inštrument pre uvažovanie (a vyučovanie) o astronómii, až do vstupov Georga Puerbacha, Jána Müllera-Regiomontana a Mikuláša Kopernika.[133]

Ak si pod termínom „stredoveká astronómia" predstavíme pracovne jednu množinu, s ďalším členením na 1) kláštornú a 2) islamskú astronómiu, jej evolučný prechod bude zhmotnený práve v kombinácii týchto dvoch

[130] Sám ich redukoval a opatril komentárom vo forme „*Príručných tabuliek*", zahrnul ich do *Tetrabiblos*, aj do formulácie fyzického modelu vesmíru v *Hypotézach o planétach*, Michael Hoskin: *Astronomy in Antiquity*, s. 41 – 43; Alexander Jones: *Ptolemy's Handy Tables*, s. 238; Hilary M. Carey: Astrology in the Middle Ages. In: *History Compass*, roč. 8, 2010, č. 8, s. 889.

[131] Naproti nej stála „astrológia povier", zavrhovaná zástupom cirkevných otcov, a astronómia ako náuka o nebesách, vzniku a vzťahoch hviezd a súhvezdí, Valerie I. J. Flint: *The Transmission of Astrology in the Early Middle Ages*, s. 8 – 9; Hilary M. Carey: *Astrology in the Middle Ages*, s. 890. Dnes môžeme povedať, že išlo alebo ide skôr o praktickú astronómiu.

[132] C. Philipp E. Nothaft: *Dating the Passion. The Life of Jesus and the Emergence of Scientific Chronology (200 – 1600).* Leiden : Brill, 2012, s. 35. Zásadnou prácou, s pôsobnosťou od 7. storočia do neskorších komentárov Ptolemaia, je *De temporum ratione* Bedu Ctihodného. Pre vyčerpávajúcu štúdiu jednotlivých kníh, metód, zdrojov a neskorších komentárov pozri Faith Wallis: *Bede: The Reckoning of Time*. Liverpool : Liverpool University Press, 2004, s. 253 – 357; Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 71 – 72; John Scatergood: Writing the Clock: the Reconstruction of Time in the Late Middle Ages. In: *European Review*, roč. 11, 2003, č. 4, s. 453 – 474; Christe Ann McMenomy: *The Discipline of Astronomy in the Middle Ages*. PhD. Thesis. Los Angeles : University of California, 1984, s. 116.

[133] Je známe, že Toledské tabuľky, vypracované arabskými učencami okolo roku 1080, boli iba jednou z úprav Ptolemaiovho systému islamskými učencami, Michael Hoskin a Owen Gingerich: Islamic Astronomy. In: *The Cambridge Concise History of Astronomy*, s. 55 – 61; Hilary M. Carey: *Astrology in the Middle Ages*, s. 892; Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*, s. 19.

podmnožín na univerzitnej pôde.[134] Aj naďalej bola astronómia súčasťou (azda viac ako medicína) komplexných, viacvrstvových prepojení s inými vedami a myšlienkovými sférami či oblasťami. Otázky kozmogónie boli späté so zásadnými otázkami viery a teológie, neodlúčiteľným sprievodným elementom vedy o vesmíre boli naďalej astrologické výpovede, až do Gregoriánskej reformy prebiehalo vyrovnávanie sa s „dionýzovsko-bedovským" *computus* a počítaním času odvodeným zo spomenutých tabuliek.[135] Dodajme, že astronómia bola súčasťou „osnov" štúdia medicíny (okrem pozície v rámci *quadrivium*).[136] Komentáre k prácam Aristotela a Ptolemaia (alebo práve k výpočtu kalendára či astronomickým zariadeniam) ako samostatné astronomické rozpravy alebo ako súčasť teologických či filozofických prác, ktoré vznikali na univerzitách (Albert zo Saska, Ján Sacrobosco, Mikuláš Kuzánsky) či mimo nich (Albert Veľký, Mikuláš Oresme), predstavovali základnú stavbu vedy, s akou sa stretol Pavol Malus.[137]Astronómia bola množinou s presahmi do viacerých iných intelektuálnych, duchovných aj praktických rovín a v takej podobe prešla aj do novovekých spisov. Nadstavbu na spomenutých základoch predstavovali výrazné mená renesančnej astronómie, cez ktoré sa dostávame aj do Uhorska a na Slovensko.

---

134 Pre zachované texty a autorov raného stredoveku, Bruce S. Eastwood: *The Revival of Planetary Astronomy in Carolingian and Post-Carolingian Europe*. London – New York : Routledge, 2018, s. 243 – 245 pre 11. a 12. storočie s. 254 – 257; Christe Ann McMenomy: *The Discipline of Astronomy in the Middle Ages*. PhD. Thesis. Los Angeles : University of California, 1984, s. 18 – 52; Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 72 – 75; Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*, s. 19 – 21.

135 Zhrnutie pozícií astrológie voči astronómii v ranom stredoveku, Valerie I. J. Flint: *The Transmission of Astrology in the Early Middle Ages*, s. 27; Hilary M. Carey: *Astrology in the Middle Ages*, s. 892 – 894; v ranom novoveku (hlavne spisy Pica della Mirandolu proti „mágii"), Nicholas Popper: „Abraham, Planter of Mathematics": Histories of Mathematics and Astrology in Early Modern Europe. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 67, 2006, č. 1, s. 89 – 93; Kopernikovskej éry, Gábor Almási: Tycho Brahe and the Separation of Astronomy from Astrology: The Making of a New Scientific Discourse. In: *Science in Context*, roč. 26, 2013, č. 1, s. 25 – 26; doklady o snahe reformovať kalendár v 40. rokoch 14. storočia C. Philipp E. Nothaft: Astronomy and calendar reform at the curia of Pope Clement VI: a new source. In: *Annals of Science*, roč. 74, 2017, č. 1, s. 2. Regiomontanus bol tiež v roku 1475 pozvaný pápežom Sixtom IV. do Ríma kvôli práci na reforme kalendára, Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 86; Ján Tibenský a kol.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*, s. 27.

136 Christe Ann McMenomy: *The Discipline of Astronomy in the Middle Ages*, s. 87.

137 Hilary M. Carey: Astrology in the Middle Ages. In: *History Compass*, roč. 8, 2010, č. 8, s. 892 – 893; Christe Ann McMenomy: *The Discipline of Astronomy in the Middle Ages*, s. 85 – 93; Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 74 – 85; John North: The Medieval Background to Copernicus. In: *Vistas in Astronomy*, roč. 17, 1975, č. 1, s. 10 – 13. Pre ilustračný zoznam prvých tlačených astronomických diel napríklad Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*, s. 22.

Rozvoj astronómie na území dnešného Slovenska

Pre rozvoj astronómie na území Slovenska platí prakticky to isté, čo pre rozvoj iných prírodovedných disciplín.[138] Postup vo vede o vesmíre bol možno ešte väčšmi závislý na existencii stabilného univerzitného prostredia. Potvrdzuje to aj skutočnosť, že práve s prvou univerzitou na našom území je spojené aj pôsobenie jedného z najväčších európskych astronómov, Johanna Müllera von Königsberg, známeho ako Regiomontanus.[139] Učiteľom na univerzite vo Viedni a neskôr spolupracovníkom Regiomontana bol Georg von Peuerbach.[140] Ich priateľstvo malo nepochybne veľkú zásluhu na tom, že Regiomontanus nebol vedcom, ktorý vytŕčal zo stále sa rozširujúceho „zástupu" astronómov a matematikov talianskych a nemeckých univerzít. Bol vedcom, ktorý fundamentálne ovplyvnil (r)evolúciu v chápaní zákonitostí vesmíru.[141] Keď kardinál a latinský patriarcha Konštantínopola Bazil Bessarion požiadal Peuerbacha, aby s ním v roku 1460 odišiel do Ríma a pracoval na gréckom origináli *Almagestu* (čiže *Megalé syntaxis*), išiel s nimi

[138] Podobne ako pri botanike alebo medicíne máme z územia Slovenska zachované klasické astronomicko-astrologické spisy zo stredoveku, Július Sopko: *Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska*, s. 20 – 29, 32 – 33, v knižnici Bratstva 24 spišských miest tzv. *Albajulský kódex* z druhej polovice 14. storočia s Alfonzínskymi tabuľkami, Ján Tibenský a kol.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*, s. 16; viacero astronomických inkunábulí, (napríklad viacero tlačí komentárov a vydaní Ptolemaia, Aristotelovej *Fyziky*, *Ephemerides* Regiomontana, ale aj štyri tlače Abú Ma'šara v bratislavských knižniciach), Imrich Kotvan: *Prírodovedné tlače 15. storočia v slovenských knižniciach*, s. 437 – 438, 440, 442 – 443. Zoznam vedeckých prác (do konca 18. storočia) z nášho územia v Tibenský, Ján, Hrochová, Mária a Mauerová, Mária (eds.): *Bibliografia,* časť II, s. 744 – 747 a k jednotlivým autorom Ibidem: *Bibliografia,* časť I, Jakub Pribicer na s. 532, Juraj Henisch na s. 248 – 249, Ján Bocatius (*Hornus cometa 1618*) na s. 82.

[139] Karel Fisher: Astronomie na Academii Istropolitaně. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, s. 58; Felix Schmeidler: Johannes Regiomontanus. In: *Vistas in Astronomy*, roč. 21, 1977, s. 318 – 319. Zhotovoval a popisoval astronomické prístroje (albion, aequatorium, saphea, astroláb, slnečný kvadrant, cylindrum, Hipparchovo pravítko na meranie priemeru Slnka a Mesiaca, a podobne), robil a zaznamenával pozorovania planét (1468 v Bratislave, 1471 v Budíne a viacero neskôr v Norimbergu), na výzvu pápeža Sixta IV. pracoval na reforme kalendára (1476), na žiadosť Jána Víteza (1467) znovu prepočítal tabuľky (viaceré tlače *Tabulae Directionum* od roku 1484), a podobne, Karol Fisher: Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 2, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 145 – 148; Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*, s. 23, 53.

[140] Christe Ann McMenomy: *The Discipline of Astronomy in the Middle Ages*, s. 90; Karel Fisher: *Astronomie na Acadmii Istropolitaně*, s. 57; Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 85.

[141] Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 85 – 86; Felix Schmeidler: *Johannes Regiomontanus*, s. 319.

aj Regiomontanus.[142] Po náhlom úmrtí staršieho z dvojice astronómov o rok neskôr dokončil ich spoločnú prácu v roku 1463 (tlačou vyšla v Benátkach, v roku 1496 pod titulom *Epytoma Joannis de Monte Regio in Almagestum Ptolomei*).[143] Tlačami antických a stredovekých spisov (Euklida, Ptolemaia, Aristotela a iných) v Norimbergu posúval astronomické poznanie a vedu vpred. Ale tlačou von Peuerbachových *Theoricae novae planetarum*, spolu s *Epytoma in Almagestum* a *Ephemerides astronomicae* vytvoril nový „kánon" vo výskume a pedagogike v danej oblasti.[144] Tým, že spolupracovník (a mecenáš) Regiomontana v norimberskej tlačiarni, Bernard Walther, pokračoval v pozorovaniach, počítaniach, zhotovovaní prístrojov a tlačiach, vytvoril líniu, ktorá viedla k Mikulášovi Kopernikovi, Tychovi Brahe, neskôr Johannovi Keplerovi, ale tiež pre našu zbierku dôležitému Heinrichovi Rantzau.[145]

S trochou nadnesenia môžeme povedať, že na Academii Istropolitane došlo k syntéze talianskej, viedenskej a krakovskej astronómie: s Martinom Bylicom, žiakom Martina Kráľa z Żurawice na Krakovskej akadémii, sa Johannes Regiomontanus spriatelil v Ríme (alebo už v Bologni).[146] Na Sloven-

[142] Kardinál priniesol z Konštantínopola grécky originál Ptolemaiovho diela. Práca spočívala v preklade, komentári, revízii tabuliek, s dosahom na potrebu reformy juliánskeho kalendára, Ján Tibenský: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*, s. 30; Karol Fisher: *Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu*, s. 143; Idem: Astronomie na Academii Istropolitaně, s. 55; Felix Schmeidler: Johannes Regiomontanus, s. 318.

[143] Johannes Regiomontanus: *Epytoma Joannis de Monte Regio in Almagestum Ptolomei*. Venetiae : Johannis Hamman de Landoia, 1496, 215 f. V literatúre sa spomína emotívny moment, keď pri smrteľnej posteli iba o 13 rokov staršieho (zomrel ako 38-ročný) von Peuerbacha, Regiomontanus sľúbil, že dokončí ich spoločný výskum, Ernst Zinner: *Regiomontanus* : *His Life and Work*. Trans.: Ezra Brown. Amsterdam : North Holland, 1990, s. 51.

[144] Georg von Peuerbach: *Theoricae novae planetarvm Georgii Pvrbachii astronomi celebratissimi. Nürnberg : Johannes Regiomontanus,* 1473, pozostáva z 38 neočíslovaných listov; Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 86.

[145] Robin Bruce Barnes: *Astrology and Reformation*. Oxford : Oxford University Press, 2016, s. 204; Michael Hoskin a Owen Gingerich: *Medieval Latin Astronomy*, s. 86; Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*, s. 27 – 30; John North: *The Medieval Background to Copernicus*, s. 8, 15 – 16. Práce Peuerbacha a Regiomontana zásadne ovplyvnili pohyb na Krakovskej akadémii, Ernst Zinner: *Regiomontanus* : *His Life and Work*, s. 151, 183.

[146] Martin Bylica prednášal v Bologni (s určitosťou) v rokoch 1463 – 1464, neskôr bol astrológom kardinála Roderica Borgiu (budúceho Alexandra VI.) a Mateja Korvína. Dodajme, že do Bratislavy prišiel prednášať aj Galeotto Marzio, Jerzy Zathey: Martin Bylica z Olkusza, profesor Academie Istropolitany. In: *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*, s. 51 – 52; Karol Fisher: Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu, s. 149; Ernst Zinner: *Regiomontanus* : *His Life and Work*, s. 93 – 94;

sko v „post-Istropolitana“ období prišla Kopernikova *Revolúcia* relatívne skoro, aj pretože Georg Joachim Rheticus, spolupracovník a žiak veľkého poľského astronóma, pôsobil po Wittenbergu, Norimbergu a Krakove aj v Košiciach.[147] Na to, aby sa heliocentrický model u nás udomácnil, boli potrebné dve storočia, pričom počas tohto obdobia sa u nás ukázali aj nové texty (a osobnosti), ako *Tractatus de Cometa* Jacoba Pribicera (o pozorovaní kométy v roku 1577) alebo pôvodne anonymná *Prognosis astronomica* Jána Lippaya a Martina Szentiványiho.[148] Na záver stručného prehľadu chceme doplniť, že okrem spisov a kníh Regiomontana, žiadny z textov z územia Slovenska alebo významné diela Mikuláša Kopernika nemali vplyv na zdroje ani na vlastný text Pavla Jablonovského.

Astrologická časť zbierky

Pre rektora z Mošoviec predstavovali astrologické práce prameň informácií tak pre chápanie kalendára (v čase kompilácie zbierky protestantské krajiny stále neprijali reformu Gregoriánskeho kalendára), ako aj života na zemi, v oblasti medicíny a hospodárstva.

Astronomicko-astrologická časť, ktorá začína na f. 13v, sa na začiatku odvoláva na „znamenia pokoja od cisára Konštantína“. Nejde o hlavolam alebo skrytú symboliku, ale o výsledok ďalšieho prepisu už transkribovaných informácií. Pravdepodobne to znamená, že zostavovateľ mal v rukách prácu Johanna Spangenberga *O vypočítavaní sviatkov cirkvi*.[149] Totiž práve v nej použil Spangenberg rovnaký titul, prevzatý zo stredovekej byzantskej

147 Karol Fisher: Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu, s. 149.

148 Poznáme obhajobu Kopernika Dávidom Fröhlichom v *Anatome revolutionis mundanae* (Levoča, 1632), ale ešte koncom 17. storočia stál proti heliocentrickému modelu Martin Szentiványi, ako aj iní profesori Trnavskej univerzity a košickej akadémie, Milan Burica: Príspevok k prenikaniu heliocentrickej sústavy na Slovensko. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 1, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1962, s. 83. Spomína napríklad prácu Krištofa Akaia *Cosmographia, seu philosophica mundi descriptio*, vydanú v Košiciach v roku 1737. Opačným príkladom je spis Ladislava Bartolomeidesa z Ochtinej, *Geografia aneb Wypsanj Okrsslku Zemského s ssesti Mappami wlastni Rukau geho wyrytými*, vydaný v Banskej Bystrici v roku 1798. O iných astronómoch z nášho územia máme neraz neúplné informácie, ako napríklad o korešpondencii Conrada Celtisa s „neznámym astrológom zo Spiša“, alebo o záhadnom Jánovi z Prešova, pôsobiacom aj na Viedenskej univerzite, Karol Fisher: Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu, s. 149, 151 – 152; Ladislav Druga: *Úvod do dejín astronómie*, s. 55, 57.

149 Ide o voľný preklad titulu Spangenberg, Johannes: *Computus ecclesiasticus in pueriles quaestiones redactus*: *manu scalis, rotulis et figuris illustratus, omnibus studiosis utilis et necessarius. Wittenberg: Georg Rhau, 1546, v knihe nie sú čitateľné strany, predpokladáme, že môže ísť o stranu 88 alebo 89. V nemčine je pre toto dielo zaužitý termín Die Festrechnung der Kirche.*

zbierky *Geoponika*, ktorá v tomto čase mnohými prepracovaniami a tlačami zažívala renesanciu.[150] Náš autor neuvádza svoj zdroj tejto kratšej sekvencie.

Paradoxne, pretože pre nasledujúci astronomicko-astrologický exkurz široko čerpal z inej práce, a to *Diarium sive Calendarium Romanum,* významného protestantského štátnika, ekonóma a astrológa, Heinricha Rantzau. Heinrich Rantzau bol okrem iných titulov príkladom bohatého intelektuála a bibliofila (jeho knižnica mala viac ako 6300 rukopisov a kníh), zbieral astronomické nástroje, korešpondoval s viacerými astronómami (napríklad s Casparom Peucerom, Gerhardom Mercatorom) a bol osobným priateľom Tycha Brahe.[151]

Závislosť na tomto zdroji vidíme od prvého z nadpisov, „*De planetis et quae iis accidunt a semetipsis*", na f. 14r až po f. 67v, až po pozorovanie Mesiaca a odvodené pranostiky.[152] V rámci tohto väčšieho pásma usporadúva kompilátor informácie Heinricha Rantzau podľa vlastného kľúča, avšak

[150] Napríklad Janus Cornarius: *Cassii Dionysii Uticensis de Agricultura Libri XX. Desyderati div. et falsohactenus Constantino Caes. Adscripti. Lugundi : apud Antonium Vincentium,* 1543, s. 13. Autorstvo *Geopoeniky*, ktorá mala byť venovaná cisárovi Konštantínovi VII. Porfyrogenetovi, je tradične pripisované Cassianovi Bassusovi. 20 kníh hospodárskych a technických rád, zozbieraných od viacerých antických autorov, sa venuje chovu domácich zvierat, rýb, pestovaniu vínnej révy a na podstatnom priestore aj astrologickým, klimatickým a chronologickým súvislostiam s pestovaním rastlín a stromov.

[151] Owen Gingerich: An Astrologer-Friend of Tycho Brahe. Book review: Heinrich Rantzau und die Astrologie. Günther Oestmann. Disquisitiones Historiae. Scientiarum. Braunschweiger Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte, Band 2. Braunschweig, 2004, s. 318. In: *Journal for the History of Astronomy*, roč. 38, 2007, č. 4, s. 510 – 511; Darrel H. Rutkin: Heinrich Rantzau und die Astrologie: Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des 16. Jahrhunderts by Günther Oestmann. In: *Early Science and Medicine*, roč. 11, 2006, č. 1, s. 113 – 115.

[152] Heinrich Rantzau: *Producis Cimbrici Diarium sive Calendarium Romanum, Oeconomicum, Ecclesiasticum, Astronomicum & fere perpetuum*. Wittenberg : Christophorus Axinus, 1593, od s. 308 po s. 332. Identické sú v tejto časti texty z f. 15r o pohybe planét (s textom na s. 310), verše o jednotlivých planétach od f. 16r do f. 20r (na s. 319 až 327), o zatmení Mesiaca na f. 20r a f. 20v (na s. 328) aj tabuľka z f. 21r (na s. 331). Časť o vlastnostiach (suchá, vlhká, a podobne) a charakteristikách (vplyv na konkrétne rastliny, stromy, zvieratá, regióny sveta, a podobne) na f. 15r je výberom a zostručnením strán 310 až 319. Autor levočskej zbierky tu text doplnil o vlastný postreh (keď je informácia Heinricha Rantzaua vybratá z Ptolemaia) a tiež citát Vergiliovej *Georgica*. Heinrich Rantzau predstavoval vedca, ktorý chápal astrológiu ako pevnú súčasť astronómie (alebo skôr ako jeden celok), kvôli matematickej tradícii, vinúcej sa až do Asýrie, Nicholas Popper: „Abraham, Planter of Mathematics": Histories of Mathematics and Astrology in Early Modern Europe, s. 97.

pokrýva veľkú časť z tém a textu jeho knihy.[153] V porovnaní s preberaním matérie Mattioliho herbára je na týchto miestach menej „originálny", respektíve menej selektívny, čo súvisí jednak s rozsahom oboch prác (herbára a astronomického traktátu) aj so zámerom zostavovateľa zbierky. Tak, ako pri herbároch nevenoval priveľmi pozornosť botanickým informáciám, tu vynecháva úplnú väčšinu tabuliek (pri jednotlivých planétach a mesiacoch) a tiež dišputy, ktoré sú v Rantzauovej knihe umiestnené v úvode v podobe vzájomných listov alebo ďalej priamo vo forme „vystrihnutých" dialógov a po sebe nasledujúcich citátov iných významných astronómov. Čomu pozornosť venuje, respektíve čo preberá v úplnosti, sú charakteristiky znamení zverokruhu a prepojenie kalendára s prírodou, kolobehom života zvierat a rastlín.[154] Preberá tiež kratšie zdravovedné rady (o striedmom pití, pohybe, ctení si matky a otca), hospodárske rady (kedy sadiť stromy) a základné farmakologické využitie rastlinných látok a obsiahlejšie miesta s charakteristikou mesiacov roka, dní a častí dňa.[155]

Macer floridus

Okrajovo sme spomenuli, že vedomosti o pozitívnom využití rastlín pre ľudské zdravie boli zachovávané aj v lyrickej podobe, ako napríklad v stredovekej skladbe *Macer floridus*. Autorstvo relatívne rozsiahlej hexametrovej básne, známej aj ako *De viribus herbarum*, bolo tradične nesprávne pripisované rímskemu básnikovi Aemiliovi Macerovi. Pavol Malus si je toho vedomý, a preto aj vo fragmente, pre ktorý z nej čerpá, uvádza, že pochádza „*od Macera, alebo radšej neznámych autorov*".[156] Okrem transkripcie ver-

[153] Heinrich Rantzau: *Producis Cimbrici Diarium sive Calendarium Romanum,* na nasledovných listoch zbierky, od f. 21v, za uvedenú tabuľku „domov" planét umiestňuje text (o význame domov), ktorý v pôvodnom zdroji nenasleduje, ale nachádza sa na inom mieste (s. 283 – 285). Na f. 22r vsúva postreh, ktorý vychádza zo štúdia literatúry o počítaní domov podľa Jána zo Saska a Regiomontana. Pokračuje v následnosti zdroja až po f. 23r, k „proti sebe stojacim" znameniam zverokruhu (s. 289), ale plynule prechádza k veršom – porekadlám, ktoré selektívne povyberal z miest v tabuľkách pri jednotlivých mesiacoch, spojených s aprílom (s. 170), na f. 23v s májom (s. 172), postupne september na f. 24v (s. 180) až po február na f. 26r (s. 188).

[154] Práve charakteristiky pre ľudí narodených v konkrétnom znamení nasledujú v zbierke (v zátvorke strany ich predlohy) na f. 26r baran (s. 169), f. 27r rak (s. 177), f. 28r strelec (s. 185) a kozorožec (s. 187).

[155] Vracia sa tak pri f. 29v, s „*Uitae brevioris diuturniori sve indicia*" na začiatok svojho zdroja (s. 9) a pokračuje, kopírujúc následnosť pôvodného textu, až do f. 56v (s. 91). Prirodzene, nepreberá celý text, ale je viditeľné, že sa drží jeho následnosti a vety či odseky, ktoré si vyberá, sú doslovné prepisy. Vo svojom texte pokračuje teraz tak, ako jeho zdroj, čiže od f. 57r, keď prichádza k opisu mesiacov a neskôr dní a hodín, postupuje plynule do f. 64r (s. 107 – s. 123). Na záver, od f. 65v.„*Plantandi et seminandi, arbores inserendi*" preskakuje na iné miesta (s. 353 – s. 355) a zakončuje vplyvom Mesiaca na zdravie, f. 67v (s. 378 – s. 381).

[156] F. 68r. Za zostavovateľa skladby je dnes považovaný Odo z Meung-sur-Loire (Odo Magdunensis), lekár žijúci v poslednej tretine 11. storočia.

šov preberá aj formu zdroja, kde po sebe nasledujú strofy, každá venovaná jednej rastline. Sekundárne dopísané informácie na listoch nášho prameňa sú tiež komentáre vyvodené z básne (etymológia, morfológia rastlín alebo iné doplnenia často s odvolaním na antických autorov), ale tiež z Malovho vlastného štúdia. Podobne ako v predlohe, začína od básnického opisu účinkov *artemisie* alebo dobovo *czernobilu* (černobyľu – palina obyčajná).[157] Za strofu umiestňuje vlastný komentár k etymológii pomenovaní alebo použitiu rastlín (kde cituje Plínia, Dioskorida a iných) a dopĺňa údaje z Hájkovho Mattioliho herbára (sú prepismi podkapitol *Přirozenij a mocy*).[158] Rovnakým spôsobom kombinovania dvoch zdrojov (s prispením vlastných, latinsky písaných komentárov) pokračuje vo svojom selektívnom výbere, pričom nenasleduje poradie (strof – rastlín) stredovekej básnickej skladby.[159] Báseň pôvodne zameraná iba na fytoliečivá bola počas storočí dopĺňaná aj o verše či glosy o liečivách zo sveta zvierat a minerálov, pričom tieto časti získali v ďalších edíciách a tlačiach ucelený názov *Spuria Macri*.[160] Z tohto „nepravého Macra" preberá Malus informácie uvedené na f. 90v až f. 92r, kde spomína pavučinu, slimáka a prvky síru a hliník.[161]

Tieto pasáže sa vyznačujú niekoľkými subjektívnymi, ale relevantnými komentármi kompilátora zbierky. V najvyššej miere sú napojené na strofy – opisy koralu (f. 86v) alebo kryštálu (f. 89v). Treba zdôrazniť, že tie, ako celkovo verše o „kameňoch" na f. 85r až f. 90v, nie sú súčasťou ani pôvodnej skladby *Macer floridus*, ani jej rozšírení. Kompilátor zbierky z Levoče ich šikovne včlenil medzi botanicko-medicínske verše a tie o liečivách zo živočíšnej ríše

---

157 Ako predlohu sme používali tlač Georgius Pictorius (ed.): *De Herbarum virtutibus Aemilii Macri Veronensis elegantissima poësis*. Basilae : Impressum per Henricum Petri, 1559, s. 8 – 9.

158 *O Černobylu kapitola LXXX*, v Tadeáš Hájek z Hájku, f. 256.

159 Pokračuje žeruchou na f. 69v až f. 70v, ktorá je v *De Herbarum virtutibus Aemilii Macri*, na s. 76 – 77 a dopĺňa Hájkom, *O Rżeřisse zahradnij kapitola LXIII* a *O Rżeřisse potočnij kapitola LXIIII*, v Tadeáš Hájek z Hájku, s. 151 – 152, ďalej rutou od f. 71v až f. 74r, v *De Herbarum virtutibus Aemilii Macri*, s. 22 – 25 u Hájka *O Rautě Kapitola XXXVIII*, s. 218,

160 Ulrike Jansen: *Spuria Macri. Ein Anhang zu Macer Floridus, De viribus herbarum. Einleitung, Übersetzung, Kommentar*. Berlin – Boston : De Gruyter, 2013, s. 2. Do týchto častí sa dostali aj ďalšie, predtým básnicky neopísané byliny či stromy.

161 Malus mohol tieto časti čerpať priamo z Heinricha Rantzau, ktorého použil pre svoje astrologické pasáže. Rantzau do svojej medicínsky zameranej *Editio duorum librorum (obsahovala jeho staršie práce) včlenil skladbu Macer floridus, ktorú sám obohatil o nové texty, čím tiež prispel k neskoršej podobe Macer floridus – Spuria Macri,* Ulrike Jansen: *Spuria Macri. Ein Anhang zu Macer Floridus*, s. 42. *Je to tak spomenuté aj vo vydaní z roku 1832 Macer Floridus de Viribus Herbarum Una Cum Walafridi Straabonis, Othonis Cremonensis Et Ioannis Folcz, Carminibus Similis Argumenti. Ed.: Ludovicus Choulant. Lipsae : Leopold Voss, 1832, s. 122. Zdrojom pre pavučinu, slimáka, a podobne by boli potom strany 107 až 112 v Henrici Ranzovii editio duorum librorum Macri De virtutibus herbarum, de quibusdam animalium partibus, ac terrae speciebus, itemque medicamentis totius corporis humani. Hamburg : Jacobus Wolfius, 1590.*

(pavučina a slimák), ale ich bezprostredný zdroj je ťažké identifikovať. Pôvodne sú to však strofy z inej náučnej hexametrickej skladby z 11. storočia, *Liber lapidum* (neskôr známej aj ako *De gemmis*) Marboda z Rennes.[162]

Latinské botanicko-zoologicko-liečiteľské fragmenty

Receptár Pavla Mala prechádza na f. 108r znovu do väčšieho bloku, v ktorom schematicky a kontinuálne predstavuje rastliny a ich liečivé účinky. Až do f. 139v a ďalej od f. 143r do f. 145v ide o súvislý latinský text, slovensky písané vstupy sa obmedzujú len na doplnenie názvu.[163] Zvláštnou vsuvkou sú f. 140r až f. 142v, kde je spomenutá lastovička, *terra sigillata*, konkrementy (kameň z pečene kapúna a bezoár) a soľ, ktoré sú odpisom z *Hortus sanitatis*.[164] Následne sa na listoch končiacich na f. 157v vracia k informáciám *Bylináře* Adama Hubera. V latinsky písanom texte pokračuje od f. 158v do f. 165v a po kratšom odseku (tiež z Adama Hubera) zakončuje botanickú časť na f. 168r. Zdrojom pre všetky transkribované fragmenty bol *Botanicon* Theodora Dorstena, vytlačený vo Frankfurte v roku 1540.[165] Profesor medicíny na univerzite v Marburgu a neskôr „praktizujúci" lekár v Kassel zoradil text vo svojej práci podľa štandardnej formy *Hortus sanitatis* podobne, ako boli organizované aj edície Mattioliho herbára. Jednotlivé rastliny sú najprv v úvode kapitol, respektíve podkapitol opísané v botanickom zmysle (*Desc-*

[162] Miesta, respektíve kamene, ktoré nášho autora zaujímali, opisuje doslovne. Porovnaj napríklad s mladšou edíciou, Johann Beckmann (ed.): *Marbodi Liber lapidum, seu de Gemmis*. Gottingae : J. C. Dieterich, 1799, *de chelidonio* s. 39 – 40, *de corallo* s. 45 – 46, *de lyncurio* s. 49 – 51, *de crystallo* s. 69 – 71, *de galactite* s. 72 – 73. Pri pohľade na mladšie spracovanie *Liber lapidum* môžeme dedukovať, že Pavol Malus mal k dispozícii verziu, ktorá podobne ako táto obsahovala za jednotlivými odsekmi či kapitolami komentáre k etymológii, výskytu, a podobne, opierajúc sa o staršiu literatúru (Plínius, Galén, Dioskorides). Na ne reagoval, tiež s pomocou literatúry, v jeho vlastných komentároch. Dodajme, že v citovanej mladšej edícii sú komentáre k jednotlivým polodrahokamom, minerálom či horninám obsiahlejšie než samotné verše. Lapidária majú svoje hlboké antické korene, Isidor ze Sevilly: *Etymologiae*, vol. 16. Ed. a trans.: Hana Šedinová. Praha : Oikoymenh, 2000, štúdia na s. 12 – 30.

[163] Výnimkou sú kratšie informácie z herbára Adama Hubera ako na f. 117, kde je doplnený text z *O Bedrníku Kapitola LII*, f. 372 b a niekoľko kratších glos, napr. na f. 147v o čakanke, alebo f. 158r, viacero„proti žltačke".

[164] V receptári *Alumen* (kamenec) na f. 140r, *Hirundo* (lastovička) na f. 140v, *Terra sigillata* na f. 141r, *Suplhur* a *Allectorivs* na f. 141v, *Bezoar* na f. 142r, *Sal* na f. 142v, sú všetky okrem lastovičky v 4. knihe *De Gemmis*, *Hortus sanitatis: quatuor libris haec quae subsequuntur complectens*, Alumen, capvt 17, f. 99; Hirundo, capvt 58, f. 56; Terra sigillata, capvt 130, f. 125; Sulphur, capvt 123, f. 123; Allectorius, capvt 6, f. 95 – f. 96; Bezoar, capvt 14, f. 101; Sal, capvt 124, f. 124. Nemusíme dopĺňať, že zdrojom pre opisy minerálov a hornín v *Hortus*, boli Isidor ze Sevilly: *Etymologiae*, vol. 16, Alumen, s. 98; Sulphur, s. 94; Sal, s. 98 – 102, ktorý pracuje s odkazom Plínia a Dioskorida.

[165] Theodor Dorsten: *Botanicon*. Frankfurt : Christian Egenolff, 1540, 306 f.

riptio, Temperatmentum) a potom nasledujú riadky o „silách a pomoci" (*Vires ac Ivvamenta*, v prameni v odsekoch „b" a „c"). Zostavovateľ Malus preberal (podobne ako pri Hájkovi a Huberovi) text práve z týchto podkapitol, s dodatkom opisov o pôsobení „vôd" (v prameni v odsekoch „d"). Reflexiu tohto prameňa dokumentujeme na niekoľkých po sebe nasledujúcich príkladoch (s uvedenými slovenskými názvami): *Psj jazyk, Sstewa, Kukučkova Stewa, Bedrnjik, Negtjk, Kmin, Fialka modra, Topol, Červené Yahodi*, a tak ďalej.[166]

Záver štúdie venujeme poslednej skupine latinsky písaných listov Jablonovského rukopisu, keďže slovenské fragmenty, vrátane tých, čo zbierku uzatvárajú, sme scelili do „Mattioliovskej" časti. Predstavujú oproti celému obsahu miernu výnimku, pretože zachádzajú do sveta fauny, do zoologickej literatúry, s ktorou z územia Slovenska, žiaľ, nemáme veľa konotácií.[167] Zámer textu je rovnako liečiteľský, vo väčšine ide o využitie častí tiel zvierat v humánnej medicíne. Zdrojom tu bola znovu *Hortus sanitatis.*

Od nadpisu *De Avibus et Volatilibus*, zhodným aj s názvom jej podkapitoly,[168] až po *De Vulture*, supa, ktorého nazýva zostavovateľ *kana*, a jastraba, *De Accipitre*, nachádzame stručné výpisky z opisov divých a domácich vtákov. Pri týchto si v niektorých prípadoch pomohol monumentálnou treťou knihou *O prírode vtákov*, z *magnum opus* Conrada Gessnera

166 Všetky sú vypísané z podkapitol *Vires ac Iuvamenta* s dodatkami z podkapitol *Aqua*, na konkrétnych fóliách ide o časti „b" až „d": *Cynoglossa. Psj jazyk* na f. 108r je De Cynoglossa, f. 102; *Acetosa. Sstewa* na f. 109r je Acetosa, f. 7; *De Pipere* na f. 111r a f. 111v je De Pipere, f. 223; *Alleluia. Kukučkova Stewa* na f. 113v je Allelvia, f. 10; *Pimpinella. Bedrnjik* na f. 117v je De Pimpinella, f. 221 – f. 222; *Spina Alba* na f. 120r je De Bedegari sive Spina Alba, f. 47; *Calendula. Negtjk* na f. 122v je De Calendula, f. 59; *Latine Foeniculum. Kmin* na f. 126r – f. 127v je *De Foenicvlo*, f. 128 – f. 129; *Lilium Convalium* na f. 130v a f. 131r je De Lilio Convalivum, f. 172; *Viola Purpurea. Fialka modra* na f. 133r – f. 133v je De Viola, f. 298; *Taxus Barbatus. Wolowy chwůst* na f. 137v je De Taxo Barbato, f. 283; *Populus. Topol* na f. 139v je De Popvlo, f. 232; *Agnus Castus* na f. 143r je Agnvs Castvs, f. 28; *Červené Yahodi* na f. 144r z De Fragaria, f. 131; *Consolida Minor* na f. 158v je De Diapensia, f. 105; kapitoly o vode (a vodách) a octe na f. 160v až 162r sú kapitoly Aqva a Acetum f. 33 – f. 34; *Blen* na f. 164r a 164v je De Hyoscyamo, f. 153 a 154; *Cuminium. Rasce* na f. 168r je De Cymino, f. 101; *Stoklaska* na f. 168v je De Carvi, f. 102; ako sme uvádzali vyššie, f. 166r až f. 167v (maliny, púpava – *plesska*, a podobne) sú znovu z českého vydania herbára, z roku 1596.

167 Disponujeme iba zlomkom takýchto prameňov (fragmentov), v porovnaní s inými vedami, Július Sopko: *Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska*, s. 11 – 44; Imrich Kotvan: *Prírodovedné tlače 15. storočia v slovenských knižniciach*, s. 436 – 444.

168 F. 175r; De Avibvs et Volatilibvs, *Hortus sanitatis*, f. 43.

(spomenuli sme ho ako jedného z „otcov botaniky“.), *Historiae animalium*.[169] Všeobecne sa zostavovateľ sústreďuje na vlastnosti v spojitosti s liečením – pri ich konzumácii ľuďmi alebo pri použití častí tiel (krvi, tuku, pomletej pečene, a podobne) v príprave liečiv, avšak niektoré poznámky sú zamerané aj na ich život (nočný, denný, starostlivosť o mláďatá). K téme vtákov postupne pripája hmyz (*Vespa* – osa na f. 178v, *Aranea* – pavúk na f. 184v, *Pulex* – blcha, f. 186v, *Tinea* – mola, f. 187v), kde sú informácie zamerané na liečenie uhryznutí alebo, ako pri moliach, na izoláciu šatstva a kníh.[170]

Nasledujúce fragmenty o vtákoch: trasochvostovi (*Motocilla*), pávovi (*De Pavone*), kačke (*De Anate*), strake (*De Pica*), opätovne o husi (*De Anse-re*), jastrabovi (*De Accipitre*) a podobne, vychádzajú primárne z *De Avibus* Conrada Gessnera, hoci zostavovateľ pri práci so zdrojom použil „volnejšiu ruku“.[171] Pri ďalších charakteristikách cicavcov a plazov „stačili“ zostavovateľovi dáta z *Hortus sanitatis*.[172]

---

[169] Je to tak pri husi, *Anser*, na f. 175r, pre ktorú čerpal z *Hortus sanitatis*, Capvt (ďalej ako C.) 8, f. 45 a tiež z kapitoly De Ansere Domestico v Conrad Gessner: *De auium natura* (alebo aj *De Auibus*). Tiguri : C. Froschoverus, 1550, s. 141, 145 – 147. Pri sove a bocianovi, *Bubo* a *Ciconia* na f. 175r si vystačil s *Hortus sanitatis*, C. 14, f. 46 a C. 25, f. 49. Podobne je tak koncipovaný text o holubovi, *Columba*, f. 175v je z C. 30, f. 50; kukučke, *Cuculus* na f. 176r, z C. 36, f. 5; sliepke, *Gallina* na f. 176v, je C. 47, f. 44. Znovu sa vracia k lastovičke, *Hirundo* na f. 177r – f. 177v a prepisuje teraz z *Hortus* skoro celú podkapitolu *Operationes*, C. 58, f. 56. Rovnako postupuje pri vrabcovi (*Passer*) a jarabici poľnej (*Pe(r)dix*) na f. 178r, kde čerpá z C. 88, f. 62 a Capvt 97, f. 65. Dudok chocholatý, *Upupa*, na f. 178v získal od zostavovateľa viaceré vstupy, pre ktoré už *Hortus* samotný nestačil (iba pre č.4 a 5), z C. 118, f. 69, a preto pre ostatné čerpal z *De Upupa* v De Auibus, s. 747. Tak aj pri supovi, *Vultur* na f. 178v, je zdrojom *Hortus*, C. 119, f. 70 (odpis záverečnej informácie“*Exculapius…*“), ale aj rozsiahly text Gessnera v De Auibus, *De Vvltvre*, na s. 752 – 760.

[170] Všetky sú z druhej knihy *Hortus sanitatis*: *Vespa*, C. 116, f. 69; *Aranea*, C. 11, f. 6; *Pulex*, C. 118, f. 33; *Tinea*, C. 145, f. 39.

[171] Dôvodom môže byť, že texty k jednotlivým druhom sú u Gessnera nebývalo rozsiahle, snaží sa vyčerpať všetkých mu prístupných antických a stredovekých autorov, citáty Písma, povery, mýty a zároveň tvorí rozsiahle skutočne zoologické texty. Pavol Malus vyberal zlomky, ktoré sústredil do kratších, parafrázovaných viet, z *De Motacilla flava*, s. 594; *De Pavone*, s. 631 – 637; *De Anate cicvre, et in genere*, s. 95 – 100; *De Pica in generale*, s. 667 – 671; *De Ansere domestico et De Anseribus quaedam in genere*, s. 140 – 145, 150 – 152; *De Accipitre*, s. 3 – 34. Zaujímavosťou je, že z monumentálnej práce preberá miesta so symbolikou a mytológiou zvierat (kačka ako *imago* plodnosti, páv materstva, a podobne). V odseku o strake (*De pica*) sa odvoláva na Gessnerovu prácu a tiež (pravdepodobne) herbár Adama Lonicera.

[172] Na f. 184r jahňa, baran, diviak; f. 184v býk; f. 185r ropucha (ktorú zapísal zostavovateľ nesprávne), koza; f. 185v bobor a jeleň; f. 186r zajac, daniel a vlk; f. 186v lasica, myš, prasa, žaba a plch; f. 187v krava, vretenica, medveď; f. 188r líška a pes sú *Agnus*, C. 2, f. 2; *Aries*, C. 3, f. 3; *Aper*, C. 4, f. 3; *Bos*, C. 14, f. 7; *Bufo*, C. 17, f. 8; *Capra*, C. 22, f. 9; *Castor*, C. 31, f. 13; *Cervus*, C. 34, f. 13; *Cuniculus*, C. 45, f. 16; *Dama*, C. 46, f. 17; *Lupus*, C. 88, f. 26; *Mustella*, C. 93, f. 28; *Mus*, C. 99, f. 29; *Porcus*, C. 120, f. 133; *Canis*, C. 24, f. 10, a podobne.

Zbierka Pavla Mala je absolútnym produktom svojej doby. Jednak je to kvôli jej forme typického literárneho útvaru raného novoveku, receptára alebo liekopisu, akých na území Slovenska a celkovo v strednej Európe poznáme viac. Je to ale aj pre jej obsah, v ktorom sa prelínajú viaceré formujúce sa, ale stále prepojené vedné odbory a disciplíny. V texte sme na viacerých miestach spomenuli, že v predmetnom štádiu dejín a vývoja vied bolo prakticky nemožné oddeliť botaniku od medicíny, astronómiu od astrológie alebo starostlivosti o hospodárstvo. Pre aktuálne oblasti a témy, ako počítanie kalendára a času, prípravu liečiv v humánnej a veterinárnej medicíne z rastlín alebo tiel živočíchov, používal zostavovateľ to najlepšie, čo bolo k dispozícii. Storočia postupu vedných disciplín boli vďaka dišputám na univerzitách, kontempláciám a praxi za kláštornými múrmi, počítaniam na dvoroch panovníkov alebo pozorovaniam v prírode s cieľom overiť „kanonizované" poznanie a vedomosti veľkých mien antickej vedy pretavené do monumentálnych prác neskorého stredoveku a raného novoveku. Či ide o Conrada Gessnera, Pietra Andrea Mattioliho, nielen sprostredkovaného, ale aj prepracovaného Tadeášom Hájkom a Adamom Huberom, alebo slávneho Regiomontana a Tycha Brahe, včlenených do práce Heinricha Rantzaua, dostali sa títo velikáni do rukou písanej knižky učiteľa Pavla Jablonovského. Nemusíme veľmi hádať účel a cieľ jeho práce. Išlo mu samozrejme o to, aby priniesol svojim žiakom v Hlohovci, Mošovciach či Modre to najlepšie z aktuálnej európskej vedy a poznania. Keďže zatiaľ nedisponujeme staršou podobne zameranou prácou, patrí zostavovateľovi v tomto zmysle jasné prvenstvo. Akokoľvek by sme pozerali na originálnosť jeho textu, stále zostáva najstaršou zdravovednou a prírodovednou zbierkou napísanou po slovensky.

Pavol Žigo

Schola Salernitana z jazykového hľadiska

Rukopisnú pamiatku s uvedeným názvom *Schola Salernitana de conservanda bona valetudine*, deponovanú v Štátnom archíve v Prešove, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, vo fonde Zbierka písomnosti rozličnej proveniencie, možno zo žánrového hľadiska zaradiť k náučným spisom, ktoré mali od najstarších čias praktický význam v liečiteľstve a v oblasti systematického opisu prvkov prírodnej medicíny. Snaha sprístupniť ich v zrozumiteľnej podobe rozsiahlemu okruhu používateľov v ich rodnom jazyku ovplyvnila aj kultivovanie jazyka, formovanie odborného štýlu a popri ľudových názvoch rastlín a častí ľudského tela aj ustaľovanie odborných termínov.

Základný prehľad výskumov

Obsahom aj témou patrí rukopis k žánrom, ktorým sa v našom kultúrno-historickom kontexte z hľadiska dejín vedy v nedávnej minulosti začala venovať pozornosť.[173] Zo slovenského jazykového prostredia, konkrétne z jeho predspisovného obdobia, to jest pred prvou kodifikáciou Antonom Bernolákom v roku 1787, je známe väčšie množstvo objavených a interpretovaných textov rozličných receptárov, liečiteľských rád a lekárskych kníh. K najvýznamnejším patrí knižná edícia Gyulu Décsiho *Eine slowakische medizinische Handschrift*[174] s podrobnou interpretáciou hláskoslovnej, tvaroslovnej aj lexikálnej stránky pamiatky, monografia M. Majtánovej *Trifolium sanitatis*,[175] jej vedecké štúdie *Názvy liečivých rastlín v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760*,[176] *Názvy cudzokrajných drog rastlinného pôvodu v oravskom lekárskom rukopise*, [177] *Ustaľovanie slovenského botanického názvoslovia v predspisovnom období*,[178] príspevok M. Bokesovej-Uherovej *Stredoveký lekársky rukopis zo Slovenska*.[179] Dôkazom o mnohých variantoch stredovekých lekárskych kníh, receptárov, herbárov a lečiteľských pomôcok sú zachované archívne pamiatky, ku ktorým sa okrem nášho prameňa zaraďuje veľa

[173] Ján Junas (ed.): *Salernské pravidlá zdravia*. Martin : Osveta, 1977, 107 s.
[174] Gyula Décsy (ed.): *Eine slowakische medizinische Handschrift*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956, 304 + 8 s.
[175] Marie Majtánová (ed.): *Trifolium sanitatis*. Bratislava : Tatran, 1987, 136 s.
[176] Eadem: Názvy cudzokrajných drog rastlinného pôvodu v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760. In: *Československý terminologický časopis,* roč. 4, 1965, s. 93 – 101.
[177] Eadem: Názvy liečivých rastlín v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760. In: *Československý terminologický časopis,* roč. 3, 1964, s. 203 – 217.
[178] Eadem: Ustaľovanie slovenského botanického názvoslovia v predspisovnom období. In: *Slavica Slovaca*, roč. 20, 1985, s. 167 – 169.
[179] Mária Bokesová-Uherová: Stredoveký lekársky rukopis zo Slovenska. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vedy a techniky na Slovensku,* vol. 7, Bratislava : Veda, 1974, s. 53.

známych, doteraz v plnom rozsahu nepublikovaných celkov tohto žánru. Množstvo z nich sa však stalo súčasťou pramennej základne *Historického slovníka slovenského jazyka,*[180] v ktorom jednotlivé výrazy v podobe heslových slov aj dokladového materiálu svedčia o ich mieste v predspisovných kultúrnych útvaroch na našom území.[181]

Variantnosť jazyka

Príklady z týchto pamiatok sú svedectvom významovej stránky jednotlivých slov aj variantnosti jazyka. Jeho nejednotnosť je demonštrovaná výskytom mnohých areálových prvkov nielen domáceho, slovenského jazykového prostredia, ale aj prvkov iných jazykov, ovplyvňujúcich kultúrnu, duchovnú a materiálnu oblasť slovenskej jazykovej oblasti. Z hľadiska našej problematiky sa to týka najmä množstva receptárov, podobných svojím obsahom, štruktúrou, formou a čiastočne i jazykom. Takýmito vlastnosťami sa vyznačuje aj predkladaná rukopisná pamiatka. Veľké množstvo slovakizačných prvkov svedčí nielen o slovenskom kultúrnom prostredí, v ktorom text vznikal, ale je aj predpokladom, že spis bol z praktického hľadiska určený domácemu, to jest slovenskému prijímateľovi. Tento koncentrovaný jazykovo-kultúrny pohľad na štruktúru pamiatky možno rozšíriť interpretáciou prvkov, vystihujúcich v detailoch jej jednotlivé stránky.

Vplyvy biblickej češtiny

Prienik biblickej češtiny do slovenského jazykovo-kultúrneho priestoru znamenal posun od stredovekého dogmatizmu a konzervativizmu k uvoľneniu priestoru na vzdelanie a jeho šírenie v domácom, respektíve zrozumiteľnom jazyku. Stal sa stimulom na rozvoj jazyka najmä posilnením jeho spoločenskej funkcie. Podstata tohto posilnenia spočívala v tom, že vzdelávanie, duchovný život a viera sa stávali zrozumiteľnými každému v jeho rodnom jazyku. Táto idea sa nepreferovala len v protestantskom prostredí, ale v širších duchovných aj svetských súvislostiach sa intenzifikovala na prelome 15. a 16. storočia. Jazyková situácia sa v tom čase na

---

[180] Milan Majtán (ed.): *Historický slovník slovenského jazyka*. vol. 1 – 6. Bratislava : Veda, 1991 – 2008.

[181] *Lekárske a magické rady*. Turiec. 17. storočie. Rukopis v Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči, fond rodiny Erdekovcov z Laclavej. *Lekárske, kozmetické a zverolekárske rady*. 18. storočie. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sign. 471/491. *Lekárske a iné populárne rady*. 18. storočie. *Ibidem*, sign. 468/650. *Lekárske rady*. *Ibidem*, sign. 223. *Lekarstvo na žaludek, žreny a koliku*. 18. storočie. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, Sign. 478. *Populárna medicína*. *Ibidem*, sign. 427. *Nomina herbarum occurentium in Matthiolo lingva triplici*. 18. storočie. Rukopis v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, bez signatúry. *Receptár gemerský*. 18. storočie. Rukopis v súkromnom vlastníctve. *Receptár nitriansky*. 17. – 18. storočie. Štátny archív v Nitre, fond Szilvay IV. *Receptár osturniansky*. 18. storočie. Rukopis vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, bez signatúry. *Receptár prešovský*. 18. storočie. Rukopis v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove,, sign. A 19339/45409. *Receptár turčiansky*. 17. storočie. Rukopis v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, sign. J 181/2, J 572.

území dnešného Slovenska vyznačovala množstvom vonkajších jazykových vplyvov – latinčiny, nemčiny, maďarčiny, poľštiny – a domáci jazyk plnil základnú komunikatívnu funkciu. V oveľa menšej miere plnil aj verejnú funkciu svojimi nejednotnými jazykovými útvarmi s minimálnym stupňom ich nadnárečovej povahy. Unifikačné tendencie domáceho, zrozumiteľného jazyka ovplyvnil jazyk, ktorý bol slovenskému jazykovému základu blízky – čeština – ešte pred 13. storočím, neskôr založením Karlovej univerzity (1348) a zásluhou reformácie tým, že čeština nahradila u protestantov chýbajúce domáce duchovné či kultúrne centrum, v ktorom by sa sústreďovali vzdelanci so zameraním na šírenie jazyka, zrozumiteľného domácemu obyvateľstvu. Šírenie novej konfesie v jazykovo nejednotnom Uhorsku tak nadobudlo z hľadiska jazykového vývinu 16. storočia nový fenomén – spojenie viery s domácim a všetkému obyvateľstvu zrozumiteľným jazykom, ktorý sa stával novým a silným integračným činiteľom. Významným duchovným a spoločenským prostriedkom snáh o zrozumiteľnosť viery, šírenie osvety a vzdelanosti bolo v prvom rade vydávanie základných bohoslužobných textov, používaných nielen v liturgii, ale celom rozsahu jej pôsobenia, ako aj náučnej spisby svetského charakteru. Snahou o unifikáciu jazyka, akési kanonizovanie jeho jednotnej podoby pre použitie vo verejnom styku, bolo vydanie Kralickej Biblie, ktorej text sa v 16. storočí stal pre používateľov slovenčiny nielen prostriedkom na šírenie apoštolských zásad v zrozumiteľnom jazyku, ale prvkom jeho formálnej a obsahovej jednoty či stability. Jazyk, v ktorom celé vydanie Biblie postupne vyšlo, sa vo svojich dejinách nazýva *biblická čeština*. Ide o normalizovaný variant kultúrnej češtiny a významným krokom či východiskom jej šírenia v slovenskom jazykovom prostredí bolo jej oficiálne uznanie a prijatie za bohoslužobný a úradný jazyk slovenských evanjelikov rozhodnutím ich synod v rokoch 1610 a 1614. Stabilizátormi jazyka v rámci prekladu biblického textu aj pravopisu vydania Kralickej Biblie boli príslušníci českobratskej cirkvi, ktorí upravili pôvodný pravopis, zavedený v 15. storočí v českom kultúrnom prostredí Jánom Husom.[182]

Prvky biblickej češtiny

Všetky typické formálne znaky biblickej češtiny sa ako jej jednotné pravopisné pravidlá zachovali v nami interpretovanom texte. Podľa týchto pravidiel sa písmenom *j* označuje dlhá samohláska *í*: *Bj**l**e*, *Mj**r**e*, *koren**j***, *mj**t**i*, *kwj**t**ičko, vžj**w**age, etc.*[183] V biblickej češtine sa česká dvojhláska *ou* zapisovala typickým spôsobom ako *au*, čo dokazujú aj príklady z našej pamiatky:

[182] Vladimír Čapek: *Historie Bible*. 3. vyd. Praha : Vydavateľstvo Advent, 1990, s. 55. Jana Pleskalová: Jan Hus a nabodeníčka. In: Světla Čmejrková a Ivana Svobodová (eds.): *Oratio et Ratio*. Praha : Akademie věd ČR, 2005, s. 283 – 287.

[183] Z priestorových dôvodov uvádzame len niekoľko príkladov.

*dw**au**, dw**au**ch, gs**au**, h**au**bu, k**au**zla, muk**au**, kl**au**bni, kl**au**bnym*[184], *wod**au**, kter**au**ž, M**au**chu, M**au**ku, zmedowin**au**, zwod**au**, nedop**au**ssti, paw**au**ka, rozp**au**ssti, S**au**dka, stl**au**cy,*[185] *sw**au**, zelen**au**, zensk**au**,* etc., po polozáverových a úžinových sykavých spoluhláskach *z, ž, s, š, c, č* v biblickej češtine zásadne stojí ypsilon, mäkké *i* sa v týchto pozíciách vylučovalo. Toto pravidlo sa uplatnilo aj v nami interpretovanom archívnom prameni: ***Cy**bule, čtwrt**cy**, drz**y**wagy, Mes**y**c, Mes**y**ce, Mes**y**ci, moc**y**, nos**y**l, s**y**lnegs**sy**, s**y**rop, oč**y**, paduc**y**, pos**y**lnuge, zlauteni**cy**, **žy**hadlo, etc.* Svedectvom českého jazykového základu našej pamiatky sú typické hláskoslovné znaky češtiny – prítomnosť dvojhlásky *ou* v tvaroch *dokonal**au**, dw**au**ch, dw**au**loketny, gs**au**, nedop**au**sste, p**au**sstena, sw**au**, telesn**au** zadost, pred k**au**zly, etc.*[186] Systémovými znakmi, typickými pre české jazykové východisko pamiatky, sú prirodzené vývinové javy, ktorými sa čeština v hláskosloví diferencovala od slovenčiny: zachovaním pôvodnej mäkkej spoluhlásky *ř*: ***Ř**etkew, prihoř**ky**,*[187] *Koř**en**, **R**žebriček,*[188] vývinom pôvodnej praslovanskej samohlásky **ě*, ktorá sa v dlhej pozícii v češtine vyvinula na dlhé *í*: *b**j**le, wg**i**dle, kg**i**dlu, zd**i**rkamy, kw**i**tym, kw**j**tičko, st**j**ra, str**i**dme, p**i**sek,*[189] a to aj ako hláskoslovná zmena s dosahom na koncovky podstatných a prídavných mien stredného rodu: *vsstknut**y**,*[190] *menss**y** wagičko.* Patria sem aj príklady typickej českej vývinovej zmeny pôvodnej hlásky *u* po mäkkej spoluhláske na hlásku *i*: *g**i**chu* (pôvodne **juchu,* to jest *vývar*), *pl**i**ce, Bukwičz**i**, G**i**trocel, s g**i**triclowu,* (*syakusy*) *trpkost**i**, lisseg**j**, br**i**cho, hl**i**zy, br**i**cha,*[191] *mech**y**r;*[192] najčastejšie príklady tejto zmeny sa vyskytujú v činných príčastiach: *protrikug**i**cy a stirag**i**czy, prostupug**i**cy, otwyrag**i**cy, ztenčug**i**cy,* respektíve v 3. osobe množného čísla slovies typu *nabywag**y**.* Činné príčastia a prechodníky typu *rozpusstaw**se**, vložiw**sse**, pomazaw**sse**, pridaw**ge**, vžjw**ge**, narobi**ce**, priligi**cz**, obnowugi**cz**,* sú zároveň aj tvarmi, ktoré poukazujú na český kultúrny kontext pamiatky, pretože tieto tvary sa v bežnej hovorovej reči v češtine ako ani v slovenčine nepoužívali. Typickým českým hláskoslovným znakom je zmena tematickej samohlásky *a* na *e* v gramatických tvaroch podstatných mien, napríklad v druhom páde jednotného čísla podstatných mien mužského rodu (*Olege*) a v slovesných tvaroch rozkazovacieho spôsobu *schow**e**g, oklad**e**y,* rozdiely vo vývine koreňovej samohlás-

[184] = *klbovú*
[185] = *stĺcť*
[186] Dvojhláska *ou* všade zapísaná typickým spôsobom biblickej češtiny – *au*.
[187] Neprítomnosť jedného *ř* je dôkazom vplyvu slovenčiny.
[188] Neprítomnosť jedného *ř* je dôkazom vplyvu slovenčiny.
[189] V slovenčine je v týchto pozíciách dvojhláska.
[190] *Uštknutie,* t. j. uštipnutie.
[191] Neprítomnosť *ř* v tvare je dôkazom vplyvu slovenčiny.
[192] Pravopis mäkkého *i* a ypsilonu – okrem pozície po polozáverových a úžinových spoluhláskach – nebol jednotný.

ky *a* / *í*, v češtine a v pamiatke vyskytujúca sa nepôvodná podoba *otw**y**ra*, prítomnosť českej samohlásky *ů*: *k**ů**že*, *dn**ů**w*, *r**ů**j* (variantne zapísanej aj ako *u*: *pul*), predpona *pro-* (*proced* = preceď), hláska *k* v slovách cudzieho pôvodu, v ktorých je v slovenčine hláska *g* (*Fikowe*), typická protetická hláska *j*: **g**ich, ***y**akusy;*[193] v príkladoch typu ***w**osm*, ***v**ostri* je zasa protetické *v* stopou živej hovorovej podoby češtiny. Na druhej strane je typickým znakom češtiny v pamiatke neprítomnosť slabičných sonór *r*, *l*: *k**re**w*, *S**lu**nce*, *zt**lu**cz*,[194] klasické archaické tvary *Mrk**ew***, *Řetk**ew**,* *Bresk**ew**,* skupina spoluhlások *dl* v príčastiach *nezhogite**dl**ne*, *Wodnote**dl**na*, podoby slov *lzičky*,[195] *lektwari*,[196] *Pastuchowe a Owčaci, w Moždjri*, ako aj lexikálne prevzatia z nemčiny typu *kerchowich*,[197] *slegmy*.[198] Svedectvom kontinuitného vývinu jazyka sú prvky, ktoré postupne ustúpili na periférium systému. Takýmto typickým pôvodným znakom je čiastkový genitív, doložený príkladom *Srdce y žaludku posylnuge*, archaické, respektíve pôvodné gramatické tvary *prieloz**iech**,* *v Bo**cj**ch*, *w Ribni**ce*** a pôvodná hláskoslovná skupina **čr-* v slovách *Črstwy, Czrstwe*,[199] pravdepodobne analogicky prešla aj do slova *Čriesla*.[200] Areálová distribúcia hláskoslovnej skupiny *čr* v príkladoch *Črstwy, Czrstwe* poukazuje tak isto na slovenské jazykové prostredie, pretože je typickou pre severostredoslovenskú oblasť (pozri Obr. 1).

Stabilizácia prvkov nadnárečovej formy jazyka

Významným prvkom verejnej komunikácie v predspisovnom období slovenčiny bolo stabilizovanie prvkov nadnárečovej povahy. Nešlo však o absolútnu unifikáciu jazyka, ale javy zachovávajúce podobu s typickými hláskoslovnými aj tvaroslovnými prvkami, ktoré do nich neprenikali inštitucionalizovanou, preskripčno-prototypovou formou. Formovali sa v aktívnom rečovom procese, rozširujúcom východiskový komunikačný, pôvodne nárečový základ o výrazy nadnárečovej povahy a povyšujúce jazyk do jeho živej verejnej funkcie. Podoby jednotlivých žánrov – ako sa zachovali v archívnych prameňoch – neboli ešte jednotné, preto ich jazyk v staršom aj mladšom predspisovnom období kvalifikujeme ako nenormalizovanú kultúrnu slovenčinu. S ohľadom na dejiny vedy sa nadnárečové prvky

193 Variantne sa zapisovala grafémami *g* aj *y*.
194 *Stlč*!
195 *Lyžičky*.
196 Slovo latinského pôvodu *ēlēctuārium*, ktoré sa v češtine používalo v kultúrnom prostredí, v hovorovej reči sa používalo slovo *povidla*.
197 Prídavné meno utvorené z nemeckého slova *Kirchhof* = cintorín.
198 *Schleim* = hlien.
199 V súčasnom jazyku *čerstvý*.
200 V tomto prípade bola pôvodná, východisková podoba, už v praslovančine so samohláskou *e*, to jest *čer-*.

Obr. 1. Výskyt hláskoslovnej skupiny *čr* v severostredoslovenskej jazykovej oblasti (podľa *Atlasu slovenského jazyka*, Zv. 1, 1968, s. 289).

v textoch tejto povahy identifikovali ako znaky literárneho jazyka.[201] Pojem *literárny* však bol v tomto kontexte veľmi všeobecný a významovo akoby sa obmedzoval len na žánre umeleckého štýlu, menej vystihoval podstatu vecných – administratívno-právnych žánrov. Práve s touto sférou *literárneho* jazyka – s ohľadom na adresáta či používateľa textu – má spolu so svojou poznávacou a didaktickou funkciou veľa znakov náukovej spisby aj tento text. Ide o podobu jazyka konštituovanom vo vzdelaneckom prostredí, ale zároveň na základe domácej ľudovej reči, ale aj prvkov z reči mešťanov, domácej drobnej šľachty (zemanov) a vzdelancov. Na jednej strane si zachovával odborné názvy latinského pôvodu, pretože latinčina bola jazykom vedy, ale na druhej strane do verejného styku prenikali aj pôvodne ľudové názvy. Korene tohto procesu sa nachádzajú v ústnych verejných žánroch právneho charakteru – rozličných vyhláseniach, rokovacích formulách, v cirkevnom prostredí v pastoračných žánroch – modlitbách a rituálových formulách. Súvislé texty nadnárečovej povahy vznikali z praktickej potreby, aby boli zrozumiteľné domácemu prijímateľovi jazykového prejavu. Najstaršie záznamy tohoto druhu siahajú do polovice 16. storočia a väčšinou sa zachovali v dokumentárnych žánroch ako súdne protokoly, záznamy z vypočúvania svedkov, účty, inventáre, testamenty a podobne, ale aj ako pastoračné, folklórne a literárne žánre.[202] V súčasnosti používaným pojmom tohto typu

[201] Jozef Štolc: Jazyk levočských slovenských prísah zo 16.–19. storočia. In: Štefan Peciar (ed.): *Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*. Bratislava : Nakladateľstvo SAVU, 1951, s. 206.

[202] Reprezentatívnym textom kultúrnej stredoslovenčiny v tlačenej podobe je prvé vydanie *Ostrihomského rituálu* z roku 1625 s kanonizovanými krstnými a sobášnymi formulami.

zápisov je ich pomenovanie *kultúrna slovenčina* s areálovými prívlastkami kultúrna stredoslovenčina, kultúrna východoslovenčina, kultúrna západoslovenčina, ktoré do terminológie ako prvý zaviedol a funkčne charakterizoval Izidor Kotulič.[203]

Kultúrna stredoslovenčina

Slovenské jazykové znaky v analyzovanom prameni indikujú množstvo prvkov stredoslovenského jazykového základu, to jest kultúrnej stredoslovenčiny. Jej formálna a štruktúrna stavba si zachováva najstaršie osobitosti strednej slovenčiny: spoluhláskovú skupinu *ra, la* v slovách typu *ražeň, lakeť, prestieralá* (oproti západoslovenským a východoslovenským podobám typu *rožen/rožeň, loket/ lokec*), prítomnosť dvojhlások *ie, uo, ia*, výskyt mäkkých spoluhlások *ď, ť, ň, ľ*. V analyzovanom receptári ide o typické hláskoslovné stredoslovakizmy vo všetkých jazykových rovinách. V oblasti hláskoslovia ide o výskyt dvojhlások *ie, uo*: *Dr**ie**nky, w ml**ie**ce, Jah**uo**dky S**ie**ti, Ssesti Nedel**ie** / K**uo**ra, k**uo**ru, L**uo**no, M**uo**ž* (*môže*), *m**uo**ze, M**uo**žess, nem**uo**ž, k**uo**n, wr**uo**sole, sp**uo**sobem, w**uo**kol, w**uo**ni*, ale aj typickú a areálovo ohraničenú podobu *puol, prassiwuost, Ruožowim* (Olegem) v hornotrenčianskych a oravských nárečiach,[204] ako aj výskyt slovenskej tematickej morfémy *-a-* v tvaroch rozkazovacieho spôsobu typu *zakop**á**g, skow**a**y, prid**á**g*, slovakizovaná forma *nadel**a**y, etc.* (oproti českým podobám so samohláskou *-**e**-*), tak isto je tu výrazná tendencia nahrádzať pôvodnú českú spoluhlásku *ř* domácou spoluhláskou *r* ako výsledkom zániku mäkkostnej konsonantickej korelácie (*ktorim, prjwodj*).

Typickými znakmi kultúrnej stredoslovenčiny sú v interpretovanej pamiatke gramatické koncovky v siedmom páde jednotného čísla podstatných mien ženského rodu s dvojhláskou: *zen**au**, smol**au**, zmedowin**au**, zwod**au***,[205] tvary prídavných mien a zámen: *w deždow**eg**, wonn**ey**, promenen**ey,** každ**eg*** (v češtine boli tvary bez koncového *j*, graficky *g,* s dlhou samohláskou na konci, to jest *každé, w deždowé, wonné, promenené*, etc.). Z historického aspektu sú relevantné aj príklady typu *w mliece*, ktoré sa z hľadiska výskytu v súčasných nárečiach dajú lokalizovať do západoslovenskej oblasti Považia, južne od Považskej Bystrice po Nové mesto nad Váhom typ *oko – v oce*,[206] historické doklady však poukazujú na výskyt tohto javu aj na inom území, kam sa

[203] Izidor Kotulič: O formovaní kultúrneho jazyka slovenskej národnosti. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 19, 1968, s. 134 – 149. Idem: K pojmu kultúrna slovenčina. In: Šimon Ondruš (ed.): *Zborník FFUK Philologica*, roč. 23 – 24, 1974, , s. 293 – 305.

[204] Jozef Štolc a Anton Habovštiak (eds.): *Atlas slovenského jazyka*. vol. 1, časť 1. Mapy. Bratislava : SAV, 1968. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1968, s. 186.

[205] *Au* pod vplyvom biblickej češtiny čítaj ako *ou*.

[206] Jozef Štolc (ed.): *Atlas slovenského jazyka*. vol. 2, časť 1. Mapy. Bratislava : Veda, 1981, s. 45.

tvary dostali pravdepodobne pôsobením českého kultúrneho prostredia.[207] Z historicko-jazykovedného hľadiska a najmä z aspektu areálovej identifikácie pamiatky sú v nami interpretovanej pamiatke veľmi vzácne pôvodné, v súčasnosti archaické, respektíve už väčšinou zaniknuté tvary slovesa *dať* v tretej osobe množného čísla v podobe *dadia*, a to aj v predponových slovesách: *pri**dada** ktomu Soli, pri**dada** kni ctwrtcy Gitrocele, pri**dada** ktomu puol lotu prachu, pri**dada** geleniho Rohu, pri**dada** netczo Sanitru, pri**dada** ktomu ctwrtcy hlystůw, pri**dada** neco cukru, pri**dada** kne*[208] *Rebričkoweho a Bukwicoweho prachu, pri**dada** neczo malo kaffru, pri**dada** driaku,* a to aj v prechodníkových tvaroch: *pri**dad**ucz ktomu*. Týmito pôvodnými tvarmi slovesa *dať* možno lokalizovať pôvod pamiatky, pretože tvary *dadia, pridadia* a od nich utvorené analogické formy sa vyskytovali, a u starších nositeľov nárečí sa dodnes vyskytujú, v severostredoslovenskom jazykovom areáli – v Turci, v Liptove a na Orave, čiastočne v hornotrenčianskej oblasti, menej v Novohrade,[209] odkiaľ kolonizáciou prenikli aj do dolnozemskej Kovačice.[210] Upozornil na ne ešte Michal Miloslav Hodža v spise *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*,[211] po ňom jazykovedci František Pastrnek,[212] Jozef Štolc[213] a najpodrobnejšie Ján Stanislav, ktorý uviedol historické aj nárečové doklady tohto javu: *da**de** zápis, penize vi**dade*** (= *daďa, vydaďa*, Turčianska Blatnica 1589), *za dlhy v ruce **dadie**, i tomu radu **dadie*** (Žilinská kniha 15. stor.), *ne**dadia** správu* (Omšenie, 17. stor.), *kone prod**adia*** (Smrečany 1603), *komu ho od**dadia*** (Orava 1629), *nech pozor **dadia*** (Trenčín 1642), *se na odražany roz**dadia*** (Budatín 1690), *penezi wi**dadga** 14 fl.* (Bojnice 1758).[214] Z ďalších typicky slovenských tvaroslovných znakov treba uviesť výskyt tvarov prídavných mien typu *spalen**iho***, tvary druhého pádu množného čísla podstatných mien mužského rodu typu *wre**dow**, audu**ow**, dol**uow**, zub**uow***, respektíve tvarom tretieho pádu množného čísla typu *ged**uom**, Zub**uom**, nedostatk**uom***, ako aj adekvátnych tvarov pomnožných podstatných mien typu *plic**uom***. Areálová distribúcia týchto

[207] Eugen Pauliny: *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava : Veda, 1990, s. 51.

[208] Nadpísaním dopísaná graféma *v*.

[209] Tento jav nie je v *Atlase slovenského jazyka* spracovaný ani sa dotazníkovou metódou v teréne neskúmal.

[210] V slovenskom národnom korpuse *prim-8.0-public-all* sa v 1,5 miliardách tokenov vyskytujú iba 2 príklady tvaru *dadia*, ktoré sú z archaických textov 19. storočia.

[211] Michal Miloslav Hodža: *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*. Levoča : Nákladkom Tatrína, 1847, s. 50.

[212] František Pastrnek: Beiträge zur Lautlehre der slowakischen Sprache in Ungarn. In: *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 115*. (XXV. Sitzung vom 16. November 1887) Wien, 1888, s. 38, §29.

[213] Jozef Štolc: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1949, s. 278.

[214] Pozri Ján Stanislav: *Dejiny slovenského jazyka. Tvaroslovie.* Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1967, s. 568.

Obr. 2. Výskyt gramatickej koncovky *–uov/-uof* v areáli hornotrenčianskych a kysuckých nárečí (podľa *Atlasu slovenského jazyka,* zv. 2, 1981, s. 45).

jazykovo prirodzených podôb je v súčasných nárečiach vymedzená hornotrenčianskymi a kysuckými nárečiami v trojuholníku Rajec – Žilina – Námestovo (pozri Obr. 2).

Uvedené tvary sa stali predmetom jazykovedných úvah a snáh o stabilizáciu predspisovnej podoby slovenčiny v prvej polovici 18. storočia.[215] Vhodným príkladom je práca evanjelického kňaza Pavla Doležala[216] *Grammatica Slavico-Bohemica* (s úvodom Mateja Bela), v ktorej porovnal na vtedajšej úrovni poznania jazyka formálnu, to jest pravopisnú, a gramatickú stránku oficiálnej biblickej češtiny na Slovensku so živým úzom slovakizovanej češtiny, respektíve kultúrnej slovenčiny, používanej na Slovensku v prostredí evanjelických vzdelancov.[217] Výskyt slovenských tvarov pri porovnávaní tvarov s biblickou češtinou nie je rovnaký, v časti opisov je len niekoľko príkladov, na iných miestach je ich výskyt dôsledný.[218]

Formálnym znakom interpretovanej pamiatky je aj snaha zapisovať všeobecné podstatné mená – rovnako ako vlastné podstatné mená – veľkými písmenami: *Bjle* (= byľ), *Bolehlaw, Bukwičzi, Cybule, Čičerietky, Drienky, Gitrocel, Kadidlem, Kořen, Kuora, Luono, Mjre, Mauchu, Mauku, Mayoranu s Medem, Mesyc, Octe, Opium, Ostružini, Ržebriček, Řetkew, Semenem, Sieti,*

[215] *Grammatica Slavico-Bohemica* vyšla v roku 1746. Pozri aj Ľubomír Ďurovič: Pavel Doležal. In: *Slovenská reč,* roč. 65, 2000, 1, s. 22 – 32.

[216] Narodený v roku 1700 v Skalici, zomrel v roku 1778 v Nižnej Boci.

[217] Podrobnú analýzu, komentár a interpretáciu diela spracovala Zuzana Hargašová: *Vývin jazykovej normy v mladšom predspisovnom období slovenčiny.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2016, 140 s.

[218] *Atlas slovenského jazyka* 1, s. 186 a *Atlas slovenského jazyka* 2, s. 102 a 104.

Ssesti Nedelie, Werbena, Zubuom, Galgan, Musskat, Hrebjčky, Lykwor, Tatarskézely, Josop, Layno. Nejde o absolútne pravidlo (napríklad *debar,*[219] *ged,*[220], *kamen, kassel, koren, na rukach a na nohach, nadjmanj, powetry, slezinu, sskrkawky, trpkost, vplawicy,*[221] *vssknuty, zymnicy,* a tak ďalej), len o tendenciu, respektíve o úzus, ktorý sa formoval v predspisovnom období pravdepodobne na pozadí nemeckej pravopisnej tradície a jeho intenzita ovplyvnila aj neskorší vývin stabilizácie formálnej stránky slovenského jazyka do takej miery, že sa stal jedným z kodifikačných kritérií Antona Bernoláka.[222]

Stabilizácia botanického názvoslovia

Ďalším významom interpretovanej pamiatky je skutočnosť, že okrem snahy šíriť náučný obsah pôvodnej predlohy v domácom jazyku a snahy o priblíženie tohto obsahu prijímateľovi v zrozumiteľnej reči, to jest slovakizovanej češtine, je aj snaha o stabilizáciu dobového botanického názvoslovia. Dokazujú to paralelné názvy latinských a slovakizovaných či poslovenčených názvov rastlín: *O Ssafranu. Crocus; Iesen Fraxinus; Gelsse. Alnus; Hloh. Berberis; Lipa. Tilia; Ruože. Rosa; Wrba. Salix; Buk Fagus; Čičerietky, Myrtillus, Idaea, Mirtus; Wissne. Cerasus. Tressne; Knezowe Múde. Frangula; Yablon. Malus; Breskew Parsica; Drienky. Cornus; Sliwy. Prunus; Cuminum. Rasce; Rubus. Maliny; Wratič. Tanacetum; Gemalo*[223] *Viscum; Muscus aboreus. Mech; Epatica. Gatrnik; [Tri]plex. Pulmoniaria. Plječnik; Hellenium; Ennula. Campana, Woman*[224]*; Gehlice. Anonis Sive Ononis; Bukwice Betonica; Cerefolium. Trebule; Scolopendria. Geleny yazik; Lactucella, Sonch*[us]*, Slimak; Intibus saturis. aliber Endivia. Sstrbak;* pričom sa niekedy berie ohľad aj na krajové pomenovanie rastliny*: Juniperium. Jalowecz. Borowky; Nechtjk. Česky Mesyček. Calendula; Cicorca. Solseqvium. Wegweiser. Slnečnik; Ros Solis. Korella. Solaria. Rossa Slunečna; Aracus. Vicia. Lednyk konsky. Wika. Aphaca; Agaricum. Ražowa hauba; Larix. Smrek; Artemichiam. Ružová hubka. Vide Calculum; Verbascum. Wolowy Chwůst. Dywizna; Rericha gest dwogi gedna zahradnj Nasturtium hortense; Druha potočnj Nasturtium Aquaticum, O Sspikanardu a Lavenduli, O kopitnjku,* a tak ďalej. Skutočnosť, že spis je určený vzdelanému a skúsenému liečiteľovi, dokazujú vysvetlivky v latinčine: *Contra quartanam febrim, Contra febrim ex Hydropisin, Aliter, Pro Concoctione, Cardiaca, Cordis tremor, Revmatismos sanat ciriis ex Cornu cervi, et curat Sanqvinis exereationes*. Okrem opisu rastlín a ich liečebných účinkov obsahuje spis aj pomenovania diagnóz v abecednom poriadku: *Grlo, Hluchota,*

[219] Džber – okovaná drevená nádoba s objemom 84,59 l. Pozri *Historický slovník slovenského jazyka* 1, s. 337.
[220] Čítaj *jed*.
[221] Čítaj *úplavici*.
[222] Pozri Bernolákove základné gramatické diela Anton Bernolák: *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum* a *Ortographia* (1787) a *Grammatica Slavica* (1790).
[223] Čítaj *imelo*.
[224] Čítaj *oman*.

Od hlist, Hlawy bolest, Proti zapalenym Yatrům, Kamen koho trapy, Klanj, Krew stawity, Kychawice, Colica Passio, Morowé nakaženy, Očy, Otok[225]*, Podagra, Spalenina, Treseny vdůw*[226]*, Witknutj, Zawrat, Zlutenice, Zymnice, Žrenj* a pri každej z nich sa uvádzajú účinné byliny a spôsob liečby.

Prelínanie prvkov biblickej češtiny a slovenčiny

Predchádzajúce charakteristiky dvoch základných jazykových útvarov – biblickej češtiny a kultúrnej predspisovnej slovenčiny – s uvedenými príkladmi môžu vzbudzovať dojem o zreteľnej diferenciácii tvarov, vybraných z interpretovaného archívneho prameňa. Čítanie jednotlivých fólií tejto pamiatky a jej diplomatický prepis však svedčia o vysokom stupni prelínania sa prvkov predpokladaného východiskového základu – biblickej češtiny – a domáceho, slovenského jazyka. Dokazuje to paralelný výskyt tvarov s prvkami slovenčiny aj češtiny v hláskosloví, v morfológii (gramatike) aj v slovnej zásobe: rozdielne hláskoslovné podoby *spů**s**obem* / *sp**uo**sobem*, *bolenj bok**ow**/bolenj bok**ůw*** (tvary druhého pádu množného čísla), *vd**ůw**,*[227] *rozdelen**u*** / *zhromazden**au*** (gramatická koncovka štvrtého pádu jednotného čísla prídavných mien a príčastí ženského rodu), *d**a**g* / *d**e**g* (tvary rozkazovacieho spôsobu slovesa *dať*; zaujímavý je v tomto prípade poučného diela pomer 21 slovenských tvarov k 1 českému), variantnosť zámenných tvarov *sebe* / *sobe* (tu je pomer opačný, oproti 3 slovenským tvarom sa vyskytuje 33 českých podôb), *potyr**a**y, požiw**a**y* / *zmjss**e**y, pryklad**e**y*[228] (rozdielne tematické morfémy v rozkazovacom spôsobe slovies vzoru *kričať*, v ktorom je v slovenčine typická hláskoslovná zmena *e* > *a* po mäkkej spoluhláske[229]), lexikálne rozdiely v prípadoch, keď sa predmet pomenúva v každom jazyku iným slovom: *Borowky, Čičerietky,*[230] ale aj typické slovenské výrazy *welmy, hlohnie, Ostružini, čakanku, zwredowany,* a tak ďalej, popri typických českých lexikálnych a gramatických prvkoch[231] *zhuru, trpjcim, paduczi.*[232] Kultúrny kontext, vzdelanecké prostredie a inojazyčný vplyv – najmä latinčiny – potvrdzujú nesklonné tvary botanických názvov v texte (*kwetu kardamonum*,

[225] Vo význame *opuch.*
[226] Čítaj *údov.*
[227] Čítaj *udůw,* t. j. údov.
[228] Hybridný tvar bez českej spoluhlásky *ř* v predpone.
[229] V slovenčine ide o systémové vývinové zmeny typu *led* >*ľad, čekat* > *čakať, hledí* > *hľadí, klečet* > *kľačať,*a tak ďalej, pozri vyššie tvary druhého pádu podstatných mien mužského rodu typu *Olege*, respektíve slovesné tvary rozkazovacieho spôsobu *schow**e**g, oklad**e**y.*
[230] V tomto prípade ide o slovo *čučoriedky,* pomenovanie brusnice čučoriedkovej (lat. *Vaccinum myrtillus*) v nárečovej podobe. Pozri Ivor Ripka (ed.): *Slovník slovenských nárečí*. vol. 1. Bratislava : Veda, 1994, s. 259, 281; z predspisovnej slovenčiny, pozri *Historický slovník slovenského jazyka* 1, s. 225.
[231] Pozri aj príklady vyššie.
[232] V slovenčine *padúcej* (chorobe, pozn. P. Ž.).

Cariofilatum… skropity můžeš). Dvojjazyčná podstata textu sa prejavila aj na miestach, kde sa analogicky prenášajú prvky biblickej češtiny na neadekvátne miesto, napríklad na základe výslovnosti do foriem druhého pádu množného čísla podstatných mien mužského rodu: *had**au**, ps**au**, 40 dn**au***. V nich je koncovka *-ov* chybne zapísaná pravidlom biblickej češtiny ako *ou*, čo v skutočnosti vychádza z výslovnosti koncovky *ov* podstatných mien mužského rodu. Takáto podoba jazyka s prevahou prvkov klasickej biblickej češtiny sa nazýva neoficiálna slovakizovaná čeština.[233] Nejednotnosť jej formy a miery slovakizovania od druhej polovice 16. storočia a začiatkom 17. storočia vyplývala aj z rozličného stupňa zrozumiteľnosti či prirodzenosti tohto jazyka z pohľadu prijímateľov a používateľov. Menšou mierou „inakosti" pôsobila biblická čeština na používateľov skalickej oblasti v porovnaní so stredoslovenským či východoslovenským jazykovým prostredím. Touto prirodzenou vnútornou areálovou diferenciáciou sú podmienené niekedy aj neuvedomované protirečenia v interpretáciách, či ide o češtinu slovenskej redakcie,[234] alebo o dobré ovládanie češtiny a jej funkčné slovakizovanie v rámci obradov.[235] Zastávame názor, že miera funkčného slovakizovania češtiny – nielen v protestantskom prostredí – vyplývala vo veľkej miere z vtedajšieho jazykového vedomia používateľov, podmieneného areálovou diferenciáciou formujúcich sa kultúrnych predspisovných útvarov a ich verejných funkcií. Príčin slovakizovania češtiny na Slovensku bolo mnoho. Na jednej strane pozitívnu rolu zohrávala skutočnosť, že čeština bola v slovenskom jazykovom prostredí zrozumiteľná, na druhej strane ju z hľadiska vzdelania aktívne ovládala nepatrná časť duchovných aj svetských vzdelancov. Rovnako dôležitým činiteľom slovakizovania bol však aj živý kontakt češtiny so slovenskými hovorenými kultúrnymi útvarmi a s domácim ľudovým jazykom, na ktorý čeština pôsobila stimulačne. Slovakizovaním sa totiž aktivizovali prvky domáceho – slovenského jazyka a posúvali sa zo základnej hovorovej, respektíve dorozumievacej sféry do verejnej, oficiálnej funkcie. Napriek tomu, že sa textami podobnej povahy domáci jazyk – predspisovné kultúrne útvary slovenčiny – posúval na úroveň normalizovaného jazykového útvaru, nebol ešte jednotný, ale sa postupne stával východiskom prototypu, snáh o unifikáciu slovenčiny vo verejnej komunikácii. Tento proces spočíval v postupnom nahradzovaní

[233] Pozri Rudolf Krajčovič a Pavol Žigo: *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 42.

[234] Ľubomír Ďurovič: Text Bardejovského katechizmu. In: Miloš Kovačka (ed.): *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013, s. 107.

[235] Ján Doruľa: *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava : Veda, 1977, s. 39.

niektorých charakteristických českých prvkov domácimi prostriedkami – najčastejšie sa české hlásky *ě, ř* nahradzovali domácimi hláskami *e, r.* V takejto podobe sa slovakizovaná čeština zachovala v katolíckom spevníku *Cantus Catholici* (1655), v spise M. Thomassyho *Prawa Katolicka ručny Knižka* (1691), v knihe A. Mácsaya *Panes Primitiarum Aneb Chleby Prwotjn* (1718). V evanjelickom duchovnom prostredí sa v 18. storočí prejavila snaha odlíšiť vtedajšiu slovenčinu od češtiny, delimitovať slovenské hláskoslovné a gramatické prvky, prípadne používať slovenčinu aspoň v niektorých pastoračných textoch s využitím charakteristických znakov češtiny so zachovaním kontinuity, respektíve zo štýlového hľadiska na miestach, kde v slovenskom texte domáci prvok pôsobil pre prijímateľa rušivo. Slovakizovaná čeština bola aj v jej biblických variantoch 18. storočia relatívne ustálená, používala sa v širších, najmä evanjelických vrstvách. Táto skutočnosť sa premietla aj do snáh o unifikáciu jazyka v prácach Daniela Krmana,[236] Tobiáša Masnicia,[237] respektíve najmä Pavla Doležala.[238]

Záver

Interpretácie jazyka, v ktorom sa spis označený ako *Schola salernitana de conservanda bona valetudine* zachoval, indikuje jazykový základ protestantského prostredia Turca. Napriek tomu, že pamiatka je deponovaná na východoslovenskom jazykovom území, vplyv tohto prostredia na jazyk pamiatky nenachádzame. Svojím obsahom aj formou je táto pamiatka významným zdrojom poznávania dejín vedy, botaniky, liečiteľstva a lekárskych vied na našom území. Veľkú poznávaciu hodnotu má aj z jazykovedného hľadiska, pretože je svedectvom prirodzeného kultivovania slovenčiny, jej prieniku do verejnej komunikácie, postupnej diferenciácie jej štýlov, ustaľovania sa terminológie na tradičnom latinskom i domácom slovenskom jazykovom základe a je dôkazom stabilizácie domáceho jazyka. Vyústením takýchto postupných premien v kultúrnom aj konfesionálnom prostredí kultivovania slovenčiny sa – síce na inom, západoslovenskom kultúrnom jazykovom základe – stala na sklonku 18. storočia prvá, Antonom Bernolákom zjednotená podoba slovenčiny.

[236] Daniel Krman: *Gramatika.* Rukopis v Knižnici Evanjelického lýcea v Bratislave, rkp. zv. 589, 1704.
[237] Tobias Masnicius: *Zpráwa Pjsma Slowenského.* Lewoča : Samuel Brewer, 1696.
[238] Pavel Doležal: *Grammatica Slavico-Bohemica.* Posonii : Typis Royerianis, 1746.

Schola salernitana de conservanda bona valetudine z roku 1601

Umiestnenie: Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove – Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Zbierka písomností rozličnej proveniencie, inv. č. 3, kat. č. 1.

Jazyky: latinský jazyk, slovenský jazyk, grécky jazyk, nemecký jazyk

Rukopis, papier, humanistická kurzíva, grécka alfabeta. Pôvodná foliácia nesystematicky len na niektorých častiach konvolútu, umiestnená vpravo hore. Marginálne glosy.

Text písaný per extensum v celom konvolúte.

Rozmery väzby (š x v): 16,5 x 22 cm

Väzba pôvodná na tri pravé väzy a dva kapitálkové väzy v jednoduchých kartónových doskách, potiahnutých hnedou kožou prírodnej farby, zdobenou slepotlačou s motívmi rámov s geometrickou a florálnou výzdobou, na prednej obálke slepotlačou vyrazené iniciály – v hornej tretine „I S N P“, v dolnej tretine „I [G] II“. Koža poškodená na chrbáte zväzku.

Rozmery fólie (š x v): 15,7 x 20,3 cm, 217 fólií.

Rukopisec prejavuje snahu o dodržiavanie jednotného zrkadla textového korpusu na fólii v rozmeroch cca. 12,5 x 17 cm. Konvolút je poškodený prejavuje hiáty, podľa vonkajšej obhliadky chýbajú nasledujúce fólie: medzi fóliami 67 a 68 chýba cca. 1 fólia; medzi fóliami 174 a 175 chýbajú cca. 3 fólie a medzi fóliami 183 a 184 chýba cca. 9 fólií.

Ocet*

Zwar Brezowu kúru w Octe dobrem, potom wley horúce do Saudka, zasspuntug dobre že se Saudek napary dostatečne, a bude bywati wnem Ocet wyborny.

N[ota] B[ene][a]

Bezoar lapis Citrini et albicantis item vini coloris splendescens sicut lumen contra o[mni]a venena p[rae]stantior theriaca.

Owce aby nemrely

Wezmy sčerneg Gelsse tu kuoru která gest podwrchnuůw vssuss a narob sneg prachu, potom czo snagmastnegssych hrncau potlučz *[b] pridada ktomu Soli, dawag každy de[n][c] steg Mjre každeg oweczky.

# #

Wsselike korenj, ktere chcess vžiwati k Lekarstwy mass ge kopati pred wychodem Slunce, a to na Splni Mesyce a vsussiti wstinu a ne na Sluncy.

Owcsam proty Zulty a wodnosty

Jasenowe skurky, Koperwass welkecho oreha kvet ziwy ohen Ladek wedno stlucz a zesolu smisat atak owcsam dawat.

---

* Predné prídoštie

[a] Nad odsekom pôvodný text pre preškrtnutie nečitateľný.

[b] Pre poškodenie papiera chýba slovo. [c] Pre poškodenie papiera chýba koniec slova, pravdepodobne *-n*.

f. 1r

Generoso Domino, Domino Andreae
Jüsth e Neczpál, Sacrae Caesareae
Regiaeq[ue] Majestatis Tabulae Assesso-
ri inclijto, literarum et literatorum
Patrono summo et Domino Mecoe-
nati meo, tanquam Patri unice ob-
seruando, tractatulum hunc de
Peste offero et consecro utq[ue]
Salutares ex eo percipiat fru-
ctus, Praesidem Musarum
Christum sincere exoro,

Paulus Malus Scholae Mosso-
uiensis Rector.
Anno SeD LIbera nos a MaLo:[a]
die 17 Februarij

[a] [= 1601]

f. 1v

Ecclesiastici 38 cap[ut]
Honora medicum propter necessitatem
Etenim illum creauit altissimus. A Deo
est enim omnis medela, et a rege acci-
piet donationem. Disciplina medici exalta-
bit caput illius, et in conspectu magnatum
collaudabitur. Altissimus creauit de terra
medicinam, q[uam] vir prudens non abhorre-
bit illam.

Deuteronomij 30. uersu 20.
Ipse (Domin[us] De[us]) est uita tua, et longitudo
dierum tuorum.

3 Regum 3.
Si ambulaueris in uijs meis, et custodieris
praecepta mea et mandata mea et longos
faciam dies tuos.

Schola Salernitana de conseruan-
da bona ualetudine.

Si uis incolumem, si uis te reddere sanum,
Curas tolle graues, irasci crede profanum,
Parce mero, coenato parum, non sit tibi uanum
Surgere post epulas somnum fuge meridianum.
Haec bene si serues, tu longo tempore uiues.
Item:
Si tibi deficiant medici, medici tibi fiant,
Haec tria, mens hilaris, requies, moderata diaeta.

Psalmo 90.
Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris
tuis: ad te autem non appropinquabit se
pestis.

f. 2v

Ezechielis 14.
Haec dicit Dominus: quod etsi quatuor iudicia mea
pessima, gladium, et famem, et bestias malas, et
pestilentiam immisero in Jerusalem, ut interficiam
de ea hominem et pecus: Tamen relinque-
tur in ea saluatio educentium filios et filias.

METHODICA TRACTATIO DE PESTE UNA CUM REMEDIIS PRAESERVATIVIS et curativis ex Petri Bayri Medici Taurinensis libro de peste excerpta.

PRAEFATIUNCULA,

Multos dubitare & angi uideas utrumve loco aliquo, pestilentia infecto aliorsum com[m]igrare, pestemq[ue] fugere homini Christiano liceat, cu[m] Deus ubiq[ue] sit reperturus eum, quem correptu[m] lue velit.

Cuius questonis decisio, Eo debet auidius accipi, quod ardente proximi pariete, rem n[ost]ram agi debem[us] arbitrari, h[oc] e[st] pestem apud uicinos serpente[m], nos quoq[ue] praestolari: ni peculiari Diuina benignitate fuerimus liberati. Etenim causa posita in actu, effectu[m] con secutur[us] manifestissimu[m] est. Voce[m] Dei non

audimus, sed securi sine Dei metu uiuimus in peccatis. Maledictione[m] ig[itu]r quae Devt[eronomium] 28 v[ersu] 21 expressa est, indubitato sane expectemus. Quod aute[m] ad quaestione[m] attinet, licere ex aëre pestilentia infecto secedere, personis liberis & a publicis officijs immunibus, Ministro [e]n[im] Verbi Divini oviculas relinquere minime concedend[um] est hinc colligimus:

Si famem atq[ue] hostem fugere licet, quidni et[iam] peste[m]. Tam [e]n[im] illi ([id] [e]s[t] fames & hostis) qua[m] ista, sunt poenae a Deo immissae. Licet aut[em] fugere fame[m] exemplo Abrahami Genes[is] 12 v[ersu] 20, Ruth Cap[ite] 1 v[ersu] 1. Et hostem, iuxta Christi mandatu[m], fugiant ad montes Matth[aeus] 24. Secundu[m] arg[umen]t[u]m ex citato Salvatoris mandato sumitur nempe, quod ipse Dei Filius, calamitates alicui loco imminentes iubeat fugere. Inter calamitates aut[em] et pestis numeratur. Ergo licet deferere locu[m] in quo vigent calamitates. Quemadmodu[m] Christiani deseruerunt Jerusalem cu[m] ab hostibus deberet obsideri, & profecti sunt in Oppidu[m] Pella vocatum, teste Egesippo.

F[amem] et pestem.

Tertio, periculu[m] est declinandu[m]. Qui [e]n[im] amat illud, perit in eo, ait Syracides 3 Cap[ite]. Sed in peste imminet vitae periculu[m]. E[gesippus] cu[m] integ[e]r est, & per conscientia[m] licet, pestem fugere possumus. Ex quibus patet, eos q[uod] possunt, commigratione a loco infecto, in aërem pur[um], saluti suae fine peccato consulturos, ut latius in tractatu dicetur. Ver[um], q[uod] no[n] o[mn]ia loca plane & plene sunt pura, utile im[m]o necessarium videtur causas pestis, remediaq[ue] tam p[rae]servativa quam

curativa, cognoscere, quo facilius occurere malo illi possimus. Maxime, cu[m] partim propter inopia[m], partim p[ro]pter officia pub[lica] aliosq[ue] labores, o[mn]ib[us] non sit integ[e]r sede[m] mutare. Commendatu[r] ig[itu]r habebimus nominis tractatulu[m] hunc de peste, eumq[ue] dil[i]g[e]n[te]r cognoscemus. Dominus Iesus clementer poenam hanc avertere a nobis dignetur.

METHODICA TRACTATIO DE PESTE

Unde dicitur Pestilentia?

Pestis vel Pestilentia d[icitu]r, quasi pastulentia, quod veluti incendiu[m] depascat, & toto descendat corpore. Et d[icitu]r co[n]tagiu[m] a contingendo quia que[m] tangit polluit.

Quid iam est Pestilentia?

Est mutatio aëris, a substantia, & natura propria, et qualitate in putretudine, vel pessima[m] qualitate[m] universal[ite]r multum pestiferam.

Avicenna sic describit: Pestilentia est corruptio vel putrefactio, quae accedit aëri, similis putrefactioni aquae remollientis foetidae.

Pestis vero s[ecu]nd[u]m Isidor, est contagiu[m], quod cu[m] apprehendit (alique[m]) celeriter in multos transit. Gignitur aut[em] ut postea dicetur pestis, sive pestilentia, ex corrupto aëre. Et licet saepissime per aëreas potestates (Diabolu[m]) fiat, t[ame]n sine arbitrio omnipotentis Dei non[a] fit.

Quid vero morbus pestilentialis est?

Morbus pestilentialis est dispositio praeternaturalis

[a] Inou rukou nadpísané *non*.

contagiosa, ex aëris corruptione, in propria substantia et qualitate causata, varios vario modo apprehendens subito, & apprehensu[m] apta raptim interficere.

Explicatio definitionis.

Dicitur pr[im]o dispositio praeternaturalis, ut sit loco g[ene]r[al]is.

D[icitu]r contagiosa, quia sine contagio, non diceretur pestilentialis, ex ratione nominis pestis vel pestilentiae, in Etymo supra positae. Sola [e]n[im] pestis approximantes inficit.

Tertio d[icitu]r ex aëris corruptione in propria substantia & qualitate causata, ut differat ab alijs contagiosis, q[uod] no[n] sunt contagiosi propter causa[m] praedicta[m], s[ine] aëris corruptione, ideo nec d[ici]t[ur] pestilentiales, sicut φθίςισ lepra & huiusmodi, licet sint contagiosi.

Quarto, d[icitu]r varios, ut intelligamus, quod non o[mn]es inficiant[ur] a tali aëre, sic corrupto & alterato, sed solum apti & dispositi, talis malitiae recipere impressionem. Et propter hoc quaesivit Alexander Aphrodisaeus, propter quid est, quod in pestilentiali constitutione, quida[m] moriantur, quaida[m] vero minime. Et assignat causa[m] esse complexioni praeparatione.

Quinto d[icitu]r vario modo. Quonia[m] aliq[ui]bus accidit febris continua pestilentialis, aliquibus febris tertiana pestilentialis. Aliquibus accidunt Apostemata, alijs carbunculi seu pruna, aut morbili, vel variola, aut aliae pustulae malignae. Hic ergo morbus vario modo accidit.

Postremo additur: apprehensu[m] apta raptim interficere. Aptitudo [e]n[im] a possibilitate differt: q[uonia]m aptitudo[a] possibilitas cadit super duo contraria aequal[ite]r: o[mn]is [e]n[im] homo p[otes]t gaudere & tristari, sed eor[um] aliq[ui] s[un]t aptiores gaudio, aliq[ui] vero aptiores tristitiae. Sic eode[m] modo, q[ui]libet homo p[ostes]t mori ex peste, sed eor[um] alq[ui]s

[a] Slovo *aptitudo* prešKrtnuté.

aptior est ut moriatur ex ea, aliq[ui]s vero ut vivat in ea. Licet ergo dicamus quod apprehensus a peste apt[us] est subito mori, non t[ame]n o[mn]is. Contigit [e]n[im] multos ab ea apprehensos liberari, quod p[otes]t contingere aut r[ati]one remissionis gradus maliciae, aut propter complexionis diversitate in resistente.

Supra in definitione pestilentiae dictu[m] est, pestilentia[m] esse mutatione[m] aëris a substantia & qualitate, in putredine[m] pessima[m] & qualitate[m], ea verba mihi explicari peto? Ad intellige[n]da v[er]ba ea, nota quod aër p[otes]t tripliciter immutari. In qualitatib[us], in substantia & natura p[ro]pria, & in utroq[ue] simul.

Quomodo in qualitatibus?

Cum alterat[ur][a] ad caliditate[m] frigiditate[m], humiditate[m] & siccitate[m], subtilitate[m] vel crassitie[m] magis q[uam] sit sua natura conveniens. Licet aut[em] crassicies & subtilitas non sint pri[m]ae[b] qualitates, sed secundae, ad eas t[ame]n alteratur saepe aër & nocet. Cognosces aut[em] subtile[m] aëre[m] a crasso hac lege: ille aër est subtilis, qui ortu solis cito calescit, & eius occasu cito infrigidatur. Aër vero crassus e contra.

Quomodo immutatur aër in Substantia?

In Substantia & n[atur]a p[ro]pria immutatur aër per corruptione[m] ut s[equitur] eius substa[n]tia ad malicia[m] convertatur, etsi non sit temperato humidior nec calidior, nec frigidior, nec siccior salte[m] notab[i]l[ite]r. Hanc immutatione[m], Avicenna esse simile[m] putrefactioni aquae, ait.

Q[uo]m[o]do in Subst[antia] & qualitatibus.

Quando p[ro]pter corruptione[m] ipsius in Substantia alterantur similes eius qualitates manifeste.

Obiectio.

Dicet quispia[m], non videtur aërem posse putrefieri. Est [e]n[im] corpus simplex. Putrefactio aut[em] est passio mixti ut docet Aristoteles 4 Meteor[ologica]. Ig[itu]r aër no[n] putrefit.

---

[a] Pre poškodenie papiera chýba koniec slova, pravdepodobne *-ur*.

[b] Pôvodné slovo preškrtnuté, nadpísané *primae*.

Respondetur distinguendo aërem: quonia[m] alius simplex, alius no[n] simplex, sed compositu[s] quod ex aëre & vaporib[us] elevatis a terra & alijs putrefactis. Unde p[ro]pter illos vapores secu[m] mistos vocatur aër putrefactus & immutatus, in propria substantia & natura. Quare, cu[m] aërem dicimus putrefieri, non intelligimus aëre simplice[m] & nudu[m]. Ipse [e]n[im] & unu[m] quodq[ue] nudor[um] simpliciu[m] no[n] putrescunt, sed in sui qualitate, aut in sui subst[antia] convertitur in aliud. Sicut cu[m] aqua in aëre, vel aër in igne. Sed intelligimus corpus in sua subst[antia] com[m]ixtu[m] ex aëre & vapore.

Quae sunt c[aus]ae immutationis aëris ad corruptione[m]?

C[aus]ae immutaionis aëris ad corruptione[m] & confe[r]entur[a] pestem, s[un]t duplices, superiores s[unt] & inferiores.

Quae sunt superiores?

Figurae simplices illud ipsu[m] sig[nifica]ntes & efficientes, ut Si Saturnus & Mars sint d[omi]ni anni: Item si co[n]iu[n]gatur Mars & Juppiter in Geminis Na[m] Juppiter cu[m] sit natura calidus et humidus elevat ventos & vapores, p[rae]sertim in Geminis, q[uae] sunt aërej. Mars aut[em] intemperate calidus & siccus, vapores elevatos adurit, & incipiunt p[er] aëra multiplicari, inficientes aërem venenosis & fervidis vaporib[us] unde inducunt pestilentiam. Istae sunt & his similes aliae, c[eter]ae superiores sive coelestes, ex q[ui]bus in haec inferiora, immutatur aër ad corrputione[m] & consequenter causatur pestilentia.

Quae inferiores?

Causae Inferiores sive terrestres immutationis praedictae pr[aeserti]m sunt vapores infecti & corrupti, elevati a terra, aut ab aqua putrefacta, aut corporib[us] mortuor[um], cu[m] carent sepultura, & ab alijs reb[us] putridis & corruptis qui vapores immixti aëri inficiunt & corrumpunt ipsu[m], secundu[m] modu[m] supra dictu[m]. Hunc modu[m] intellexit Gallenus pr[overbi]o de differentijs febriu[m] Cap[ite] 4 ubi dicit

[a] Pre poškodenie papiera chýba graféma, pravdepodobne *-r-*.

quod ex Aethiopia pervenerunt quaeda[m] inq[ui]namenta putrida apta corrumpere corpora & febres generare. Ex ijs vaporibus deportatis, infectus fuit o[mn]is aër.

Propter hoc, laudatur documentu[m] Avenzoar, quod non est habitandu[m] prope Coemeteria, neq[ue] apud aquas stagnor[um] & lacunar[um], q[uoniam] sunt sine cursu, in quibus generantur multae putredines. Simil[ite]r inficitur aër a vaporib[us] elevatis a lacub[us] & paludibus, in quibus madefiunt Linu[m] Canabis, aut Asphaltu[m] sive bitumen, ut dicit Avicenna. Malu[m] ergo est prope haec loca suas habere habitationes. Quod [e]n[im] quiescit, dicit Arist[oteles] libro problematu[m], 54 problemate, putrefit. Putrefactu[m] aut[em] aegritudine[m] facit. Secundo sunt & hae causae inferiores, q[ua]ndo post sterilitatem advenit fertilitas. Corpora [e] n[im] tempore sterilitatis fuerunt inanita sive vacua & adveniente fertilitate replent se inordinate. Virtus vero prius debilitata, non sit convenienter cibu[m] immutare, atq[ue] consumere. Unde malis replentur humoribus, & facile incurrunt morbos pestiferos. De hac re dicit Avicenna. Vidimus multos, q[ui]bus tempore sterilitatis cib[us] defecit, postea cu[m] tempore fertilitatis esset copia, repletos fuisse & mortuos: Licet vehemens repletio, inqualibet[a] dispositione sit enecabilis sive ex comestione sit sive ex potu. Multi [e]n[im] h[omi]nes sup[er]flue se repleverunt, & suffocati interierunt. Et licet istae ultimae, no[n] sint praecisae, & immediatae causae eventus pestis, sunt t[ame]n causae, ut corpora ea[m] citius incurrant, & successive alia p[er] contagium inficiant. Sunt & aliae qua[m] plurimae causae, q[uae] possu[n]t co[n]currere ad peste[m] causanda[m], tanq[am] causae inferiores & terrestres, sicut o[mn]ia multu[m] foetentia, ut latrinae, herbae virides mali odoris, q[uae] aliquando in domib[us] dimittuntur putrefieri, aut a[n]i[m]alia quaecunquae mortua, quando corru[m]puntur maxime venenosa: et[iam] viventia multum possunt inficere: ut sunt dracones.

[a] Neskôr rozdelené na *in qualibet.*

f. 6v

Potest causari talis infectio, et ex ap[er]tione alicuius spelu[n]cae aut putei, qui longo tempore stetissent clausi. Haec aut[em] s[un]t causae Pestis Inferiores & Superiores, nempe aut mutatio aëris aut aquar[um], aut cibor[um], aut omniu[m] trium.

Quo aut[em] modo, aër sic infectus & corruptus causat in h[uma]nibus & coeteris animantib[us] pestilentias?

Necesse est ut ad n[ost]ram conservatione[m] continue trahatur aër per anhelitu[m] inspirando ad cor, q[uae] si corrupt[us] sit & infectus, cu[m] eius actio fit, ut corru[m]pat & inficiat occurrens Spiritui cordis, corrumpit complectione[m] eius & putrefacit humiditates, q[uae] sunt in ipso corde, & accidit caliditas p[rae]ter-naturalis q[uae] sparguntur in corde: tunc per ca[liditate]m sua[m] erit febris pestilentialis, q[ua] co[m]municat multitudini hominu[m], q[ui] iter[um] h[abe]nt inseipsis[a] praeparationis proprietate[m] ad illud, quonia[m] actus acti hor[um] fiunt inpatiente,[b] ut ait Aristoteles.

DE CURANDA PESTILENTIA

Cura Pestilentiae in duab[us] reb[us] ijsistit:[c] in praeservatione sci[ice]t & curatione.

In praeservatione, anteq[uam] ad particularia deveniamus, quaeda[m] generalia praemittenda putavimus, quae in praeservatione a peste visa sunt necessaria.

Pr[i]m[o] recurrendu[m] est ad omniu[m] rer[um] conditore[m]. Sanat [e]n[im] solus langvores deus, & langvores p[ro]hibet, sine cuius motu nil hor[um] fieri contigit.

Secundo, observandu[m] est, quod vulgares et[iam] no[n] ignorant, im[m]o regula[m] vocant generale[m]: cito, longe, tarde. Cito fugere a loco infecto, longe ab eode[m], tarde ad eu[m] reverti.

Neq[ue] rediculu[m] id debet videri: Cum animalia virationalia habitantia in cavernis tempore praedicto fugiant ab eis, propria relinquendo domicilia.

Tertio observandu[m] est, ut q[ui]s caveat a conversatione ab infectis et[iam] ne q[ui]s mutet, se ab aëre sano ad infectu[m], neq[ue] tangantur pa[n]ni

---

[a] Neskôr rozdelené na *in seipsis*. [b] Neskôr rozdelené na *in patiente*.
[c] Správne *insistit*.

maxime linei vel lanei, qui portati fuerint a peste infectis.

Quarto, ut ille, q[ui] p[rae]servari cupit, nullos visitet infirmos, & multor[um] fugiat congregationes.

Quod si modus fugiendi non erit, haec serventur: Eligatur pr[imu]m aër, secundu[m] diversitate[m] complexionu[m] proportionatus, ita, ut sit[a] corpus sit humidius temperato, t[antu]m declinet ad siccu[m] temperamento, quantu[m] ipsu[m] corpus temperato est humidius.

Quod intellexit Galenus, pr[overbi]o de differentijs febriu[m] Cap[ite] 3 ubi inquit: quaecunq[uae] humidae corpora videbamus, mox omni modo siccare conabamur, quae vero sicciora, natura[m] antiq[uam] in his custodiebam[us]. General[ite]r ig[itu]r eligatur aër ad siccu[m] & frigidu[m] declinans maxime in aestate. Qui si non possit natu[ra]l[ite]r talis reperiri, artificial[ite]r praeparet[ur] & rectificetur spargendo in Camera & tota mansione odorifera frigida & sicca, sicut sunt rosae, cu[m] aqua rosacea & aceto. Item poma odorifera & pira & suffumigando ex corticis ipsor[um] depilatis. Item spargendo folia vitis & salicis, aut suffumigando ex thure & alijs rebus odoriferis. Item spargendi sunt flores et alij. Fiant flabellationes & eventationes, neq[ue] teneatur aër tota die reclusus, sed stante claritate aëris, aperiantur fenestrae ad Septemtrione[m], proprie stante domo in loco alto, elevato & montoso, maxime flante vento Septemtrionali. Quonia[m] ventus ille aptus est resistere putredini. Frigid[us] [e]n[im] est & siccus rectificans aërem corruptu[m] & pestilentialem.

Eligatur domus, spaciosa, aëris liberi: et si possent haberi rivuli aquar[um] p[er] ea[m] decurrentes, esset utile.

Teneatur bene munda ab o[mn]ib[us] infectionibus, sicut sunt herbae, q[uae] dimittuntur putrefieri in aedibus, et similia foetentia, permittantur intrare radij solares; maxime mane per hora[m] vel duas post solis ortu[m] (stante t[ame]n claro no[n] turbido) non solum in aestate, sed et[iam] hyeme. Si non possunt haberi fenestrae [ver]sus Septemtrione[m] eligantur ad Oriente[m], aut Occidente[m], q[uonia]m Meridionales s[u]nt deteriores venti.

[a] Preškrtnutá grafém *-t*, opravené na *si*.

f. 7v

Portetur pomu[m] odorifer[um] in manib[us]. Si vero sit pestis tempore hyemis, rectificetur aër, faciendo igne[m] in Cameris & alijs partibus domus, cu[m] lignis Juniperi, vitis, salicis, lauri, arboris rosate & huiusmodj. Ignis [e]n[im] o[mn]em aëre[m] pestifer[um] rectificat.

Propter quod, Hipocrates[a] docuit Athenenses, in pestilentia maxima, succendere ignes magnos, per vicos, in Civitate & circa eam. Quapropter ab ea liberi evaserunt, unde ei statua[m] aurea[m] erexerunt, & eu[m] p[ro] deo coluerunt.

DE CIBIS

Circa cibu[m] quae sunt observanda?

Haec quinq[ue] sunt consideranda, quantitas, qualitas, hora, ordo & modus praeparationis vel artificij. Quia quantitas duplex est, Continua & Discreta:

Ratione continuae quantitatis q[ua]ndo vivendu[m]?

Ex cibo nullus ita replendus est, ut non sit ibi locus sup[er]ficus,[b] sed a cibo abstinendu[m], reliq[u]is adhuc desiderij in a[l]ia remanentibus. Haec [e]n[im] reliquiae famis, post hora[m] evanescunt, null[us] est cibus ita p[rae]stans, q[uod] propter eius nimia[m] quantitate[m] no[n] possit effici noxius.

R[ati]one discretae q[ua]ndo?

Bis in die co[m]medendu[m], aut duob[us] dieb[us] ter s[ive] una die semel, altera bis, nempe mane & vespere. Ipsius t[ame]n usq[ue] & consvetudo in hoc observa[n]da.

Qualitas cibi qualis esse debet?

Pr[imu]m ut neq[ue] sint nimiu[m] calidae neq[ue] nimiu[m] humidae naturae, sed temperati, par[um] ad frigidu[m] & siccu[m] declinantes. Deinde, no[n] sint admodu[m] crassi, neq[ue] nimiu[m] subtiles, nec facile infla[m]mabiles, & putrescibiles. Cavendu[m] e[s]t a nimia cibor[um] diversitate in una me[n]sa, eo quod diversitas sit eor[um] indigerendo & plus ex uno sumitur q[uod] ex alio. Unde dicit Avicenna. Nihil deteri[us] est, qua[m] diversos cibos simul edere.

De hora cibi quid observandu[m]?

Hora cibi conveniens est, ut q[uod] in naturalib[us] non est impedit[us]

---

[a] Neskôr doplnená graféma *-p-*. [b] Správne *sup[er]ficius*.

operationibus, no[n] comedat, nisi advenierit naturalis appetitus. Sic [e]n[im] hac de re Avicenna: Omnes qui volunt sanitate[m] custodire, no[n] comedant aliq[ui]d, nisi desideriu[m] fuerit certu[m].

Quis aut[em] ordo in cibis tenendus?

Ordo in cibis debet observari hic: ut ea q[uod] ad digerendu[m], s[u]nt faciliora, praeponantur, contra more[m], ubi comune[m] permittuntur assa & similia. Neq[ue] post cibu[m] valde lubricu[m], debet comedi cib[us] valde crassus. Quo na[m] lubrico trahentur partes cibi crassi ante digestione[m]. Sed post cibu[m] fluidu[m], oportet accipere mediu[m], in facilitate digestionis & difficultate. Ni[mis] forte q[ui]s esset multu[m] famelicus, aut stomachu[m] haberet natural[ite]r calidu[m]. Quia tu[m] liceret, aliquantulu[m] solidiora praeponere, & ad digerendu[m] difficiliora.

Quid notandu[m] circa apparatione[m] cibor[um]?

Non est p[er]miscendu[m] lac cu[m] acetosis, vel pisces cu[m] lacte. Item non sunt comedendae carnes assae, quae post assatione[m] fuerunt coopertae. Nam dicit Avicenna, quod acquirunt ex tali coopertione venenositate[m], faeva efficiente[m] accidentia.

In specie qui cibi vitandi?

Omnes cibi sup[er]ficie humidi (id est naturae nimiu[m] humidae) ad digerendu[m] difficiles, crassae substantiae, dulces nimiu[m] & facile putrescentes: ut panis, non satis bene coctus, nec satis bene ferme[n]tat[us], carnes bubulae, vaccinae, cervinae,& animaliu[m] o[mn]ium decrepitor[um]: porcor[um] & columbor[um], nisi in quantitate modica. Pisces palustres, proprie magnor[um] corpor[um], squammis carentes, maxime q[uae] sunt putridj aut putrefactioni propinqui, & o[mn]es cibi nimiu[m] pingves. De eor[um] numero sunt fructus isti, persica, mora, ficus, uvae recentes, pepones, nisi modice sumantur.

Qui cibi laudantur.

Caro Caponis, Gallinar[um], pullor[um], Phasianor[um], Perdicu[m], Cuniculor[um], Lepor[um]. Item aviu[m] pravar[um] in nemoribus degentiu[m], sicut sunt Turdi, Merulae, exceptis passeribus. Agnor[um] et parvor[um] convenire possunt, si calidae comedantur. Quonia[m], quando comeduntur frige facta

f. 8v

acquirunt malicia[m], h[oc] e[st] deteriores redduntur.

Quid hic observandum?

Consideretur aetas eor[um] ut s[equitur] non sint ea animalia decrepita, neq[ue] e[s]t generationi nimis propinqua. Simili considerentur loca pascuor[um]: quia si nutrimentu[m] eor[um] fuit laudabile, s[un]t co[n]venie[n]tiora. Ex pullis Gallinar[um] abijciantur colla & capita q[uonia]m deducunt ad coccitate[m].

De Caseo & Lacte quid sciendu[m]?

Qui consveverunt vesci ijs, non prohibentur, modo sint ex sano animali recepti: maxime si caseus sit medius inter novu[m] & antiquu[m], possumus et[iam] uti lacte acetoso, extracto butyro & aqua lactis, etiam tempore aestatis.

Pisces q[uae] apti ad edendum?

Trutae, Lucij, parviq[ue] aquar[um] fluviar[um] sunt conventiores. Cavendu[m] tamen, ne sup[er] forte comedantur exercitium.

Fructus qui?

Uvae passulae, aliaeq[ue] uvae, nuces recentes vino ablutae & saccaro conspersae. Pruna, poma granata, citonia,[a] modice tame[n]. Et si q[ui]s Ficubus, Nucibus & folijs ruthae, simul mistis uteretur, capiendo Ficu[m] nuce[m], & 12 folia Ruthae quotidie e[ss]et bonu[m] remediu[m] contra venenu[m].

Potus quis bibendus?

Potus conveniens est, ut eligatur vinu[m] rubr[um], vel albu[m], clar[um], ex uvis maturis expressu[m]. Evitetur aqua turbida, vinu[m] turbidu[m], acutu[m], vel amar[um], mali saporis & odoris, quo bibens no[n] delectetur.

Quid tenendu[m] de somno & vigilia?

Dormiendu[m] noctu & mane. Fugere oportet somnu[m] diurnu[m], (nisi forte noctu somnu[m] q[ui]s no[n] ceperit) tunc [e]n[im] liceret dormire dimidia[m] aut una[m] hora[m] du[m] modo fieret longiuscule, a cibo sumto. Dormire [e]n[im] in die nocet & praeparat via ad aegritudines. Generat [e]n[im] Theumatismos, indurat splene[m], efficit pigritie[m]. Ille t[ame]n q[ui] consvevit no[n] de[b] subito interru[m]pere, sed sensim, quonia[m] no[n] min[us] est periculosu[m] & difficile consvetudine[m] qua[m] natura[m] p[er]mutare.

[a] Správne *citronia*. [b] Neskôr doplnené *-bet*.

Quid de motu & quiete?

Qui calidae sunt complexionis, si sup[er] abundanti exercitio uta[n]t[ur] facile eor[um] calor augetur, nocetq[ue] illis. Quod si tales magis ad q[ui]ete[m] se composuerint, eor[um] temperatur complexio malis, fiuntq[ue] eor[um] corpora saniora, et fortiora. Qui vero frigidae sunt co[m]plexionis, melius est ut exercitio paulo ampliore utantur. Excitatur [e]n[im] calor eor[um] & augetur atq[ue] sic temperatus efficitur. Averroes inq[ui]t: Exercitiu[m] temperatu[m] conservandj sanitate[m] mirabilis causa existit. Et Fulgentius: ille sol[us] ab exercitio abstineat, q[ui] sanitatis gaudio vult carere. Et Rasis inq[ui]t, quod in quada[m] peste fere o[mn]es fuerunt mortui, praeter Venatores, q[ui] co[n]veniente uteba[n]tur exercitio.

Quae sunt species exercitij?

Etsi species exercitij plures s[un]t, unus quisq[ue] t[ame]n p[otes]t exerceri s[uu]m exercitiu[m] sibi magis consvetu[m]. Laudantur ambulationes[a] & in iuvenibus lucta & ludus parvae sperae[b] & similia. Quod si contingat, ut no[n] possint[c] exercitia corporalia, sint salte[m] mentalia: sicut Ca[n]tare, legere historias Carmina & similia.

Cave aut[em] a laboriosis exercitijs maxime statim a sumto cibo q[uonia]m prohibent digestione[m], aut sunt causa corruptionis cibi in stomacho, sup[er]fluu[m] n[am] exercitiu[m] infla[m]mat & calore[m] n[atu]ralem debilitat.

DE ACCIDENTIBUS ANIMAE

Quae s[un]t consideranda circa a[n]i[m]ae accidentia?

Haec 4. Ira, Gaudiu[m], Tristicia, & Timor.

Ira quid est.

Est sangvinis e corde ebullitio, motusq[ue] caloris naturalis: et ad exteriora exitus semel subitoq[ue] ad ulciscenda qvae nocent.

Qui effectus irae nimiae?

Commentator,[d] libros, Scholae Salernitanae, de tuenda bona valetudine, hos recenset: q[ui]a Ira, corpus ipsu[m] calefacit & exsiccat, febrim nonunq[uam] accendit, in ijs praesertim corporib[us] q[ui] in se

[a] Opravené na *inanbulationes*. [b] Nadpísaním opravené na sphaerae
[c] Nadpísané *fiere*. [d] Nadpísané *in*.

admissa[m] caliditate[m] longo tempore retinere n[on] a[deo] apta sunt. Et si [e]n[im] motus sedetur, in hisce t[ame]n remanet calor p[rae]ter natura[m] atq[ue] inde h[omi]nem febricitare contingit. Quida[m] e[s]t ira co[m]moti, quasi attomiti ac extra se positi videntur. Sunt p[rae]terea, q[ui] im potenti[a] ira, im petuosius[b] concitatos, Apoplexia[m] incidisse multos, repenteq[ue] a[n]i[m]am exspirasse, non nullos et[iam] furore, Comicialis morbi accessione, paralisi, podagra & articulor[um], ac potius corporis tremore comprehensos, concidisse tradunt. Hominib[us] t[ame]n, frigidar[um] complexionu[m], ira no[n] leve p[er]fidiu[m] adfert. Innatu[m] [e]n[im] calore[m] in ipsis ia[m] torquescente[m] excitat & ad-auget.

Gaudium quid est?

Gaudiu[m], est naturalis exitus caloris, ad corporis exteriora, eiusq[ue] diffusio paulatim facta.

Quid praestat?

Si sit modicu[m] & temperatu[m], anima[m] co[n]fortat, calore[m] naturale[m] in omni corpore umoresq[ue] temperat, & auget sangvine[m], p[ro]pter te[m]perantia[m] n[atu]ralis caloris, & h[omi]nes reddit corpulentos. Cavendu[m] aut[em] ne sit subitu[m] nimiu[m], na[m] p[ro]pter dispersione[m] & dissolutione[m] naturalis caloris, aliq[ua]ndo interficit. Nam legitur de plurimis mulieribus Graecor[um], quae cu[m] crederent viros suos in Troiano bello defecisse, cu[m] eos improvise & inopinate vidissent, statim a nimio gaudio Spiritus a corde diffusis interierunt.

Titus e[s]t Vespasiani Filius, cu[m] Pre[miu]m suu[m] creatu[m] Imperatorem intellexisset, gravissima[m] indicit in aegritudine[m], quod praevidens Hippocrates, veniens Athenis domu[m] sua[m], p[er]misit nunciu[m] q[ui] ipsu[m] Hippocrate[m] coecu[m] nunciavit, ut eo dolore sup[er]fluat domesticor[um] suor[um] mitigaretur laeticia.

Quid est Tristicia?

Cruciatus compressi cordis tanq[uam] fugientis p[rae]sens malu[m]. Sicut [e]n[im] in laeticia cor dilatatur, aperit sese ad accipiendu[m] bonu[m]: ita in magna tristicia, cor comprimitur, & constringitur, non sine sensu doloris. Haec, corporis n[imi]am frigiditate sua & siccitate corrumpit.

---

[a] Neskôr spojené na *impotenti*. [b] Neskôr spojené na *impetuosius*.

Sicut Salomo[n] Prov[erbium] 17 testatur: Sp[i]r[itus] tristis exsiccat ossa.

Metus quid?

Est ingressus caloris n[o]r[m]alis, ad interiora, p[ro]pter fuga[m] a[n]i[m]ae ab aliquo nocente & exasperante: Cum natura[m] a[n]i[m]a[m] nocentia fugiat. Porro, qua[m] mirabiles effectus, ex his a[n]i[m]ae passionib[us] fiant hinc patet: Narrat Valeri[us] maxim[us] lib[ro] 1 titulo de miraculis de quoda[m] Athleta milite, q[ui] du[m] esset mutus & victoriae praemiu[m] ei eriperetur, vehementi ira co[m]motus sermone[m] est consecutus. Sicut e[s]t videm[us], in paroxysmo quartanae febris timore agitatos, liberari.

Quod aut[em] hor[um] facilime deducit ad pestem?

Timor de peste & fortis imaginatio. Nam tanta est imaginationis vis, ut non solum s[uum] propriu[m] corpus, ver[um] et[iam] alienu[m] possit immutare.

Exemplis res illustratur.

Ambulat q[ui]spia[m] sup[er] trabe[m] quae est in media via, no[n] ambulat super ea[m], qua[m] loco pontis est posita, sup[er] aqua[m] profundam. Qua[m] ob re[m]? Qua in a[n]i[m]a imaginatur se casur[um], cui obedit natura. Facili[us] ig[itu]r cadit hic qua[m] ibi.

Sit famelico aspicienti comedente[m], fluit saliva. Etia[m] in habentib[us] Ictericia[m] citrina[m] iuvat intueri res citrinas. Quod aut[em] fortis i[m]maginatio, possit alienu[m] corpus,a corpore imaginantis immutare, expressa est sententia Avicennae, quemadmodu[m][a] inquit: multoties anima operatur in corpore alieno sicut improprio, quemadmodu[m] est op[us] oculi fascinantis. Sicut Gallina, si cora[m] ea ponatur, serpens positus pulli egredi debent, in hoc casu, non pullos, sed serpentes ex ovis exclusos invenies, non[b] quod apparet[c] posse ex alia causa provenire, nisi a forti imaginatione Gallinae super serpentem.

Simile d[icitu]r de Pavone ovis incubante linteo albo circu[m]data, durante tempore incubationis. Omnes [e]n[im] Pavones albi effecti reperie[n]t[ur]. Si ergo fortis imaginatio p[otes]t alienu[m] corpus immutare, quanto magis

[a] Prešikrtnuté, nadpísané *dum*. [b] Prešikrtnuté. [c] Inou rukou doplnené *non*.

fortis imaginatio, sup[er] pestilentia[m], cu[m] forti timore mortis, poterit corpus p[ro]priu[m] imaginantis ad ipsa[m] alterare?

DE CURATIONE APOSTEMATIS

Quando incipit Apostema calidu[m], corp[us] est mundu[m] aut repletu[m]. Si sit mundu[m], curet[ur] Apostema, quaten[us] Apostema sine phlebotomia. Si sit repletu[m], incipiendu[m] ab evacuatione per phlebotomia[m] vel solutione[m] ventris, vel utrumq[ue] si res exigat. Curandu[m] est Apostema, quaten[us] Apostema reb[us] mollificantib[us], & resilventib[us] levib[us]: ut apposito Emplastro, quod sit ex farina tritici, aqua, & oleo olivae, atq[ue] alijs. Quod si vena est secanda, opera est danda, ut in ea parte in qua est Apostema, feretur. Exempli gratia. Si signu[m] Apostematis apparuerit ad aure[m] Cephalica, in ea parte manus, in qua apparet Apostema, est incidenda.

Sic, si sit sub dextra manu, in latere, secetur mediana in eadem manu & sic de reliquis. Quapropter, perito opus est Chirurgo, q[uod] situ[m] venar[um] exacte teneat. Atq[ue] hac brevib[us] de causis, pestis, medicinisq[ue] praeservativis & curativis, dicta sunto. Plura in ipso Bayro alijsq[ue] Medicis reperies. Deu[m] optimu[m] maximu[m] ut nuda cognitione contenti simus, oro.

De Serpentum exuvijs

Hadowa kůže kteru sám had zleče, gest negprwe dobrá tomu ktery se chce znekym potjkati, aby gj pod prawu paždi měl, a premuže.

Potem gest dobrá ženám aby se znj opasali, a budu lechky půrod mjti.

De lingva

Kdybi žiwemu hadu yazik[a] witahl, gest dobry[b] rečnjkům aby ho pri sobe nosili. Sed hoc intelligendum, siquis arte Magica serpentem Vivum capit, et spoliat ipsum aculeo.

Item

Narob ex spolio serpentis prachu a zasypey ranu, a welmy brzo se zahogj.

Contra quartanam febrim

Zwasss[c] do sskoripinj orechoweg pawuka a powes zimnicy trpjcimu na hrdlo, aby to nosyl do tretiho dne neweda coby bylo, y bude snj zbawen.

Contra febrim et Hydropisin.[d]

Obres nemocnemu nechtj a vwass na raká žiweho, a wpust ho do potoka, y budess sprossten toho neduhu.

[a] PrešKrtnuté, nadpísané *žjhadlo.* [b] V slove *dobry* sufix *-y* prepísaný na sufix *-e.* [c] Nadpísané *zapraw.* [d] Správne *Hydropsin.*

f. 11v

Mast Rakowá gest dobrá těm aby se snj mazalj, ktery by se bud z vkropem oparilj, bud z ohnem, smolau, aneb zmáslem spalilj.

Item

Gestliby která na prsnjk zasinula, tau masti kdy pomazuwa, bude spomoženo.

Rano kdo často raky požjwa, pjsku neb kamene at se neobáwa.

Aby wčely neucházelj

Kdy nehledagjce nalezness konské puto, wezmy ho a zakopag anebo toliko wloss mezj vle, a nevgde růg.

Aliud ad Aliud

Kdy cizé, wčely beru twogjm med, techdy hned ráno ten klat, zktereho kradnu preloss ginde, a nato mjsto gine wčelj, ktereby byli mocnegssie polož, a tak ge odspustiss.

f. 12v

O Syrisstj.[a]

Syrisste gestly chcess myti na sladky syr, takto vdelay, zmljka kozjho: Wezmy žaludek kozj, a Syrisste ktere nagdess wzaludku, ktomu naleg mljka kozjho[b] rozber a wymi krásne, a potom ho zase wlož do toho žalutku, ktomu naley mljka kozjho, a poweż do tepleho mjsta. Tak potom mužess podpustitj mljko, skterého bude mocy byti Syr sladky.

Aliter

Syrisste gestly chcess mjti dobré, a že ty y Smetanu lučitj bude od druheho mljka, takto vdelay: Nagprwé wezmj žaludek zmladeg kozj, aneb Stelatka, potom y to Syrenie ktere nagdess wžalutku, mass wymiti pekné, hrachu malo, trych chrobačkůw, ktery od zeme na hrussku lezu, Temianu zemskeho ztrjch korenůw po kusku, Angelicky tymž spůsobem, try bopky kramské, pupawy ztrich korenůw, ktomu osol, muky malo, a gedno wagce nebo y wyc pridag.

[a] Na hornom okraji dopísané inou rukou *Plin[ius] Functa sub dio concavo loco infecta stramento, ne in sole arescant, palo e robore depacto fieri iubet.* [b] Preškrtnuté *ktomu naleg mljka kozjho.*

Lutherus: Jucundae collationes vespertinae tristes faciunt matutinas. Deniq[ue] serotinae fabellae & potationes, destructum pectus, & confusum caput faciunt: mane vero refertum omni gravedine, pituita & phlegmate. Quae mire impediunt off[ic]ium sacerdotis tum orandi tum sacrificandi.

Zwlasstnj poznamenánj hospodarstwj a Sieti.

Rolj ktera gest wlhká a pri dolinach ležj, ma se osjwati hned brzj po plnu Mesyci: nebo mesicz techdass gest sucheho prirozenj.

Podobne též po nowem nastanj Mesyc gest a bywa wlhke[h]o prirozenj, dobre gest na suche roli a pri wrsych sjti.

Co se pak techdass sege když mesycz na schodu, to rado roste po spodu do korene, yako retkew, Ripa, Mrkew, Cybule, a tomu podobne. Naproti tomu, co se znowym Mesycem a když ho pribjwa sege, to zhuru a wnati roste: Yako zelj, hlawatice, kapusta, Salat, Wrby pak nagbugnegssy bywa, když se naplnu Mesyce klesny a obsekawa.

f. 13v

Ex Constantino Caesare signa serenitatis.

Luna 3 et 4 die tenuis et pura apparens Serenitatem s[i]g[nifi]cat.

Semiplena pura apparens.

Plena existens pura.

At vero Rubicundior existens: Ventum, devolat. Item si qva ejus pars denigrata fuerit: Pluviam[a] SOL purus existens, serenitate s[i]g[nifi]cat. Nebula modica ante exortum Solis apparens serenitatem s[i]g[nifi]cat. Occidens purus et[iam] seqventem diem purum promitit.

Nebulae rubicundiores divulsae circa occasum, pluviae timorem examunt.

Signa Pluviae.

1, Luna 3. et 4. die, obtusa habens cornua, et tenebricosa, Pluviam signat. 3. Plena Luna denigrata Pluviam ostendit. 2. Circul[us] igneus vel rubens, tempestatem indicat.

4. Areae duae vel 3. circa Lunam, maxima[m] tempestatem significat. 5. Sol rubeus et nigreus in ortu, pluvias s[i]g[nifi]cat. Sole oriente, si circa radios Nebula tenebruosa apparuerit, pluviam s[i]g[nifi]cat. Occidens Sol, si juxta sinistram partem h[abe]t nigram Nebulam propinqvam, pluviam indicat.

[a] Inou rukou doplnené *s[i]g[nifi]cat*.

f. 14r

DE PLANETIS ET QUAE IIS ACCIDUNT A SEMETIPSIS,
et cum Sole ac Luna, ac primo de ordine eorum.
Uersiculi de ordine Planetar[um]
Post SIM SYM sequitur ultima Luna subest.
Aliter:
Saturn[us] prior est: hinc Juppiter: inde Gradiv[us]:
Post sequitur Phoeb[us]: Cypria quinta Ven[us].
Mercuri[us] sext[us]: Verum infima et ultima Luna est.
Ordo Planetarum claudit[ur] hoc numero.
Saturn[us] est suprem[us] hunc sequit[ur] Juppiter
salutaris et prosper: huic Mars succedit
rutilans et horribilis, quem Sol sequens
mediam regionem obtinet: Huin deinceps

primo subjicitur Uen[us], mox Mercuri[us], infimu[m]
locum luna tenet.

DE PLANETIS

Septem volvantur stellati in lumine Coeli,
Errabunda regunt quae n[ume]rum sidera seclum,
Phoebe noctivaq[ue]: tristris Saturn[us]: Apollo
Dulcis: amica Ven[us]: Mars audax: aliger Hermes.
Naturaeq[ue] parens et stirpis Juppiter auctor.
Haec mortale regunt h[omi]num gen[us]: ista colunt nos
Saturn[us], Sol, Luna, Ven[us], Mars, Juppiter Her[m]es
Boni Planetae, qui et fortunae sunt ♀[a] ♃[b]
Mali et infortunae ♄[c] ♂[d]. Mal[us] Planeta
Suis est bonus.
Iuppiter est bon[us] sicut Ven[us] alma benign[us]:
Cui satur est annis contra cum Marte malign[us],
Mercuriu[us] medi[us] cum lumine Vtroq[ue] putat[ur].

DE MOTU PLANETARU[M] PROPRIO

[a] Symbol Venuše. [b] Symbol Jupitera. [c] Symbol Saturnu. [d] Symbol Marsu.

Annis triginta Saturn[us] conficit orbem:
Signiferum absolvit duodenis Juppiter annis,
Mense quater seno trux circuit astra Gradiv[us],
Curriculum Titan bisenis Mensib[us] implet.
Conficit atq[ue] Ven[us] totidem: totidem quoq[ue] Stilbon:[a]
Omnem mense polum Phoebe nocturna pererrat.

DE NATURIS ET PROPRIETATIBVS PLANETARV[M].
Saturn[us] frigidus et siccus est, ideoq[ue] palli-
dus et colore plumbeo.
Iuppiter calid[us] et humid[us] temperat[us], quam
quidem naturam fortits est (autore Ptolomaeo)
a loco quem retinet, quia inter ♄ et ♂ col-
locat[us] est. Humanae n[atur]ae propiti[us] est atq[ue]
amic[us]. Mars calid[us] et siccus, rutilans
itaq[ue] et flamme[us] colore. Sol est majus
lumen Coeli in D[omi]nium diei conditum, cujus
motu efficiuntur horae, dies, ann[us], tem-
pora, vitaq[ue] motus et sensus et incremen-
tum inferiorib[us] reb[us].
Virgil[ius] 1 Georgicor[um].

[a] Inou rukou doplnené *Mercuri[us].*

Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Ovid[ius]: Lib[er] I. Metam[orphoses].

*[a] Stellarum agmina cogit
Lucifer et Coeli statione novissim[us] exit.
Graece φώσφορθ. Εσπερθ autem, Latine Vesper et Vesperugo, quando post Solis occasum fulgens diem prorogat, vt Plini[us] loquitur, humida et mediocriter calida, clariorq[ue] et fulgelior Iove.
Mercurius vari[us] et naturae vaersatilis et lucid[us], vim habens excitandi status, ipse, quod vulgo fertur, furum pater aut ingenior[um].
Luna, est min[us] lumen Coeli in Dominium noctis conditum, humida et mediocriter calida, humorum mutationes, incrementa et decrementa efficiens. Vnde Aristoteles scribit, natos infantes, cum Luna in conjunctione latet p[ro]p[te]r inopiam humoris seu poti[us] depravationem imbecilliores esse.
SEQUUNTUR UERSUS
De singulis Planetis.
♄ Saturnus. ♄

[a] Pred textom ilustrácia.

f. 16r

Mortales odio infestans et peste maligna
Falcifer immiti devorat ore senex.
Ora modis miris semper cum livida palent,
Invida huic cordi est, ambitioq[ue] carens.
Turpis iners anim[us], frigus sub pectore torpet,
Adjuvat haeredem, vomere scindit humum.
Aliud de eodem.
Nigra seni facies, tard[us] grad[us], horrida barba,
Et cani crines, et membra effoeta senecta
Ingenio tamen ipse bon[us], nec inutile pect[us]
Consilijs, constansq[ue] animi, prudensq[ue] ficturi,
Semper at aeterno contristat frigore terras.
Aliud de eodem.
Falcifer ignivomis per celsa Draconib[us] astra
Vectus, adimbriferi Capricorni sidera tendens,
Cui ferus obliqua subsedit aquari[us] urna
Possidet expositum quicq[ui]d sub Sole cadente est:
Submersamq[ue] Helicen, Russos, Bavarosq[ue], Getasq[ue],
Oxoniam, Augustam et Macedum campestria
Hic artes studiu[m]q[ue][a] trahit, terraeq[ue] fodinas
rura:[b] Materiemq[ue] manu certa duplicarier arte.

[a] Správne *studiumq[ue].* [b] Podčiarknutím naznačená poloha slova v novom riadku.

IUPITER ♃

Utilis affulget jucundo sidere terris
Iuppiter, unde juvans dicit[ur] esse pater:
Iura, magistrat[us], fora, templa tuet[ur] et urbes,
Iusticia clar[us] consilijsq[ue] viget.
Efficit hic magnis gratos, et amator honesti,
Ex imo natos tollit ad alta gradu.

Aliud de eodem.

Iuppiter alitis aquailis per sidera vectus:
Quippe aqualis semp[er] gaudet De[us] ille corusc[us],
Quem Iuvenis nudo format[us] mollior arcu
Praecedit subeunt Pisces: dominat[ur] opaco
Euphrati, Assirijs, Cilicum campestrib[us] oris,
Pannoniae, Calabris, extremisq[ue] aequore Iberis.
Hic manib[us] tribuit nervos et acumina cordi
Et vegale caput, nec delassabile pectus.

MARS ♂[a]

Igneus ecce micat rubicundo lumine Mavors,
Pect[us] et accensum fervida bilis agit.
Hunc irae, rabies, furor, arma ferocia, caedes,
Proditio, bellum, seditioq[ue] juvant.

[a] Symbol Marsu.

Saepius apportet claram victoria famam,
Lites ex spolijs dissidijsq[ue] facit.
Aliud Buchanani.
Magna quod evertam Mavors sum jure vocat[us],
Quam valid[us] dextra tam rationis inops.
Vis, furor, ira, pavor, comites sunt et mihi testes,
Quantum consilij vis ferat orba mali.
ALIUD.
Marse dol[us], praedae, caedes, violentia regnant,
Proditio bellum, miscentur sacra prophanis.
ALIUD.
Praelia Threicij minitat[ur] stella Tyranni,
Cui se serventi conjungit Scorpi[us] astro,
Corniger atq[ue] Aries, Syrijs dominat[ur] aquosis,
Threicijs populis, Scythiae campestrib[us], atq[ue]
Getulis, Svevis, Slesis, Gallisq[ue] Polonis,
Parthenopes, Capuae et Camerinae possidet arva:
Promittit studia, et similes nascentib[us] artes,
Summ[us] amor pugnae est, tractantq[ue] per otia bellu[m].

SOL. ⊙[a]

[a] Symbol Slnka.

f. 17v

Sol ocul[us] mundi, vitae Sol lucis auctor,
Lucens sol[us] humo, nomina Solis habet.
Magnanimos justos creat hic et soepe[a] sup[er]bos,
In folio repes collocat atq[ue] duces.
Longaevos facit hic et magno nomine claros,
Splendida fert Regum dona favore potens.
Ejusdem.
Sol oculus mundi, longum mortalib[us] annum,
Inq[ue] vicem noctes metior atque dies.
Luminis et vitae fons, per quem fructus et usus
Utilib[us], pulcris gr[ati]a reb[us] adest.
Ovidi[us] de Sole.
Omnia qui uideo, per quem videt, o[mn]ia tell[us].
Et:
Per duodena regit mundi Sol aure[us] astra.
ALIUD.
Sol rutil[us] radiante coma et fulgore corusco,
Dispellit tenebras totumq[ue] illuminat orbem.
ALIUD.
Astror[um] princeps, coeli dec[us], orbis et anni

[a] Správne *saepe*.

arbiter ad nutum tempora resq[ue] gero.

ALIUD.

Sidera per duodena regit Sol aure[us] orbem,
Carior at reliquis illi Leo flammiger, Alpes
Et regit Italiam, Siculos, Apulosq[ue], Bohemos,
Phoenidas gentes, Apamenaq[ue] rura Sabinos
Æmeliam, Orchiniam et Vallatae moenia Romae,
Atq[ue] Syracusas et stagna vadosa Ravennae,
Ille nova imperia et magna cum laude triu[m]phos
Claraque constituet devicto ex hoste trophaea.

VENUS. ♀

En Soli vicina venus nitet aurea vultu,
Blanda, decens forma, jura potentis habet.
Laeticiam, eboreas, lusus amat, otia quaerit,
Editus hac amor est, hac penitrice jocus.
Vere novo gaudet, terram faecundat et aequor,
Commoda dat thalami foedera, dote beat.

Ejusdem

Alma Venus, rerum genitrix, h[omi]nu[m]q[ue] voluptas,
Curarum requies, public[us] orbis amor.

f. 18v

Hi quoq[ue], qui tetricis invadunt crimi[n]a bis,
Vultu[m] dissimulant, dissimulant et amant.

ALIUD.

At foecunda Uemq[ue] cunctarum semmia rerum
Possidet, aequatae iusto sub pondere Librae,
Cui ferus a divae Taurus cervicibus haeret,
Arva tenet, Thebana Papho vicinaq[ue] Cypro
Littora, palmiferos Arabas, terrasq[ue] ferentes
Delicias, variaeq[ue] novos radicis odores.
Laudis amore avidas mentesdat, corpora tarda,
Et graciles calamos, medulataq[ue] vocibus ora.

MERCURIUS ☿[a]

Mercurius fertur brevibus levis athere gyris,
Inconstans, varius, nec statione manet.
Hic aciem ingenij, varias largitur et artes,
Dulcis et orator voce, Poeta, Lÿra est.
Mercator bonus est, animi vim mobilis aequi
Applicat ille bonis, applicat ille malis.

ALIUD.

Mercurius fingit divmos[b] arte Poetas,

[a] Symbol Merkúra. [b] Správne *divos*.

Solertes , doctos, blandos sermone, fideles.

EJUSDEM.

Mercurius venator opum, qui celsa Galero
Temperat astra, suos vult[us] in virgine fingit,
Sub Geminis, studia alta colens, artesq[ue] decoras,
Virgine sub casta felix terraq[ue] mariq[ue]
Est Rhodos, Joniaeq[ue] urbes et Dorici rura,
Arcades antiqui, celebrataq[ue] Caria fama.
Ille decus lingvae faciet, tum pectora doctis
Artibus instituet, superat cursumq[ue] loquendi.

Aliud.

Quot Protei vult[us], tot sunt mihi nomina et artes,
Nulla est ingenio fraus male nota meo.
Tam catus et mendax, vafreq[ue] impostor, ut esse
Possim Chemystas, Augur et Astrologus.

☽[a] LUNA ☾[b]

Luna per humentes tenebras, et candida bigis
Luce micat fratris: corpora magna creat.

[a] Symbol dorastajúceho mesiaca. [b] Symbol ubúdajúceho mesiaca.

Herbosis habitat ripis, freta cerula Ponti
Navigat : extremo g[e]rit in orbe domum.
Dat thalami socios, et regna ablegat et orbes
Instabilis vitae mutat et illa genus.

Ejusdem.

Quod maculas fucus alieno lumine fuco
Muto cuncta, marem nunc peto, nunc fugio.
Quod vaga, quod nunq[uam] constans, vis discere eam:
Foemina sum, vxoris forsan imago tuae.

ALIUD.

Sortior ex Phoebo lucem mutabilis vsq[ue],
Sunt in cuncta tamen proxima jura mihi.

ALIUD.

Luna soporifero radijs argentea bigis
Dum vehit, et vario surgit dum lucida cornu,
Ferre sub humenti gaudet vestigia Cancro
Æthiopasq[ue] Afrosq[ue] regit. Tunet[ur]q[ue] regna.
Et Venetos, Genuam, Lisas, Hollandica regna
Quassata Oceano Zelandica littera ponto

Merce peregrina fortunam ferre per vrbes
Et varios tribuit q[uae]stus, artemq[ue] lucronum.

DE ECLIPSI LVMINARIV[M].

Patitur ☉ et ☽ Eclipsin. Solis potest esse totalis, sed raro in diversis regionibus: Lunae vniversalis. Eclipsis Solis est, quando Luna inter terram et Solem secundum diametr[um] locat[ur]. Eclipsis Lunae est privatio luminis Solaris in Luna, quae fit, quando Luna incurrit in vmbram terrae interpositae diametraliter inter Solem et Lunam: Vtraque fit prope caput ac caudam Draconis.

Quando Luna in ☌[a] Solis aut in ejus ☍[b] per rectam lineam sub Ecliptica collocatur, necessario alteri[us] luminaris habem[us] Eclipsin: Solis quidem in novilunio, Lunae vero in plenitudo. Luna maxime humidat in quadraturis p[ro]p[te]r propinquitatem terrae, plena lumine calefacit. Et lumen Solare viuificum animantium corpora blando ac vitali calore nutrit, atq[ue] ad actiones vegeta reddit: ita Luna implet ea humorib[us] et veluti pabulum calori natavo subministrat

[a] Symbol konjunkcie. [b] Symbol opozície.

f. 20v

Luna in hyeme apud nos auget frigus a novi lunio ad plenilunium, non per se, sed per accidens. Vapores [e]n[im] plurimos elevat a terra, qui cum sint frigidissimi, aërem magis infrigidant.

Lunae virt[us] in hoc maxime est, ut humiditates a terra a Sole elevatas, contra terra refundat et restituat, quod tunc magis fieri videm[us], quando plenior est, quia [ideo] tunc temporis a Sole remotissima est, qui illi proximior virtute sua rarefactiua, vires Lunares etiam atq[ue] etiam reprimit et minuit.

De domibus, exaltationibus et Casibus Planetarum

Planetae	Dom[us]		Exalta [tio]	Casus	
	Diei	Noctis			
♄	♒[a]	♑[b]	♎[c]	♈[d]	Saturnidomus est noctis Caper, Urna diei, Gloria Libra seni, sed dolor est Aries.
♃	♐[e]	♓[f]	♋[g]	♑	Iuppiter arcitenensis habet cum Pisce Sagittam, Cui tamen in Cancro sors bona iniqua Capro.
♂	♈	♏[h]	♑	♋	Sed Martis domus est et, Scorpio pugnax, Aries Huncq[ue] Caper tollit, Cancer ad ima premit.
☉	♌[i]	☌[j]	☉	♎	Sol habet hospitium sibi sol[us] in aede Leonis, Atq[ue] illi est Aries gloria, Libra dolor.
♀	♎	♉[k]	♓	♍[l]	At Venus in Tauro, Libraq[ue] per atria versat, Piscibus exultat, Virgine pressa iacet.
☿	♊	♍	♌	♐	Mercuriusq[ue] habitat Geminorum in sede, triumphat Virgine et est moestus pisce adeunte caput.
☾	♋	♋	♉	♏	Luna domum Cacri tenet, illam Taurus honorat, Et supra hanc versans, Scorpio forte premit.

[a] Symbol znamenia vodnár. [b] Symbol znamenia kozorožec. [c] Symbol znamenia váhy. [d] Symbol znamenia baran. [e] Symbol znamenia strelec. [f] Symbol znamenia ryby. [g] Symbol znamenia rak. [h] Symbol znamenia škorpión. [i] Symbol znamenia lev. [j] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [k] Symbol znamenia býk. [l] Symbol znamenia panna.

f. 21v

De domib[us] coelestibus, et eorum Significatione.

Dom[us] Coelestis nihil aliud est quam vna pars Coeli. Nam Coelum dividit[ur] in 12 partes; Superi[us] hemispherium in 6 partes, Inferi[us] etiam in totidem, non tamen sic ut quae libet pars contineat aeque multos grad[us]. Vel dom[us] coeli est 12, pars firmamenti ex inaequalibus gradib[us] constituta: Cum enim signa Septemtrionalia oriuntur, dom[us] majores s[u]nt, et plures grad[us] comp[re]hendunt, quam cum meridionalia ortum petunt.

Singulae dom[us] propriam habent vim, de quib[us] pauca. Sequentes versiculi singularum domorum proprietates comprehendunt.[a]

DOMORUM SIGNIFICATIONES.

Singulae dom[us] propriam habent vim, de quibus pauca. Sequentes versiculi singularum domorum proprietates comp[re]hendu[n]t.

1 2 3 4 5 6 7 8 9
Vita, lucrum, fratres, genitor, nati, valetudo, Conjunx, mors, pietas,
10 11 12
laus, fid[us] amic[us], et hostis.

[a] Na ľavom okraji dopísané *Regiomontan[us] et Schoner[us] inquit: Quaelibet dom[us] habet 30 grad[us].*

Item hisce:[a]

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
Vita, lucrum, fratres, genitor, nati, Valetudo, Uxor, mors, iter, et reg-
11 12
num, benefactaq[ue], carcer.

Gauricus ita describit:[b]

1. Prima dom[us] vitae versat praesagia nostrae.
2. Altera divitias et bona parta notat.
3. Tertia dat fratres, iter et breve, religionem.
4. Quarta dom[us] stabiles res, simul atq[ue] patrem.
5. Quinta dabit natos, convivia, dona, jocosq[ue].
6. Sexta pec[us], servos, aegraq[ue] membra viris.
7. Septima dat rixas, hostes, connubia, mortem.
8. Octava haeredes denotat atq[ue] necem.
9. Religionis opes et itinera longa, sopores.
10. Ad Coeliculmen regna trophaea, decus.
11. Spemq[ue], bon[us] Geni[us] praebet, fidosq[ue] sodales.
12. Vltima carceribus, hostibus atq[ue] datur.

Henrici Ranzovij.

1. Prima dom[us] vitam signat corpusq[ue] figurat.
2. Altera dat lucrum, victum, censusq[ue] ministrat.
3. Tertia signat iter, fratru[m] sortemq[ue] sororum.

[a] Na ľavom okraji dopísané *Alcabiti[us], Johannes de Saxonia et veteres Astronomi conveniu[nt] cu[m] Regiomontano.* Na pravom okraji dopísané *Campan[us] dividit Caelum in 30 domos seu partes se ab alijs expulsus e[st].* [b] Na pravom okraji dopísané *Pontang[us] dicebat 9 coeli domos e[ss]e seu partes.*

f. 22v

4. Quarta notat p[at]rem, et patrimonia et abdita rer[um].
5. Quinta feret natos, convivia, munera, ludos.
6. Sexta dat aerumnas, morbos, famulosq[ue], pecusq[ue].
7. Septima Conjugium ac hostes monstrat[ur] rapinas.
8. Octava est letho funesto et dira Veneno.
9. Nonam habitat pietas, et somnia cuncta revelat.
10. In decima sceptru[m] et clari domina[ntur] honores.
11, Undecima eventu[m] est felix, et donat amicos.
12. At postrema dom[us] horrendu[m] est carceris antrum.

1.

Angul[us] Orientis, Horocopus Vita, consignificator Satur[us][a] et aries.

4.

Angul[us] mediae noctis, consignificator Sol et Cancer.

7.

Occasus, cardo occiduus: Angul[us] Occidentis, consignificator Luna et Libra.

Quemadmodum numerantur 12 Caeli domicilia: Ita etiam sunt 12 signa opposita, de quibus nunc sequitur.

[a] Správne *Saturn[us].*

Sunt autem domus oppositae.

Prima et Septima: Secunda et Octava: Tertia et Nona: Quarta et Decima: Quinta et Vndecima: Sexta et Duodecima.

Signa opposita.

Versus.

Sunt Aries et Libraq[ue]: Taur[us] et Scorpius: Gemini et Arcitenens: Cancer et Caper: Leo et Anphora: Virgo et pisces.

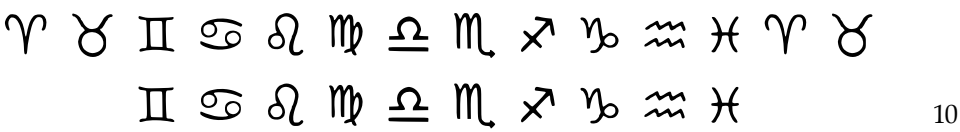

Marti[us] atq[ue] Aries producunt tempora Veris.[a]

Aries stellas habet 13, o[mn]es obscuras praeter tres in capite.[b]

Aprilis secum torvi fert cornua Tauri.

Taur[us] habet stellas 33, inter has una maxima et rufa, quae ocul[us] Tauri d[atu]r, et octo Plejades.

Arborib[us] frondes dat Campis gramen Aprilis,
Perficit ac pleno munere Veris opus.
Humores purgare jubet medcamine pravos,
Et celebrat [Christ]i Paschata sacra gregis.

Aliter:

Cana Viret tell[us], e[t] frondib[us] induit arbor
Aprili, gemmari, eliciente dec[us].

[a] Na pravom okraji dopísané *Martius. Orbe diem nocti lumine reddo parem.*

[b] Neskôr medzi riadky dopísané *Vomere scindit agros, noctesq[ue] diebus adaequat Martius, et veris nuncia hirudo redit.*

f. 23v

Horibus adducit Geminorum sidera Majus. Splendet Stellis 18. quar[um] una circa pedes lucidior.

Versus.

Majus habet flores flavum facit inde butyr[um],
Laeticiaq[ue] exhilarat cuncta creta sua.
Venatu[m] invigilat quo longas transigat horas,
Temperie superat cuncta creata sua.

Aliter

Salve ter felix ó Maje Smaragdine, Salve,
Temperiem superant tempora nulla tuam.

#

Haec duo solstitium faciunt Cancer Capricorni
Solstitium aestivum Cancer fert JVNIVS are.

Notabilis duabus praecipue stellis cum praesepi, o[mn]es Cancri stellae sunt 9.

Versus.

Iunius ad saevi proficiscitur horrida Martis
Praelia, mellificat, gramina falce metit.
Crescentem segetem spicis exasperat, atq[ue]
Lanam ovium tondit, solstitiumq[ue] facit.

Aliter.
Iunius, ut pecori detonsa forfice lana
Defendas aestum, solstitiumq[ue] jubet
#
Quintilem mensem Leo fervid[us] igne perurit.
Leo habet stellas 25 p[er] ea duas admodum lucidas.
Iuli[us] ardenti cane torridus arva perurit,
Et gelido nudos abluit amne viros.
Falce metit segeter, sequit[ur] vestigia cervi
Et Lepori insidias alitibusq[ue] struit.
Aliter:
Sub Brumam, ore bruta fame moria[ntur], Iuli
Prospicis, et curva gramina falce secas.
#
Augusto messes tecum trahis aurea Virgo

Virgo habet stellas 26, illa eximio stella adnumerata quae spica Virginis dicitur cum Vindemiatore.

Augustus pyra dat, maturat poma colore,
Ad coitum Cervos sollicitatq[ue] Vagos.
Astriferi canis ardores hic terminat idem
Atq[ue] operas finem messis habere facit.

Aliter:
Iam maturescunt Augusti munere fruger,
Cumq[ue] amplo sortem foenore reddit ager.

#

Aequat September noctes examine Librae.

#

Lumine reddo pares orbi Noctesq[ue] diesq[ue].
Libra stellas habet 8.
Stercore September sterilem faecundat agellum
Proscissoq[ue] jacit semina lecta solo.
Maturas roseo de palmite colligit uvas
Noctem aequat luci, dulcia musta coquit.
Aliter:
August[us] Cererem, September donat Iachum:
Vnde h[omi]nes vivunt mensis uterq[ue] dabit.

#

Scorpius Octobrem pugnax jubet ire minacem

Stellis Scorpius 21 figurat[ur], inter quas unam habet secundae magnitudinis, cui nomen est Cor.

Frigorib[us] Coelum sensim intractabile reddit
October, stabula hinc cogit adire pecus.

f. 25r

Arboribus fructus adimit, spoliatq[ue] decore,
Et cupidis labris turbida musta bibit.
Aliter:
October mustum calcatis exprimit uvis
Et serit hinc, anno quae redeunte metat.
#
Exerit Arcitenens medio sua signa Novembri.
Arcitenentem habet stellas 31,
Ligna vehit mactatq[ue] boves, et laetus ad ignem
Ebria Martini festa November agit.
Ad partum in sylvas porcos compellit, et ipse
Pingvibus interea vescitur anseribus.
Aliter:
Autumn[us] quaecunq[ue] dedit, consumo November
Et pingvem hiberna glande trucido suem.
#
Haec duo Solstitium, faciunt Cancer Capricorn[us].
Solstitium apportas hyemis Capricorne Decembri.
Capricornus habet stellas 28.

f. 25v

In nive persequitur vestigia pressa ferarum
Abluit et calida membra December aqua.
Affert Solstitium celebrat cunabula Christi,
Et jugulat porcos, tribula dura ferit.
Aliter:
Haud avis, haud fera Venanti deest ulla Decembri,
Quamvis ningat atrox, et gelet vsq[ue] Vadum.

#

In medio Jani madidi flat Syclus Aquarij.
Aquarius habet stellas 42,
Janus vina bibit, crepitantiq[ue] assidet igni:
Et pingver carnes torret, editq[ue] suem.
Annum praeteritum claudit: reseratq[ue] futurum:
Et venam ferro tangere, jure vetat.
Aliter:
Jane biceps, anni finis redeuntis origo,
Laetis ad ignivomum decoque parta focum.

#

Procedunt [du]plices in Februa tempora pisces.
Stellae ad Piscium asterismum numerantur 34.

Indurat liquidas glacie Februari[us] undas
Frigeoq[ue] exclamat: ligna bipenne secat.
Excitat ad Venerem mandatq[ue] incidere Venam,
Sub glacie multos pisciculosq[ue] capit.
Aliter:
Qui Februo tibi nec pelles, nec ligna reservas,
Falleris, hac currum qua ratis ibat ager.

Qui nascuntur in ♈. Ariete.

Cui ♈. ascenderit, erit ore libero, forti consilio, mense elata, proposito inconstanti, fortuna Varia, juventute multa, erit imperio suo populis charus, rerumq[ue] publicarum studiosus, flagitiorum insectator, fratres vix sortietur, aut si sortitus fuerit fere omnes amittet propter Martis perniciosam vim, idem pro susceptis laborib[us], pro collatis beneficijs vix gratiam ullam, quin potius ingratitudinem pro collata inveniet opera. Si Aries in ascendente alicujus fuerit, erit ipse causa seu occasio suae mortis, qui Scorpius in ♉, domo.

Qui nascuntur in ♉,Tauro.

Qui ascendentem habuerit ingenitura Taurum,

f. 26v

cum terrestrae id signum sit, delectabitur agricultura, horti ac ruris studio capietur, nam cum a Venere ingeneretur in animis nascentium delectatio ac Voluptas, excitabitur ea re studium studijq[ue] oblectatio ea, quam signum ipsum significaverit. Si fuerit in ascendente alicujus nati, erit ipse causa suae infirmitatis propter nimiam venerem, quia ♎ est in ♑, ♀ tamen male affecta.

Qui nascuntur in ♊, Geminis.

In quorum genuturis[a] ♊ ascenderint, ij erunt intelligendis perscrutandisq[ue] naturae rebus apti, curiosi, facundi, poetici, numerorum, literarum ac disciplinarum studiosi, exercebunt mercaturas, implicabuntur negotijs, remq[ue] familiarem prudenter administrabunt, eruntq[ue] prudentes dispensatores, honesti, boni et aequi judices, delectabuntur interp[re]tationib[us], ac perscrutationib[us] rerum occultarum, p[re]sertim cum ☿ fuerit artium ac magisterij dator. Si in ascendente fuerit natus habebit fortunam a parentib[us] et fratribus, et in agricultura, quia ♍ in 4 ☿ bene collocato, male vero erit causa propriae captivitatis.

[a] Opravené na *genjturis.*

Qui nascuntu in ♋ Cancro, hi acuto erunt ingenio, compositis morib[us], svavi consvetudine, magna severitate. Nam et vitia graviter insectabuntur, et in improbos acerrime animadvertent, et quanquam in iram facile prolabu[ntur], propter Martem triangularem, facile et[iam] mitescunt ira composita, p[ro]p[te]r Jovem et Venerem.

Qui sub ♌ Leone nascunt[ur], futuri sunt Nobiles et probitatis justiciaeq[ue] cultores, mente elata, cervice indomita, atq[ue] ab adulationib[us] alieni. Quod si ☉ ipse signo D[omi]n[us], cardine in obliquo insederit, aut felicib[us] stellis amice conciliabitur, futuri sunt splendidi atq[ue] illustres, dominatumq[ue] exercabunt.

Virginis astrum facit natum justum, rationabilem verecundum, studiosum, colentem Divina, cupidum dare divinas leges. Sed clara ejus stella supra sinistram palmam stans, qvae spica dicit[ur], inclinat natum ad amorem agriculturae, et ad parandum ex ea alimenta, ac et[iam] magnar[um] artium cognitionem praebet, maxime

f. 27v

si a ☿ bene disposito repiciatur.

Qui nascuntur in libra, ij futuri sunt justiciae, modestiae, honestatisq[ue] studiosi: Deor[um] cultores, lividi tamen admodum, quiq[ue] bonis alienis inhient. Gen[us] vitae eorum erit inconstans et varium pro natura signi. Ipsi multis litib[us] contentionibusq[ue] vexabuntur: versabunt[ur] ministerijs annonae, ponderum, mensurarumq[ue] atq[ue] inter pigmentorum operumq[ue] officinas, quarum et[iam] rerum administrationi praesidebunt.

Horoscopus largitur Natis acume[n],

ac dexteritatem ingenij, ornatum dicendiq[ue] copiam. Erunt autem ipsi prima aetate laborib[us] multis oppresi et laborabunt divesro genere infortunorum, a quib[us] post procedente tempore liberabuntur, patriam domiciliaq[ue] mutabunt, in adversis Deorum auxilia requirent, aut sacris et[iam] injciabuntur. Dilectabu[ntur] rerum novitatib[us], amicorum et[iam] causa in pericula saepe incident.

Constitutus in Horoscopo alicujus geniturae Sagittari[us] natum illum probitate

honestate, fide, ingenioq[ue] admodum versatili adornabit, ut tum artium, tum disciplinarum diversarum, cognitionem ac peritiam subsequatur, utq[ue] in publicis negotijs administrationibusq[ue] verset[ur].

Capricorn[us] facit Natum cupidum bellandi et o[mn]ia evertendi ac desolandi studiosum, cujus prima pars facit natum amatorem terrestris militiae. Capricornu[m] tempore geniturae, qui habet ascendentem erit laboriosus in acquirenda substantia. Quibus ♒ in genitura ascenderit ob artes aliquas rectamq[ue] institutionem noti erunt ac potentib[us] viris accepti.

Piscium signum Natum facit mente varium, foedifragum et maledicum, convivatorem, laetum, nunc ad istas nunc ad illas aures crimina aliorum susurrantem, et palam venenosa verba dicentem, audace[m] in malis et invidia flagrantem.

f. 28v

De Cometa.

Bella, famemq[ue] ferunt, et functa multa Cometae.

f. 29r

Aper.

Apro tam gravis est vrina, ut nisi egesta sit fugae non sufficiat, et veluti devict[us] opprimat[ur].

Plinius lib[ro] 28. cap[ite] 10. sic ait:

Lacte bubulo cuncta venena expugnari tradu[n]t, maxime noxia.

Haustum itidem vrinae propriae, vel pueri impuberis contra pestem valere, Medici affirmant. Avicenna meminit, aegrotum quendam somniasse, Medicum sibi praecepisse, ut biberet urinam: Idq[ue] cum faceret sanitati esse restitutum.

Contra contagiosos morbos propriam vrinam bibitam esse multor[um] experientiatestat[ur]. Quare correptur peste sub initium morbi, urinam propriam bibe, aut pueri casti, et lacti calido recens mulso pedes ac tibi ad immite: Tum lac coagulari videbis, venenu[m] attrahendo, et sic (Deo adjuvante) te periculo mortis liberari.

Caeterum in suo conclavi suspensum in alto semper habeas, p[rae]cipue aut[em] tempore pestis,

vasculum quoddam aheneum, aqua plenum. Ista venenator humores ac vapores intra conclave existentes ad se trahit, qui aquae innatantes in pelliculam coëunt. Haec qvo crassior eo major copia veneni attracta, atq[ue] aër ipse sic purior ac salubrior in conclavi efficit[ur].

Uitae brevioris diuturniorisve indicia.

Quaecunq[uae] animalia excrementis abundant, etiamsi sana degant, neq[ue] morbis intestent[ur]: tamen ipsorum excrementor[um] vi paulatim conficuunt.

Sicca corpora et salubrius vivunt et diutius, qvam humida et excrementis plena.

Animalia salacia, et qva multum seminis gignunt ac profundunt, minus longaeva sunt. Immoderata namq[ue] Ven[us] refirgerat et exsiccat, qvia adimentum et calore[m] subtrahit, atq[ue] ita senectutem ac morte[m] refrigerat aut potius accelerat.

Senilis juventa p[rae]maturae mortis signu[m] est. Nec ullum senectutis certius indicium, qvam

memoriam labascere. Et, Seneca testimonio. Primum, quod aetas invadit, est memoria. Coetorum communi Lysicor[um] suffragio h[abe]n[te]s prae coeleris vivatiores sunt:

Quib[us] nascentib[us] Sol fuit in ortu, aut paulo ante vel post.

Quib[us] nascentib[us] Planetae o[mn]es sunt sub terra.

Qui nascu[n]t[ur] in Aequinoctio Planetar[um] nativi tactis, quae mundi.

Qui dentrum multitudine et firma ho[rum] compage sunt praediti.

Qui tres lineas manu oblongas habent aeqvales ac firmas.

Quibus color bonus est in facie, roseus [ideo] et clar[us].

Qui urinam emittunt cum borio sedimento, plurimam potius qvam paucam, ac valde splendidam: nec qvae cito mutat[ur], sed diu permanet incorrupta: qvae calorem n[orma]lem forte esse indicat. Qui feces par[um] olentes duras potius qvam molles excernunt.

Qui dormiunt somnum profundum ac continuum 6. aut 7. horarum vel paulo minus.

f. 30v

Qui corpus habent moderatum, memoriam expeditam, cogitationem agilem, imaginationem bonam, videndi acumen secundum Galenum.

Quib[us] jejunis Sp[irit]us bene olet

Qui rubentes habent vngves mixta albedine.

Qui habent spaciu[m] superi[us] a pectore ad umbililicum[a] vsq[ue] longius inferiori.

Qui breves habent digitos, [secun]dum Ari[stote]lem.

Qui habent amplas venas. Nam in senib[us] videmus venas fieri angustiores.

Qui non utu[ntur] coitu[m] coacto, ac immoderato.

Qui siti perpetua non laborant.

Qui Patrem et Matrem honorant.

Qui honestatem colunt ac Deum timerent.

De observationibus et Praedictionib[us] menstruis cautela.

Marti[us] Agricolas ad agros vinetaq[ue] ducit, Ut vitem, frondes arboreasq[ue] putent. Transplanta arbores tempore sereno et sicco, Luna decrescante, et ita transplanta, vt, ad qvam prius collocatae erant partem, eam

[a] V dôsledku rozdelenia slova deduplikácia *-li-* v slove *umbililicum*.

ipsam deinceps etiam retineant: quod idem 2. Georg[icarum] Virg[ilius] Notat, inquins:[a]

Quin etiam Coeli regionem in cortice signat,
Ut quae qvoq[ue] modo steterit, qva parte calores
Austrinos tulerit, quae teraga obverterit axi,
Restituant.

Si ramis onustae sint, eos abscinde.

Cum arbores transponis, lapides in superficie terrae abijce Nam aestate adurunt a Sole calefacti, et hyeme refrigerant: Contrario plane modo ijs, qui in fundo existunt aut in scrobibus collocat[ur]. Hi enim aestate refrigerant hyeme calefaciunt[ur].

Arboris laboranti veteris vini feces aquae mistae suffunde: Vrinamq[ue] hominis aliquod mensib[us] veteratam adde.

Salices autem crescante Luna plantandae, descrecendae amputandae, Luna in Tauro ♑, ♍ et ♓,[b] existente.

Sere omnia crescente Luna in ♓ ♑ ♋ et ♍[c] tepidis dieb[us] non frigidis: nam tepor producit, frigus enecat.

---

[a] Správne *inquiens*. [b] Nadpísané *Capricorno, Virgine, Piscesq[ue]*.
[c] Nadpísané *Piscib[us], Capricorno, Cancro, Virgine*.

f. 31v

Semen aequaliter sparge. Manus utiq[ue] congruere debet cum gradu, semp[er]cum pede dextro.

Pinus firmissima est adversus carum et tineas: vmbra ejus necat germina. Pyrus arbor sic dicta est quod ex lato in acutum feratur instar Pyramidis. Quae aves non nisi volatu[m] et sunt indigenae, manentq[ue] per hyemem, et se abdunt in arborib[us], aquis aut altis montib[us], et sigillatim non gregatim singulis annis reviviscunt: Vt Mense Augusto se abscondunt, ita nunc redire et apparere incipiunt.

Cum tua lux redijt votis optata Gregori,
Et jam jucundis flatib[us] aura tepet:
Tum redit et volucris longis invisa colubris,
Quae solet in pinna nidificare domus.

Hirundines coeceae nascu[ntur]. Hirundines aviculae sunt garrulae et loquaces, qvae coëunt aversae, praeter nam coeteraru[m] avium. Ex volucrib[us] indociles s[u]nt

Hirundines, ut ex terrestrib[us] mures, bis anno pariunt.

Ciconiae lingua carent, nutriuntur a Thessalis, contra serpentes, qvos perimunt. Quaenam e loco ueniant, at quo se referant, in compertum ad huc est. Flong in quo uenire non dubiu[m], eodem, quo grues modo: illas hyemis, has aestatis aduenas, parentes senio confectos nutriunt insigni pietate.

Est enim auis cultrix pietatis & hyemis exul, aestatis nuncia, tributa pendit, in quo loco suos habet, singulis annis, primo anno plumam, secundo ouu[m], tertio pullum.

Redeunt non sine tempestate, ex uulgi persuasione haud sine omine. Qui enim primo uolantem uiderit, huic significari lucrosa itinera & annum felicem uelunt: qui sedentem, infortunata ei extaediosa negotia.

Si nix hoc tempore cadit, segentibus est perniciosa.

Philomela et cuculus primo cernuntur.[a]

Philomelae cantare incipiunt, cum primo arbores uirescunt, se cum syluae incipiunt opacare, ac quindecim diebus ac noctibus continue, & sine intermissione modulantur sunt ualde dociles, ita ut etiam exprimere possint hominu[m] uoces, si cauerissint inclusae. Antequa canere desinu[n]t colore[m] & uoce[m] mutant.

[a] Veta *Philomela et cuculus primo cernuntur* podčiarknutá.

f. 32v

Cuculi oua sua alijs excubanda tradunt. Raro cuculant post festum S[ancti] Iohannis. Incipiunt autem clamare, cum fagi folia emitunt seu uirescunt: Hyeme se implumes abscondunt.

Coque in Martio cereuisiam: haec potest diu durare, & est salubrior, quam, quae reliquis mensibus coquitur.

De Ceruo.

Cornibus Cerui accensis odore fugantur serpentes, & comitiales morbi depellunt[ur] centenos, excedunt annos: Vermes habent in capite: Fodiunt scrobes: tunc eorum rostia ingrescunt, donec imbribus abluant: Caro eoru[m] mane commenducata vitam hominis augere dicit[ur].

De Lepore.

Obseruatum est, ueteres leporis transcursum in itinere ominosum duxisse: quippe in auspicatum ac infortunatum praesagire. Grauissimi auctores, qui rerum naturalium historiam conscripserunt, et Poetae quoq[ue] tradunt, esu Leporis uenustatis decorem in septimu[m] aut

nouum usq[ue] diem prorogari: Quod si uerum esset, mulieres omnem mundum pro leporibus expenderent. Hoc credo Plinio cerebro leporis perunctis gingiuis, pueros facile dentire: Et Catoni, leporum cibo somnolentos fieri.

Vinum uetus diffunde.

Collige ranarum sperma, cum ut distillet[ur], tu[m] ut ei intigat[ur] pannus, sistendo sanguini aptissimus.

Pisa, caepas, petroselinum & reliqua semina olera sere.

Rosas et alios frutices & herbas in hortis transpone.

IN DIE BENEDICTI:

Sere hordeum & auenam, sed consuetudo loci & qualitas atq[ue] ubertas soli insationibus ac plantationibus est obseruanda, monente Virgilio.

Et quid quaeq[ue] ferat regio, et quid quaeq[ue] recuset, hic segetes, illic ueniunt felicius uuae, arborei faetus alibi, atq[ue] injussa virescunt gramina.

f. 33v

Vsitatum est colonis praedicere tot tempestates pluuiae aestate obo-
rituras, quot dierum in Martio nebulosa fuerit constitutio, totq[ue] Pascha
consecuturas pruinas, & Augusto Mense effumaturas nebulas, quot nocti-
bus Martius irrorarit.

DE SVE.

Sues in coitu spumam ore fundunt; Et per annum bis pariunt: hoc nimirum Mense et Septembri.

Quatuor Mensibus faete, quinto pariunt: uicenos quandoq[ue] enitun-
tur porculos, sed tam multos educare nequent: partus per bimestre lactant, pinguescunt diebus 60.

Viuunt ad annos 15 non nulli ad uicenos. Aiunt suem ex colatu[m] cito emori. Obnoxii sunt anginae & strumae.

DE ANSERIBVS.

Anseres pariunt a Martio usq[ue] in Aestatem. Incubare ouis reru[m] rusticarum Scriptores

perhibent modo dies 28, modo 29, modo 30, pro ut loci ac soli clementia subuenerit.

Velluntur ter singulis annis: Infra in Aprili. Plumae praecisae non facile crescunt, sed uulsae renascunt[ur]: ac meliores eae, quae corpori proximae. Anseres stomacho sunt calidissimo.

DE GALLINIS.

Gallinae etiam soboli incumbere incipiunt: ac faeturam in hyeme usq[ue] extendunt. Qua autem Luna crescente supponi uolunt faelicius.[a]

DE COLUMBIS.

Columbae pariter, si caelum tepidius, in Martio statim pariunt: isthoc totum annu[m] continuato operi: eo excepto tempore, quod brunae ac uerno Æquinoctio intercipitur. Nihil terme his est faecundi[us]. Quadragenis diebus concipiunt, pariunt, incubant et educant.

[a] Veta *Luna crescente supponi uolunt faelicius.* podčiarknutá.

Columba augurium designat faelix: Sanguis ejus multis commode destinatur usibus.

DE CORVIS.

Corvui per quadragesimam pullos excludunt, incubant ouis 26. diebus, et plerunq[ue] habent quinq[ue] pullos. Strepitu ingrato clamantes periculum impendere & aerumnas. Significant Corui et cornices semper caput eo uersum habent, unde uenti flant.

Virgilius.

Tum cornix plena pluuiam uocat improba uoce; Et sola in sicca secum spaciat[ur] arena.

DE BUBONE.

Bubulat horrendum ferali carmine bubo.
Humano generi tristia fata ferens.

Propterea usus in urbibus suspicionem affert & portentu[m] futuri mali.

Aues nigrae inauspicatae sunt, ut Coruus, Cornix, Bubo. Noctua est auis inauspicata, in imbre garrula serenitatem: Sereno tempestatem praesagit.

DE PICA.

Pica nouenos parit, imitatrix humanae uocis, pascit parentes senio confectos, habet usum uina dissecta in morbis articuloru[m], ubi loco affecto imponit[ur].

Pica loquax varias modulat[ur] gutture voces. Scurrili strepitu, quicquid et audit, agit.

Quando pica nimium gutture strepit & clamat, hospites aduentare uulgus autumat.

Vt corpus foueas, ut balnea saepius intres,
Sis memor, ast uinum nunc Veremq[ue] fuge:
Iam puris te pasce cibis et pharmaca linque,
Qum etiam uenae sectio saepe nocet.
Cum siccus fuerit, bona tempora denotat anni,
Martius, & frugum fertilitate veat.

f. 35v

Aprilis. Taurus.
Aprilis sic dictus, quod aperiat terram.
Manilius.
Vt terrae vires aperit, sic corpus Aprilis,
Nostra quae sunt multis per uia membra poris.
Humores nimios, vinum, uenterq[ue] salutus,
Et labor, & Cypris, uenaq[ue] secta leuant.
Prodibus Aprilis ramos uiridantibus ornat,
Iamq[ue] redit pratis arboribusq[ue] decor.
Nunc plantare decet, nunc uomere scindere ter[r]a[m]:
Et serere ex cultis semina quaeq[ue] locis:
Tene hanc Regulam.

Si quae vis terrae mandare semina, plantare herbas fruticesq[ue], transponere arbores, inserere surculos, amputare frondes et ramos, ac si quid praeterea ad diligentem hortorum cultura[m] pertinet, illud omne debet fieri Mense Martio, Aprili, &

in principio Maji, in Septembri item & Octobri. Quam autem confere uolumus uerno tempore terram, istam praeparabimus ac fodiemus in Autumno, ac vice uersa.

Sic enim terra ista utrinq[ue] bene percocta, cum aestiuo solis calore, tum hyberno frigore, nimirum solem pariter & frigus quae sensit, uotis optime respondet auari agricolae.

Sere hordeum et auena[m], si praeterito tempore neglexeris.

Sparge fimu[m] pinguem, & multa memor occule terra.

Apes aluearіis tum solent exire, quare mella illis dato.

Cucurbitas & id generis alia sere.

Salices reseca & terrae commenda.

Abscissa cito repullulat: Mutationem loci facile patitur in iuuenta.

Agnos castrato ante festum paschatis.

f. 36v

Sere canabim et linum.

Angullias, cum alni folia producunt, in cistis cape.

Boues castrato, ut aratro apiores sint et utiliter saginari possint. Hi soli animaliu[m] retor ambulantes pascuntur.

Faeminae vivunt ad annos XV. Mares XX. Robur ejus inquinat[ur], pinguescunt lauatione calide aquae.

IN DIE MARCI.

Nunc caret aura fide, nunc est obnoxia uentis.
Ante diem Marci strepitum quot rana diebus
Edit, post illum tot quoq[ue] muta silet.

Si Luna decrescens, quae incidit statim post d[ie] Marci festum, cum Saturno conjungit[ur], omnem eo anno spem vini tollit.

Quem admodum cerasa florent, ita judicium sumunt de futuro uiniflore.

Anseres depluma tribus vicibus: hoc Mense, deinde in aestate ultimo in Autumno.

Columbas domi pasce, cum ex agris alimenta petere non possint.

Apiaria uetera purga noua erige.

Humido uere melior faetus, in sicco mel copiosius.

Praesagiunt apes hyemem & imbres, si non uolantes.

Hoc Mense circa festum Paschatis singulae aues fere comparem sibi quaerunt, in uicem coëunt, nidos faciunt, oua parient, ut anseres, anates, falcones, uultures, ululae, upupae, sturmi, perdices, coturnices, merulae, turdi, pici, alandae, cardueles, ardeae, reguli, passerculi & reliqua genera minutaru[m] auium.

De Passere.

Passeres autem [ge]lacissimi[a] sunt, & argutissimi, vita breuissima. Mares diutius anno no[n] uiuere argumentum est, quia nullus ueris inito apparet.

DE PAVO.

[a] Text poškodený zaliatym atramentom.

f. 37v

Pavo concipit tertio vitae anno, quo fere uariete colorum inguit[ur]. viuit annos uiginti quinq[ue]. Gloriosus est, & inuidus. Erecto pennarum flabello seipsum mirat[ur].

DE PALVMBO.[a]

Palumbi uiuunt ad annos 40. Hyeme muti, uere uocales. Sunt autem syluestres columbae. Pariunt post solstitia bis in anno ova terna, nec tamen plus duobus educant. Palumbes incubat saemina post meridiem in matutinam, caetero mas. Hyeme abeunt.

De Turture.

Turtures uere occultantur, pennasq[ue] amittunt: cum bibunt, colla non resupinant: octonis uiuunt annis. Bis anno pariunt, ova plurium[m]terna.

De Perdice.

De perdicibus haec habe: Hyeme in agris manent, caeterae aues non item. Sunt pulueratrices

[a] Na okraji doplnené *Diwy holub.*

non altiuolantes, libidinariae & salacissimae, astutae, humi nidificantes in densis spinis & fruticibus, non pinguescunt captae, ad motas leporis. Septimo die pullos excludit, parit quindecim oua.

De Piscibus.

Piscium uisus maxime fallitur circa solis ortum & occasum: Proinde eo tempore cape.

Post tres saepe dies piscis uilescit & hospes, nisale conditus siet,[a] amicus.

Verres castrato circa tempora Paschatis Luna decrescente: quod in haedio Arietibus & jumentis quoq[ue] serandum.

Sanguine, crede mihi, tum corpore nostra redundant,
Cum qui terram aperit, Mensis Aprilis adest.
Cura igit[ur] moneo, tibi dextrae uena secet[ur],
Justus et in potu sit modus, inq[ue] cibo.
Excute pigritiam membris: tibi sume laborem,

[a] Správne *fiet*.

f. 38v

Ocia non prosunt: proderit ergo labor,
Venari lepores, committere semina terrae,
Aut etiam gratus inseruisse pijros.

#

Quando mature serit[ur], bene crescit auena,
Si non sit pluvia plenus agellus aqua.

#

Vt uarias formas mutabilis induit aër
Cum dubius clausam laxat Aprilis humu[m]:
Sic regum favor est, sic mens in amore puellae
Et rosa cum folijs emoritura suis.

#

Aura, rosae species, favor aulae, gratia nymphae
Cognatae; violant mobilitate fidem.

DE CIGNO.

Cygni oua pariunt vere, & plerunq[ue] tertio aetatis anno, Primum: aues sunt aestate exules,

hyemis indigenae, ac eo tempore in lacu aliquo turmatim agunt, quoru[m] si multi fuerint, ingentio frigoris est signum. Hos tunc transfige.

Est autem Cygnus avis candida, major ansere, argutae vocis, qui imminente morte dulcissime cantat & uelut funus propinquum deplorat. Hinc uersus:

Carmina jam moriens canit exequialia Cygnus,
Cantator Cygnus funerio ipse sui.

Hiuc quidem a nonnullis parum habetur fidei: Verum ita se rem omnino habere, testis ego oculatus, qui & meis auribus canentem audiui, & statim morientem vidi, affirmo.

Tum bonus est annus, feliciter omnia crescunt,
Replentur cellae ac horrea laeta simul:
Martius exsiccat cum terram, humectat Aprilis
Frigidulumq[ue] sequens aera MAjus habet.

f. 39v

Maius. Gemini.
Cum tuus est Iacobe dies et sancte Philippe,
Nil segeti duro frigore pejus erit.

De Leone.

Leo ubi pardi coitum sentit, in adultera, leaena supplicium sumit, & tota ui consurgit in paenam.

Propterea Leaena culpam & odorem flumine abluit, aut conscia sceleris & masculi metu fugientem adulterum comitatur. Foemina primo partu parit quinq[ue] catulos & per annos singulos uno minus, ab uno sterilescit. Parit adeo parvos, ut uix post secundaum Mensem ingredi ualeant, quod accidit uerno tempore. Nascunt[ur] apertis oculis.

De Equis.

Hinnuli in Majo & Martio nascunt[ur]. Equus equae admittitur; & equorum pulli nascunt[ur]. Equae pariturae se erigunt stantesq[ue] enituntur, cum tamen caeterae quadrupedes jacentes pariant. Dentes habet equus 40. Dum bimus est ex sex mensiu[m] dentes & superiores & inferiore[a] cadunt:

[a] Správne *inferiores*.

Dum quartum annum attingit, dejectis adentibus caninio, alii nascunt[ur]: Intra sextum annum molares cadunt: omnes septimo complent[ur], senectute plus solito candescunt, qua caeteris animalibus nigrescunt. Plures sunt dentes maribus quam foeminis. Vitae sunt brevioris, quibus pauciores: Viuaciores, quibus plures. Viuit annos 50 aut 60.

Aristoteles Equis uitam annoru[m] uiginti quinq[ue] asscribit: Plinius tamen ait, Mares ad annos 33. generare, & Foeminas gignere ad annos 40. Foeminae finem crescendi faciunt post annos quinque: Mares anno addito.

Mares quoq[ue] citius perficiunt in utero, quam foeminae. Pullus postquamgenitus est, terram ante triduum ore non attingit. Qui pabulum auidius uorant, magis laboriosi credunt[ur].

Hinnit[us] illor[um] in praeliis felix semper habitus e[st] & prosper.

Varo probat equum breui capite, nigris oculis, membris non confusis, naribus no[n] angustis: auribus applicatis, non angusta juba, crebra,

fusca, subcrispa, subtenuibus setis simplicata in dexteriorem partem ceruicis, lato pectore & pleno, humeris latis, uentre modico, lumbis deorsum, scapulis latis, spina duplici, cauda ampla, cruribus rectis aequalibus introversis, genibus rotundis, ungulis duris, toto corpore uenoso.

Corporis uero forma constabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, breuibus auriculis, ceruice molli, lato pectore, grandibus armis et tectis, lateribus inflexis, substricto, testibus paribus et exiguis, cauda longa & secta, crispaq[ue], mollibus & altis cruribus rectisq[ue], tereti genu paruoq[ue] neq[ue] introrsus spectante, rotundis clunibus, feminibus torosis, duris ungulis, concauis et rotundis, quibus coronae mediocres super positae sunt. Sic uniuersum corpus compositum, ut sit grande, sublime, erectum, ab

aspectu agile, & ex longo (quantum figura permittit) rotundum.

De Vaccis.

Nunc vaccae etiam socius admittendus, ita enim cum 10 Menses foetum gerat, pariet, quando laeti sunt gramine campi et laeta pabula. Ætas illorum cognoscit[ur] ex circulis, quos habent in cornubus, qua parte ex capite promitent.

DE OVIBVS.

Ouium partus in hoc tempus incidit: Postea qua[m] faetum tulerunt dies 150.

Circa hoc tempus prima ouium tonsura incipit, in qua tamen optimum est, coeli temperaturam obseruare, ne aut frigore tonsae, aut intonsae laedant[ur] calore. Vnde fit, ut interdum semel ad tonsuram ueniant circa Solsititum, interdum atq[ue] alicubi bis, illo servatio coeli statibus. Pellibus ouiu[m] recentíbus sanari & oblitorari uulnera, scabiem & uibices compertu[m] est.

f. 41v

Alligat ad fustes hic Majus in ordine vites. Circa finem hujus Mensis sere raphanos, carduos altiles, rapas item, quarum satio ex Augusto Mense non est incommoda.

Hoc Mense Hyades oriuntur cum sole.
Si pluit, uni exiguus erit prouentus.
Si est clara die Vrbani, rustici optima quaeq[ue] sibi de uino polliceant[ur].
Vinea[a] cum floret, plebs Vrbanum celebrabit.

Lacticinia hoc Mense ob ubertatem omnium herbarum optima fiunt. Quanquam igitur prioribus Mensibus butyro atq[ue] caseo incumbi debeat: debebit tamen id fieri hoc Mense potissimum.

Mensis ubi fuerit Martis sub nube serenus,
Et contra pluuiis foetus Aprilis aquis:
Frigora si Majus secum trahat, aureus annus,
Tunc tibi & omniogenis fructibus uber erit.

Junius Cancer.

[a] Nadpísané *Urbani si clara dies, fit copia vini:*

Stigelius.
Mensis adest quem pulchra Iouis sibi uendicat uxor,
Quo peragrant Cancri sidera Solis equi.
Chyraeus.
Lux octaua pii miracula clara Medardi.
Et laudes celebrare solet.

Ex aëris constitutione, quae incidit in diem Medardi uel circiter, de tota tempestate, ut ex ea, quae Vrbani die contingit, de uindennia, coniecturas faciunt: quae et si non exactae semper cum euentu congruunt, raro tamen prorsus aberrant.

De Arundinibus.

Arundines piscinis ualde inimicae sunt: ideoq[ue] sub solstitio aestiuo sub aquis falce secandae sunt.

Aliqui in usum tectorum rusticorum hyemis tempore supra glaciem demetendae.

De die S[ancti] Geruasi.

f. 42v

Cum tibi sacra dies Geruasi sancte recedit:
Æstas grata redit, spicea serta gerens.

In die Iohannis Baptistae.
Baptistae fuerit cum lux pluviosa Iohannis:
Ingrati messis plena laboris erit.

De Cancris.
Mensibus his cancer bonus est, in nomine quor[um].
Deficit R., pueris litera nota bonis.
#
Nam bonus est cancer Mense ubi deficit R.
Cum jure suo sumti cancri phthisis ac tabidis optimi alimenti loco prosunt.
Hic mihi in Autumno pingvescent, Vere vel imo
Luna magis pleno si rubet orbe, sapit.

In die Corporis [Christ]i.
Tunc te scire velim raros dare flumina pisas,
Cum tua diuersis frugib[us] arva scatent.

De Vespertilione.
Vespertilio sola volucrum animal parit,

habetq[ue] pro pennis membranam. Pullos nutrit lacte, ubera admovens. Infantes complectitur scumq[ue] deportat. Vnicam habet coxendicem. Sola volucrum dentes habet, et mammas.

De examine apum.

Examina evolant, qvae hoc Mense observa.

Hora 8. ante meridiem vsq[ue] ad tertiam et 4 post meridiem examina Apes emittu[nt]. idq[ue] durat 5. septimanas. Regem habent cui obedieunt: inter secta o[mn]ia tene[nt] principatum. Gaudent tinnitu, qvo conuocant[ur] et in alvearia ducunt[ur]. Seniores intus opera[ntur], Adolsecentiores foris negotíum exercent. Praesagiu[nt] hyemem et imbres, cujus rei indicium est, quando non volant. Tempore matutino o[mn]esent donec una gemino bombo excitet omnes.

In die Petri et Pauli.

Cum crescit Petri Pauliq[ue] Ecclesia sancta
Martyrium, radix frugibus emorit[ur].
Tunc maturescunt segetes noctesq[ue] diesq[ue],
Approperatq[ue] cito mensis amica pede.

f. 43v

Aliud.
Arebus calidis, motu uehemente gulaq[ue]
Abstine, frigida ede, uenam aperire caue.

Iulius. Leo.
Iulius est Mensi nomen, quia Iulius isto
Editus est Caesar, Martis sub sydere, Mense.
Rusticus in pratis uirides jam demetit herbas;
Solq[ue] tenet fulvi Sydus regale Leonis.

De Hircis.

Hircum capris admitte: Nam hircus est duc et maritus capraru[m]. Caprae dicuntur a carpendo, teste Varone, quod virgulta carpant, & agrestibus pascant fruticibus

Pariunt frequenter duos, interdum quaternos, sed raro implentur terno & quaterno coitu. Viuunt annos octo coeunt quam diu uiuant, Auribus spirant non naribus: Noctu cernunt non minus, quam interdiu.

# #

Maxima vbertatem sequitur sterilitas perunq[ue] exhaustae enim sunt agrorum et arborum uires.

f. 44r

Visitatio Mariae.
Alma Dei genetrix quot tempore Maria uirgo
Cognatam invisit plena pudore suam:
Si pluit, haud poteris caelum sperare serenu[m],
Transivere aliquot in prius ante dies.

In canibus aetatis indicium dentes arguunt. Nam juuenibus albi sunt & acuti, senibus nigri et obtusi, uiuunt annis 14 muta[n]t dentes quos caninos dicim[us].

Laeso a cane rabido conducit, ut in aqua fluuiatilem ipso inficiente immergatur. Hepar etiam ipsius canis rabidi laeso prosit, quo deficiente alterius canis hepar detur ad comedendum cum pauxillo argenti.

Vlulatus canum & discessus ex castris semper diri ominio loco habitus.
Latrat in aede canis, natat aequore, fulget in astris.

Margaritae.
Habemus maxima tonifr[ua],[a] si erebris micat ignib[us] aether.

Iacobi.
Implentur uariis frumentis horrea, quando est
Aer Jacobi lucidus ante diem.

[a] Text poškodený zaliatym atramentom.

f. 44v

Recedit a nobis Ciconia: nec a Festo d[ivi] Iacobi Iuliani calendarii manet octiduu[m]: secundum gregorianum computum per 16. dies.

Hirundines paulo post se abscondunt.

Milvii ante hirundines abeunt.

Julius exardens potumq[ue] escamq[ue] requirit
Frigentes, mensam piscis olusq[ue] oneret.
Tunc undis te immerge, vigent tunc balnea, uenam
Comprime, nec venenis noxia furta pete.

Augustus. Virgo.
Mensis qui quondam Sextilis jure vocatus.

Augusti tempore nostro nomen habet.
Augustus jam Mensis adest, a Caesare nomen
Transijt ad Mensem, quod res sub princip[i]s[a] hujus.
Auspiciis Romana foret sublimiter aucta.
Pharmaca runc fuge, nec uenam pertundere tenta.
Et caeli solita sub regione mane.

Assumptionis Mariae.

[a] Text poškodený zaliatym atramentom.

Alma Dei genetrix qua luce assumpta putatur.
Promittit Solis suavia vina jubar.

Mella nunc apibus de trahe.

Augustus metit & frumenta per horrea condit, maturat Pyra, Poma, Nuces auellanas, Pruna, mala, persica.

Hoc tempore Galli commodissime castrant[ur]. Solum hoc uolucrum genus aspicit, norunt Galli sydera, cum sole eunt cubitum, hora nona vespertina cantant, hora noctis duodecima vocem iterant, hora tertia post noctis mediu denuo cantillant, sole oriente ad curas laboremq[ue] rusticos revocans diemq[ue] uenientem nunciant.

Gallinae parere a bruma incipiunt, optima tamen faetura ante uernum Æquinoctium.

Oua hoc mense Gallinis ne supponas: frigus enim pullos, qui sero nimis prodeunt, enecat. Gallorum cantus semper habitus. Oua hoc Mense decrescente luna collecta durant.

Collige radices Helenis quae Enula campana uulgo dicitur, Angelica, Glycyrrhizae, Petroselini,

f. 45v

Raparum rubearum Raphini. Legunt[ur] etiam cucurbitae. Tritura triticum et uende.

In die Bartholomaej.

Bartholomaeum primu[m] uolunt esse sanctum autumnalem, cujus dies si clara erit, Autumnum scuturum bonum existimant.

Semen fraxineum nunc terrae manda.

Aredae in autumno piscibus ualde sunt infestae.

Æstatio hyemisq[ue] tempus praesagiunt: caput pectori imponunt eoq[ue] maxime inclinant, unde uentus suos mittit flatus: Hyeme nobiscum agunt.

Dicit[ur] autem Ardea quasi ardua, quod in sublimi uolet.

Virgilius.

Notasq[ue] paludes.

Diserit, atq[ue] altam super uolat Ardea nubem,

Cum uero altam super uolat ardea nubem, tempestatem significat.

Halec piscis notus per totam Europam, omniumq[ue] faecundissimus capit[ur] in Scandia, Norwegia, Scotia Anglia, Flandria, Hollandia, Holsatia, & in Ducatu

Slesuicensi, quotannis bis, idq[ue] diuersis temporibus, Maio nimium ad Iulium usq[ue] primo, deinde ab Au[gu]sto ad finem Nouembris, quae captura optima est. Vesperi sub crepusculum ejectis linis ultro se magno numero in retia conjiciunt, et semper captura nocturna est: Statim enim ad auroram ex retibus elabuntur: Variis modis ad cibum usurpat[ur]: Sale conditur, fumo indurat[ur].

Si non aegrotas, tibi nunc seruare memento
Sanguinio in toto corpore quicquid habes:
Sectio namq[ue] nocet uenae, net aromata prosunt,
Haec igitur caute sunt fugienda tibi.
Plura recenseri uitanda hoc tempore possunt,
Nempe diurna quies, balnea, vina, Venus.

September. Libra.
September quasi septimus imber.
Septimus arboreis se jactat foetibus imber,
Et tunc Autumni nobile tempus adest.
Autumnus ab augendo dictus, quod rem familiarem augeat.
Circa medium Sptembris Luna decrescente et infra
Horizontem uersante, caesa lignoru[m] materia durat.

f. 46v

Flat Auster ut plurimu[m].

Qui sub Æquinoctio morbo opprimuntur ii sibi cauere debent & caute medicina[m] uti.

Tradit uetustas solem existentem in Libra plerunq[ue] uentos Africos, in Cancro crere Favonium, si uero uenit ad Capricornum, frequenter spirari Furum.

Si post Festum Michaëlis in globulis Gallaru[m] reperiuntur uermiculi, ubertatem frugum promittunt, si muscae portendunt bella, si Aranei, minutatt[ur]post[remo].[a]

Causae obscurae non sunt: Vermiculi ex putrefactione nati, argumentum sunt ex indicium constitutionis caeli calidae et humidae, quae secundat terram et rebus nascentibus suppeditant uigorem.

Muscae urentem siccitatem caeli arguunt, qua inflammantur corpora, et uelut ustulatae Implentur[b] feruidis[c] et acribus humoribus.

Aranei ex uenenata, contagiosa atq[ue] impura putredine nascunt[ur], quae cum corripit et inficit corpora humana, in pestilentes exardescit febres.

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Prepísané. Pôvodné slovo nečitateľné. [c] Prepísané. Pôvodné slovo nečitateľné.

quae putredine augescente erumpunt in bubones pestilentes et Anthraces.

Hoc etiam tempore uel Luna decrescente transpone Quercus, Malos, Pyros, et similes arbusculas frugiferas: radiciq[ue] earum fimum adhibe, quin ex surculos superfluos ab arboribus nunc reseca cum plus habeant nu[n]c humiditatis, quam Mense Martio, radices enim fouent arborum truncos, non rami: Siquidem Arbores interdum germina quidem producunt, nec tamen postea ad maturitatem perueniunt, sed intercidunt: cujus rej causa est, quod radix non sat habeat fomenti et humiditatis.

Octiduum illud circa Michaelis, optimum sationi hyemali tempus creditur.

Sementem festinatam saepe, serotinam semp[er] decipere, Plinius affirmat, quod et ego affirmo.

Indulge hic genio, medicamina sume, cruorem
Venis mitte, cutem scarificato laua.
Poma, ferina & apes rosunt: Sic vina Venusq[ue].
Parce sumpta tamen: nam nimium omne nocet.

f. 47v

October. Scorpius.
October quasi Octauus imber.
Scorpius Autumni hic moderatur tempora laeti.
October boue semino juuante,
Ut tellus ferat omnibus legumen.
October cultis committit semina sulcis.
ALII.
Musta dat October gratissima dona Lyaeri,
Collige nunc uuas, ut noua vina bibas.
Mustum cito soluit et inflat.

Faciunt hoc Mense etiam vina, admixtis Caryophyllis, Helenio, Absynthio, Saluia, & id genus alijs herbis.

Syracides.
Et jam deficiens sic ad tua uerba reuixi,
Ut solet infuso uita redire mero.
Syracides.
Vinum ad exhilarandos animos creatum est.

Dat prensum leporem, cumq[ue] ipso palmite faetus
October, pingues dat tibi ruris aues.
Haec cape, sed modice membra exerceto labore,
Vescere acetosis, nec prohibenda uenus.

Vuas lege hoc tempore sicco, alias uinum fit aquosum: Sed mustum Luna sub terra existente calcato.

Arbores transplanta sere atq[ue] amputa.

Gramina marcescunt, propterea boues et uaccas macta. Horum carnes postquam aliquot dies Sali traditae fuerint, fumo deinde indurato.

Venam aperi, thermas adhibe: haec praeterq[ue] columbis Gallina & pomis uescere: musta fuge.

Quando oues hyeme uesperi non libenter domu[m] abigi se patiuntur, plerunq[ue] muem aut pluuias designant.

Florida nudatur foliis cum serius arbor,

Asperitas hyemis summa uenire solet.

Quando in Syluis est bona saginatio, & prouentus glandium uberior, tunc multa mues, hyemoq[ue] aspera futura existimatur.

f. 48v

Multae autem mues secundam messem praesagiunt.

Simonis et Iudae.
Festa dies Judae prohibet te incidere nude:
Ast aptis corpus uestibus omne tege.
Festa dies Judae cum transeat atq[ue] Simonis,
In foribus nobis esse putatus hyems.

Aliud.

Nunc Autumnus adest Plejadis quando occidit astrum.
Atq[ue] suo Corydon semina dat agro.

Occasu nimirum matutino, quo in Horizonte Cymbrico fit a grad[u] 27. ad grad[um] 1. ferme.

Occasus autem ille Plejadum si pluuialis fuerit, seram futuram annonam Astrologi iudicant: si serenus, tempestiuam.

Nouember. Sagittarius.
Nouember quasi nonus imber.

Omnium Sanctorum.
Cum redit illa dies, qua sancti rite colunt[ur]
Omnes, tunc aër frigidus esse solet:

f. 49r

Aspera num sit hyems ventura, an frigore mitio,
cere non dubia cognitione licet.
Ingrediens Syluam, qua Sancti luce colluntur
Omnes, ex jussu sedis Apostolicae.
Caede aliquam partem petulae de corpor[e][a] fagi,
Hanc tua contrectet dextera rite manus:
Si fagus fuerit sicca isto tempore, mitis:
Humida si fuerit, dura sequet[ur] hiems.

Aliud. In die Martini.
Dum sacra Martini recolo, mox solis in ortu
Plejades ingelidas praecipitantur aquas.
Illa dies toto fuerit si nubila caelo,
Inconstans frigus, turbida fiet hyems:
Sin uero Phaebus pelluxerit aethere claro,
Intensum frigus, sicca sequetur hyems.

Pectus anseris solet circa Festum Martini obseruari. Vulgo enim creditum est, os pectoris album significari mues, nigrum pluuias.

Cum tua lux rediit Martine piissime praesul,
Mox durum gelida cum nive frigus adest.

[a] Text poškodený zaliatym atramentom.

Mactantur porci, uerubus, quoq[ue] figit[ur] Anser
Fatidicus, uulgo est sic tribuenda fides.
Fit quoq[ue] tum mustum posita dulcedine vinu[m]
Tristia laetificans corda sapore suo.

Niuis multitudo magnopere prodest, tu sensim colliquescens dilabatur, ita et terra sermentari[a] optime potest, calore circum occluso atq[ue] coarc[e]tato.

In die Catharinae.

Porcelli qui eduntur hoc tempore, ut uituli circa Festu Iacobi, raro ad maturitatem peruenerunt aut educantur, propter instans frigus & gramen marcescens.

In die Andreae.

Andrea[b] Festum certe comitatur hyems, si
Aduentum differt frigore dura suum.

Quemadmodum prima Dominica Aduentus proxima sit d[ivi] Andreae Festo, suo loco in Computo Ecclesiastico docetur inferius.

Arbor humo transponatur, cum dura remittunt
Frigora; radici frigus obesse solet.

[a] Správne *fermentari*. [b] Správne *Andreae*.

f. 50r

Aduentum circa Christi ad Mensem usq[ue] secundu[m],
Optima transpositio uis datur arboribus.
Vim quoq[ue] crescendi dant Martinus aq[ue][a] Aperilis,
Attamen infirmi roboris arbo[r][b] erit.

Plantationis tempus id esse cum primo idoneum tradit Florentius. Natura tum c[ir]ca[c] [in]feriora[d] magis operatur, sicut Verno tempore circa superiora.

Esse salutaris perhibetur mulsa Nouembri,
Zingiber et dulcifissile m[ell]e[e] natans.
Tunc moderata Venus non est fugienda: cauendum.
In callidis sed ne saepe lauemur aquis.

December. Capricornus.
December quasi decimus imber.
Bruma dicitur a breuissimo die.

Solstitium Hibernum.

Iis qui morbo afficiuntur, timendum: tunc nox longissima et dies breuissimus. Medicinis abstine. Est nunc quoq[ue] tempus porcoru[m] mactandor[m] commodum.

[a] Opravené na *atq[ue].* [b] Text poškodený zaliatym atramentom. [c] Text poškodený zaliatym atramentom. [d] Text poškodený zaliatym atramentom. [e] Text poškodený zaliatym atramentom.

f. 50v

Tritura frumenta

Nunc pellis vulpina est optima.

Genitalia Vulpium esse[nd]a sunt, in calculo humano praecipua remedia, sic et in pectore portata uisum conseruare uolunt.

Hoc Mense Paterfamilias frumenta molere, & e farina panem pinsere curant, qui durat usq[ue] ad Festum Pentecostes, siccat quoq[ue] et bene saturat.

– Nunc etiam

Ne saturare fimo pingui pudeat sola: nam sic absorbet liquida cum niue terra fimum.

Ligna hoc Mense caedenda sunt & focis & aedificijs apta, Sed quae aedificijs commoda erunt, Luna decrescente caedi debent, atque focio concinunt, Luna crescente.

Quo dies est breuior, eo est radicorum Solarium efficacia minor. Quo minus radiorum est, cum Solarium tum Lunarium, eo tempus caedendis arboribus est commodius, Luna praesertim in ♉ ♑ ♍ existente.

f. 51r

Ultima lux tibi sit bene commendata Decembris,
Cum praeeunte die, cumq[ue] sequente die.
Quando quae multos possint durare per annos
Ædificaturus caedere ligna uoles.
Haec neq[ue] putrescunt, neq[ue] fiunt uermibus esca
Tempore durescunt sed magis atq[ue] magis.

Natalis Christi.
Quando prata uirent: Natalis tempore Christi,
In Pascha Festo tum niue tecta latent.
Cum Luna crescente redit Natalis Iesu,
Tunc annus sequit[ur] fertilis atq[ue] bonus.
Quo propior fuerit Chritsi Natalis Iseu
Cum noua recrescens cornua Luna parat:
Annus eo melior, tu expecto crede sequetur,
Qui nos optata fertilitate beet.
Quo propior fuerit Christi Natalis Iesu
Cum sua jam minui cornua Luna sint
Annus eo peior, tu expecto crede sequetur
Qui uariis angat nos crucietq[ue] modis.
Passer per hyemem ubiq[ue] apparet.

f. 51v

Vrsi coeunt hyemis mitis ambobus cubantib[us] complexisq[ue]. Deinde separatim abeunt in latebras, in quibus pariunt tricesimo die, ex plurimum quintos sine oculis et sine pilo. Vngues tamen prominent. Hos partus lambendo paulatim figurant. Raro uisa est pariens ursa. Mares 40 diebus latent. Feminae 4 mensibus. Latebram si non habent, fruticem ex ramorum congerie aedificant molli fronde constratum, uentisq[ue] et imbribus impenetrabile.

Primis 14. diebus adeo gravi somno premuntur, ut ne uulneribus quidem excitari queant, tumq[ue] ueterno pringuescunt. Ab his diebus priorum pedum suctu uiuunt.

Faeta dies 14 immobilis manet.

Sine cibo dies 40. Faetus ridentes pectori admotos fouent, eodem in cubitu, quo uolucres oua. Faemina saeuior est & fortior mare. Viuunt fronde, fruge, undemia, pomis, apibus, cancris et fornicis.

Escis ante focum calidis utare Decembri,

Valde olus et lac sunt tunc fugienda tibi.

Januarius.
Tunc uino veneriq[ue] indulge, & aromate multo
Sparge cibos, artus saepe labore doma.
Aliud.
Incidas capitis defensi a frigore uenam,
Cinnameoq[ue] tuus fraget odore calix.

Ianuarius, Aquarius.
Janus lapsum Annum claudo reseroq[ue] sequentem.
Carnes torneo Janus en trementes,
Et laetus comedo biboq[ue] ad ignem.

Prognostica temporum, ex Calendis Ianuarii, siue diebus septimanae, in quos incidunt desumpta, autore uenerabili Beda Praesbytero.

Si Calendae Ianuarii incidant in diem Solis, hyems transquilla erit, uer procellorum, aestas sicca, vindemia larga, boues crescent, mel abundabit, uetulae morientur, abundantia et pax erit.

Si in diem Luane hyems mixta erit uer bonum, aestas sicca, tempestas turbulenta, uindemia difficilis, & ualetudo hominum uaria, apes morientur, & prodigia conspicientur.

Si in diem Martis, hyems nubila erit, uer

imbriferum deprocellosum, aestas sicca, uindemia parua, quae primum quidem spem largi prouentus dedit, mulieres morientur, naues periclitabuntur, magnates peribunt.

Si in diem Mercurii hyems dura et aspera erit, uer difficile ac, aestas grata, uindemia larga & laboriosa, frumentum bonum, juuenes morientur, & qui navigabunt, in mari, laborabunt.

Si in diem Iouis, hyems placida, uer importunu[m], aestas sicca, uindemia bona, abundantia erit, & Principes seu potentes peribunt.

Si in diem Veneris: hyems mutabilis & uer bonu[m] aestas sicca et bona, dolor oculorum, uindemia copiosa & magna frugum ubertas erit, ouesq[ue] morientur.

Si in diem Saturni, hyems horrida obturbinu[m] saeuitiam uer turbulentum & frugesuitiosae erunt cum peste ouium, senes morientur, ac incendia passim grassabuntur.

Ligna seca domum vehi cura.

Cum Luna in primo decrescit lucida mense,
Unde struas aedes caedere ligna decet.

Lupi circa Idus Ianuarii aut Natalem Domini turmatim cursitant frequenter ululantes.Coeunt enim tunc temporis inuicem, atque in toto anno non amplius quam dies 12. interdum etiam cum canibus, & adeo furiosi ac rabidi sunt, ut uel homines aggredi non uereantur. Canum more coeunt, apriunt & rabiei sunt obnoxii. Oculi eorum noctu splende[n]t: ideoq[ue] grassantur noctu: animalia cornuta inuadunt a tergo: in summa fame uescuntur terra[m]. Dentes lupini alligati prohebent pauores pueris: & illorum dentib[us] prodesse uolunt: alligatos item equis ipsis infatigabilem praestare. Ferunt lupi rostrum inueteratum ueneficiis resister. Ob id uillarum portio olim praefigebatur.

Pelle sub agmina latitat mens saepe lupina.
It lupus ad caulam citius qua[m] Regis ad aulam.
Ulula cum lupis cum quibus esse cupio.

Scropham mense Ianuario aut Februario remi submitte ut in Aprili aut Majo pariat, cum et tell[us] jam herbescit, et lactis fit firmior maturitas.

Fimum collectum ad agros & uineas euehe.
Aquosus ager majorem siccus minorem copiam desiderat.
Decidit alta nivis copia cuncta tegens.
Bacchus et alma ceres patuintur tristia damna:
Cum niue[a] tegitur terra perusta gelu.
Utere aromatibus, uictu calido, et uitulina.
Pingue, merumq[ue] recens fac moderatus ames.
Aere age in tepido, capiti quod sanguinis aufer:
Lascius Veneris deliciis[ue] uaca.

Aliud Fabiani Sebestiani.
Cum Fabianus adest celebris cum Martyre fido,
Humida vis siccis redditur arboribus.

Aliud In die Vincentii.
Vitis abundantes tunc fundit prodiga fructus,
Cum tua Vincenti, lux sine nube fuit.
Aliud.
Vincenti Festo si sol radiat, memor esto,
Tunc magnum fac uas, tibi nam uitis dabit uuas.

In die Conuersionis Pauli.
Clara dies Pauli bona tempora denotat anni
Si fuerit uenti, designant praelia genti:

[a] Nadpísané *non.*

f. 54r

Si fuerint nebulae, pereunt quaeq[ue]:
Si nix aut pluvia, tunc fient tempora cara.

Diffunde vina.

Verte frumenta in lacunaribus.

Apes de uno in alium locum transfer.

Vena tibi nullos exsudet secta cruores
Sed calida fas est mergere corp[us] aequa.

Tritura frumentum, sed successiuis temporibus, & ita, ut reliquis Mensibus sat habeas straminio ad pabula pro jumentis tuis.

Faecundos Janus calices, escamq[ue] tepentem.
Poscit: ad arcenda est corpore segnities.
Vena tibi nullum spragat tum secta cruorem:
Tunc datur, ut longo membra sopore juues.

Februarius. Pisces.
Incido glaciem Februs securi,
nec non mitia culta steriori.
Februus insequitur post frigida tempora Jani,
Ordine crescentes auget et ille dies.

Incipiunt Fauonii flare sexto idus Februarii, Plinio affirmante.

f. 54v

Canes plerunque mitio Februarii coitum appetunt: gerunt utero faetum 60. diebus, aut tot hebdomadis, quot catuli diebus caecutiunt. Optimus canis est qui nouissime cernere incipit et quem catula ad locum, ubi peperit, prius reponit.

Conditione bona sunt in cane duo dona:
Est lingua medicus, dominoq[ue] fidelis amicus,
Sentit odoratu, fugit ejus latro latratu.
Sanat dira canis lambendo uulnera saepe.

Quin etiam Felessiue Cati hoc Mense in libidinem rapiuntur, cum dolore concipiunt, absq[ue] dolore pariunt, gerunt utero faetum per duos menses Lunares.

Catus quasi cautus dicitur, specie Leoni non absimilis, praesertim facie, dentibus et unguibus. Animal noctu uigilans, inter diu dormit: Viuit annos decem.

Catorum nati sunt mures prendere nati.

In die Purificationis Mariae.
Tempore, quo Simeon Christum gestauit in ulnis,
Lumen ab aeterno lumine progenitum.
Amplius haud opus est caenanti lumine, summa
Asperitas hyemis sed tamen esse solet.

f. 55r

Tunc etiam claro si Jupiter aethere surgit,
Nix major forsan, quam fuit ante, cadet.
Quam diu Alauda ante Purificationis Mariae Festum
cantillat, tam diu post illud tacere cogit[ur].

Alauda mira alacritate in aere paulatim ascendendo,
aestatem prima inter aues prenuntiat, & cantu suodiem
indicat, pluvias & tempestates abhorret. Semel in anno 4. aut 5 oua in condenso frutice parit.

Accipitrem adep timet, ut in hominum sinus confugiat.
Cum canit ante diem, quo uirgo puerpera templu[m]
Inuisit, gratum dulcis alauda melos.
Muta silet tanto post illum tempore, quanto
Ante illum tenera uoce sonora fuit.

Aliud.

Accipitrem metuens pennis trepidantibus ales,
Audet in humanos fessa uenire sinus.

Aestate capitur post actam messem, et hyeme, tempore nivis.

Sole micante die Purificante, nix erit major quam ante.

f. 55v

Salmones capiuntur a die Purificationis usq[ue] ad Festum divi Iacobi.

Cathedra Petri.
In Petri cathedra frigescit quando, diebus
Durabit frigus tunc quater atq[ue] decem.
Aliud.
Nunc terrere decet fruges et frangere saxo,
Dum mensis primus dumq[ue] secundus adest.
Inq[ue] usum debent longum quaecunq[ue] recondi:
Sicq[ue] farina potest salua manere diu.
Haud eadem, quando fruges aestate teruntur,
Est ratio, nimius fert quia damna calor.

Hic Mensis, cum est annus bissextilis, die auget[ur] et hinc habet dies 29.

In die Mathiae.
Bissextum sextae Martis tenuere Calendae
Posteriore die celebrantur Festa Mathiae.
Aliud.
Vulpeculae glaciem suspectam reddere fertur
Mathias, uitae sic timet illa suae.

Qum etiam frigus situm sentitur et horror;
Aspera adhuc multo tempore durat hyemo.
Mathias glaciem frangit, si inuenerit illam.
Ni frangit,[a] glaciem (tu mihi crede) facit.

Aliud.

Dum nix alta jacet, glaciem dum flumina trudunt,
Quassataeq[ue] rates, et non tractabile flumen,
Februa nunc semper comitantur frigus et algor.

Aliud.

Quis quis habet curam jumenti, stercorat agros,
Lignaq[ue] fructurae[b] dejicit apta, sapit.[c]

Fauomi hybernum molliunt coelum, sole Aquarii uicesimam quintam obtinere partem.

Tritura frumenta.

Aspera si non saeuit hyems in Mense secundo,
Crede mihi, in sancto Paschate frigus erit.
Pabula jumentum nocturno tempore poscet:
Sic quoq[ue] tum faeni maximus usus erit.
Occlusos Phaebus reserat cum Piscibus agros,
Et multas multa cum niue fundit aquas.
Lupulum terrae commenda tempore Paschatis alliga fustibus.

[a] Opravené na *frangat*. [b] Prešikrtnuté, nadpísané *structure*. [c] Opravené na *capit*.

f. 56v

Opera rustica.
Terram si qua niue est soluta, findo:
Nec me nunc quoq[ue] arare hyems moratur:
Nunc sentes etiam recido, humiq[ue]
Palum figo, domum reporto fascem.
Aquilentae frutices cum radicibus hoc, uel Mense
Martio ulnae fere quantitate in terra demitte planta.
Frigora soluuntur tandem, nix alta quiescit.
Frigore, pisce, ferinaq[ue] abstine: aromata, uina
Elige: de hinc sanguis sanior ut sit, age.
Pharmaca, Clysteres, thermas amplectere: uena[m]
Ne tussi aut febri corripiare seca:
Pharmaca nunc hauri, nunc scinde in pollice uenam,
Et calido multum flumine membra fore.

DE MENSIBVS.

Annus politicus non istis tantum quatuor suis quartis ac temporibus tributus est: Verum ipsa illa Mensibus suis sub diuisa sunt: ut totius anni enumerentur. Cum autem alij Menses alijs plures dies habeant, illud etiam hexastichio his dectarat[ur].

Junius, Aprilis, September et ipse Nouember,
Hidenos ter habent dinumerant[ur] dies.
At reliquos menses omnes ex ordine Jani
Unum ex triginta quinq[ue] tenere ferut:[a]
Sed Februus tantum viginti continet octo,
Ille bissextilis in tamen annus erit.

Menses fere sunt triplices:

Lunares: Solares & Communes.

Lunario est spacium temporis: quo a Phaebo Phaebe recedens suo circulo peragrato eidem sociatur, quod Lunaris uocatur, et dicitur Lunatio illius Mensis, in quo terminatur: juxta illud uulgatum:

Inquo completior, Mensi Lunatio detur.

Solario est temporis spacium quo sol quod libet Zodiaci signum perlustrat.

Menses communes sunt illi, de quibus supra diximus & in calendariis annotantur.

Sed ad Lunares Menses cognoscendos & ipsius lunae uarietates intelligendas haec obserua.

[a] Opravené na *ferunt*.

f. 57v

Iuuenta certa die & hora, quibus Luna cum sole congredit[ur], reliquae item ejus configurationes inuentu non erunt difficiles. Nam si a tempore ejus coitus supputaueris in Calendario dies 7. horas 9. minut[ae] 11. mox uidebit, quia die Mensis Prima quadra contingat.

Porro si rursus a die conjunctionis dies 14. hor[ae] 18. min[utae] 22 super dies Mensium supputaueris, ilico tempus Plenilunis consurget.

Simili modo per aliorum septenoru[m] dierum totidemq[ue] horarum & minutorum ad tempus Plenilunii additionem, vltimam quadram uenaberis, ut de prima etiam dictum est.

Quaelibet Lunatio diuiditur in 4 quadrat[us].

Primum dicunt calidum et humidum.

Seccundum[a] calidum & siccum.

Tertium frigidum & siccum.

Quartum frigidum et humidum.

Qui quadrantes habent easdem qualitates i[n] anno quot horis Luna singulis noctibus luceat, cum lucis et aetatis continua a Nouilunio auctio 48 minutis unius horae statuat[ur], facile erit inuenire, De qua tamen re nos separato Capite in Calendario Astronomico aegemus.

[a] Správne *Secundum*.

Sol singulis Mensibus unum signum percurrit, singulis diebus uero unum gradum, non tamen Mensium initium signorum initio respondet, ut Calendaria nostra ostendunt.

DE DIEBVS.[a]

De etymologia dici litem Grammaticis relinquim[us], de re ipsa acturi.

Dies duplex uulgo statuitur, naturalis et artificialis. Naturalisq[ue] spacium definitur quo diurnus, ac quotidianus motus caeli restituitur, complectens nimir[um] diurnam lucem ac nocturnas tenebras: eoq[ue] nomine periodo horarum 24 contentum.

Dictus autem est Naturalis, quia non uariat in diuersis terrae habitationibus, sed in omnibus partibus habitalibus est semper aequalis.

Artificialis uero dies spacium habetur, quo sol supra Horizontem existens haemisphaerium nostrum illuminat: qua ratione ob in aequalem inibi solis moram, aequali horaru[m] periodo definiri nequit.

Interim tamen scriptores latini, Plinius Gellius, Macrobius, Censorinus & alii diem illum,

[a] Nadpis dodatočne podčiarknutý.

qui horis 24 definitur, ciuilem appelant, alteru[m] uero diurnae tantum lucis mora descriptum naturalem.

Dies autem ille, qui horas 24. continet, et siue ciuilis siue naturalis appelatur, a Medicis Sorani arbitrio in quatuor tribuit[ur] quadrantes, quorum qui uis horas sex Planetarias aut temporales complectitur.

Primus numeratur a noctio hora IX. usq[ue] ad III. diei calidus est et humidus, inq[ue] eo sanguis monetur.

Secundus a III. diei Artificialis ad IX. ejusdem: callidus et siccus: inq[ue] eo cholera excitatur. Tertio a IX. die usq[ue] ad III. noctis, frigid[us] et siccus: inq[ue] eo Melancholia multiplicat[ur].

Quartus a III. noctis ad IX. ejusdem, frigidus et humidus, inq[ue] eo Phlegma redundat.

Eobanus pulchre haec sequentibus uersiculis describit.

Sanguine sol oriens, pueriles uendicat artus:
Firma dies, choleram, laeta juuenta sibi.
Phlegmatis occasus plenam facit esse senectam,
Bile nigra Borea sed plaga decrepitos.

Non nulli etiam sic.

Anona noctis, donec sit tertia lucis.
Est dominans sanguis, uerum inde sequentibus horis
Est uis in cholera, dum lucis nona sit hora.
Post niger humor adest, donec sit tertia noctis,
Postea Phlegma uiget, donec uenit hora quietis.

Dies artificialis diuidit[ur] in Ortum solis Meridiem et solis occasum. Ortus solis est tempus, quo ipse sol ab oriente emergit: quod etiam mane appelat[ur].

Quando Ortus summo tantummodo margine
Phaebus.

Iuuenal[is] lib[ro] 3.

Aut quando
Fuderit in terras roseum jubar ignicomus Sol.

Meridies dicit[ur], quasi media dies et est quando Sol est in maxima sua altitudine, nec altius ille potest attoli uel eleuari. Cursius[a] lib[ro] 1.

Medio cum Phaebus in axe est.

Virgil[ius] Æneidi.

Et quando
Sol medium caeli conscenderit ignius orbem.

[a] Správne *Curtius*.

f. 59v

Eobanus 1. Syluar[um]

Auricomus medium cum sol ascenderit orbem
Et breuis ex omni facta erit umbra loco.

Iohannes Franciscus Ripen

Jamq[ue] pari spacio Phaebus distabit utrimq[ue]
Eo – am spectans Hesperiamq[ue] domum.

Occasus est quando sol sub Horizontem occiduum demergit[ur]: et hac pars dicit[ur] occiduum seu serum aut suprema tempestas.

Sabinus lib[ro] 3. Eleg[ia] 1.

Sol ubi fragrantes aequore mergit equos.

Mycillus lib[ro] 3. Syluar[um]

Defunctus cursu claudit Apollo diem.

Sunt interim tamen, qui diem hunc in quatuor quadrantes tribuant, rubentem primum et auroram, alteru[m] splendentem urentem tertium, quartum tepentem. Quo Nomine quatuor Solis equi a Poetis fringuntur.

Solis equi lucis dicuntur quattuor horae:
Haec rubet, haec splendet, haec calet, illa patet.

De vario dierum initio.

Diem uero alii populi aliter inchoant.

Itali et Bohemi a Solis occasu eum incipiunt, quemadmodum et Hebraei.

Astronomi et Vmbri cum Arabibus ac Germanis a puncto meridiei.

Babilonii ab exortu.

Romani antiqui et Christiani a media nocte.

Unde his versus:

Graeci mane diem capiebant Solis in ortu;
Vespere Iudaei: scrutantes sydera caeli,
Dum sol in medio fulget nitidissimus orbe:
Christicolae incipiunt medio sub tempore noctis:
Induciae in bellis ab ortu Solis computant[ur] in ortum.

De latina Dierum appelatione & tributione.

Romani quecunq[ue] Mensem in Calendas, Nonas ac Idus diuidunt.

Primus quisq[ue] dies Calendarum nomen obtinuit: aut *από τή καληο* aut ab antiquo ejusdem potestatis uerbo Calars, quod est convocare: Plebs enim convocabat[ur] in Capitolium primo Mensis die, deq[ue] Festis & sacris eo mense celebrandis itemq[ue] de dier[um] numero, qui ad Nonas sup[er]essent edocebat[ur].

f. 60v

Prima dies Mensis cujusq[ue] est dicta calendae.

Nonae a numero novenario dictae sunt, quod ab eis Dies 9. ad Idus usq[ue] superessent, aut a nundinis, quae tot dies durabant, quot essent Nonae.

Idus ab antiquo iduaxe, quod est diuidere, dicebat[ur] quod circa mediem Mensem seu Plenilunium consisterent, atq[ue] ita medium quasi mensem dissecarent.

Ab his tribus cum caeteri Mensium dies omnes nominentur, non mirum est cujusq[ue] Mensis plures fuisse, & Calendas et Nonas & Idus: quem numerum ex uersib[us] sequentibus licet intelligere.

Sex Nonas, Majus, October, Iulius, et Mars,
Quatuor at reliqui: dabit Idus qui libet Octo:
Inde dies alios omnes die esse Calendas:
Quar[um] retro numerans dices a Mense sequente.

Sed ita tamen nominantur, ut retro numerari intelligantur: nimirum dies antecedentes a secuturio aut Nonis aut Idibus aut Calendis alterius Mensis: Vnde in enunciatione praepositio Ante semper intelligenda est: quarto Nonas Martias, dicimus, scilicet quarto die ante

f. 61r

Nonas Martias, quinto Calendas Aprilis, hoc est quinto die ante Calendas Aprilis. Vnde facile intelligitur post primum diem, qui Mensis Calendarum est, in Martio, Maio, Iulio, Octobre secundum esse VI. Nonas: reliquosq[ue] deinceps V. IIII. III. II. aut pridie nonas, donec in septimum diem ipsa Nona incidant. In reliquis autem omnibus secu[n]du[m] Mensis diem esse IIII. Nonas: de hinc subsequi III. II. aut pridie Nonas donec in quintum diem ipsae Nonae deueniant.

Post exactas Nonas sequitur protinus VIII. Idus in prioribus illis quatuor die Mensis Octavo, ipsaq[ue] Idus in XV. diem incidunt: at in reliquis VIII. Idus sextum Mensis diem habet, ipsaeq[ue] Idus decimum tertium.

Finitis Idibus, qui ad Finem Mensis supersunt dies, a Calendis sequentis sequentis[a] Mensis retro numerant[ur]. Quo ratione Februarius 16. Calendas habebit denominatas a Martio: ac XVI Calendas in diem 14. incidet, ac in Anno bissextili duo dies communi numero a Calendis Martii abesse dicuntur 24. & 25. qui sunt VI. Calendas.

[a] Duplikované slovo *sequentis* preškrtnuté.

Martius, Majus, Iulius, October 17. ita ut XVII Calendas in 16. Mensis diem deueniant.

Aprilis, Iunius September, Nouember, 18. a XVIII. Calendas in 14 diem incidunt.

Ianuarius, Augustus, December, 19.: ita quidem ut XIX Calendas in 14. deuoluatur.

Vnde jam facile erit, quem uis Mansis diem Romanae enuntiationi accom[m]odare, & contra Romanae illius enuntiationis dies in nostrum Calendarium transferre. Quae tamen collatio cum abunde satis in singulorum Mensium tabulis comprehensa sit, nolo eam hic pluribus extendere.

Aliquot aliae dierum partiones Solstitiales, quando sol est in Tropico Cancri uel capricorni.

Æquinoctiales, quando sol est in Æquinoctiali, ut in libra et Ariete.

Caniculares, quando canicula sub radiis Solarib[us] uersatur. Critici intercedentes, judicatiui, quas Mediciualde obseruant. Et autem dies Criticus, in quo fit uehementes in morbis ad salute[m] uel ad morte[m] mutatio

Judicatiuus dicitur, quod iudicat de futura Crisi.

Intercidentes dicuntur, quod inter indicatiuum & criticum intercidunt.

Fit autem plerumq[ue] Crisis a morbi mitio 7. die 14. 20. & 27. Primus dies morbi etiam est criticus:

Mutat tamen hos dies Luna secundum suam seleritatem aut tarditatem.

Ludicatiuus fit plerumq[ue] die 4. 11. 17. et die 24. de quibus postea singulatis figura.

Dicuntur et fasti dies, quibus jura fantur. Nefastilis sunt contrarii.

Festi dies sunt dies festivi, ut dies Dominica: Pro festi qui procus a Festis: Interim tamen profestos quoq[ue] uocant, qui proxima dies Festos praecedunt, ita dies profestus Martini, qui proxime cum anteit.

Comitiales sunt dies apti comitiis habendis.

DE NOCTE.

Nox a nocendo Grammaticis dicta putatur. Est autem Solaris lucis privatio, & a nobis absentia ab umbra terrae dependens.

Hanc diei instar & in horas temporales tribuunt

f. 62v

etiam in partes tres dispescunt. Antiquitas tamen potissimum ussitatissime in quatuor Vigilias diuisit: quarum singulae tres horas Planetarias aequarent.

Primia Vigilia uespertino tempore incepit cum milites primo ad excubias in moenia ducebant[ur]: eademq[ue] continuatione per ternarum horarum auctionem relique progrediebantur, donec Vltima cum nocte desinent. Hac rationae secundae Vigiliae initium erat hora nona, quae alii excubitores, prioribus dimissis succedebat.

Tertia Vigilia incipiebat hora duodecima, & durabat usq[ue] ad horam tertiam noctis.

Quarta et Vltima Vigilia erat tertiae noctis usq[ue] ad matutinam sextam, ita singulis Vigiliis tres hoare assignabant[ur].

Mentio harum Vigiliarum exstat in literis sacris: Vt Math[aeo] 24. Si pater familias sciret, qua uigilia fur esset uenturus.

Et Luca 12. Beati sunt servi illi, quos Dominus siue circa secu[n]dam siue tertiam Vigiliam uenerit, inuenerit uigilantes.

Apud Liuium atq[ue] Iulium Caesarem de bello gallico

aliosq[ue] Historicos hujus modi exempla passim obuia sunt.

Analogia Diei ac Noctis cum partibus Anni.

Quae libet dies aut Nox refert similitudinem anni. Principium noctis Veri confertur: medium Æstati nox intempesta Autumno: inclinatio noctis hiemi. Veri aut tempori Verno Ortus solaris de die respondet, Ætati meridies, tempus pomeridianum Autumno Occasus Hyemi.

DE HORIS.

In dubio est quicquid hora futura feret.

Supra dictum est diem Naturalem continere 24 horas: Ergo hora nihil aliud est quam Vigesima quarta pars diei. Dicit[ur] autem ab ὡρα quod est tempus.

Hora est certa diei pars: at quia dierum diuersitas magna est, non minor horarum enseri debet.

Ac proinde quia dies Naturalis quorundam alioru[m] uero Ciuilis 24 horis constat: erit pars 24. diei illius: quae ipsa Æquinoctialis propterea dicitur, quod in ea de Æquatore tempora quindecim oriantur.

f. 63v

Dies Artificialis quorundam, aut aliorum naturalis duodecim horis constare dicit[ur]: ut proinde hora sit pars duodecima illius: quae Planetaria dicitur, Temporalis etiam ac inaequalis: quod ob inaequalitatem dierum artificialium & ipsa mutetur: Crescentibus diebus crescat, imminutis contra diminuatur.

Nec tamen propterea inaequales dicuntur, quod ejusdem diei horae sibi inaequales sint, sed quod diuersor[um] dierum diuersae quantitates horae existant: ac quod etiam horas aequales modo superent, modo ab iis excedantur: solummodo diebus duobus Æquinoctiorum exceptis. Hi enim quia horaru[m] sunt aequaliu[m] ac totidem etiam temporalium, utraeq[ue] sibi aequales censentur.

Horae hae Planetariae vocantur, uel quod ex arcu diurno nocturnoue, quem Planetarum princeps sol describit, pendeant, uel quod planetas sortiantur dominos: alijs tamen diebus alios atq[ue] alios, ita quid[em] ut primam horam ab ortu is sibi Planeta poscat, qui dici nomen tribuit, eum deinceps horarum domini eo sequunt[ur]

ordine, quem in caelo obtinent: ut Dominico ☉ die , prima hora solis est: secunda ♀: tertia ☿: quarta ☾: quinta ♄ atq[ue] sic deinceps: ut ex utralibet tabula subjecta intelligi potest.

REGVLAE MINVTIONIS EX DOCTRINA PHILOSOPHORUM.

In Iulio et Augusto: omnino prohibitum est sangvinem minuere.

Luna vetus veteres: Juvenes nova Luna requitit. Hoc est Juvenes debent minuere crescente Luna: Senes vero decrescente Luna.

Alia dierum Observatio.

XXXI dies in Anno sunt periculosissimi ut quidam author Graecus tradit. Quicunq[ue] infirmatur in illis dieb[us], mortem non evadet. Si infans nascitur, non vivit. Si vivit semper pauper erit. Qui ducit tum temporis uxorem, cito relinquet eam, Et illo tempore quo vivent, habebunt se odio: et semper in paupertate vivent.

Qui itinerabitur, non revertetur. Si revertetur, erit in periculo personae et rerum. In illis diebus, nullus fabricet, plantet, semmet, nec aliquod aedificium faciet, vel aliquod artificium, seu opus incipiat, quia tarde aut nunquam perveniet ad effectum.

f. 64v

Dies autem illi hi sunt.

In Ianuario 1. 2. 4. 6.[a] 11. 15. 17.

In Februario 16. 17. 18.

In Martio 15. 17. 18.

In Maio 8. 17. 20.

In Iunio 7.

In Iulio 15. 16.

In Augusto 18. 20.

In Septembri 15. 18.

In Octobri 6.

In Novembri 15. 17.

In Decembri 6. 7. 11.

Inter istos XXXII dies tres sunt mortalissimi, praesertim in minutione, vulneratus hoc die infra triduum morieris certo certius. Et his diebus satuis[b] est infra parietes se continere, neque domo egredi.

Augusti 1. 2.

Septembris ultima die.

Martij 3. 17.

Dies Aegyptiacae seu periculosae, quibus a Magistris Atrologicis ex planetarum cursu praevisum est: Et dicunt: Quicunq[ue] se in ijs diebus irritaverit, ipso anno mortem non evadet.

Ianuarius 6. 12. 5. 7. 8. 15.

[a] Číslica *6* prešKrtnutá. [b] Správne *satius*.

Februarius 3. 16. 17. 19.

Martius 4. 15. 16. 17. 18.

Aprilis 3. 6. 7. 15.

Maius 3. 7. 15. 17.

Iunius 1. 6.

Iulius 2. 17. 20.

Augustus 2. 10. 20.

September 2. 15. 18.

October 1. 6.

November 2. 16. 17.

December 3. 6. 7. 15.

Hisce diebus mulier si infantem pariet: Aut non diu vivet, aut si vivet, pauper erit. Si quis uxorem ducet, ambo non diu superstites erunt. Si locum mutaverit, non bene succedet. In summa: His diebus nil quod aut felix aut fortunatum, aut diuturnum et stabile esse quispiam volet, incipere debebit.

Plantandi et seminandi, arbores inserendi.

Idonea tempora a ☾ sumuntur, qvae si bene in ♋ ♍ ♎ et ♑ constituantur, sationib[us] apta est: Plantationi in ♉ et ♒.

Si seras in terram, humidam aut semen humidum, apti[us] est hoc facere ☾ diminuta

lumine, aucta commodior est aridis.

♄ cum agriculturae praesit, ejus positus debet esse in bono loco coeli, et cum bona configuratione Lunae. In ascendente ♉ ♋ ♍ ♎ ♒ et ♑.

Luna in Aquario cum bono aspectu ♀ aut ♃ decernit tempus commodum pro arboribus serendis amputandisq[ue].

Commigrationes.

Et domorum mutationes debent, crescente lumine Luna in signo fixo, fortunis eam aspicientibus ab ascendente uel ♃ item secunda domo silua, atq[ue] ejus domino supra terram, quarta item ab infortunis, & signis incommodis libera praesertim scorpio.

Arborum Caedendarum.

Idoneum tempus in genere est a Solstitio aestiuo, usq[ue] ad brumam, uel Ianuarij Calendas, quod his Mensibus ligna arescente, & per eunte humore, sicciora et solidiora fiant. In specie uero a plenilunio in Vltimam quadram,caesa materia aedificiorum, cariem non facile sentit,

ut uolunt. Ego judico quot dies est brevior, eo min[us] radij solaris, quo minus radij solaris & lunaris eo melius tempus caedentis lignis, his praesertim signis ♉ ♑ ♍ Electio sectionis Venarum.

Haec consideratio necessarium usum habet in meditationibus.

I. Consideretur haec generalia: Ætas hominis, complexio, dies serena, anni tempus commodum, nisi necessitas urgeat sectionem. In eo enim casu prudentes medici electionem necessitati propter morae periculu[m] plerumq[ue] post ponunt.

II. Deinde Lunae configuratio cum Sole. Iuuenibus conuenit crescens Luna lumine. Senibus ex aetate prouectioribus decrescens, uel diminuta lumine.

III. Signum quod luna occupat pro ratione complexioris vati. Vtile quoque & sanguinem extrahere, cum Luna perambulat eam quartam, quae est uel aetati

uel complexiori illius, cui sanguis extrahit[ur], similis ob id, & illud seruat[ur].

		Purus oriente sole.
	Extrahitur	Cholericus in meridie.
	sanguis	Melancholicus in occasu solis.
		Phlegmaticus in medio noctis.

Ne extrahas sanguinem, dum Luna est in ♊ uel ♌ et ultima medietate Librae primisq[ue] 12 gradibus scorpii, nec non in signis terreis uidelicet ♍♉♈.

Ex Ptolemaeo, Cardano et aliis.

Siuis pro die scire naturam aëris, inspice Solem orientem, pro nocte Solem occidentem.

Si igit[ur] pura luce, expers caliginis, et uarietatis nubium sol oritur, uel occidit serenam tempestate[m] pollicetur. Radij uero, et nubes subrubrae, siue in rectu siue in sese retorta, significant uentos ex ea parte, in qua talia apparet nigra, et obscura imbres et hyemes.

Nubes in quibuscunq[ue] finibus conspectae, ac similes floccis Lanae, nonnunquam hyemes afferunt, sic etiam si per totas nubes sol longos extenderit radios. Arcus quocu[n]que tempore constiterit, si serenum sit, hyems: si hiems, serenitas expectanda erit.

Dupla autem apparens pluuiam praesagit.

Stellae cum splendidiores, grandioresq[ue] solito apparent, quacunque in caeli plaga luxerint, ab illa uentos concitabunt. Sol sero rubens serenitatem aëris indicat. Mane si rubet, uespertinas pluuias insinuat.

Sero rubens coelum, cras indicat esse serenum.

Sed si mane rubet, uenturos indicat imbres.

DE PROGNOSTICIS.

Ex Luna.

Luna si tertia die post conjunctionem, aut oppositione[m] aut in ipsa quadratura, tenui, puraq[ue] luce fulserit, stabilem serenitatem spondet. Si autem nigra fuerit, pluias[a] portendere dicitur ac hiemem minatur.

Virgilius I. Georg[ica].

At si uirgineum suffuderit ore ruborem

[a] Správne *pluuias*.

Ventus erit, uento semper rubet aurea Phoebe.

Aliud.

Pallida Luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Observandae sunt et areae, quae Lunam aliquando circumdant, nam si una fuerit, et pura paullatimq[ue] marcescens evanuerit, serenitatem: sin duae aut tres, hiemes significant: deniq[ue] quo plures, et majores fuerint areae, tanto asperiores.

Alia non-nulla experimenta, quibus uentura pluuia deprehenditur.

Nebulae ima potius, quam juga montium obsidentes, in medijs campis humiles prostratae serenitatem, ad caesu[m] uero ascendintes pluuiam designant.

Calor aestate uere ex autumno homines, ex jumenta solito acreus infestans pluuias designat.

Ossa aliquando luxata fracta uel laesa, solito acrius fatigantia, uel dolentia, tempestates designa[n]t.

Si muscae, uel pulices solito infensius homine, ne jumenta vellirant, brevi venturas pluuias nuncia[n]t.

Gallinae domesticae, puluere se opplentes exclamantes

f. 68r[a]

MACRI AUT POT-
IVS INCERTI AU-
TORIS DE NATURA
HERBARUM ET LA-
PIDUM.

Scripta

Ex libro Gen[erosi] ac Egr[egii] D[omi]ni Nicolai Iüsth Moecenatis mei charis[simi] in ejusdem Curia 7. Aprilis Anno Cycli [Christ]iani, eunte supra Sesquimillesimum, Sextum.

ARTEMISIA. Černobil.[b]

Herbarum varias dictur[us] Carmine vires,
Herbarum Matrem justum puto ponere primo
Cui graec[us] sermo dedit Artemisia nomen.
Hujus opem fert[ur] prior invenisse Diana
Artemis a graecis qvae d[icitu]r: indeq[ue] nomen.[c]
Herba tenet quia ac inventrix dicitur ejus.
Praecipue morbis mulierib[us] ista medetur.
Menstrua deducit ejus decoctio sumpta.
Hocq[ue] facit matrix si soepe[d] fovet[ur] eadem

[a] V konvolúte na tomto mieste chýba najmenej jedno fólio. Naznačuje to aj prerušený text. [b] Na okraji dopísané *Dicta ab Artemide Diana, quod instar Dianae parturientes adiuvet.* [c] Na okraji dopísané *Matricaria d[icitu]r quod Matrici doloribus medeat[ur].* [d] Správne *saepe*.

Vel si cruda mero sociata terenas habetur,[a]
Aut si trita uirens super aluum nocte ligetur.
Pellit abortinum potu, uel subdita tantum.
Duricias levat hijstericas, pellitq[ue] tumores.
Vrinam potata ciet, lapidesq[ue] repellit.
Ictericosq[ue] iuuat cum uino saepius hausta
Hanc adipi iunctam strumis apponere laudat
Plinius atq[ue] iubet cum uino sumere tritam
Haec opium nimium si quenquam laeserit haustum
Subuenit eximie, si uino iuncta bibatur.
Affirmant quidam quisquis gustauerit illam,
Qued nullo ualeat nocuo medicamine laedi:
Et quod eum morsu non appelat ulla ferarum.
Radix illius collo suspensa, rubetis
Dicitur et cunctis nocuis obsistere ranis
Succus ad hoc ejus cum uino proderit haustus,
Si musto contrita recens servabitur herba,
Vinum praedictis reddit medicabile morbis:
Et sapor est ex odor uino gratissimus illi:
Confortat stomachum sanat praecordias sumptu[m]
Et multis alijs affirmant utile causis.

[a] Na hornom okraji dopísané (časti textu sú nečitateľné pre väzbu konvolútu) *Dorsteni[us]: Invino ac Cerevisia decta ac pota ad difficilem partum conducit, Herba dixa dextro faemori mulieris applicata, praesens adfert remedium, si quam primo insana in prodierit inde e amne neglecta *gnam adfert pernicre**. Na ľavom okraji dopísané *Aqua Artemesia. Herba tradita distillat[ur] in fine Maij. Haec aqua medet[ur] tussi, concitat somnu[m], pellit venenum calefacit stomachum; illita facit procrescere barbam. Tineas capitis exterit, part[us] accelerat bibita 1, uncia; 3 vnciae expollit[ur] partum, et alia.*

Artemis a graecis quae dicitur.) Dianam graeci Artemidem vocant, propter ea – quod τό ατεμές hoc est τό ύγιές id est sanitatem et incolumitatem praestet. Eadem enim esse putatur quae Lucinae, quam parturientes invocare solebant. Ab hac itaque Artemidae quaem etiam Ilithijam graeci vocant. Artemisia herba est apellata. Et ob id etiam herbarum matrem, apellasse uidetur, uel q[u]a ipsa herba faeminarum ac matrum malis medetur uel quia ipsa Artemis dea ijsdem auxiliari creditur.

Ex Herbario Petri Matthioli.

Gest prirozeny horkeho nadruhem, asucheho naprwnim stupni.

Moci swau otwira, wywodij, ztenčuge, rozdeluge a roznasssi. Gest take stridme prostupugicy mocy, zastawi otwyra, Matku wičisstuge, plod Mrtwy z Lože wihani, bud wnapogi priyati bud že bi se gim parili a obkladaly. *Puerperis.*

Wariti Czernobil w Wine a okolo Luona obkladati kamen zledwy wihani ymocž. *Calcul[us]*

Item Čzernobil s Sadlem rozetreni, wole kterež zadu wtile apod bradu wirostugi rozhani. *Struma*

Item kdo Czernobil pri sobe nosi, nevstane naceste.

Item Čzernobil treni sfikem, a swinem piti, zahriwa žaludek. Pyssi ze koren Czernobylowy tak welike gest moci, kterabi zena tehotna geg požiwala wnibi dite nikoly zustati nemohlo, bud žiwe bud Mrtwe.

Item Čzernobil mnoho prospiwa ženam neplodnim.

Žena[m] po půrodu dobra.

Item, Ženam po porodu proti bolesty oko[lo] pupku: Wezmi Čžernobil a peltram zahradny, wohřege to, tym teplym okladey nad luonem, ktomu take war wwjne podražec, Anyz, kopitnyk, a pj.

Item, Čžernobyl na weřegich zawessenj, aneb sye ginak vžjwany, Čzari a kauzla zahani.

NASTVRTIVM. Richа[a]
Dicunt ferventer quod habent Nasturtia vires,
Et siccas: hac re venerem ceu ruta coërcet,
Siccando semen fuerint si sumpta freqventer
Fermento commixta recens haec herba ferendo,
Anthracas curat, bona qvae plebs ulcera dicit,
Si superaddat[ur] curaq[ue] furuncul[us] ista
Emittit saniem, cum qua dolor ipse recedit.
Illius succus crimes retinere fluentes
Illitus asseritur, dentisq[ue] leuare dolorem,
De qua parte delens dens est, infusus in aure[m].
Fortius est herba semen, depellit abortum
Haustum cum uino, uentrisq[ue] animalia pellit,
Et sic serpentis dicunt obstare uenenis,
Solus odor positi carbonibus effugat illas.

[a] Na pravom okraji dopísané *Nasturtium dictum est a Narib[us] torquendis ut Plin[ius] docet lib[ro] 19. cap[ite] 8. quod odore et seminis acrimonia, sternutantia[m] provocet.* Na spodnom okraji dopísané *Nasturtium Cardamum, ἀπόςτίσ παρδίασ, quoniam cor fovet, et in sincope illa, quam medici cardiacam vocant plurimum valet: nempe dum vires alicui repente deficiu[nt], ut animo lingare[tur].*

Splen reprimit mixto, si saepe aceto.
Herbam uel semen cum polline iunge ex aceto,
Hac contrita simul schiasis superadde solori,
Vtile non modicum confirmant hoc medicamen,
Lichenas succus purgat cum melle perunctus.
Si porrigo caput, aut ulcera turpia faedant,
Anseris admiscens adipi nasturtia trita,
Saepius unge caput, uitium pelletur utrunq[ue].
Si coquis hanc herbam caprae cum lacte recenti
Illius aut semen, dolor angit pectora quisquis
Assumpto tepido potu sedabitur isto.
Semen cum tepida contritum pondere drachmae,
Et bibitum dicunt quod durum molliat aluum.
Tussim compescit semen cum melle uoratum.

Hac re uenerem ceu ruta coercent.) Hoc ex Plinio transcripsit, qui ait: Nasturtium uenerem inhibet, animum exacuit. Contra sentit Dioscor[us] qui uenerem stimulare Nasturtium prodit atq[ue] huic adstípulatur Nicandri interpres. Plinio suffragatur Dydimus apud Constant[inum] Caesarem Li[ber] 12. cap[ut] 27. qui αφροδισιαμ εγεκτικω τερόνεςιν inquit. Id est res uenerens magis inhibet. Ego etiam hic modi respectum habendum iudico, ad quem etiam autores respexerunt.

Haec contrita simul sciasis superadde dolori.) Sicut supradixi,

f. 70v

sciasim pro Ischiade dicere solet. Quare ex hunc uersu sic legere potes. Contrita Ischiadis superaddas illa dolori. Plinius hoc medicamentum sic retulit: Coxendicibus ex lumbis cum polenta ex aceto illimitur, pollen itaq[ue] hoc loco pro polenta expressus est. Nam ex Dioscor[o] cum aceto et polenta impositum Ischiadicis prodesse tradit. Est autem polenta farina hordeacea fricta. Polenta autem a pelline ex farina distat, eo quod torretur. Vide commentarios nostros medicos.

Ex Matthiolo

Reřicha gest dwogi gedna zahradnj Nasturtium hortense; Druha potočnj Nasturtium Aquaticum.

Reřicha zahradnj, páli, witahuge, rozpaussti, ztencuge arozraži. Tež skuoro gest moci bilina sucha: Nebo zelena netak horčži a sussi a požiwame gi yako salatu, a gest temer podobna horčžicy. Semeno žaludku gest odporne, bricho kormuti čžerwi wbrisse mori, ztiži ctwrtce w Luhau pité. W Wine pité, Slezinu zmenssuge, Nemoc zenskau priwodj kzadosty wuolne zapaluge. Smissene smizkau konskeho sstiawiku prassiwuost. Smedem smisiti a pomazati, Slezinu ztenčuge. Dawa se zmedem proti dichawce aproti ginim neduhom Prsy a Plic kteriž pochazegj

f. 71r

od hrubich a lepkich wlhkosti. Muž se take y sptisanu dawaty w Wine pité odpira gedowatostem Akaurenim hady zahani Brany oplchawosti s Myrtowim olegem. To též pomazanim, pryskire hnogi, a smedem smissene roztrhuge ge. Priklada se take vžitečne s gečnu mukau asoctem proty boleni kičel zprysste se zagiste poném mysto, azhluboka wlhkosty sskodlywe tudy wen se witahnu. Item zMedem smissene a priložene Otoky azpuchlyni rozhani. Kdož Ržerichu gi tomuse mysl zwostruge. Protož obecne gest pryslowy latinske nahlupce a tupce aby Ržerichu gedly. Myzka zrerichi bolest zubuow uklada, aby horkau do toho vcha sobe w pustyl, po ktere strane bolest zubow city, Semeno ztiži dwau lotuw w Wode pité plnokrewnost stolycemy žene, hlawu witisstuge, a zrak yasni čzini. Smissene smolau a prilozene, trysky agine weci ztiela wen witahuge.

Rzericha potočni gest prirozeni hořkeho asucheho, napocatku tretiho stupne. Delagi sni take Ssalssi aspecitim vžiwagi. Wihani Moč a Ledwi od Kamene a odpyskau wičisstuge. Pryklada se nad Lunem a Ržetkwy a spetrželnim korenim w Wine teplem, pro wihnany Moce Mizka zoctem smyssena častim hlawy obkladanim, bolest zastaralau uklada. Taž Mizka pychi stwari zhani, aby nij na noc se potiral : Nez rano mass se zas vmyty zkrkawičnu wodu:

f. 71v

Gest gesste gina Rericha tehož kmene, než lystu drobnessiho yprutu. Wetwicek pry wrchu mnozstwy winassi a na nich kwitičko drobne apobelawe: anetolyko pry potocych roste ale y nazahradach, nekdy ypodle cest roste. Chuty perne ač netak yako prwny.

DE RUTA[a]

A medicis Rutae uis feruida dicitur esse,
Siccaq[ue] fertur inhic gradus illi tertius esse.
Vtilis est ualde stomacho si saepe bibatur,
Expellit partus potu, uenerem-que coercet.
Tussim si bibitur compescit, menstrua purgat,
Si coquis hanc in aqua cui uinum junxeris acre,
Contra tormina ventris. Compescit talis de coctio tormina uentris.
Pulmones iuuat ex pectus, morboq[ue] medetur
Costarum, quem pleuritim uocat Attica lingua
Arthriticos sciasimq[ue] iuuat, febriq[ue] mederetr.
Hausta uel ex oleo, uiridem, si coxeris illam.
Et foueas tepido patientes ante tremorem
Matricis prodest, intestiniq[ue] tumori.
Hoc unguen,[b] uel clysteri si funditur intus.
Haustaq[ue] cum uino prodesse ualebit utriq[ue].
Lumbricos oleo decocta ex pota repellit.
Cum caricis de cocta diu uiniq[ue] liquore,

[a] K nadpisu doplnené *est Antidotu[m] contra o[mni]a venena, et peculuris Theriaca pauper[um], quod non solu[m] Mithirdates rex testat[ur], sed et[iam] experientia testat[ur].*
[b] Správne *unguem.*

Prosunt hÿdropicis, si sint superaddita nocte.[a]
Cruda comesta recens oculos caligine purgat.
Et melius marathri cum succo, felleq[ue] galli,
Melleq[ue] si succus ex aequo iungitur ejus,
Indeq[ue] sint oculi patientis saepe peruncti.
Cum roseo miscens oleo nec non ex aceto
Illius succum capitis curare dolorem
(Quamuis immodicum) poteris hoc saepe perungens
Naribus expressus si succus funditur ejus.
Sistit manantem bene desiccando cruorem.
In corio mali granati si tepefactum.
Auribus infundas, depelles inde cruorem.
Cerusae, roseoq[ue] oleo miscens ex aceto
Illius succum mirandum conficis unguen[b]
Ad depellendum sacrum quem dicimus ignem.
Et scabiem certe quam dicunt Herpeta graeci,
Purgas, ex dictos Graecis hoc unguine achoras.
Vlcera sunt capitis humore fluentia pingui.
Curat et ozanas immissum naribus ulcera nata.
Quae grauiter faetent in naribus ulcera nata.
Obstat potamero uel cruda comesta, uenenis.
Hoc Mithridates ex ponti saepe probauit,

[a] Na okraji dopísané *Aqua Rutae. Folia ex caulib[us] decepta in medio May distilat[ur].* [b] Správne *unguem*.

f. 72v

Qui ruttae folijs uiginti cum sale pauco,
Et magnis nucibus binis caricisq[ue][a] duabus,
Ieiunus uesci consurgens mane solebat.[b]
Armatusq[ue] cibo tali, quascunq[ue] ueneno
Qui-libet insidias sibi tenderet haud metuebat.
Musteleq[ue] docent obsistere posse uenenis
Mirifice ruttam com[m]edunt quae primitus illam
Cum pugnaturae sunt cum serpentibus atris.
Cum butyro modicoq[ue] oleo de cocto tumorem
Matricis subiecta tepens fugat illa, coliq[ue],
Et cunctis intus morbis sic subdita prodest.
Hac etiam testes poteris curare tumentes
Cum folijs lauri bene tritam si superaddas.
Ex hac antidotum non paucis utile causis
Conficitur: medici dicunt diapeganon illud.
Peganon in graeca linua quia ruta uocatur
Illius antidoti confectio talis habetur:
Pondere iunge pari mitrum, piper atq[ue] cyminum
Detribus his quantum de ruta, ponito tantum:
Sed prius ex acri uino macerare cyminum
Conuenit, in ferro post agari calefacto,

[a] Slovo *caricisq[ue]* podčiarknuté. [b] Na okraji inou rukou dopísané *Herba et acuta et durissima, similis asparago. Viv[us] et carice pass[us] acuta*.

Omnia deinde simul bene trita iu[n]gabis ex melle.
Pectoris et lateris, iecoris, renumq[ue] dolores
Hoc ex antidoto curantur saepe comesto.
Ex tenuat bilem, mollit sine tormine uentrem,
Confortat stomachum, facit ut bene digerat escam.

Ex Matthiolo

Semeno wwjně pité, gest gisty lek proti gedowatostem.

Proty mornj[m]v nakaženj.

Listj Rautowe sworechi wlaskimi s fyki, pridada málo Soli, rano na lačny žiwot požiwati od trawenj y od Mornjho nakaženj, ten den bezpecen budesz.

Proti vkussenj hada.

Item Listj Rautowe dobre gest proti hadowe[m]v vkussenj. Ruta pita aneb yakkoli priyata prirozeni wčzloweku wiprazdnuge a sussy. Warena skoprem czeskim a pita aneb pryložena, žreni wbrysse vklada, zwlaste kdiž ten neduh gest odpowetrnosty aneb odsyrowosty, ktemuž dělase take yklyster. Bolest bokuow, prsy dussnotu, kassel y dnu klaubni, timž spuosobem odgima, studenosty zimnične zahany. Matki bolest azaduch kroty a odgima, prykladanim skrkawky mory. Wodnotedlnost wodnatu pita w wine, hogi. Zrak wostry wgidle požiwana. Boleni očži zmuku gečnu smyssena vklada. Item wodnatost rutowu smysyty

Proti žrenj

Proti hlistam

zwodnatosty wlaske[h]o kopru a smedem vdelaty Kollirium pusstety woczi, nedostatek zraku, zdimuow posslych oprawuge. Wrsskow rutowich do wina naklasty, a toho wina požiwaty, powetrnosti žžira a dnu strewny vklada. Piwonkowi prach swodnatosty Rutennau pity, paduczi nemoc hogi, zraku posylnuge, pakostniczy ybolesty prychby, treseny vkryweny vst s Bobrowim strogem a zlewenduly dawaty pyty, tez y obkladaty, vzdrawuge wodnatost w Nos wlyta, Mozk čzisty odstudenich wlhkosty. Boleni hlawi z Ruožowim Olegem a z Octem smyssena, oblehčuge.

Protj tečenj krwé.

Rautu rozetrity a w Nos wložity, tečeny krwe znosu zastawuge. Ruta zbobkowim strogem[a] Lystem na Luono otekle odpowetrnosty prylozena, splaskuge ge Nestowice zmirtowim lystem, olegem a woskem, hogi. Ruta speprem a sSanitrem smyssena tym potyraty, posskwrny na těle styra. To též Bradawice shany. Proty Lyssegi a swrabu, smes Rautu skamencem a smedem, atym potyray. Wodnatost Rutowa zoctem sružowim olegem a splewagsem smyssena, Wredy rozgidawe a hlawu kysawau vzdrawuge. Ruta gedena z Cybuly asčesnekem, kussawost gich prewissuge. Ale horni Ruty kdozby mnoho požiwal, zahinuty prynassy. Pyssy včzitele stary, kdozby wodnatosty Rautowu kuratek malych pokropyl, ze kočžky a kolczawi gim sskodyty nebudu. Semeno Rutowe[b] dawase

Protj Swrabu a Bradavicih. N[ota]. B[ene]. N[ota]. B[ene].

Nota bene o kuratech.

[a] PrešKrtnuté. [b] Nadpísané *vpražene*.

wnapogi zasedm dny porad, proty nedrženy mocze. Obedwe Rautě vžitečne su proty wssem nemocem hlawy, odstudenosty pochazegicim. Protož paduczi nemocz, prygimanim y take swau wuony vzdrawuge. Wodnatost ruty Lesni smyssena scelydonowu wodnatosty swinem, smedem, ssafranem z žlučži Sstiči to wočžy Pausstety mokroty, powlaky, ztenčuge, Wodnatost lesni ruty sylne močž žene; Warity Rutu schmelem a spelynkem atym komory polywaty. Blechy mory. Kolčawa zhadem pryloweni Myssy magese potykaty Rautu nayprwegi aby odgedu bezpečna byla. Mnozy take Rutau y zle duchi zlydy wen wihanegy.

Kdo nemůže mocz zdržetj.

Proty blecham.

O Sspikanardu a Lavenduli[a]

Kwet Lewendulowi aneb Sspikowi w Wine zwareni apity, Moč wiwody, srdce y žaludku posylnuge, a od nakaženi gedowateho zachowawa, zacpany w Iatrach otwira, wsselika vsstknuty gedowata prikladanym vzdrawuge.

Swau Wuoni Mozku y srdce posylnuge, smysly, moci y duchi gich občerstwuge.

Vžitečny gest proty wssem neduhuom anemocem kteriž odmozku prychazegi, totižto sslaku paduczi nemoczi, reczi, prylyssnemu spany, strnuty Audow a mženi, A tak toho vžiwaty mass. Wezmi kwetu Lewendulowcho, aneb trebas spikanardoweho, Skorice, hrebickuow, kwetu

[a] Na okraji dopísané *Si qvis ex spica nardo bibat sistitfluxum alvi. Prodest et[iam] podagrae et alior[um] articulor[um] doloribus. Inflationib[us] stomachi, jecinori renib[us] et morbo regio labora[nt]ib[us] subvenit. Pilorum de fluvia in genuis coercet qvando jactunam resarcit, eosq[ue] constringendo firnitat. Spica nardus lixibrio imposita, capiteq[ue] inde loto, faci renasci capillos, facitq[ue], ad capillorum defluvium.*

kardamomum, kubebczžost se zda atez ruoze, zwar to w Wine a požiway za nekolik dni.[a]

Proty zachowany od sslaku wezmi kwity Lewendulowe[h]o dwa loty kubeb geden loth, Musskatu try lothy Skorice dwa loty, Galganu geden loth, zrn piwonkowich po plnu mesyci sebranich gednu čtwrci. To wssecko potluc a naleg nato Wina dobreho try zegdlyky, wody ywowe a Magoranowe geden zegdlyk, nechay toho staty wteple zageden Mesicz a wzdicky kazdy den hybay čyste, potom skrz Ssatek proced do sklenice. Wezmy pak Ambry gednu ctwrtcy Musskuom dobre[h]o pul ctwrce, to spolu zawass do ssatku, zawes na nitce do sklenice, nechai staty wteple a často haybay. Z toho kdiž potreba vžiway rano gednu lyzku, nebo puol lzičky, starim lydem welmy vžitečme g[es]t, rozum y pamet zachowawa. Delase Lektwar ztichž kwity rowne yako zruoze a zfioly, a uzitečna gest kewssem giž dotčenim neduhuom. Tez y woda se paly.

Zkwity spikanardoweho delase oleg welmy wonny a slowe spikanardowy oleg welmy vžitečny, když gest potreba zahriwaty. A kdo chce muže geg sobe take y timto spuosobem prystrogity. Kaz sobe vdelaty hrnec polewany zdirkamy nadne, a naklad do neho kwetu spikanardoweho, a wstaw na druhi hrnec neb na czynowv

[a] Na hornom okraji dopísané O*leum nardinum efficax est ad multa, p*[rae]*sertim ad membra paralytica.* Na ľavom okraji dopísané *Aqua valet contra o[mn]es frigidos affectus corporis tam exteriores qvam interiores; sive et[iam] ad affect[us] capitis, seu cerebri si linteolum in hac aqva madefactu[m] narib[us] admoveat[ur]. Prodest contra Catharrum. Opitulat[ur] sincopi in qva homo obmitescit una vel duab[us] unciis pota; vel venis pulsatilibus ex ea utillitis; discedit cordis aegritudines, calefacit frigidum stomachum. In potu sumta facit ad colicam passione[m] ex frigiditate prodeuntem. Sedat capitis dolores et vestiginem ex frigida causa provenientem vertici et fronti illita. Paralytica et frigida Membra inde fricata iterum excita[ntur] et calefiunt et pellit tremorem illorum.*

nadobu, a obmaže hrnec dobre wssudy wuokol Těstem tez y poklyčku wstaw do peci po witopeni. Stupy doluow čzista wodnatost, yako neyaky oleg, naramne wonny. Toho olege vžiwag ke wssem zwrchu dotčenim Nemocem. Nebo mnoheho gest vžitku askussene pomoczi. A to gest welmy skrite tagnosty, dražssi nade wssecky wecy.

O kopitnjku. Asarum.

Kdyse kopa.[a]

Kopa se Mesice zari.

Prirozeni.

Prirozeni gest horke[h]o na druhem, a sucheho natretim stupni.

Skutkowe kopitnika.

Skutkowe ge[h]o gsau tito : ztenčowati, otwirati, rozpussteti a wiwoditi a wsse syakusy trpkosti. Koren wareni a pity wihani Močz, Wodnotedlnosty spomaha, y wssy zastarale bolesti kyčel.

Pity ztjži gedneho lotu, wiwodj ženskau nemoc, a purguge rowne yako keychawka. Wluhu warenj kopitnik, mozgu a nerwuw posilnuge, kdožby tym lauhem hlawu sobě myl, zwlasste kdyžby znastuženj takowy nedostatek byl.

Ex Macro.

Est Asarum graece, vulgago dicta Latine:

[a] Na okraji dopísané *Kopitnyk pres nocz w wine močený rano w dobrem teplem trunku prigaty; Otwyra zacpany yater, sleziny y zatwrdle otoky : A protož gest vžitečne lekarstwy y proti wodnotedlnosti a žlutenicy, starey klubneg nemocy, dichawičnosti y kassly.*

f. 75v

De folijs ejus triginta recentia tollens, Adde meri tardum quo possint cuncta recondi. Tota nocte mero factas macere[ntur] in illo, Mane terens, Vino, qvo sunt macerata, resolve. e[t] c[etera].

O Ssafranu. Crocus[a]

Ssafran Srdce posilnuge y obweseluge. Chlipnost wzbuzuge.

Žaludku y Iatra[m] posilnenj dawa.

Ale kdyžbi ho prilisz mnoho požjwal, uwozuge bledost a hlawě sskodj, rozum odgjma, a nechut kgidlu prjwodj.

Yawor. Platan[us]

Listj Iaworowe zelené rozetriti, na woteklinu priložiti, splaskuge gi. W wjne zwarene tok očj, otok y horkost prilissnu odgjma a zapuzuge.

Kuora Iaworowa w Octé zwarena proplakowanjm vst, bolest zubuw zahanj.

Iesen. Fraxinus[b]

Koflik z Iasenoweho drewa vdelanj, aby se zneho pilo Slezinu posilnuge. Sstiawa z listu aneb sam list w wjne pitj aneb priloženy, gessterči y wsseliakych gedowatych žiwotčichuow vsstknuti vzdrawuge.[c]

---

[a] Na ľavom okraji dopísané *Qui Crocum tritum in vino prius biberit ebrietatem postea non sentit. Crocus inducit pulchr[um] colorem bibentib[us].* [b] Na okraji inou rukou dopísané *N[ota]. B[ene]. Iesenové drevo zemeplaz nelubi.* [c] Na spodnom okraji dopísané *Aqua folior[um]. Distilla[tur] in medio verice.*

A wsseckni gedowaté žiwotcichi tak wwelike nenawisti má, že ani had ani žadny giny zemeplaz do stjnu toho stromu netoliko wgjti, ale anj dotknauti se nesmj. Semeno geho proti klanj wbocich se vžjwa. Item, proti težkosti žaludka se vžjwa.

Často požjwané stjži dwauch zlatych, spj stacymi z Borowymi Yadrami a s Cukrem, zapaluge telesnau žadost, a prirozenj rozhognuge, často požjwané. *Wzbuzuge telesnau žadost.*

Gelsse. Alnus.[a]

List Gelssowy zeleny na woteklinu priloženy rozhani gi.

Tenže list pod bosu patu priložený, zcesti vstalym polechčenj činj.

Item, Též listi dokad gesste gitrnj rosjčku na sobě magi wkomore potrusene, Blechi mori. *Gelssinové listi wčižmah nosene ustaljm lidem hasnugu.*

Briza. Betula.[b]

Woda brezowa, ktera na podleti teče, kdy zatne brezu, lame kamen wledwjch, kdoby gi za nekolik dnj rano dobry trunk pil,

Item, z Stjra fleki, a krasnau twar činj.[c]

Item, proplakowanjm smrdutost vst vzdrawuge.

Item, Sstiawa zlistu witlačena, a s Sjrisstem zmjssena, Seyri od plesniwosti a od Čzerwůw chráni a zachowáwa. *Aby Syri neplesniweli*

[a] K nadpisu dopísané *dicta quod amne alatum.* [b] K nadpisu dopísané *aliter d[ictu]r vibex.* [c] Na okraji dopísané *Ex isto succo distillat[ur] aqua.*

f. 76v

List Brezowy z Octem na dnawé bolesti priloženj, velice spomaha.[a]

Berberis. Hloh.[b]

Hlohnie w Napogi aneb wgidle prigate Stolicze prilissne, y Tok žensky zastawuge.

Korenem kdožby potrel mista, kdežby tryska aneb co takoweho vwazlo to wssecko wen witahuge.

Pyssi nektery kdiby tim korenem zenu trikrat dosti lechce, vderil, aneb toliko nim pobrisse powalil, ze plod potracuge.

Aby dobry Ocet vdelal.

Ocet dobry aby brzo vdelal: Wezmi hlohnie ostružini, yadra hroznuw nezralich, ztluč wssecko na prach rozpust lytim octem, anedelai tročyskuow.

Kdiz pak chcess miti Ocet tedy nayprwe napog czban lytim octem, potom nalyg doneho tepliho wina aztluka Tročysky, wsyp dotoho wina anech staty wteple a welmy brzo se vdela. Spunt vdelay sobe zwrby byle, anebo czep Nebo to drewo swau trpkosty zachowawa ocet, akyselost rozmnožuge.

Půlki. Uva spinea

Gicha ztěch Iahodek, zimnici palčiwau trpjcim, velmy prospessná gest.

Vžitečne gsau y těhotnjm ženam.

Zbuzugi chut kgidlu, a nechutenstwj zahanegj.

[a] Na hornom okraji dopísané *Suffitus ex Cortice fact[us], pellit pestilentem aerem.*

[b] K nadpisu dopísané *Acuta spina;* Ďalšia dvojslovná poznámka pre prešKrtnutie nečitateľná.

Dawagi se wgidle proti prilissnym stolicem, a krwi chrkanj, ytake proti čzerwené, proti toku Semene y proti bjle nemoci ženské.

Gsau welmi dobre take ywčas mornj.

Lipa. Tilia.[a]

Pali se zkwetu Lipoweho woda, kteréž mnozj zwelikym prospechem proti Detinske[m]v Božcy vziwagi.

Ano y tauž wodau ženy stiragj sobě fleky na twári.[b] Ačkoli k tomu vžitecnegssi gest tá wodnatost, kteráž se po wyklesstenj Lipy wyprysstuge. Táž vadnatost vpusstena do Očj, zrak vostrj. Pitá kamen wiwodj a láme.[c]

Zpuchliny zmáčenjm splaskuge. Wlasům ruosti pomáha, a oplchawosti bránj.

Wnitrni kura octem napusstena, a na zlu prassiwost prylozena, gi vzdrawuge, to tez čzini y lysty.

Item lysty stlucene, wodau skropene, ana wotok prylozene rozhani gey.

Trank stich listy pity Moč zene y zensku nemoc wosuty vst dětem proplakowanim hogi.

Kura Lypowa rozzwaykana, a hned na nowu ranu pryložena gy swaluge.

Ruože. Rosa.

Nayprwe swau podstatu a trpkost kterauž prysobe

[a] K nadpisu dopísané *Duo Tiliae genera Theophrastus, Maris et faeminae appelatione distinxit.* [b] Na okraji dopísané *Vesperi oculis indita aqua claritatem eis inducit.* [c] Na okraji inou rukou dopísané *Curat tremorem* ♡.

prostredne magi, berau od zeme a odwody.[a]

Od wetra pak sladkosty a wuone lybe nabywagy. Potom od ohne čerwenosty a horkosty. Tak techdy cerwene brunatnosty Ruože, horcegssy gest nežly načerwenala anebo tělna pry nowe a cerstwe ruožy wice gest horkosty než trpkosty pry suche ne tak. Zte pričiny tu mocz bricho obmekčowaty a purgowaty, magi od horkosty. Nebo nowa a čerstwa ruoze purguge, a sucha bricho zatwrzuge.

Čerstwa ruže purguge; sucha brjcho zatwrzuge.

Červena ruže naglepssj.

Wytlacuje se zruže mizka k mnohemu lekarstwy, vžitečna, a ta myzka lepssy gest zčerwene, nez spočerwenale aneb tělne ruože. Močy se cerstwa k obmečeni žiwota, a dáwa se tehotnim ženám a dětem y ginim když lechce a bezewssy težkosty bricho zmekčity chceme. Nasse české ruože nemagi takowe mocy yako wlaské, a kteréž wkraginách polednjch rostu, nebo vnás gest gjm studeno.

Syrop z Ruoze takto se dělá:[b] Wezmy Ruože tělne prebrane a odstopek wičisstene, čtyry libry wlož ge whrnec nowy zahrdlyty, aneb do neyake nadoby Cynowe wly naně wrucy wody žeydlykuw XV. a dobre zahrade nech tak staty den a noc. Nezeytri rano procedyss skrze tenky ssatek, a winma Ruoži powitlacyssgi. Potom tu wodu zas na ohen wlozyss, až zewre, a wezma tolikež yako prwe nowe ruože, a dotež nadoby wlože, tu wodu wrelu opet nany wlegess a nechass staty den a nocz.

[a] Na okraji inou rukou dopísané *Lechku purgacy pristrogiti kosmekčenj žiwota: Wezmy dwa loti Ružowe Sstawy, pridag knj grochu Sskorice.* [b] Slovné spojenie *Syrop z Ruoze takto se dělá* podčiarknuté.

f. 78r

A tak vcziniss dodesetykrat, aneb y wicz gestly že chcess sylnegssy syrop mity. Potom po nayposlednegssem procezeny, nechass te gichi ružowe staty tri dny aneb wicz aby se kal gegi nadne sadyl. Naposledy wezma k kazdim dwema zeydlykuom gichi te gednu libru czukru bile[h]o war a wzdy ciste openug, až se zhustne yakž nalezi ztoho Syropu dawase sgedno prigety osm lotow, swodu ssterbakowu aneb sstowikowu,[a] aneb woloweho yaziku vzitečni gest proti horkostem zimničnim, proty zapaleni yater y Ledwy, žizen hasy, otwira, rozhani stira, wihani choleru a krew zapalčiwau žlautenici zahany, Srdce y žaludku posylnuge, treseni srdečne odgima, ty wlhkosty wihanege, kterež srdczi sskodlywe su, dimi zhorkowlhkosty khlawe wstupugiczi doluow schani a stlacuge, Též moczi gest sstiawa aneb mizka Ruožowa ztiži ctir lotuow, a wetssy gest mocy posylnowaty auduow nezly syrop. Děla se také med Ružowy takto: Wezmi medu čisteho a bjleho, zwar gey dobre a openug, a procěd skrze Ssat. Potom vezmi pupencuow ružowjch vibranjch, a naklad do toho medu, a powar spolu až počne med čerwenati. Tento med posilnuge, a flegma y Melancholij rozhani atak žiwuot čistj. *Med Ružowj.*

Woda Ružowa chladj Srdce, a wnitrnjch auduw swau moci posilnuge y take

[a] Nadpísaním grafémy *-i-* opravené na *sstiowikowu*.

f. 78v

vuoni, a od omdlewanj bráni.

Nedostatkům vst a Čzjpku whrdle spomáha.

Po plakowanjm, zuby ztwrzuge.

Oči slzawe visussuge, horkost a čerwenost gich odgjma, zwlásste gestliže snj takowe Collirium vdelass: Vezmi Tucie delané, Aloe, Cukr kandu, gednoho yako druheho, zmess to spolu zwjnem a s Ružowu wodu. To Collirium do Oči pussteg, stjra a wičistuge mazdri a zrak posilnuge.

Sucha Růže v wjné zwarená ta gicha znj witlačená, vzdrawuge bolenj hlawy, vssy, Očj, dasnj, zadku a Luona ženské[h]o, častym zmačowanym. Lež Ruže potlučena prikladanjm roznjcenj osrdi též y pekelny oheň vhassuge, žaludku wlchkemu spomáha.

Prach z Ruže včinenj, naramne vžitečny gest z pruzeny dětinskemu od Moče, aby njm tá mjsta zpružena zasypal.

Chmayričko žluté zprostred Ruže wysussené, spuchnuti dásnj zasaypanjm vzdrawuge.

Hlawicki warene a pite, czerwenau a mekost Bricha zastawuge a zatwrzuge.

Palyse take ztech hlawiček woda, kteraž kgiz dotčenim nedostatkum, též y slzawim ocym welmy prospessna gest.

Dělase take y oleg zruže a slowe Ružowi oleg, a miwagi geg wzdicky, wkazdeg Apatece.

Moc ge[h]o gest ochlazowaty, stahowaty,

rozniceni wsselyiake vkladaty, horkost žaludka vhassowaty, žreni strew vkrocowaty, klisterowanim abolest zubuow proplakowanim. Gestly chcess oleg Ružowey vdělaty. Naber ffrissowatich listkow Ruzennich anechag at wru wdrewennem oley potom padesat dni necheg naslunci čistiti se wskleniczi, toto gest naylepssi oleg ružowy. Te hubi ktere rostu nassipkach, magi welyku chwalu proty kameni, kdy ge vsvssy apotom rozetre, atak w wine pige. Ale wssakze gini Lekaři to prawy žeby vžitečnegssy byl proty kameni ten čžerw ktery bywa wtech chlupatich hubach, vžiwagiho take proty hrwolům. Ano take ten czerw kdy bude naprach zetreni dobry gest proti hlistam.

Ružowi Oleg dělati.

Ssipky proti kamenj dobré.

Proti kameni gistegssie.

Proti hlistam.

Wrba. Salix.[a]

Wrbowi Lyst y Ržása, bez kussawosty sussy a stahugi než kůra gest suchssy. Protoz gy naywicz porebugy kranam a kwreduom kterež teku. Chtegi tomu ze gest studená a suchá naprwnim stupny. Proti strewny dne, rozetry lysty speprem a w wine wipi. Swodu studenu pité brani početi. Semeno wrbowe z Gitrocylowu wodu pite, krwy chrkany a čerwene nemocy spomaha. Též mocy gest y kuora naprach stlucena a pita.

Proti početj.

Proti čerwené nemoci.

Popel spalenich kuor wocte močeny častim smačenim a prikladanim,

[a] K nadpisu dopísané *hanc a saliendo Pestus dictam putat, q[uo]d ea celeritate crescat ut salire videat[ur].*

Proti Bredowicem. hreby witahuge a Mozoly, Bradawyce y kuryrity shany. Myzka zkury anebyzlystu witlačena a solegem Ružowim smyssena pusstenim do vcha bolest geho odgima. Wobkladagise take wrbowu gichu vžitecne y denni bolesty. Taž gicha lupy zhlawy styra. Wodnatost kterase zakuoru wrbowu zarozuge, mrakotu očy styra, kladu se Lysty y dowody kwiti pro vwedeny Sna, nebo welmy obwlažugi zwlasste času Letnigo a zachowawagy Čzlowěka od horkosty Slunečne. Aprotož stary rady tym lystim se obkladaly a podnim sedaly času letniho. Nektery delagi zlysty mast, kranam a kwredum tekucym. Drewo Wrbowe k kadim a k pawizam delany, pro ge[h]o lepkost a zilowatost, vžitecne gest. Lystj warene a pjte, vertreiben dein lust zur vn keuschheit.

Pro vwedenj sna.

Proti telesneg žadosti.

Dub. Cuercus

Proti Červeneg Woda zlistj duboweho palena a pita každe rano, 4. hodini pred gidlem, pol žaydliku proti červene a proti krwi chrkanj, nic vžitecnegssjho byti nemůž.Dáwa se proti kamenu proto že gey lame a wihánj.

Proti kamenj.

Ma take tagnu moc giz odpira wsseliyake gedowatosti, protoz dobra gest proty mornim zimnicem. Zaludy tez gsau moci. Moc ženu odpiragi gedowatemu vsstknuty.

Zetrene naprach, a ztizy gedne ctwrtce sgitrocilowu gichu pite, zastawugi wsselyky tok bricha a matki. Trank zzaluduow warenj dobry gest proti gedu. Zelene zialudy rozetrene prikladanim wsselyiake rozniceni vhassugi. Prikladagi se take vžitečne slanim sadlem na wredy nezhogitedlne: Muzess take prach z zialuduw smissity z Ružowim olegem, a na horke hlyzy pri pocatku prikladaty, a okolo nesstowicz rozgidawich flastrowaty, horkost zahany a žrawost zastawuge. Ssesselinky aneb čepičky wnichž zaludy nastromu se drzywagy tež gsau moci než wetssy magi trpkost: Atak wice mohu stahowaty nibrz y odražety a skrčowaty. *Proti gedu.*

Prirozeni tech sskrupinek wkterich žialud bywa.

Sussy na tretim stupni, a study na druhem

Magi zbirany byty kdiž sau dobre na Stromu wischle Prach znich včinenj wogenske masso na wredich vmoruge a zžira tez spuchnuty dasni čypku whrdle a sprayssteni aust uzdrawuge, a flusu padati naně ne dopussty. Yadro kterez se wprostredku ssesselinek tech nachazy wložene do zubuw zčerwiwele[h]o bolenj gich vkrocuge.

Item kdozby ta yadra zapalil ahned w wine aneb wocte vhassyl, a naprach roztlukl samim priloženim wsselyiaky krwotok zastawuge.

Item Matku w swem myste zdržuge a prylyssnau nemoc ženssku vzdrawuge kdizby w wode stemy ssesselinkamy warene sedely. Močiti yadra wode neb w octe atim wlasy zmačety černe vcžiniss.

Prykladanim nabricho, plinuty geho, a czerwenu vzdrawugi.

Zdubowich kulek může se sauditi o rozličnem nebezpečen[stvi]

Toto pak gesste obzwlasstne pry tech dubowich kulkach wetssych se nachazi, že kazdeho roku znich o vrode, o Moru, a o Walce, predpowidaty muozeme: Nebo kdiž se rozrazi na dwe, ty ktere celystwe gsau a od czerwůw nezwrtane, Mesice Ledna a Vnora mywagi wnitr wprostredku Mauchu aneb pawauka aneb czerwa.

Protož gestlyže ktereho Roku Maucha se nayde Walku: pakly čerw neurodu: Pakly Pawauk, Mor, wiznamenawa.

Roztluč Gales, a tjm prachom zastarale a hnogne rani zasipeg, ztrawu to zhnile masso a ranu čistj.

Czerne vlasy udelaty.

Kdo chce černe wlasi mjti, ten at weme Galesu, ktery težky a nederewy gest, a nech ho varj w drewenem olegi, potom at ten oleg procedj skrze Ssatek, nech take zatjm ten Gales na slunci vsussj, a narobice prachu zneho, nech ho wdeždoweg vode warj, a stjm se mige a bude černe wlasi mjti.

Buk. Fagus.

Lyst bukowy čerstwy kdožby rozkisowal vzdrauge zpraysteny vst a dasny. Woda děsstowa ktera se nachaczi wtech starych Budcjch, wnitr z prachniwelych, a wtech Iamkach, wsseliku prassiwinu vzdrawuge, kdož by se ni wmjwal, a nektery sau toho y na dobytku skusili. Kdo bukwu na prach spali, a ten popel slepičnym anebo brawecym sadlem zmjsse, ana bedra teple priložj, pomaha proti kameni.

Proti prassinam

Proti kamenj.

Čičerietky, Myrtillus, Idaea, Mirtus.[a]

Koren rozetreny, ado rani nasipanj, zežjra zhnile masso, a ranu hogi.

Woda Čičerietkowa zliedkem a z Galesem zmissená obraci se na belasu barwu.

Wissne. Cerasus. Tressne.[b]

Wissne sladke bricho měkčj, zwlasste kdiby čerstwe a nowe pred gidlem požjwane byli.[c] Suche zagiste zwjragi.

Prjskyrice wissnowá vwjne pitá, prsi mekčy, a kassel vzdrawuge, zrak vostri, chut kgidlu zbuzuge, a kamen droby, posskwrnenj na twari stjra.[d]

[a] Na okraji inou rukou dopísané *Fructus prodest sangvinem ex punctib[us].*
[b] K nadpisu dopísané *Cerasum. Cerasum.* [c] Na okraji inou rukou dopísané *Dicta autem est hanc arbor a Cerasunte ponti civitate, ut Athaene[us] inq[ui]t, quam Lucull[us], debellato Mithridate, primus in Italiam intulit, et a civitate illa Cerasum appellavit.* [d] Na spodnom okraji dopísané *Aqua ex floribus oculis installata vesperi pellit, albugines et nubeculas oculorum.*

f. 81v

Iadra vissnowa snedená, sskrkawki moři, moč wihaněgi a kamen wywodj, su take y kasslawym napomocz.[a]

Knezowe Múde. Frangula.

Proti nagwetssimu otoku bricha y wsseho tela, vezmi ztoho drewa kůru zelenu prostrednj, wrchnu pryčz odwrhni, var v wjne práwe dobre vopenug a wičistug bilkem vagečnym ale ať tretj čast wiwre, pi rano a večer trunk. Proti prassiwosti toto obzwlásstné lekarstwi myti chtegi: moč tu kuoru zelenu W octe a tim prassiwosti potireg, wkratkych dnech zhogi se. Item, var tu kuoru v octe a tjm vsta proplakug, Čerwiwym zubum zpomaha, gich vičisstuge a gegich bolest vkrocuge. Kdo chce zlateg barwi wlasi mjti ten ať často naklada sobe do luhu tech Iahodek zlutich.

Proty zuby boleni a červau moriti.

Yablon. Malus.

Proty klany w boku.

Koho klany wboku drži, nech wezme gedno sladke yablko, a at doneho polozy stlučeneho kadidla, anech zahrabe dopahraby abyse dobre vpeklo a

[a] Na hornom okraji dopísané *Cerasus si formicat patit[ur], siccum portulacae debebis infundere, cum aceto, media parte permistum.*

potom at prylozy naten bok kdeho kole. Kdobyse opalyl sprachem pussnim, ten at vwary sladke yablko welmy dobre, apotom at pryložy zmlekem natu spaleninu. *Proty spalelině.*

Breskew. Persica.

Prirozeni gsau studene[h]o nakonczi druheho stupne, a mokreho nakonczy prwniho stupne. Breskwe gedene, plody zle wlhkosti, žialudku sskody, asnadno se wnem porussugi, porussugice wnem y pokrm, odkawadz zimnice pochazegi. Protož pred gidlem gedene netak sskodlywe sau atak magi se gisti též y Melauny aslywy, a ne pogidle yakž nassy čehowe zly običeg magi. Breskwe nezrale a pečene, červenu nemoc zastawugi, a žiwot twrdy, kdižby zhruzkamy suchimy wareny byly.

Též činy warene wocte, bricho tim okladaty. Zubuom plicuom y prsim sskodlywe su.

K*city[a] mekčzy brycho atěžkosty. Nebo daweni a hrizeni wbrysse wody zwlasste kdižby wlchkosty gesste syrowe a nezažite byly.

Lysty a yadra Breskwowa magi wswem složeny horkost.

Wodnatost zlysty a skwetu wytlačena, apita skrkawky y husenicze z strew wyhany. Detem proty skrkawkam war pelynek a Rdesen wode a tym bricho wkupely okolo pupka obkladay.

Item wodnatost z Lysty do vcha pusstena, červi mory Oleg z yader Breskwowich witlačeny a wucho po peru pussteny cerwy mory Bolest ussy kroty, hluchotu

[a] Pre poškodenie papiera nečitateľné.

zneny y zwoneny whlawe zahany. Boleny hlawy vkrocuge, asen vwo-
Proty Opilstwj dy. Yadra potlučena a do wina wložena kamen zwodu ženu. Žreni bricha vkladagi, brany opylstwy, kdižby gich prwe ssest anebo sedm prwe nezby pil snedl. Waryse yadra wocte až se rozwary yakoby mast byla, to proty oplchawosty welmy vžitečne gest Lekarstwy.

Gummi Breskwowe warene zgitrocilem aneb zkury nohu, aneb z Ruožy, krwy chrkani a čerwenu uzdrawuge. Kasslawim dawase a dussnim smedowinu aneb s Trankem zkonske[h]o kopita a prydassly malo ssaffranu, chrapany a drapany whrdle vzdrawuge.

Warene sLekoricy sbilym Makem a požiwane prsi čisti.

Dawase proty Kamenu smizku chrenowau aneb zwinem ztiży puol lotu. Proty Lyssegi anesstowicim: Wezmi mizky zkonske[h]o sstowiku smes stimto gummi a potri myst zdraw budess.

Drienky. Cornus

Drienky proti Čzerwene velmy gsau vžitečne bud zeby ge kdo vpokrmich bud warene prigjmal.

Wodnatost zzeleneho listj, když se pražj vyprisstena, swrab a lisseg zmačowanjm častym zhanj a vzdrawuge.

Listj ykmen rany zalečuge, zwlasste na

telich hrubych sedlskych, a když gsau rany male. Mdlegssjm a rozmazanegssjm se nehodj: Nebo gsau gim prilisz silne Lekarstwy, a welmy sussy.

Sljwy. Prunus.

Gumma sliwkowa wwjne pitá kamen droby.

Wssecky slywy su studene[h]o a mokre[h]o prirozeny, a naywicekisele a trpke. Sladke prostredek wtom zachowawagi.

Predek drży Damascenowe, kterež z syry do benatek giž wisussene prynassegi: Ale knam se gich poridku dodawa. Druhe mysto ponich magi ty, kterež zuher a sedmyhradske zeme knam wozy, aznich ty drobnegssy w Wine warene, chutnegssy gsau. Sladke strewa mekczy zwlasste nowe. Kysele a trpke zatwrzugy.

Ty su neylepssy kterež sladkosty netco kyselosty a trpkosty magy, a ty netolyko Bricho zmekcugy, ale y posylnugy.

Obmekčowanym swim horko krewnost wihanegy.

Protoz vžitečne dawagy se proty zimnicem a proty ginim horko krewnim nemocem kteriž magi zatwrzeny žiwot, magi gich pred gidlem vžiwaty pry pocatku obedu.

Obmekčeny sswestek takto prystrogity muožess: Wezmy samu massitost čystu bez pecek abez kuory, skrze sytko protazenu smaž scukrem aneb sbylym medem.

f. 83v

Tamarindy rozpaust sswestkowe wode wly naty slywy potem kassyfystuly prylož, mysseg spolu, a naposledy prispy sene prachu a Ezule. To daway kwihnany horkych a prypalenich wlchkosty y wzymnicech, ato rano.

Mužess take k te Lektwary, Rhabarbarum a Scammony a Myrabolanuw prydaty. Lektwar ztech Slyw mity prostau, samim medem aneb cukrem udelanu gest potrebne koprawe, y kskrocenj prudkosty sskodlywich, a kdežby obmekčenj bricha potreby bylo.

Lysty Slywowe w Wine warene poplakowanym ust Czipek whrdle, dásne a zlazy z puchle od flusu vtwrzuge.

Pryskyrice slywowa, rany swaluge, wredowani wnitrni hogy, prsy a Trubic drsnatost zwlažuge a wisslechtuge. W wine pita kamen lomy. Soctem pomazana lyssege detynske styra auzdrawuge.

Wratič. Tanacetum

Proti Čarowané milosti.

Včinkem zlym byloliby komu, aneb nektere Dewce aneb žene vdelano, žeby horliwu milosti nepokog wznikl, umj se wratičem, zbudess toho.

Kwet vratičowy vmede, v wjne anebo w mliece prihimanj wiháni hljsti ven.

Toto zelj gestli se wari wrjtkem pjwe anebo wocte, a morniho nakažen, kdo se ho napige dobry trunek, ten se nech neobawa nakažen.[a]

[a] Na okraji dopísané *Haec dicit e[ss]e Verissima Iohannes Crato.*

Wratič vareni kdy se požjwa a take na opuchlinu pridáwa, odhani bolest. *Proty puchlině.*

Ano take y kamen zaháni. Item, Tlučeni a zdrewenjm Olegem zmjssenj atak na opuchel priloženj, bolest zahánj.

Gemalo. Viscum.[a]

Mely maswe složeny zčastek powetrnich a wodnatich, zemnatich naymene prisobe ma.

Prach zkuri Duboweho mely s zemnim winem smysety a wypity, rano načtitrobu a wecer, klani wsselyke vklada. Item zapuzuge wssedny druhu ytrety zimnicy, zlautenicy behawku traweny wsselyiake zawrat, suchotini, hrizeni wziwote. Proty paduczi nemocy mnozy dawagy Dubowe y hrusskowe Mely nosity na hrdle y take do tela vžiwaty, awelyce ge wichwalugi. Proty zrazene krwy wžiwote od urazu, war dubowe mely w wine, potom wezmy twrde wayce warene, awinma sne[h]o zlutek rozetri geg wtom wine, a teple wipi nalačzni žiwot. *Proti zimnici.* *Proti welkeg nemoci.*

Item kdo ma čerwy brisse neb wzaludku, požiwag toho prachu z Mely wewssech krmych a wpity ay hned pomynau. *Proti Čerwům.*

Chtegi tomu take že hrusskowe Mely ksnadnemu počety a porodu pomaha.

Item ktera žena sucy tehotna toho Mely požiwa to dite zachowawa od Božce.

Item mely hlohowe a yablonowe proty zblažneny w wine dawagi, a dokolebky kladu aby duchowe zly aprystrachy gich nemamyly a strasslywa wideni zahanelo. Sedlacy owcem

[a] K nadpisu dopísané *Ethnici Vocabant Viscum: Omnia sanantem.*

dawagy gedlowe Mely aby nepotratyly plodu ktemuž y že nam dobre g[es]t, aby toho prachu wdubowe wode požiwaly. Prawy marsstalery kdož gede cestu nakony a ma pry sobe mely dubowe, že tomu se geho kůn neochwaty.

Proty Ohwaceny kony.

Nektery powidagi že Gemalo kdy se klade dobitku do krme že tucnegssie bude.

O dubowem Gemale.

Take dubowe Gemalo, rozetrene na prach, a vwode Iečmeneg pjte, proti klanj dobre g[es]t.

Nektery dubowe gemalo dawagi do stribra za prawowati, a mladym djtkam zginjmi goralmi nahrdle nositi, ano take y sami nosj ge wprstenjch zaprawené, proto že wsselike zle, ktere skrze Čarodegjstwj pochází, zahanj.

Dubowé Gemalo pri sobe nosity priliž hasnuje.

Gehlice. Anonis.[a]

*[b] koren Gehlice wyborny gest proti kamenu w Ledwi: Nebo gey rozdrobuge a wen wypuzuge, y techdaž když odneho moč se zastawj, což gest giž mnostwjkrat odmnohych skusseno, kteryž priyawsse tento prach z korene wwjne ponekolikrat, vzdrawenj gsau.[c]

[a] K nadpisu dopísané *Resta bovis. Sive Ononis.* [b] Neskôr na okraji dopísaný text určený na začiatok odseku: *Koren zahrywa a sussy zwlasste kuora geho. Nebo ten kosstial geho prostredny žadne[h]o vžjtku wlekarstwy neprinassy. Protož.* [c] Na konci textu dopísané *Paly se take woda skorene proty kameny.*

DE CHELIDONIO

At Chelidonius est lapis hic quem gignit hirundo,
Ventre gerens praetium quo digna sit ipsa necari.
Nec de fulgentum numero lapis iste putetur,
Paruus ex Informis, sed nulli uiribus imar,
Quosdam praeclaros lapides praeit utilitate.
Hujus sunt geminae species, geminiq[ue] colores,
Nam niger et rufus caso de uentre trahuntur.
Caedit gestato lunatica passio rufo.
Curat et insanos, ex languores diuturnos,
Facundos facit et gratos, multisq[ue] placentes.
Ex [pri]mo factodecet hunc inuoluere panno,
Et sic in Chela clausum portare sinistra.
At niger in panno pacto gestatus eodem,
Ad finem dignum suscepta negocia ducit
Obsistitq[ue] nimis, ex regum mitigat iras.
Et dilutus aqua languentia lumina sanat,
In croceo panno lim subtegmine texto
Iste lapis positus febres extinguere fertur,
Et simul humores compescere quosq[ue] nociuos.

Chelidomus ab hirundine Nomen habet quae Χελιδιόν
Graecis appelatur. Plinius lib[ro] II. cap[ite] 37. de ipso sic ait: Inuentre hirundinum pulli, lapilli candido

f. 85v

aut rubenti colore, qui Chelidonÿ appellntur,[a] magicis narrati artibus, preperiuntur. Facit itaque Chelidoniu[m] candidum aut rubentem, quum alÿ rufum aut nigrum esse describant. Credo tamen pro narrati, legendum esse sacrati, ut uidelicet magicis artibus sacratos esse accipiamus. At uero idem Plinius lib[ro] 37. hirundinem colorem, Album nimirum ex nigrum, Chelidonÿs tribuit, Chelidony inquit, duorum sunt generum, hirundinum colore, et alia parte purpuraeae, nigris inter pellantib[us] maculis. Sed de hac uarietate minus mirandum, quam q[uo]d eodem lib[ro] cap[ite] 11 ubi de gemmis ab animalibus appelatis agit. Taos pauoni est similis inquit, item aspidi, quam uocari Chelidoniam inuenio. Quum enim in superiorib[us] locis chelidoniam gemma[m] ab hirundine appelatam, ex hirundinum uentre reperiri solet, hic ab aspide eam appelatam esse dicit. Et sane aspides quodam sui genere chelidonias appelari, Gallenus in libro de Theriaca ad pisonem testatur, itemque Aetius Sermonis 33. cap[itis] 20. Sunt autem tres aspidum species iuxta eosdem autores. D[e][b] tres chelidoniae circa fuuiorum repas, ex praesertim Nili, latibula habentes, ex [Plyades][c] ab insputando ueneno appelatae. Porro ex pullis Hirundinum extrahi hi lapides debent, uelut quidam tradunt, dum

[a] Správne *appelentur.* [b] Pre poškodenie papiera nečitateľné, pravdepodobne *D[e].* [c] Pre autokorekciu nečitateľné.

Ad hunc[a] in nido haerent, atq[ue] ita ut neq[ue] terram tangant, neq[ue] parentes ad sint, dum de nidis extrahuntur, atq[ue] ad faciendum esse Mense augusto, quo perfectiores existunt. At uero Lunaticos dixit comitiali morbo affectos, qui fere interlunio corripere solet, et his etiam peculiaris esse qui interlunio nati sunt.

DE CORALLO.

Corallus lapis est dum uiuit in aequore uimen. Retibus euulsus, uel casus acumine ferri. Aere confacto fit durior, et lapidescit. Quiq[ue] color uiridis fuerat modo, puniceus fit. Hic uelut arbusti ramusculus esse uidetur, circa semipedem uix longior inueniendus. Ex quo finguntur gestamina commoda multis, quippe salutaris gestantibus esse probatur. Ipsius est, ut ait Zoroastres, mira potestas, et sicut scribit Metrodorus quam optimus autor Fulmina, Typhonas, tempestatesq[ue] repellit, arate, uel tecto, uel agro quocunq[ue] feratur. Ast in uinetis aspersus ex inter oliuas, aut a ruricolis cum Semine iactus in agros, grandinio auertit calamis contraria tela,

[a] Opravené na *ad huc*.

f. 86v

multiplicans fructus ut fertilitate redundent.Vmbras demonicas ex thessala monstra repellit. Introitus faciles praestat, finesq[ue] secundos.

Corallium inquit Diosco[rides], quod aliqui λιθόδενδρον, id est lapidarborem, appellauerunt, videtur quidem planta Marina esse. Quum uero ex alto extracta fuerit, et extra mare posita, consolidari, ex velut ferrum aqua tinctum, ab externo circumfuso aëre congelari. Idem etiam alÿ sentiunt, ex praesertim Plinius, apud quem quia locus de corallis corruptiss[a] est, cum integrum ad scribam ex fide uetustissimi manu scripti exemplaris, cuius copiam mihi insignis medicus Philipp[us] Pucheymerus reuerendiss[imi] ac Illustriss[imi] principis Alberti cardinalis ac Archiepiscopis Maguntini ac Maduber gen[erosus] physicus fecit. Quantum apud nos Indicis Margaritis pretium est, de quibus suo loco satis diximus, tantum apud Indos Curalio.[b] Namq[ue] ista persuasione gentium constat. Gignitur quidem in rubro mari, sed nigrius. Item in persico uocatur Iace laudatis o[mn]i[u]m in Gallice sinu circa Achadas insulas, ex in siculo circa Acolias ex Drepanum. Nascitur ex

[a] Správne *corruptus*. [b] Správne *Corallo*. Ekvivalent *Curalio* autor používa aj na ďalších miestach.

f. 87r

apud Grauiscas ex ante Neapolim Campaniae, maximeq[ue] rubens sed molle, ex ideo uilissimum. Forma est ei fruticis, color uiridis. Vaccae eius candidae sub aqua et molles, exempte confestim durantur et rubescunt, qua satiua specie atq[ue] magnitudine. Aiunt tactu protinus lapidescere si uiuat, Itaq[ue] ocupari euelliq[ue] retibus, aut acriferramento praecidi. Qua de causa curalium uocitatum interpretat[ur]. Hac Plinius ex quaedam alia, in his autem primum Orchadas pro staechadas in uulgatis exemplaribus habetur falso. Nam in mari ligustico circa Staechadas Massiliensium insulas coralium nascitur, uelut etiam Solinus testatur. Ligusticum mare inquit frutices procreat, qui quantisper fuerint in aquarium profundis fluxibus, tactu sunt prope carnulento etc. Deinde pro Acolias, falso habetur Heliam. Postea Erithris uox falso quopiam supposita est, ante forma est ei, etc. Mox quasi pro qua falso legitur, uel ut palam ex in confenoso est. Caeterum quod dixit Plinius, qua de causa Curalium uocitatum interpretantur, ego referendum puto ad hoc quod dixit,

accrifer[r]amento praecidi, ita ut Curalium dictum sit, quasi ηουρά αλωγόμ, id est tonsura et praefectione captum. Vires perre Medicae a Dioscoride itemq[ue] Plinio de corallio proditae, ab horum uersuum autore praeteritae sunt.

DE LYNCURIO[a]

Vertitur in lapidem q[uo]d stillat ab inguine lÿncis. Lycurium uocitat, et calculus est pretiosus. Nam credunt ipsas hoc praesentiscere lyncos. Qua mox egestum certant operire liquorem, dum superaccumulant congeste pondus harenae. Scilicet inuida, ne nostros caedat in usus. Electro similem Theophrastus habere colorem hunc ait, ex simili paleas adducere pacto. Affirmant ipsum stomachi placare dolorem, ictericis etiam priscum reparare rigorem, et perturbari compescere rheumata uentris.

De Lycurio uaria est autorum sententia, Aetius Serm[one] 2. cap[ite] 34 Electrum inquit, siue succinum, aut: Lyncurium, potum dÿsenterias sanat,

[a] Na okraji dopísané *Agstan:*.

ex stomachicis prodest, sed et Chryselectrum potum cum mastiche dolores stomachi sanat. Eandem itaq[ue] rem Electrum ex succinum ac lÿncurium putat, quod facit etiam sermo II. cap[ite] 1. ubi ait: Lÿncurÿ quod succinum itemq[ue] Electrum appela[n]t. Idem sentit Dioscor[us] lib[ro] 2. sic tradens: Vrina aute[m] Lÿncis, quae sane Lÿncurium uocatur, simul ut erecta est lapidescere creditur falso, ex ob id inanem historiam habet. Est enim Electrum ab aliquibus pennigerum appellatum, quod potum ex aqua, stomacho ex fluide aluo prodest. Sed Plinius de eodem sic prodit. De Lÿncurio proxime deici cogit auterum pertinacia. Quippe etiam si non Electrum id esset, Lyncurium tamen gemmam esse contendunt. Fieri autem ex urina quidem Lyncis, sed egesta terra protinus bestia operiente eam, quoniam inuideat hominum usui. Esse autem qualem in ugneis succinis colorem scalpiq[ue]. Nec folia tantum aut stramenta ad se rapere, sed aëris etiam ac ferri laminas quod Dio[scori]des

quidem ex Theophrastus[a] credidit. Ego falsu[m] id totum arbitror, nec uisam in aeuo nostro gemmam ullam ea appellatione, ex quod de medicina simul proditur, calculos uesicae ea pota elidi, et morbo regio ocurri si ex uino bibatur, aut si potetur.

DE CERAVNIO

Ventorum rabie quum turbidus aestuat aër, quum tonat horrendum, quum fulgurat igneus Cathor. Nubibus elisus caelo cadit ille lapillus. Cujus apud Graecos extat de fulmine nomen. Illis quippe locis quos constat fulmine tactos, iste lapis tantum reperiri posse putatur, vnde cerauinus est graeco sermone uocatus. Nam quod nos fulmen, graeci dixere ceraunon. Qui caste gerit hunc a fulmine non ferietur, nec domus aut uillae, quibus affuerit lapis ille. Sed neq[ue] nauigio per flumen uel mare uectus turbine mergetur, nec fulmine percutietur. Ad causas etiam uintendaq[ue][b] praelia prodest. Et dulces somnos, ex somnia laeta ministrans huic binae species dantur, totidemq[ue] colores

[a] Správne *ex Theophrasto.* [b] Opravené na *uincendaq[ue].*

Crystallo similem carmania mittere fertur, caeruleo tamen infectum rutiloq[ue] colore. Mittit ex Hispanus regione manens Lusitana, flammas spargentem, similemq[ue] colore pÿroso.

De Ceraunio lapide, siue Ceraunia gemma Plinius sic: Est inter candidas aequae ceraunia uocatur, fulgore[m] siderum rapiens ipsa crystallina splendoris caerulei, in Carmania nescens, exet. Et paulo post. Sotacus ex alia duo genera fecit cerauniae, nigras rubentesq[ue] ac similes esse eas securibus, per illas quae nigrae sunt ex rotundae, urbes expugnari et classes, easq[ue] betulos uocari: quae uero longae sunt ceraunias. Facíunt et aliam raram admodum ex Parthorum Magis quaesitam, quoniam non alibi inueniatur, quam in loco fulmine icto, haec Plinius, apud quem uide mihi num sit botulos probetulos legendum,a similitudine ad farti genus quod botulu[m] uocant. Duplex itaq[ue] genus ceraunij est, alterum in terra nascens, alterum ex coelo delabens.

DE CHRYSTALLO.

Chrystallus glacies multos durata per annos, vt placuit doctis qui sic scripsere quibusdam. Germinis antigui frigus tenet atq[ue] colorem. Pars negat, et multis perhibent in partibus orbis

crystallum nasci, quas nec vis frigoris ulla, nec glacialis hyems unguam violasse probat[ur]. Sed certum cunctis stat nec dubitabile cuiquam, quod lapis hic soli subjectus concipit ignem. Admotosq[ue] sibi solet hic accendere fungos. Hunc etiam quidam tritum cum melle propmant matribus infantes quibus assignantur alendi. Quo potu credunt replerier ubera lacte. Crystalli vox Graecis glaciem significat. Est enim humor gelu vehementiore concretus. Sic Plinius quum tradidisset murrham humorem sub terra calore densari, contraria huic causa inquit, Crystallum facit, gelu vehementiore concretum. Nec alibi certe reperit[ur], quam maxime hybernae nives rigent, glaciemq[ue] esse certum est, unde et nomen Graeci dedere. Oriens et hans mittit, sed indicae nulla praefertur. Nascitur et in Asia, vilissima circa Alabandam et Orhtosiam, finitimisq[ue] montibus, Item in Cypro. Sed laudata in Europe alpium jugis, alij vero contra sentiunt, argumento quod etia[m] in meridionalibus partibus Crijstallus reperiat[ur], ubi nec nix nec gelu existat. Hodie frequentissimus est hic lapis, ut etiam pocula et vitri genera ex ipso fiant.

DE GALACTITE

Sicq[ue] Galactitem cineri similem facere aiunt,

cum mulsa tritum lac multiplicare viventi, si tamen ante cibos fuerit post balnea sumptus. Aut ouis exgrauidaelana traducere filum pertuso lapidi decet, ex circundare collo. Sic se portantis faecundet ut ubera lacte. Dat facilem partum simili ratione ligatus, faemur ad illius quae parturiendo laborat. At si mundato circum spargatur ouili, cum sale mixtus aquae solis redentis in ortu, lacte replentur oues, scabiesq[ue] maligna fugatur. Praeterea ueteres tantis hunc laudibus ornant, vt bona cuncta putent solum praestare gerenti quae simul a reliquis iuncta uirtute darentur. Sed turbat mentem si clausus in ore liquescat. Hunc mittit Nilus producit ex hunc Achelous. Lactis dat succum tritus lactisq[ue] saporem.

Galactites inquit Dioscorides, appellatus est ab eo quod lacteum succum remittat, alias tamen cinereum colorem habet, dulcis sapore. Conducit ad oculorum fluxiones ex ulcera illitus. Oportet autem ipsum aqua tritum reponere in pixide plumbea, propter glutinositate[m]. Haec Diosco[rides] verum Galactitem cum galaxia confudit,

quum Galaxia sit morochthus ex leucographis a Dioscoride dicta, non autem Galactites, de quo seorsum agit. Idem tamen Plinius ait. Sunt qui Smaragdum albis uenis circunligatum galactitem uocent.

DE ARANEAE TELA.

Tela adstringentes sunt quam dat aranea uires, quare depellit febres admixta quibusdam vngentis foueas si tempora febricitantis sanguinis appositu solet ex retinere fluorem et fieri prohibet saniem quae concaua non sunt vulneribus, seruans ea ne tumor irruat illis. Auris cum roseo copescit cocta dolorem, candida quae magis est, magis est uirtute probanda vt sunt quas agitat uentus post tempora messis. Quartanas iunctas corio suspensaq[ue] collo pellere confirmant propriomedicamine docti.

Non tellam araneae, sed ipsum animal araneam splenio inductam et in linteolum infartam, atq[ue] fronti aut temporibus appositam, tertianas febrium circuitiones sanare Diosco[rides] tradit. Hic autem ad hanc rem telam ipsius quibusdam unguentis ammixtam utilem esse dicit. Videt[ur] autem per splenium ungentum accepisse, quum sint splenia linteola, quibus hodie uulgo emplastra, citrinum ac grijseu ex alia induci solent, Schweden nostris appellata. Quae autem

Quae autem sequuntur de sanguine sistendo, ex quod uulnera in superficie consistentia conseruet absq[ue] inflammatio[n]e. Diosco[rides] etiam de tela dixit. Verum quae postea sequuntur Diosco[rides] non sed tela, se de ipso araneo candido prodidit.

DE COCHLEIS

Non admirandae cochlearum sunt medicinae, quum medicinalis subeant uim stereora iuris, harum terrenae quaedam quaedamq[ue] marinae, non uirtute pares, quia terrenae meliores. Ast utrisq[ue] tamen uis est eadem, licet impar. Eustomachas dicunt terrenas, quod mouet aluum puluis obustarum feruoribus ignis earum. Esse coercentis uirtutis tam perhibetur. Et constrictiuae, quibus ut cruor exit ab ore per sputum, iuuat assumpus, reprimit quoq[ue] fluxum.

Pauca[a] ex multis quae Diosco[rides] de cochleis habet transscripta sunt. Et tamen postremi tres uersus neq[ue] apud Diosco[ridem] habentur.

DE CORNU CERUI

Cerui strictiuae cornu uirtutis habetur. Omni profluvio quare astringendo medetur sed prius exuri sic ignibus illud oportet. Partes ad minimas cornu frangendo redactu[m]. In cacabe poni debet crudo atq[ue] recenti

[a] Nadpísané *haec*.

Argilla intectoq[ue] et mox fornace incluso.Ardeat ut candens fiat niueiq[ue] coloris. Quod simul est iustum ueluti quoq[ue] cadmia lotum, vtile subscriptis potu ex medicamine notum est. Caliacis haemoptoicisq[ue] dysentericisq[ue], ictericis, fluxum pariter tenet ex muliebrem. His ad purgandum cochlear detur geminatum, vesicaeq[ue] actor fugit ammixto tragacantho. Collÿrÿs etiam miscetur puluere facto, reumataq[ue] sistunt, ulcusq[ue]iuuant osuloru[m]. Sadentifricÿs mixtum sit, plus operantus. Quis cinio exusti ualeant dixi medicari, restat aqua coctum quantum possit referendu[m]. Quis quis habet dentes morbo graviore dolentes, sectum cum *Dolor dentium.* lima cornu crudum coquat unda vas sit humo factum quo ferueat, nide retractum. Mox assumatur, os ut tepico foueatur. Hoc medicamentum donec sit in ore retentum, sananq[ue] adstringens dentes, fugit hinc dolor migens. Sic ex enim fugiet, quo sanus perpete fiet. Haec limatura at fuerit si dedita cruda cum vino vel aqua, lumbricos enecat ipsa serpentesq[ue] suo quit adusta expellere sino.

Quae hic de cornu cerui traduntur, onia sunt apud Dioscoridem itemq[ue] Plinium diuersis locis, praeterquam id quod postremis tribus uersibus habetur, de

limatura ejus cruda, hoc est ramentis limadetricis. Ex aqua uel uino contra lumbricos dandis. Sed hodie uulgo nihil hoc medicamine apud mulierculas magis celebre est; quae id ipsum ramentum ex lacte, aut etiam aqua mulsa pueris contra lumbricos propinare solent. Sed ex medicamentum ad dolores dentium sedandos, longe breuius et melius etiam Dioscor[ides] tradidit his uerbis feruefactum inquit in aceto, excollutum, dentium molarium dolores mitigat. De caeteris constat.

DE SULPHURE VIVO

Sulphur splendentis uiuum niueis coloris asseritur multam multis dare posse medelam. Virtus est ejus ut dicunt extenuatrix, et diaphoretica, ac simul attractoria calda, empÿcis atq[ue] asthmaticis tussiq[ue] medetur puluis et ictericis cum mensura cochlearis, et fluxum sanat nares cerebrumq[ue] prementem. Molli si sumptum sit in ovo sed dat abortum siffutum fieri, suredis atq[ue] esse medela taliter asseritur, lethargus sic quoq[ue] cedit. Lepras et zernas curat mixtaq[ue] resina Scorpio quos ictus fecit, maris atq[ue] dracones. Hoc quoq[ue] prurigo sed cum intro prohibetur. Et sparso restat fluxus sudoris abundans. Reddit auqae sanam mixtum nitroq[ue]podagram.

Vnges conjuncto leprosos suplhur aceto, et terebinthina pariter corrodere fertur cum vino sumptus obstat potata uenenis. Trita simul nitrum, pariter mel, sulphur acetu[m], cum succo lanis inducta calentia, lumbis praestant auxilium forte medicamine diuum. Nec minus hoc solum prodest adipi sociatum.

DE ALVMINE

Diuersae species dicuntur aluminis esse, quartus eis gradus est, uirtus quoq[ue] sicca calesq[ue], styptica, mundificans, obscuris uisibus apta. Palberas tenuat, carnisq[ue] superflua redit illarum, uel quum fuerit caro mortua circa. Vlcera desiccat mala, restringit quoq[ue] farsam

Ad mixtum gallae, uiniq[ue] feci simul acri. Dentibus infirmis gingiuarumq[ue] tumori

Prodest cum melle uinum si iungit[ur] acre. Restringit fluxum manantis ab ore cruoris.

Pustula uel scabes illo fit sana fricata lotaue de lympha, cum qva fuerit resolutum.

f. 93r

Komu Diasná hnigu

Wezmy Orech musskatowy a potlucž ho, ktomu spaleniho lietku pridág, a to oboge spolu zmedem smisseg a včin mast, a tau sobě pamazug diasna. y nebudau hniti.[a]

Wezmy gelenu haubu a tu war wruosole czo riby, a potom wezma, gecz gj posipanu skorenjm[b] a z solj.

[a] Pod textom ilustrácia chrupu. [b] Nadpísané *peprem dluhym.*

f. 93r – f. 93v[a]

[a] Nečitateľný latinský text.

Bukwice. Betonica.

Gest prirozenj horkeho a sucheho na druhem stupni.

Prach Bukwični w Wine pity, vkussenj od hadow agine wsselike gedowatosty vzdrawuge. *Proti vkussenj hada.*

Kdozby Bukwicy napred prigal, tomu Ged, by gey potom priyal, sskodity nebude. *Proti gedu.* Item prach ztiży ctwrtce s Trankem Bukwicowim prigaty, zblaznenim a rozumu zbitim, spomaha. *Proti blaznenj.* Bukwice s Oximellem priyata zažiwanj dobre cžini. Timž spuosobem dawase proty kyselemu ruhani, proty krwy chrkany, prygima se w wine. *Proti krwi chrkanj.* Proty wodnotedlnosty vžiwa se gi pul lotu smedowau brečku gestly žeby pritom zimnicy mely: pakly nicz, techdy zmedem picim. *Proti wodnotedlnosti.*

Item, Bukwice yakkoly priyata, zlutenicy vzdrawuge.

Item Lektwar zni vdelaty dobra gest proty zwredowany plic. *Bricho mekči.* Item Bukwice ztiži gednoho lotu žaydlykem brečky, medowe priyata bricho mekcy. Item bukwiczy a Salwegi warity a pity, to zwlasstny swau mocy hlawy boleny vklada studenosty possle. Item toho hlawu wičisstuge, war Bukwiczy, Angelicku kmen horčičzia pepr wocte ato teple wustech rano drž a zas wen wyplywag. Totež take vžitečne gest proty paduczi nemoczy, zwlasste pro počyssteny. Item wariti Bukwiczy a Brotan w wode apity, ged od srdce odhany. Totež y dobitku dawaty pity, zachowawage od wsteklosty. *Aby howado nezbesnelo.*

Kdoby vpadenym zwysoka sobe vsskodyl a obrazil se anebo netco naneho vpadlo a stlačilo ho war Bukwičzi čakanku, Ržebriček. Gitrocel w piwe, a py, prospessne g[es]t.

Item Bukwice pita, žreny strewny vklada, žwlasst kdy nenj od syrowich wlchkosty.

Proti zimnici každoden[n]e. Item Bukwice ztiži puol lotu, pridada kni ctwrtcy Gitrocele, w Medowe brecce pita, každodenni zimnicy wihany, a mase prigimaty techdaž, kdiž na tě prichazety ma.[a] Tež čini y wtretidenny zimnicy kdižby gy spolege prigimal. Timž spuosobem ztiži tri stwrtcy w wode teple priyata, cztwrtodenny vzdrawuge. Item Bukwice ztiži puol lotu w Medowine pita brzky porod čziny aboleny maternika nastuženy vklada.

Proti půrodu.

Item Bukwice ztiži tri ctwrtcy skozim mlekem po try dny priyata chlypeni krwe zust zastawuge.

W Wine pita timž spuosobem zwisoka vpadlym a protrhli spomaha. *Proti opilstwj.* Kdožby gy prwe prigimal brany opilstwy. Item Bukwicy zelenau stlaucy a naranu hlawny priložity welmy richle hogi gy. Nemassly zelenu wezmy suchu a namoče gy prilož, atim winem ranu wymyway. To take kosty zlamane a zdrizhane mocy swau wytahuge. Protož wssickny Ranny lekary kladu gy do masty, a do flaystrůw gichž na rany hlawny, a proty raneny plen mozkowich, totiž hospodare anaywicz twrde matere, a tento flastr zbukowice na ranj hlawny y take naproraženy Leby, gest prediwne mocy a takto se stogy: Wezmy zenske[h]o mleka Terebintiny gedlowe Smuoly Borowe byle a tučne každe[h]o dwanact lotuw, rozpust wsseckno spolu vohne potom segmy dolu, apridag Prachu zlysty Bukwičoweho tez dwanact lotuow a spolu čyste smes astěl.

Rany zli a něčysti hogi.

N[ota] B[ene] Emplastrum confici

Potom w winma wen nadelay kuskow yako wlasky orech

[a] Na hornom okraji dopísané *Tempus colligendi et distillandi Betonica[m] cum tota substadia est circa finem Maij.*

aneb netco wetssich, azacely tyden moč ge wmlece zenskem, akazdy den trykrat neb cžtirikrat nadlany čyste stlacž a nahnet, askoway do pussky drewenne k potrebe. Kdiž pak tohoto flastru budess chtity vžiwaty, nayprw naley netco malo do rany Terebnitiny, a potom tim to flastrem ranu wypln, a nato nawsseckno gesste tiž flastr roztahna nassatek, prylož na wssecku ranu g[es]t obzwlasstny lekarstwy, a casto odemne skussene.

Proti zraku mdlemu.

Item koreny Bukwicowe z Ambrozku w wode warity a tim očy obkladaty a promiwaty boleni očy vklada. Tež mocy sau Lysty stlučene a na čelo y nažidowiny priložene, očy čysty y hlavu lechčy. Myzka z Lysty witlačena sružowim olegem smyssena a Wocy tepla wpusstena boleny gich vklada.

Proti bolesti zubůw.

Bukwicy w Wine zoctem waryty a usta proplakowaty boleny zubuow oblechčuge.

Koho wstekli pes ukusse.

Bukwice wsselykemu vkusseny gedowatemu, na ranu wložena spomaha: Tež y namysto vkusseny psa wstekleho, čysty to mysto od gedu.

Saummu bezčyslne gest mocy Bukwice od kawadz ypay slowy v wlachum wzesslo kdiž nekoho chwalyty chtegy techdy rikagi, wice mass ctnostj achwal nežly bukwice. Protož neny diw že onen Antonius Musa celau knižku omoceh Bukwice zepsal.

Ta pak bukwice kteraž slowe byla gest Herba Paralysis, to gest Sslakowny bylyna, ony budese zwlasste dale wypisowaty.

f. 95v

Hadj koreň. Bistorta.

Neyprw se dáwa v wjne proti vkussenj od haduow.

Dopjra take Mornym Zymnicem yak koli prigaty.

Neyprospessnegssj pak z driakem aneb S Mithridatem w wjne teplem, aby se ponem wssatech dobre wypotil : nebo potom wssecken ged vižene.

Prach skořene vyborny gest proti krwy chrkani, aby gey s Ružowau Lektwari prigimal, atež dobry gest proty wssleiyaké Uplawicy, skdulowau Mizkau pity. Wssecky toky krwe budto Strewny, ženské, Ranne znosu a giné zbjlkem vagečnjm a z gumi arabicum smjssenj, zastawuge, aby tjm mista naležjta obkladal. Koren wocte skoriandrem waryti tim horkím Topenici polyty, anažaludek pryložity dawenj zhorkosty a zmdloby žaludka zastawuge.

Item hady koren w Wine čžerwenem sbenediktem warenj traweni zstudenosty possle vklada. Muož tim take Topenicy polity anažaludek pryložity.

Item hadi koren swalnikem wetssym aneb žčernohlawkem warity apity, pridada ktomu puol lotu prachu zhadiho korene dobry gest zwisoka vpadlym aneb yakkoly zbitym nebo krew sedlau rozpaussty a wnitrny zlamani a roztrhani vzdrawuge.

Item hady koren dobry gest ženam pro zachowawani plodu abi každy den prachu

geho wmekem waycy prigimal tež take timto prachem soctem aneb zčerwenim winem sebe potyraly.

Wssecky toky ženske sAksstianem priyaty vzdrawuge.

Item hadi koren suchosty swau Rani swaluge, krew zastawuge, hnilosty wisussuge, wreduom se rozgidaty brany.

Item Prach, hadiho korene skamencem a speltramem smisity a dossterbin ich zubuow naklasty netolyko bolest vklada ale y toku knim padaty brany.

Kardus. Benedictus

Má weliku chwálu proti mnohym nemocem, a chtegi tomu nektery, že tato bilina pred leti nayprwe z Iudy Cysarowy Fridrichowy, zaweliki dar poslana bila. Nebo (pri) pita aneb wgidle požiwana zachowawa od welike a težke bolesty hlawy, kdiž se zda yakoby hrebi do hlawy ado oči byl. Item dobra gest proty zawratu dawa dobru pamet apotraceny sluch nawracuge. Lysty naprach stlučene aneb w Wine pite wodnokrewnost azle wlchkosty strawuge awen wiwody, zwlasste kdyby znich piluly nadelal.

Item prach smedem aneb zmlekem ženskym smysseny apriyaty Skrkawky mory.

Item čysty krew, azwredowane plice magtcim spomaha. Lysty w Wine pite žreny wžiwote vkrocuge pot wiwody Kamen lomy a Čzmayru priwody.

Prach priyaty coby do sskorypky, Wlaske[h]o worechu wgity mohlo

zachowawa od morniho nakaženy, age zahani kdiž toliko XXIIII hodin progiti nedass: Tež mocy su lysty w wine warene apite. Odpira take tato bylina yakž koli priyata wssem geduom atraweny.

Dokohozby had wlezl py wodu kardowau awigdet wen stolycemy, o tom nektery prawy že gest nagednom skusseno.

Proty tresawim zimnicem muozess takto vczynity: Wezmy Myzky zteto bylmy cžtwrt žedliku Cukru dwaloty smes spolu, adag wypity dwe hodine prwe než te zimnice napadne.

Proty hlize a priskyry: Wezmy mizky teto zdobry trunk driaku puol lotu, Ambri deset zrn day wypity hned yakt se wiwrze, awipot se tri aneb ctiri hodini.

Nektery ktomu prydawagy Mirrohi ctwrtcy agest dobre.

Item taž Myzka neb woda palena spiwonkowim korenem, božec detinsky zahany.

Woda skardu benediktu do očy wpusstena cerwennost aswrab gich odgima též činy mizka Lysty prylozene spaleninu a pryskyre hogi. Item wsseliyake gedowate vsstknuty vzdrawuge. Proty Raku a gynim zlim a rozgidawim Wredum nicz neny nad tento kard vžitecnegssiho, aby prachem zneho zasaypal a wodu geho promywal: Atak gedna žena kterež gi Rak prsy až do zeber byl wigedl timto lekarstwim gest zhogena.

Weronica. Veronica[a]

Tantum gloriae haerbae Veronicae tradidere quidam, ut dom[us] in qua sata sit, tuta existimetur a piaculys omnibus.

[a] K nadpisu inou rukou dopísané *Pretarsznik.*

Kwitne pak in Iunio, a má se take toho Mesice kopati. Delase take prach stegto Weroniki kteri dawagi howadum odkassle myssegice soly.

Suc pak dwe weroniky, gedna wetssy druga menssy: Než prwneyssy gest neylepssy. Dobra gest proty Mornim zimnicem aby zni puol lotu ztiži Driakem požiwal a potom se wypotyl. Dawase take proty kassly anedostatkum prsy: Nebo y zwredowane plice, atalowite wimitani vzdrawuge. Otwira zacpani yater a sleziny.

Item dawase proty zawratu. Čysty krew akleyowate sslemy rozraží, a hrube ztenčuge, zaludek posylnuge. Maternik, ledwy a mechyr wičystuge. Zlutenicy vzdrawuge.

Item krwawe rany azastarale wredy prachem zweroniky zasaypaty, aneb wodnatosty gegi wimiwaty hogi ge.

Režowa huba. Agaricum.

Wlastni geho mocz gest, mozk, nerwy, awssecky wnitrnich smysluw nastroge, plice aprsy od lepkich azhnilich wlhkosty styraty, žaludku, yater, slezini, ledwy a matku wičysstuwaty. Dawase daychawičnym, zwelykym prospechem ykteriž krwi chrkagy.

Item kteriž kiselinau ryhagi, awžaludku težkost cyty.

Vzitečni gest proty wssem bolestem klaubnim.

A pro takowe geho moczy, neni dyw ze geg Demokritus domacym a čzelednim lekarstwym nazwal. Nebo kewssem temer wnitrnim nedostatkum naramne gest prospessny:

Yako proty zastaralemu boleny hlawy mozku zawratu, sslakupaducy

nemocy, zblazneny pomynuty smysla, aproty ginim neduhuom kteriž od rozniceny mozku pochazegy. Item zenam take welmy půžitecny gest, zwlasste když prysobe težkost čyty prozastawu prirozeneho toku, Ayake řikagy kdiž gim matka k srdcy prystupuge smedowinu pryiaty. zlutenicy, wodnotedlnost y slezinu vzdrawuge. Moč zene. Tok zensky vwody. Barwu dobru, a dobry spuosob tela nawracuge. Wbrisse sskrkawky vmoruge awihany. Boleny kičel vzdrawuge. Zimnice dluhe azastarale rozhany. Malo prwe pred tim nezby zimnice treseny prysslo kdizby pryiat byl, prič gy zahany, a na czloweka prygity nedopaussty.

Dawase proty wssem gedowatinam a traweninam ztiži gednoho zlateho w Wine.

Prikladase prospessne namysta ta, kteraž su usstknuta od gedowatich žiwotčychuw. Wzbuzuge take y daweny proto že swau lechkosty wžaludku zpliwa ana horu wstupuge. Dawase wprachu ztiži odgedne ctwrce až do dwau. Pakly se ma močyty aneb wariti, od dwau ctwrtcy az dopety. Muž se chowaty čtiry leta.

Porrum. Orechowecz

Proti vkusseny wstekleho psa.

Pes wstekly vkusl liby koho, stlučz Orechowecz s soli, s Rutu z medem a z Octem prikladay na ranu, tok witahne wen ged.

Proti vhrum.

S Octem a s Soli pomazany, Vhrj na

twari zhani. Wodnatost z Sorechow cze smess zwodu, a wstodole pred skladanjm Objle po zemi poljweg, missj tu giste mjti nebudess. Též tym y krtice zaženess. *Zahany Missy a krtice.*

Allium. Česnek

Proty vkusseny gedowatemu, neny lepssiho Lekarstwy, yako Czesnek z Wynem dobry pity. Proty vkusseny wstekleho Psa: Wezmy Cžesnek, Listi Fikowe, kwytj Rmenowe, gednoho yako druheho, war w wode ztlucz, vdelay flastr, a na ranu prikladag. Czesnek wareny, hlas zwuczny činj, a zastaraly kassel vklada. Propugcuge se gisty tem kteryz tu Wodnotedlnost magj, genz slowe Bubennj, a druha Anasarca. Ktomuž war Czesnek s Zeme zlučy w Wyne, pi za den dwakrat a nebo trikrat, budess zdraw. Syrowy Czesnek pity s trankem Dobremisly wssy a hnidy mory. Dawa se wareny proty Strewny dne. To kohozby had vsti, wlez, ges Czesnek a wizeness gey. Wuone Czesenkowa, zadussne ženy od Matky, občerstwuge. Kdoz ho často požiwa, boleny vdow priwody.[a] Protož nemagy ho gisty, kteryz dnawe a klubny nemoczy trpiwagj. Oleg wnemzby Czesnek zwareny byl, pussty se do vssy, proty boleny gegich, od studenosty pochazegiczi[m]v. *Proti vkusseny gedowatemu.*

[a] Pre poškodenie papiera nečitateľné, pravdepodobne *priwody*.

f. 98v

Zlutost tiela od zlutnicze wičisstuge, kdyžby Czesenků bud pečeneho wpopele, bud syroweho požiwal Slepicze od Tiptu vzdrawuge když by gey gedly.

Dobry g[es]t od hub, y take proty ginemu ztrawen a gedu, nebo gy swu studenosty a lepkosty vmrtwuge. Item Czesnek wareny od hany sypawost a zastaraly kassel a čisty prsy kterez od studenosty wlchke gsu.

Item war Czesnek w wode, a podstaw zene ať ta para de w Maternyk, a wuokol se wssudj obestre, Delohu aneb Czmayru witahuge. Item kdo chcze zenamy hraty na chlupatecz, warug se Czesenku nebo vmenssuge a dussy Wykal: pakly se kdo predcze wida, w welike nebespečenstwy se da. Popel Czesenkowy smisseny Strdy, dobry gest proty nakažene twary, a neb trudowatine, tez take leczy zle wredy, Nesstowicze Bradowycze, kdyz gj prwe Gehlu prebodness. Krwawy flek na Oku od urazu vzdrawuge. Snardowym olegem smissenj oplchawosty brany. Proty boleny zubuow. Wezmy Czesnek pečeny, Mastyx a Peltram wsseho rowne w war spolu w wode, a proplakug tym vsta: A neb zwar Czesnek s kadidlom bylim a slučy drž wustech. Tento klister proty boleny strewnymu od powetrnosty, naramne vžitečny gest: Wezmi gichy zwrchuow Czesenkowych, zelenich aneb suchich, pri

dag Olege Lilioweho, koproweho, a Rutoweho, soly trochu, Cukru a neb Medů, a Zlautek Wagečny, včni stoho zewsseho klister, yakz nalezy a wpust do žiwota.

Serpillum. Materydusska

Prirozeni amoci. Zahriwa a sussy až ktretimu stupny. Mocy swau otwira, rozraži, a witahuge. Delohu wiwody, a moč žene. W Wine s Marenu warena, mocž y zbitečnosty Matky wihany, žreny wžiwote kroty, gedowata vkusseni y vsstknuty hogi, obrazeniny lečy, traceny krwawe zastawuge, zwlasste wocte warena a pita.

Kwet s Semenem wareny winé, apity kapany moče rezawe oprawuge, Kamen rozsipawa, omdlewany zastawuge, daweny znechutenstwim odgima, yatra ledwy y gegich oteklosty hogi. Bolest hlawi s Ruži w Octe warena, swim obkladanim kroty. Zakurenim teto biliny gedowate žiwotčichy se zahanegy. Matery dusska sylneyssy, gest nez polni Mata, poleg, a polium: A ty bilim lystim kwitym su k sobe podobne. Poleg tolyko pozemy ratolesti klade. Polni Mata kteraž Latine Mentastrum slowe, Lystem wetssym delyse. Polyum neny tak krowate, tež tremy aneb cztirmy prutky pydnimy roste skwetem brunatnim byle brunatnosty, yako y Materydusska, ale netak chomatimy.

Semicka pry lystu wmalych ssossolynkach zuostawagj.

f. 99v

Mayorana Amaracus seu Maiorana

Pryrozeni a Mocy. Gest prirozeny ohniweho natretym stupny. Mocy swau rozdeluge, ztenčuge a otwjra. Chuty gest prihorke spowolnu alibu pernosty.

Vžitečna gest proty wssem studenim nemocem hlawy a žilen, totižto proty paducy nemoczi, zblazneny, spanlywosty, ztrnuty, sslaku, pakostniczi, kreczi, a zastaralem v hlawi boleny, bud zeby gi kdo wnapogi požiwal, bud ginak, aneb take do luhu kmyty hlawy gi kladl.

Warena w wine a pita, žaludek zahriwa, a kchuty kzažiwany pokrmu naprawuge, zsinalosty od zrazeny krwy rozptiluge. Protoz po paussteny Bankamy, sy nalosty ymysta ssranowita, aby doluw zessla wodnatosty Majoranowau pomazaty dobre gest.

Item wodnatost gegi wnos wtažena, Mozk čysty amokrosty wen tahne. Prach gegi wnos wlozeny kychany priwody, hlawu wičžisstuge agi zahriwa. Item prach ztizy gedne čztwertcze swinem sladkym aneb smlekem pity, pridada geleniho Rohu, sskrkawky mory.

Item Maiorana dobra gest proty nedostatkum prsy a duossnosty.

Žaludku prospiwa wnitr y zewnitr vzywana, zacpany yater a sleziny otwira a wssecky wnitrni Audy posylnuge a vtwrzuge.

Melyssa Melissophyllum seu Apiastrum.
Prirozeni a moczy.

Melisza gest prirozeny a moczy[a] horkeho a sucheho na druhom stupny. Moczy otwiragiczy a wiwodiczj, posilnugiczy srdcze y Mozku. Item obzwlasstny gegj mocz gest misl obweselowaty, zaludek studeny a wlchky vtwrzowaty, k zažitj pomahaty: Item starosty, pecze, zamutky, lekany a strasseny nočny zhrubokrewnosty, a od toho nespany a diwne kolaczeny z Melankoly, a zprypalene flegmy, odgima a pryč zapuzuge.[b] Protož srdcze obweseluge, a žiwotny moczy vtwrzuge, swu wuony, trpkostj, pronykawosty. A temy swimy moczmy, ginym take vdom wnitrnym posluhuge, a ktomu kewssemu, tento trank dobre služy. Wezmy Meliszy, Woloweho yažiku, Semena Bazalikoweho, Boraku to w war wine, a procede, powes do neho vzliczek kwetu a Ssaffranu, a tak požywag. Ten Trank srdcze syly, omdlewany y treseny geho odgima, zacpany Mozku otwira, zensku dawny zastawu proprawuge, bolest zubow kroty, zrany, dussnotu, dychawycnj, zaztusowany, tak ze pro ne posadity se musy, a sebu hnuty neda, odgima.

proti zubům

proti kaych[u]

Item Melisza mekczy brucho, tak že y kalostudene pary od duchow, a od krwe kteraz g[es]t w Srdczy, a wzilnach ziwotnych, wen wywodytj muoze, gesto sycz od ginacz a wewssem tele, toho včinity nikoly nemuož.

Kdoby se strawil haubami gest dobra.

Kdo by se strawyl od hub pridada netczo Sanitru.

Item Melisza dawa se wnapogy proty wsselike[h]o boleny hlawj a nedostatkuom Mozku od wodnokrewnosty, a kalostudenosty pohazegiczjm, tez take proty zluteniczy a zaczpany. Melisze w wine pita y priložena gedowate vsstknuty a wstekle[h]o

Proti vkusenj wstekle[h]o psa.

[a] Spojenie *a moczy* preškrtnuté. [b] Na okraji dopísané *Do luhu anebo kaupele polože na Melankoly odhanj.*

psa vkusseny vzdrawuge. Item Meliszu wanne se oblozity, Maternik witysstuge.

Item Meliszu wine warenů vsta proplakowaty, bolest zubuow vklada.

Item Melisza s Soly smissena a pryložena, wole rozhany, wredy wiczisstuge, a bolestj wprihbich spokoguge.

Item listi Meliszowe s Diwicznowym w Wyne trpkem a Wocte warity, pitliczek potom vczinity, a na zadek často prikladaty zuplawiczy vzdrawuge. Item listy Melissowe rozetritj, a na wiczka Oczi priložity, bolest oczy oblechcuge. Toto pak take znaty slussy, ze Latine Melisza ginacz slowe Apiastru[m], od toho ze wčely gj sobe welmy oblibugy, protoz Czesky take slowe Melisza, Medunka. Rogownik a dubrawnyk.

Ďetelina. Trifolium

Prirozeny a mocy. Obadwa tito ďetelowe Lučny, gsu prirozeny studeneho a sucheho. Mocy gsau obmekcugicy. Myzka gich dawase proty žreny žaludka a Strew w Napogy y wklysteru. Lysty y Semenem warene a szolegem pryložene, otoky zhanegi a rozpusstegy twrdost zmekčugi. Nektery prawy že ďetel sbilim kwetem prjgaty Čžmairu wiwody a sbrunatnim zastawuge. Proty kassly suchemu war kwet zhlawičkamy wptysane, a daway pyty zmedem bylym.

Proty Suchotinam gessto krwy chrkagi, war byly mak. Lekoricy ďetel, Truskawecz, fiky, w Wode a s pigicim Medem požiway.

Proty dussnoťe war ďetel ysop Oman yablečnik, Aniž, sy lermontanum, apy nekolykrat pres den

proty kreči whrbetu: wezmy detel zdluhim lystem Bukwicy bylau, každeho hrst war w Wine a prikladay tym nahrbet, naschodu mesice.

Wratič. Panacetum.

Pryrozeny a Mocy. Gest horkeho a sucheho Prirozeni.

Mocy swau styra otwira, rozpusty, a wewssem tež gest mocy yako Rimbaba: protož wssecky ty take, kterež ona nemocy, zwlasste Matečny, muoze vzdrawity.

Prach wratice sAnizem a zasworem smyssety, smrad ust odgima, Rany wysslechtuge, a odporusseny zachowawa.

Pywonka. Paeonia.

Prirozeny a Mocy. Gest ohniweho prirozeny nadruhem stupny. Mocy rozplywagicy, otwyragicy ztenčugicy, peotrikugicy a stiragiczy. Ma prysobe take trpkost a sladkost zwlasste poprwnim kosstowany. Ale když geg delegy rozkausses počytiss kussawost pryhorku. Protož pity smedowinau Nemoc ženssku snadno (zwlasste poporodu) prywesty muože.

Wičysstuge yatra y ledwy od zacpany, zwlasste kdiž se treffy koren perný a pryhorky.

O Chebdy. Ebulus.

Chebdy gest zpokoleny Bzoweho, nez gest daleko nizssj nežly bez, prut ma ctwerhrany, krechky, sukowaty, pruhowaty. Listi yako Bez, než vzssy, a hognegssj, smrdute

a wuokol spilowane. Wrcholik y Iahodky ma, tež yako Bez koren dluhy, prstu ztlussty, a vzlowaty.

Kde roste

Roste podle czestj, na kerchowich, mezy kamenym, rumem a wmistech pustich.

Prirozeny a Moczy.

Gest tehož priroczeny a moczy yako Bez. Zwlasstny geho mocz gest, wodnatost ztela y studenokrewnost hnaty, hognegi nezly Bez, a takto muozess ho požiwaty: Wezmy koreny Chebdowe, war ge v Wine s kwetem a zazworem a rano py, wondatedlnosty spomaha, y Dne wnohach a w Ruků, y lamany w prihbich, a gest skussena wecz.

Item proty Wodnatedlnosty suche, giste Lekarstwy toto g[es]t. Wezmy wody zkoreny Chebdoweho ctiry loty. Bzowe wosm lotow, smes spolu, a py za triczety dny porad. Wodnatost zkorene witlaczena, pomazanim, strewo wissle zas wsklada.

Item taž wodnatost hogy zasskrt, aby zmačege wny Ssatky, hrdlo nimy obkladal a obmazowal. Wrssky Chebdowe w Wyne warity, Medem osladytj, a rano pity, kassel studeny hogj, prsy od hrubich a kleyowatich wlchkostj wičisstuge.

Item tez wrssky warity, a wgidle gich vziwaty mekci bricho.

Listy čerstwe na plechu zbity[a] zhrity, a nimy bricho Wodnotedlneho oblozity, otok splaskuge.

Proty d[n]awe nemoczy Lekarstwy wiborne: Wezmy listj Skwitym, naklad ho do Czbanu, prikreg neyakym plechem derawym, a neb Talirkem, wstaw nato zas ginj Czban dnem na horu, obmaž Testem wuokol, aby se tak

[a] Slovo *zbity* preškrtnuté.

obadwa Czbany drzety mohly, wstaw do peczy po witopenj, aby ten do kterehoz gest nakladeno, na hore stal. Potom winmy wen, a nagdess w druhem Czbanu wodnatost stupenu, tu schoweg k potrebe. Gest zagiste wiborna proty Dne, aby ny mist dnawich potiral. Item tuž wodnatost zwinem pity, zimniczy kazdodenny zahany, ziwot obmekčuge, a hrizeny wbrisse odnima.

Item smažity listy s kwitym w Sadle Slepiczym, a tim bricho detem obkladaty, obmekczuge, wlchkosty porussene wen žene: To tež take otoky ztenczuge.

Do Wanny listy Chebdoweho naklasty, a tym se obkladaty, bolestj kroty, a twrdostj zmekcuge.

Item listy s kwitym do Obuwy naklasty, a na tom choditj Dnu wnohach zahany y Otok, zily twrdy. Item tym take hrdlo obkladaty, bolest vklada.

Semeno Chebdowe od sweho Czernidla dobre wiprane, stiży ctwrte sgichu Iwowu prigate, Dnawe nemoczy tez y franske spomaha: Nebo znamenite kroty bolesty, y wlchkosty, kterez do prihbj teku a bolest činy, odtahugjce a wen wihanegicze.

Nechtik. Caltha Vulgo Calendula.

Prirozeny a Moczy.

Gest horkeho a sucheho prirozeny.

Moczy otwiragiczy, rozdelugiczy, a wiwodiczj. Protož ženy proty zastawe swe, rano často teto bilinj vziwagy.

Mizka Mesiczkowa ztiži dwu lůtow pita, pridada ktomu ctwrtcy hlystůw pristrogenich, zluteniczy hogj.

Nektery prawy, že poziwany teto biliny zrak ostry.

Toto pak gest giste, že woda zčerstwe biliny palena, červenost očy zahany, kdyzby gj do Oczy sebe pusstel, a neb ssatky wny smaczege, na Oczy prikladal.

Prach biliny wbawlne obwinuty, a k zubuom pričineny, bolest zubuow spokoguge: Tez činj prach z kwity do ssterbiweho zubu nakladeny, nebo Czerwa wnem vmoruge.

Kuririt, swjm obkladanym shlazuge.

Wodnatost zbiliny, na Bradawicze priložena, shani ge.

Proty vhriwe twary, zsinale červenosty, a swrabliwosty, toto Lekarstwy gest dobre. Wezmy Wodnatosty Mesiczkowe a Gitrocelowe, olege Ružoweho, Geleniho loge a kozelciho, Dragakantů, Gummi Arabikum, Bolum Armenu[m] Sskrobu, zetry to spolu, a vdelay mast, a maz sobe ny twar. Mesiczkem podkurity zeny, Lože wen witahuge.

Nektery take Mesiczku, yako gineho Salatu Sginimy bilinamy wgidle vziwagy: Ale toho ya zanechawam, pri gedneho kazdeho libosti a chuty.

Lobuottka. Origanum.
Prirozeny a moczy

Dobra misl gest prirozeny horkeho a sucheho na tretim stupny. Moczy teto, rozpusstety srazenostj, rozdelowaty, rozrazety, ztencowaty, prytahowaty zhlubokosty. Reumu studenostj wisussuge. Listy s kwetem a s Mayoranu wložity do pitlika, ten pitliczek na czelo priwazaty teply. Mozk mdly studenosty, zahriwa, sily, a od Sslaku zachowawa. W wine warena Dobramisl, a to wino wustech drzety, wlchkosti dasy y okolo zubuow wnemoczy franske witahuge. Prach dobre, mislj s Medem a s Zazworem smissity, toho rano Wyne požiw*.[a]

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

zadussiwim a kassliwjm spomaha. W Wine warity zaludek y strewa zahriwa, a powetrnostj z zira. Do haduow vkussene vzdrawuge. Komuz pak dano gest wgidle, Bolehlaw, Opium, kočiczy stribro, a gine gedowate weczy, ten proty tomu poziwaty ma Dobremisly, w Octe Medowem. Item dawa protrhlim, skrczenim a Wodnotedlnym s fiky. Item Dobramisl pita, wihany delohu, a s Medem prigata, kassel vzdrawuge. W Wane sedety, a Dobrumisli se obložity, Moč zene. Matku zahriwa a obmekczuge, pruochodisste rozssiruge, a brukany wihany Wodnatosty Dobremisly vsta proplakowaty, yaziczek wizdwihuge, a vsta zgitrena vzdrawuge. Item tuž wodnatost s Mlekem do vssy wipustity, bolest gich vklada. Nektery kwity Dobremisly s Gitroczelowim Semenem w Czerwenem wine dawagj, proty Czerwene nemoczy.

Warity dobrumisl s kopitnikem, a pity, oteklost Wodnotedlna ztenčuge, prassiwost odgima. Ktomu Strewo wichazy, zasipeg prachem dobremislj, a nato prilož list, Diwcznowi zhogit se.

Mata. Menta.
Prirozeny a moczy maty.

Mata gest prirozeny horkecho a sucheho. Moczi swiragiczj a vtwrzugiczy. Ma pry sobe take yakusy horkost a presedawost. Wodnatost z Octem pita krwy chrkany zastawuge, Sskrkawky mory. Telo kchlipnosti zapaluge yakkoli prigata.

Posilnuge zaludku, a činy dobre zaziwany, a wgidle yako petržel pryyata, obzwlasstny chut dawat skr[ze][a] wode pita, židkost žaludka vzdrawuge. Daweny ystkawku zastawuge, swodnatosty granatoweho yablka pita.

[a] Pre poškodenie papiera nečitateľné, pravdepodobne *skrze*.

f. 103v

Item Mata każdy den pita dobru barwu dawa. W Wine pita żensku nemocz prywody. Trank zmaty wareny a pyty zlutenycy zahany. Mata zgecnau Mauku smyssena a prylozena, hlyzy rozptyluge. Načelo prylozena boleny hlawy vklada. Item wezmy matu zetrenu klad gi ženam na prsy kdiž se wnich mleko od prilyssne hognosty zraży, a prsy stwrdnu, obmekcugy ge, rozpusty auzdrawy.

Lysty Matowe do mleka wložene srazity semu nedopusty: Protož kdožgi zmlekem požiwa tomu mleko wžaludku se nezrazy. Item Matu warity wocte, awustech držety bolest zubow vkrocuge. Dobra gest proty ostrosty yazikau. Proty vkusseny hada: Wezmy Rautu, Czibuly, Matu, zaroweň zetrys soly a prilož naranu. Tez vczin proty vkusseny psa wstekleho. Wodnatosty Matowu rano zuby proplakowaty, hnis zdasny witahuge, a czerwy wnich mory. Taz wodnatost ystrdy zmyssena, pomazanim obočy mrakotu oczy odgima. Item tauž wodatosty pomazaty žilek zlatich. Krwe prayssteny zastawuge.

Item zmedowinau smyssena a wussy pusstena, boleny vssy vklada, žaludku prylozenim posylnuge. Wune Matowa dobru mysl czžiny a chut kgidlu dawa. Prassywau hlawu deťynskau častym prykladanym, dywne vzdrawuge.

Plana mata tehož take gest pyrozeny a mocy. W wnapogy pryata ženy po porodu wičysstuge. Dawase take proty duossnosty ažreny wbrysse zwlasst w wine warena. Wodnatost gegy pita, nočny posskwrneny

zahany Wodnatost gegy wussy pausstena, čerwy mory. Tuz wodnatosty pomaželsy narokuw, posskwrneny odgima. Item mata plana, strewny dnu znadymany powetrnosty y studeno wlchkosty posslau kroty zastawu ženske[h]o otwyra, kporozeny pomaha, Maternik čysti obkladanim Lystym tware potyraty pichi agine posskwrny odgima aby tak pres noc nechal, a rano wodau korikowau aneb Bobowau vmyl.

Werbena. Sporystko[a]

Werbena pruť nese loketny y wižssj, pruhowaty, hranati, a nanem listi k Dubowemu podobne, ale menssj, vzssj. Kwet priwrchu drobny, brunatny a ponekud klasowity. Koren dluhy a tenky.

Prirozenj a moc[y][b]

Wssecka bilina gest welmy horka: Protož gest prirozenj horkeho a sucheho. Moci styragici, stenčugici, otwiragici a rozražegici. Listj y skorenem wwine pité, proti vkussenj hadůw, a proti wssem gedowatostem spomahagi.

Proti vkussenj hada.

Timž wjnem proplakowati vsta, swredowanj gich hogi, a hnilost wičisstuge. Wmor každy den wezmi w vsta ratoliestku, a žwakanim požiweg, od nakazenj zachowawa. Wodnatost gegj pita zdriakem a neb z Mythridatem to tež činj, než musiss se spotiti.

Proti opukanj vst.

Proti Moru.

[a] K nadpisu inou rukou dopísané *Zelesznik Agßenkraut.* [b] Pre poškodenie papiera nečitateľné, podľa úzu autora pravdepodobne *mocy.*

Proti zimnici tretodenni. *Proti Čtwrtodenni.*

Proti zimnici tretidenni, vtrhni werbenu na tretim od zeme vzliku, a proti Čtwrtodenni na čtwrtem vzliku, war gi a po každy den rano za sedm dnj porad pridada neco cukru a neb ružoweho medu.

Proti včinkům.

Item, Werbena pita včinky znychžto tessknost a blaznenj pochazi, zahanj.

Proti žluteniczi.

Prach zwerbenj zbjlim Kadidlem w wine pity žluteniczi vzdrawuge.

Proti bolenj hlawi.

Werbena na hlawu priložena bolest hlawi vklada, ale vžitecnegssi gest ktomu woda Werbenowa, aby znya zhorkych Mandlůw Mleko vdelal, a ssatki wnem zmačege na čelo a na židowini prikladal.

Proti bolesti Očj.

Werbena roztlučena a na Oči priložena krwawe Oči vzdrawuge.

Item, Wezmj wodu Werbenowu, zmes zbilkem wagecnym, priloss na Oči, Otoky, Mrakoti, y krew zrazenu wnych hogi, mužess take wtom kus bjleho chleba zmočiti a priložiti.

Proti wredům.

Item, Werbena dawny Otoki vklada, a wredi sseredne wičisstuge. Pridawa se Werbena do Masti a do flastrůw, kterež se vžjwagi na rani hlawnj.

Item, Werbena zgitrocelem zetrena, pridada malo Soli, a priložena na zaussnice, rozhani ge. Gestliže pak giž vzragi prilož bez Soli.

Listj Werbenowe pite, Dussnym spomahagi: nebo prsi a pljce wičisstuge. *Proti kaychu.*

Item, Listi spigjcim Medem pité, kamen wyhani. Tež moci gest prach Werbenowy, pridada kne[m]v Rebričkoweho a Bukwicoweho prachu, wnapogi prigati. *Proti kameni.*

Item, werbena z gitrocilem zetrena a priložena, primetj hogi. Vwine pjta paduci nemocz hogi. *Proti primeti.*

Item, Werbena z Sadlem zmjssena, odznobeninu hogi. *Pro paduci nemoci.* *Proti oznibenj.*

Pastrnak polnj. Pastinaca Sylvestris.

Pastrnak gest dwogi, zahradnj a polnj. Zahradnj wetwičky hned spočatku widawa, a nanjch zobau stran listůw pet obdlužnych, priwrchu pak toliko geden, rowne yako pri Iesenu a wosskerussj. Prut ma dwauloketny, nekdy wetssy, tlusty žlabkowaty a ratolestny. Kwet ma wokolku bily, znehož potom Semeno wirosta, chlupate a obdlužne, wonne, bezewssj kusawosti. Kořen tlustj yako Řetkew, bjli a meky. Wnitř kosstial twrdy, prisladky, wonny. Polnj list ma wsseho spuosobu yako Mrkew, prihořky. Prut lokte zwyssi,

okruhli, rowny a wostry. Pri wrchu okolek, wnem kwjtičko bjle, a wprostredku mistko čerwene. Semeno menssj než zahradnj, chlupaté a wonné kořen dlani ztlaussti, wonny, kteryž take sewari kgidlu. Zahradny newelmi dawno w Čechach sjti počali, a giž gey yna trhu prodawagi. Polnj temer wssudi roste.

Prirozenj a mocy.

Obogj passtrnak zahrjwa, mokrj a stjra: ale zahradnj kewssemu mdlegssj gest. Listi zmedem rozetrene a na wrdi priložene, rozgidati se gjm brani, a wičisstuge ge.

Kořen Črstwy kdožby w pokrmu prigjmal, moč žene, a žadost telesnau zapaluge, zwlasste kdyzby gey po uwarenj gesste w Olegi aneb w Masle posmažil a speprem požjwal. Též gest moci y prach ztehož kořene. *Proti žlutenici.* Dobry gest proti zlautenici, a proti wodnatedlnosti.

Koren čerstwy ostrauhanj, wluono ženske wloženj, Cmayru a plod *Proti plodu.* wywodj. Též moci gest Semeno gedene a priložene. Item, dawase w Medowe Brečce proti Bočnimu bolenj, a proti wodnotedlnosti. *Proti wodnatedlnosti.*

Dobre gest take w wjne proti gedowatemu vsknuti: Ano brž chtegi tomu kdož ho prwe požjwa, že ten od hadůw vsstknut nebywa. Ženj k početj spuosobne činj, kdyžbi ho prwe pred spogenym wnapogi požjwali. *Proti vsstknuti.* *K početj spůsebne.*

Mrkew. Siser.

Prirozenj a Mocy.

Mrkew gest prirozenj horkeho a mokreho nadruhem stupnj. Mekči bricho a moč žene. Wariti listj Semeno y korenj wwode, a wtom sedeti, dobre gest proti nemoci kamene. Pakliby kdo toho wnapogi vžiwal, Cžmayru y pisek wihany. Pysse ony dysskorides, že w polewce z Masza warena znamenyte chutna gest. Čyny krew hustu a hognu, a tak ťelo k chlipnosti zapal, zwlasste aby gi sobe timto spuosobem prystrogil, a kdiž potreba Telo wzbudyti, požiwal: Vsmaž mrkew celu, zsekay a witlacž wodnatost, potom wargi zmedem dohustosty, a michay wždickny aby neprypalyl, pryley Mandloweho Mleka Smetanu rozpussteneho, a naposledy wsyp zazworu, Galganu, hrebičkuow, dluheho pepre, skorice, musskatu a smyss spolu, a gez rano a nanocz. *Telo vzbudit.*

f. 106v

Ambrožka, ginak Swetlik. Eufragia.

Prirozeny a mocy

Gest prirozenj horkeho a sucheho naprwnim stupny. Mocz zwlasstny gegi gest, Očzy a duchow widytedlnich posylnowaty, a nedostatky, mdloby y nemoczj očzy hogity, zparnosty horkych, slanych, swrablawich od horko krewnosty, amuož se prygimaty y zgidlem, nadelage zneho prachu, aneb yakkoly ginak. Muž se ten prach změkim waycem vžiwaty aneb zwjnem pyti, zrak wostry anawracuge, a mnozy sau swedkowe, kteriž nemohsse prwe čysty bež oczj sklennich a dobre widety, kdiž vžiwaly tohoto Swetlyku, čyste samy od sebe widely y čtly, tak že giž wice sklennych očzy nepotrebowaly.

Wino Ambrožkowe

Gest pak ktomu kewssemu wino Ambrožkowe znamenite vžitečne, a mnozstwykrat skussene, kterež času zbirky se strogj, nakladuce do wina noweho Ambrožky a nechagice aby se wnem močzyla. O tom wine Arnaldus Lekar znamenyty takto wipisuge: Wino Ambrožkowe proty mdlemu zraku tak gest wiborne, nebo geho vziwanym, zrak starych lydj

se občerstwuge, a prekažka zraku wsselyaka se odgima, a to pry každem cžloweku starem y mladem, zzwlasste kdiž panuge wodnokrewnost. Wime zagiste mnohe kteriž dluhi čas nicz newidely, a w Roce požiwanym tohto wina, k prwnymu zraku sau nawraceny. Kdo ma Očzy čerwene horke a slzawe: Nayprwe prigimay pyluly z Aloe, onichž w kapitole o Aloe psano. Potom těmyto sobe wodamy Očzy premiway: Wezmy wody Ružowe, yahodnikowe, Werbenowe, Diwiznowe, Swetlykowe, zlij spolu, a kusek kaffru do nich wlož, wte wodě zmačeg ssatky a oczy promyway.

Proty čerwenym oczim.

Wtepryčyne krew zhlawny žyly pusstety, dobre prospiwa: Ale warugse odewssech weczy horkych a pernich. Kdo ma nesstowice na Očych wezmy bilek od noweho wayce, rozwrt gey, smess z wodamy zwrchu psanimy, a smačege ssatky prykladey na Oczy y nazjdowyny, aneb kus yablka ssiroky omocž wte wodě a prilož.

Protj nesstowicem na očych.

Bylaly by suchost welyka na Oczych: Wezmy wodu

Proty suchosty na očych.

Swetlykowu, wsip dony Czukru, a pussteg do oczy.

Proty parnostem horkym, tohoto prachu postole vžiway: Wezny koriandru wocte močeneho, paupat Ruzowich, Swetlyku, Natržniku, skorice a Cukru, vdelay prach a postole o moce topeniczku w wine Ambrožkowem a nebo ginem nemassly Ambrožkoweho, pryley knemu wody Ambrožkowe, a yakž powedyno požjway.

Vžitečne gest take zyablkem wonnym aneb hrusskamy tohoto prachu pozjwaty.

Proti mdlemu zraku od studenich wlchkosti whlawe naplnenich, prigmy nayprw piluly zlatich, potom niy hlawu Luhem vdelanim ssalwege, zpoyowniku a zMayorany, potom oczy temito wodamy promyway wezmy wody Swetlykowe, kopru wlaskeho, Čelydonowe, a Rutowe, zlij ge spolu, a nymy promyway, oczy čžysty, a oteklost obočzy ztenčuge.

Prachu wte potrebe vziwey tohoto: Wezmy kulek musskatowich, Kubeb, Swetlyku, zazworu, Skorice každeho geden loth, kopru wlaskeho dwu loty, Sesel Anizu, každeho puol lotu, požiway zwinem

a ztopeničku. Wistrihey se wsselykeho preplnowany, zwlasste wečerniho, tak budess zdraw.

Cinoglossa, Psj Gazik.[a]

Cinoglossa e[st] lingva canis, et dicit[ur] a Cinos quod est canis, et glossos, quod est lingva. Accipias Cinoglossam cum corde raniculae et ejus matrice: pone ubi vis et post modicum temporis congregabu[ntur] omnes canes villae: etsi praedictum sub pollice pedis habueris, omnes canes obmutescent nec poterint latrare. Etsi praedictum in collo alicujus canis posueris: ita ut non possit ore attingere, semper vertet[ur] in circulu[m] sicut rota volubilis donec cadat in terram velut mortuus. Et hoc est expertum n[ost]ro tempore. Albert[us] de Virtutib[us] herbar[um].

Herba Victorialis. Lang Sigwurtz.

Ktery kolwek tu zelinu nosj na hrdle, nebywa raneny, ale swych nepratelůw premaha.

De Garyophyllorum flore.

Naber dobreho octu, wineho, naklad doneho kwetu z klincůw, a necheg na slunci za nektery čas, než wrch musiss zaczpati. Ten pak Ocet gest dobry kdy se nekdo zagde, toliko aby snim nos anebo prse potrel, anebo pak do nosu malo nalil. Gest take dobry wmornem nakaženy, abi snjm toliko ruky a twar potrel.

[a] Na pravom okraji dopísané *Alvu[m] mollit, elixa et in vino pota. # Folia Ulcerib[us] frigidis imposita medet[ur]. # Aqva ejus medetur o[mn]ib[us] vulnerib[us] si mane et vesp[er]i inde lota fuerint vel linteolis impositis et madefactis.*

f. 108v

Kwet zklinců̊w vsussiti ana prach zetrjti, můžess wzjti rano na lačne Srdce, a neopigess se zatjm lis jak mnoho pil.

Sklincůw polnjch na pal wuodky, a dag tomu ktery kamen ma, a hned pres trubuzku po malužkem kusu pugde wen.

Miesga witlačena zklincůw ado oči pustenaostri zrak.[a]

Hypericum, Perforata, Fuga Daemonu, Zwonček.

Zwonček warenj wwjne zewsseckym, y skwetem y z Semenem odhanj tritiecku y čtwrtačku zimnici. Nektery nosi tuto zelinu prisobě, proti zlym matožem, odtud take naziwa se, Fuga daemonum. Ženi obkazugi Ssestonedelkine snjm, aby nemeli žadneho pokussenj. Vocat et Herba Sancti Iohannis.

De Aqua

Herba, folia et flores a caulib[us] decerpta in fine Iunij distillent[ur]. Mane et vesperi 2. uncijs pota prodest contra Apoplexiam.

[a] Nadpísané pre nedostatok miesta v riadku.

ACETOSA. Sstewa.

Succus Acetosae temperat[us] oleo olivar[um], et capiti illit[us], removet magnu[m] capitis dolorem, ex calida intemperie provenie[nt]em.[a]

Semen lumbricos pellit.

Item Acetosa conducit adversus ebrietatem.

AQUA[b]

Aqva Acetosae cum theriaci temperata, valet adv[er]s[us] pestem. Pota conducit ad qvovis internos calores, sedat sitim salutaris est pecori et spleni bibita et linteolis imposita. Bibita discutit Morbum Regium, pellit febres.

Apollinaria. Schirling.

Si araneam quis in cibo comederit, hanc herbam viridem cum sale in bono vino decoquat, venenu[m] absq[ue] damno reddit[ur] inefficax.

Planta Leonis. Archimilla. Artincilla. Leucopedion. Pes Leonis. Leontopodion. Sinnaw.

Succus Archimillae trib[us] dieb[us] mane a jejunis pot[us], comitiali morbo labora[nt]ib[us] subvenit, si postea cephalica venena sinistra man[us] incidet[ur], absq[ue] dubio auxiliat[ur]. Si qvis in Stomacho aut pectore vulnerat[us] fuerit, bibat ex Alchimilla et sanicula, sanabit[ur].

[a] Na okraji dopísané *Radicem Acetosae quidam contra strumas in collo suspensam gerunt.* [b] K nadpisu doplnené *distillanda cu[m] tota substantia vere.*

ACORUS. Gelbe Lilien.

Herba venera; Gladiolus; Čerweny Kosatecz.

Radix in aqua decocta et pota, stallicido urinae subvenit. Serpentu[m] ictib[us] auxiliat[ur] in potu sumpta. Si quis radicem penes se gestaverit, immunis erit a disenteria et Spasmo.

ACATIA. Arpka. SchlehenSaft[a]

Acatia sangvinem et Muliere menstrua nimiu[m] fluent[e][b] sistit, item disenteriam.[c]

Conducit optime ad locum alique corporis, quem glabrum, et depilem reddere velis, si mungat[ur].[d]

AMYGDALVS. Dulcia Su[nt]alia.

Arcent ebrietatem, quinq[ue] aut sex amarae Amygdalae in cibo praesumptae. Dioscor[ides] certo affirmat. Vulpes quoq[ue], ut Plini[us] refert, si comederint eas, moru[ntur], si non contingat statim aquam lambese.

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [c] Medzi riadky doplnené *Oculor[um] Medicinae accomodat[us] efficatiae stat[us] visu confortat, removet fluvij oculor[um].* [d] Pod text doplnené *Conducit optime ad locum aliqvem corporis qvem depilem velis, si inungat[ur].*

DE ZEDORIA.[a] Zedoaria.

Haec radix decem annis durat synceris viribus. Magnamq[ue] habet virtutem calefaciendi natura frigidos.

Vires ac Juvamenta.

Haec radix gravem odorem quem allium, cepa, vel vinum excitavit, repellit. Graucolentiam quoq[ue] oris emendat, ma[n]ducata. Eadem sumpta prod[es]t contra venenum, et imrimis cum pestis grassatur, tum radicis hujus semidrachma in ore contineri debet, quando quis proditurus est in publicum, et apud homines versari vult, tum praeservat a pestilente et noris aëre.

Zedoaria confortat cor, et bonum generat sanguine[m], malumq[ue] repellit. Facit ad iombecillitatem stomachi, concotione[m] adjuvat, appetentiamq[ue] ciborum excitat, calefacitq[ue] omnia interiora membra, si quis inde bibat, vel in ouo sumat.

In vino decocta auxiliat[ur] contra tussim ex frigida materia prouenientem, prodest contra dolorem stomachi, et intestinorum ex frigida intemperie et flani exortum. Conditum factum ex Zedoaria et Galanga, et cum aceto temperatum, edendi desiderium inducit.

[a] Nadpísaním grafémy *-a-* opravené na *De Zedoaria.*

Zingiber.

Zingiberis uirtus calida est et sicca, ut inquit Platina, licet aliqua ex parte ad corruptionem tendat cum putrescat, ut lignum tinea corrosum. Sprobatissimu[m] est, quod intus omnino candidum est, neq[ue] perforatu[m], lignum habebit odorem, acremq[ue] saporem, ad piperis modum. Bonitate antecellit quod ex India venit.

Zingiber maxime calefacit, humiditatem in se continet, quare non diu durat, si in loco humido asseruet[ur]. Durat autem duos annos integra et incorrupta virtute. Valde accommodatum est frigido stomacho.

VIRES ac IVVAMENTA.

Qui laborat dolore dentium, accipiat radices Zingiberis easq[ue] minutim conscindat, atq[ue] in vino decoquat, eoq[ue] calido si os ieiunus colluat, tum opem p[rae]stat.

Vertigini medetur, si cibo admisceatur. Zingiber pe[n]dere semiunciae uesperi quando iturus es cubitum, uno hausto sumptum, expellit malos humores per sudorem, si modo post mediam noctem, vestibus bene tectus, sudaueris. Omnibus hominibus Zingiber conducit, qui intus refrigerati sunt. Vinum in quo Zingiber et Cyminum decocta fuerint, facit ad dolorem stomachi, et intestinorum ex flatu provenientem, etiamq[ue] concoctionem adjuvat.

DE PIPERE.

Eligito piper quod ponderosissimum sit, plenum, nigrum, nec adeo rugosum: recens p[rae]terea, nec furfurosum.

TEMPERAMENTA.

Piper calefacit, atq[ue] desiccat in quarto ordine. Longum et rotundum Piper servari possunt quadraginta annis synceris viribus.

VIRES AC IVVAMENTA.

Virtutem habet dissoluendi, consumendi, et attrahendi. Piper in vino potum, quartanam febrem tollit. Grana piperis et tostum allium simul commixta, et cum succo absinthij sumpta, tormina instetinorum repellunt. Piper saepius manducatum, Venerem stimulat. Mulieres quae pipere utuntur, euadunt steriles. Creditur sterilitatem facere post ciotum muliebri vulvae subditum et appositum. Accipe Piper, Thus, et siccatam Slaviam, ea in puluere redige, deinde ovi album, atq[ue] inguentum inde confice, quod maxillis impositu[m], arcet destillationes et ictus.

Piper commistum cum semine Saxifragiae, et ea in puluerem invicem contrita, et naribus indita, multos malos humores ad se trahunt, reddumq[ue] leue caput. Vtrunq[ue] piper, longum et rotundum, concoctionem adiuvant, emacrant[ur] nam exiccant,[a] et consummunt humiditatem hominis. Piper biliosis nocet, ventum ex aluo resoluit et pellit, urinam ciet. Eius uero usus in hyeme magis quam in aestate laudatur. Pulvis eis narib[us] attrahitur ad ciundas stermutationes, deuocandaq[ue]

[a] Správne *exsiccant*.

capitis pituita. Spiritualia membra a frigidis et viscosis humoribus expurgat, si cum carycis addumatur.

Longum Piper, ut Dioscorides inquit, efficassimam[a] habet erodendi vim, habetq[ue] et saporis amaritudinem.

Nigrum majore acrimonia est quam candidum, gratius in cibis. Piper tussientibus, cunctisq[ue] alijs pectoris vitijs, linctu, potuq[ue] succurit. Contra anginas utiliter ex melle inungitur. Tormina cum lauri teneris folijs potu[m] Piper sinit. Somnum et appetentiam cibi conciliat. Discutit pice exceptum Piper. Vitiligines cum intro exterit.

DE NVCE MVSCATAE.

Probatur quae parum lata, ac ponderosa fuerit, et quae fracta pulverem non emittat. Habet virtutem confortandi. Nux Muscata sumpta cum ovis aut iusculo, concoctionem adiuvat. Colorem emendant, si quis mane dimidiata[m] comederit. Nux Moschata in vino elixa et bibita, prodest iocinori atq[ue] pulmoni. Si eiusmodi vino Mastiche, Anisum et Cyminum admista fuerint, hoc in potu mane ac uesperi sumptum corroborat cerebrum. Sistit fluxum me[n]struorum, et praeterea magnas vires praebet.

Contusa atq[ue] cum lauri baccis commista, atq[ue] in potu sumpta, ciet urinam. Nux moschata album adstringit, distenotensis stomachu[m] spiritus discutit, oris svavitatem com[m]endat, et foetentis animae abolet, stomachu[m] et iecur roborat, lentigines in facie et impetigines emendat, lienem incrementi laborantem reprimit, et ut in

[a] Správne *efficacissimam*.

uniuersum pronunietur, natura ei eadem quae Caryophyllis.

Corpus humanum vi sua et odore adiuvat, oculorum aciem hebetatam acuit, vomitum sedat, appetentiam inducit, stomachum atq[ue] epar fouendo, ut scribit Platina.

DE NUCE AVELLANA.

Nomen sortita est ab Avella oppido Campaniae, ubi abundat. Graeci eam Ponticam nucem appellant, quod in Asiam Graeciamq[ue] primo e Ponto venit. Nux praenestina, quod praenestini his abundent. Quaedam ex Auellanis rotundum nucleum habent, quae citi[us] maturescunt, aliae oblongum, quae tardius ad maturitatem veniunt, et diu servantur. Avellanae olles conditae in terra uirides servari creduntur.

Temperamentum.

Nucea Auellanae sunt calidae et siccae naturae.

VIRES AC IVVAMENTA.

In cibo sumptae, pinguidinem corpore conferunt. Tritae in aqua mulsa et potae, veterem tussim levant. Alij uero tritas et cum passo bibendas dedere ad pulmonis et iecoris vitia sananda. Cum arungia et adipe ursino contritae, et alopetijs illitae, cpilloru[m] damna restituent.

Olleum Avellanoru[m] dolorem membroru[m] tollit illitum.Avellanae in cibo cumptae, dolorem capitis incutiunt, inflatione stomachum[a] distendunt. Multi cum pipere miscuere, et cum vino propinatas contra catharrum, et tormina uentris, et urinae distillanti angustias valere senseru[n]t.

[a] Správne *inflationem stomachi.*

Ferunt praeter haec aliqui cremato tritoq[ue] earum putamine, si quis ex oleo pueri synciput inunxerit, cesium in pupulis oculorum colorem in nigrum mutari, eodem capillum etiam denigrari. Pinguedini plus conferunt quam sit verisimile, et praeter fidem corpulentiam augent.

DE NUCE IVGLANDE.

Nuc viridis, ut Aegineta inquit, humidior est et ventrem citat. Arida si, ubi in aqua com[m]aduerit, membrana ipsius interior adimatur, consimilem viridi potestatem obtinet.

Nuces Iuglandes hominem reddunt suspiriosum, generant tussim et doloris capitis, ver[um] ad venenu[m] pellendim conveniu[n]t. Recentes nuces iucundiores sunt. Siccae noxiores, stomacho mutiles, biliosae, difficiles concoctu, dolore capitis onferentes. Tussientibus inimicae, sed vomituris ieiunis aptae.

Folia atq[ue] cortices nucis natura adstringunt nimium profluvium sanguinis. Oleum e nuce iuglande quod carynum appelatur, ut Plini[us] inquit, alopecijs utile est, et turditati[a] aurium infusum.

Item capitis doloribus illitum, Caeteru[m] iners et grave, sapore corpore. Oleum nucum generat afilima, facitq[ue] hominem multis morbis obnoxium, inducit raucedinem.

Nimius essus nucum paralysim linguae creat, et inducit vomitum. Cum melle et carycis sumptae, venenu[m] pollunt. N[ota] B[ene] Contra pestem. Accipe nucleorum iuglandium, Juniperorum, rutae, singuloru[m] unciam, confice cum aceto, mena quando prodituru es in lucem, sumes inde ad magnitudinem nucis, tum eo die tutus es a peste. Potes id[em] gestare in linteolo et naribus admovere.

[a] Správne *surditati*.

Fertur qui jejunui sumserit duas nuces siccas, et totidem ficos, cum rutae folijs viginti simul tritis, addito salis grano nullum venenam eo die nociturum.

Nuces p[rae]sumptae et a cibo statim sumptae, cum ruta et carycis letalibus uenenis aduersantur.

Accipe oleum nucum et oleum olivaru[m] pari poridere, et caput prius lotum inde inunge, tum furfurus capiti pereunt priusquam hoc bis fectris.[a]

Putamen combustum tritumq[ue] in oleo et vino, infantium capite peruncto, nutri capillum, et ad alopecias eo sic utunt[ur].

Areas capitis brevi momento replent poli, com[m]anducati, et protinus ex ore impositi nuclei.

Contra rabiosi quoq[ue] canis morsum nuclei a ieiuno homine commanducati, illiti[us] praesenti remedio e[ss]e dicunt[ur].

Nuces item cum sale, ruta atq[ue] caepis, addito melle, aequal[ite]r commistae, et tritae imponuntur morsui rabidi canis, et resistunt quod morsui cuiuslibet venenati.

Mammarum inflamatione et abscessibus, luxatisq[ue] emplastri modo imponuntur, cum exiguo melle et ruta.

Nucleus estur in teresmo ad extrahendam pituitam.

DE AQVA NVCVM IVGLANDIVM.

Nuces iuglandes circa Kalendas Iulij viridis contunduntur, et distillantur. Aqua nucum per diem bis aut ter vulnerato ad o[mn]em calorem, prodest nigris pustulis, ut carbuniculo et anthraci alijsq[ue] pustulis pestilentibus, lineis pannis imposita. Item medetur pesti in potu sumpta. Pellit herpetas linteolis imposita, nam extingit et sedat dolorem.

[a] Správne *feceris*.

f. 113v

DE AQVA EX PVTAMINE IVGLANDIVM NVCVM.

Exteriorem viridem corticem in Spetembri distillas.

Aqua haec cum tetria parte aceti in potu sumpta, quando calor ex peste aliquem invadit, et si prius uena incisa, eam intra viginti quatuor horas sumplerit, certum et probatum est remedium contra pestem.

Auribus indita prodest contra tinuitu[m] ac sonitu[m] aurium. Ad eadem prosunt putamina ex maturis nucibus.

ALLELUIA.

Panis cuculi. Trifolium cuculi. Kukučkowa Stewa.

VIRES.[a]

Sitim sedat. Refrigerat epar, et cor confortat. Herba cum vino decocta, et Myrrha permista, si os inde colluatur, oris dolorem et gangraenam ginginarum curat. Succus omnes malas pustulas oris emendat. Item. Auxiliat[ur] doloribus capitis et thoracis, et valet ad opitulationem epatis et splenis, praeterea ad ventris tormina ex frigida intemperie contracta.

Aqua Panis Cuculi.[b]

Aqua pota salutaris est ad pestem, e t ad o[mn]es supra scriptos morbos.[c]

[a] Na ľavom okraji inou rukou dopísané *Item tato myzga vklada otok horky a palčiwy ano dawa se z Cukrem proti palčiwé a moroweg zymnicy.* [b] Pod nadpis inou rukou dopísané *Proti palčiwé zimnyci.* [c] Pod textom inou rukou dopísané *Item, žizen hasy a palčiwost žaludka vklada, yatra ochlazuge a ♡ posilnuge.*

ARGIMONIA. Maly Repjček.

Viridis contusa, et succus bibatu[ur], pellit pestem in h[omi]ne exortam. Eodem quoq[ue] modo o[mn]ia interiora ulcera discutit. A cane rabido morsus, loco laeso herbam contusam cum succo imponat.

Lienosus si agrimonia et Ambrosia in cibo utat[ur], praesentaneum sentiet remedium.

Succus illitur membra plagis vel flagris caesa juvat.

Fatigatus longo itinere, lavet pedes decocto agrimoniae, lassitudinem levabit.

Si quis bibat ex vino in quo radix, herba et semina macerata sint, conducit ad dysenteria[m] et jocinoris vitia, et serpentium ictib[us] medetur.

Aqua Agrimoniae.

Herba colligitur et distillatur in Majo.

Aqua medet[ur] tussi et necat o[mn]es corporis lumbricos, a quib[us] si pueri infestantur, valde prodest si ad duas uncias biberint. Conducit ad aquam inter cutem, articulis saepius ex ea perfricatis.

Medetur quoq[ue] Icteritiae, mane et vesperi duabus uncijs pota. Secretum experimentum est ad discutiendam febrem quartanam, si quis mane et vesperi singulis vicib[us] quatuor vncias in potu sumat. Confert et[iam] ad vermes necandos

arcendos, qui in putridis ulcerib[us] procreant[ur], si inde lota fuerint, purgat et sanat ea.

Gargarizata curat exulceratione[m] pris et gutturis.

ARON. Barba Aron.

Serpentario minor. Jarus.

Qui adeo veneno infectus fuerit, aut peste correptus, ut prae debilitate loqui non queat, folia Ari cum sale temperata edat, aut folia in mel decoctum concidat, et sic in cibo sumptum discutit venenum et praecipue pestem.

Radix in vino coct[us] et potus discutit Melancholiam et tristiam animi, et bonum generat sangvinem.

Succ[us] herbae cum theriaca pot[us] medet[ur] pesti.

Herba et radix cum sale contusa, et[ur] ad pestem conducit.

In foliis Ari caseus optime servari traditur.

Aqua Ari.

Aron circa finem Maij colligit[ur] et cum tota substantia concisa distillat[ur].

ASARUM.

Plinius scribit Asarum sic vocatum ideo, quonia[m] in coronas non addat[ur], et ornatu[m] ejus usu care[nt] h[omi]nes. Siquidem Graecis ἄσαρον significat id[em] quod inornatum non veniat, et quo ornari neqveamus.

Rustica nardus, ob odoris similitudine, qui Nardi odorem et vim habet.

Latini perpensam appella[nt] sive vulgagionem.

VIRTUTES.

Asarum, lingva cervina, et folia sene in vino decocta subveniunt febri quartanae.

Educit per inferiora Choleram et phlegma ex omnib[us] membris. Momet[a] vomitiones quoq[ue] si ex eo bibat[ur]. Cerebrum confortat, si caput lotum fuerit lixivio facto ex Asaro.

Aqua Asari.

Optimum tempus est distillandi. vel alioqui siccandi. vel reponendi herbam una cum radice, a 15 die, mensis Augusti, vsq[ue] ad octavam [Septem]bris.

Ad qualescunq[ue] diuturnas febres et ad quartanam mire condicit, ad 3 vel 4 vncias pota.

ABROTANUM.

Nomen ab Abrotonio foemina in herbam conversa sumsit. Abscinthium ponticum a Romanis dicit[ur] ideo, ut inq[ui]t Dioscor[ides] ab amaritudina quam similem abscinthio habet. Bože drewecz.

Virtutes.

Ramo ejus, ut inq[ui]t Plin[ius] si subijciat[ur] pulvino, venerem stimulari aiunt, efficacissimamq[ue] esse herbam

[a] Správne *movet*.

contra o[mn]ia veneficia quib[us] coitus inhibeat[ur].[a]

Ex radice si quis saepius bibat, lunbricos necat, vel si succus cum exiguo lacte permisceatur.

Contra venena potum in vino, antidotum est.

Ut crines cresca[nt]. Succus ejus cum oleo anethino permistus, facit renasci pilos, barbae vel alij loco inunct[us] glabro, ubi quis crines nasci desiderat.[b]

Resolvit Apostema et Phlegmaticos humores, decoctum in oua cum cotoneorum nucleis, et ita usurpatum.[c]

Astantia. ANGELICA. Magistralia.

Radix in aqua decocta et pota, o[mn]es Phlegmaticos humores ex corpore educit, et tollit lumbagine[m].

Contra febre[m]. Contra febrem, Accipe duos vel tres manipulos hujus herbae ac contunde, deinde semimensuram optimi vini super infunde, in quo sinito[d] per noctem maceratur, et postea lilo vino percollato, aliud iter[um] superaddas, quod eodem modo per noctem stabit, et percolat[ur], ex quo bonum haustum quinq[ue] vel sex noctes subsequentes sumito, est p[rae]sentissimum remedium.

Radix in ore masticata educit humores ex capite et purgat cerebrum. Eadem masticata et comesta maxime concoquit, si quod stomachus concoctu[m] duru[m] acceperit.

---

[a] Na hornom okraji dopísané *Abrotanu cum oleo et sale simul contusum et pulsib[us] manuu[m] impositum, est utile remedium contra Febres. It[em] succ[us] express[us] ex Abrotano et cum vino bibit[us] defendit h[omi]nem ab Apoplexia.* [b] Na ľavom okraji dopísané *Plinius ait, Si Rami ejus subjiciat[ur] pulvino venerem stimulari: Efficacissimaq[ue] e[ss]e herbam contra o[mn]ia veneficia q[ui]b[us] coit[us] impedit[ur].* [c] Medzi riadky doplnené *Prodest contra Paralysim membrorum succi[us] imposit[us].* [d] Správne *finito.*

Radix pectoris angustias aperit et ad veterem tussim ex frigida intemperie contractam salubris e[st].

ACATIA.

Prunella immatura, Trpky. Cremcha. In fine [Septem]bris.

Succus Acatiae conducit optime ad locum alique[m] corporis, quem sine pilis esse volueris, si inungat[ur].

APIUM. Sativu[m]. Hortulanu[m].

Radix Apij in vino elixa ac bibita, expellit calculum vesicae atq[ue] lumborum.

Apium colorem reducit ex diuturna valetudine amissum, si quis in cibo quotidie utat[ur].

Idem cum radice Petroselini in vino decoctu[m] adversus aquam intercutem utiliter sumat[ur].

Puerperae et nutrices ab Apio abstinebunt, ab eo enim cibo Plini[us] scribit infantes qui ubera hauserint, comitiales fieri.

Apium et Abrotanum in lixivio decocta, si inde caput lotum fuerit, ad defliviu[m] capilloru[m] prosunt. Colligit[ur] in fine Maij.

AQUA.

Commisce aquam et mel, atq[ue] salem adde, cola per linteum: quod si libenter vomere volueris, calefacito ac bibito, hoc vomitum leviter provocat. *Vomitu[m] provocat.*

Gravidae mulieres, quae multum aquae bibunt, cum magna difficultate et labore pariunt.

Ex aquis salientib[us] meliores sunt ab Oriente, quam ab occidente. Illae condunt hae morbos paru[nt]. Aqua elixa cum hordeo h[omi]nib[us] conducit, ac interdum optima est medicina, et imprimis ad morbos ex calida intemperie provenientes, quare et tertiana febre laborantibus eam libere conducit.

DE ACETO.

Acetum refrigerat et astringit, ut testatur Dioscorides, cum spongia malignis pustidis impositum, inflamationes arcet.

Compescit Acetum procidentes foeminarum locos, et in utroq[ue] sexu sedes, si eo illinantur.

Stomacho frigido obest, nimium enim ipsum refrigat, ne postea bene concoquere possit.

Prodest malis ulceribus quae serpunt, ignibusq[ue] sacris.

Eodem Pterygia, lichenes et leprae curantur, addito ictiq[ue] semp[er] aliquo ex ijs, quae privatim aduersus ea vita polleant.

Acetum cum melle decoctum, purulenti oculis medetur, si eo inungantur.

Contra capitis ardores addito rosaceo in spongia aut succida lana imponitur.

Dentium doloribus medetur, si eo callido colluntur.

Prodest anginis, et dejecta oris columelle, si calidum gargarizetur.

Acetum cum sale temperatum, facit ad lethargium et phrenesim si interiores partes manuum et plantae pedu[m] eo fricentur et inungantur.

Si Acetum stomachum inuenerit plenum, laxat, si uero vacuum, inuenerit, tum sistit.

Panem in craticula tostum in aceto contunde, et ex eo aegroti os, labia, nares, atq[ue] pulsum illine, hoc maxime confortat, et vires restituit. Aduersus alvi fluctiones, sume acetum et in eo Aristolochiam rotundam, uel Garyophylla decoque, et in eo spongiam macera, qua[m] ad vomitum stomacho super impones. Ad alvi fluctiones uero sub umbilicum impones.

Accipe acetum forte, et permisce cum argilla in fornace usta, atq[ue] inde parum in nares illine, hoc statim fluxum sanguinis restringit. Fluentem ex vulneribus sanguinem quoq[ue] sistit.

Vaporantur calente aceto cutem subeuntes aquae, aurium gravitatis, sibilaq[ue] et sonitus earum. Necat instillatum aurium vermes.

Facit p[rae]terea ad o[mn]ia uenena letalia, calidum potu[m] mox vomitionib[us] potum redditum: pellit quoq[ue] haustas hirundines potum acetum, Reprimit gargarizatum in fauces destillationes.

Pestilenti anno hoc uti obsonijs, ac odoratoru[m]

vice id pulsibus ac naribus admouere, domiciliaq[ue] humectare jubemur.

Liberatum acerrimo podagrae dolore M. Agrippam supremis suis annis ferunt, demersis in Acetum calidu[m] pedibus. Acetum desiderium edendi instaurat, hinc fit ut in cibis primae mensae eo plurimum utantur.

Pimpinella. Bedrnjk.[a]

Pimpinellam calidi et sicci esse temperamenti testantur. Si homo usq[ue] ad cranium vulneratus esset, succus huius herbae instillatus, statim et absq[ue] noxa sanat.

Sanat ulcera et alia uulnera instillatus.

Experimenti gratia, Accipe gallum gallinaceu[m] et eraneum eis in superiore parte cultello aperi, ne tamen transfodias, postea accipe succum huius herbae, et instilla uulneribus bis aut ter, tum reducitur ad cicatricem.[b]

Pimpinella permista cum semine Erutae[c] et aceto, elicit suctorem, expellit venenu[m] et malos humores. Cum vino elixa et bibita, tollit coxarum morbu[m], et potissimu[m] facit ad malignam tussim, expurgat pictus. Eadem in vino cocta frangit calculu[m] et vesicae, et medetur stranguriae. Eodem modo prodest contra intestinor[um] tormina, maxime auxiliatur contra opitulatione[m] iocinoris atq[ue] p[ulmo]nis

[a] Na pravom okraji inou rukou dopísané *Vžjwa se oboj[h]o Seme y koren.*

[b] Na ľavom okraji inou rukou dopísané *N[ota] B[ene] Bedrnik gest dvogj geden wetssy a druhy menssy. Wetssy nese 5 y 7 listkau, na gedneg spacky yako při domacym passtrnaku, pry okruhlych a wůkol rozdelenych yako wetssy krwawnyk, prut ma na půldruhého lokte zwysse ano y wissy, pry wrchu nese byli okolek kwjty, koren bjly dluhy, pobelawy, rowny kpetrzely. Roste na lukach a whorach.*

[c] Správne *rutae*.

Decoctum Pompinellae febrem continua[m], et quarta quoq[ue] die recurrentem levat. Succus tertiana[m] idq[ue] ante accessionem potus.

EXPERIMENTUM contra Phtisim.

Recipe pimpinellae quam tenuissime in pulverem redactae, uncias duas, aquae pimpinellae recentis, et saccari qua[nt]um satis, et fiat inde Electuarium de quo sume quotidie drachmas duas.

Aqua Pimpinellae.

Pimpinellae radix atq[ue] ipsa herba cum tota sua substantia invicem concisa et contusa in exitu Maij sunt distillanda.

Aqua pimpinellae mane ac vesperi singulis vicib[us] ad tres aut quatuor uncias in potu sumpta, medetur calcul[us] et lithiasi lumbor[um] ac vesicae, expurgat renes.

Contra pestem subvenit intra sex dies semel pota. In potu sumpta cum modico Castorei in pulverem redacti, pellit paralysim membrorum.

Cutem reddit nitidam ac pulchram in facie et manib[us], si foret se ea aliquis lavet.

Atriplex, Atriplexum.[a]

Atriplicem tritam cum nitro, melle et aceto dicunt appositum calidam sedare podagram.[b] *Macer.*

[a] K nadpisu inou rukou doplnené *Lobada čžerna.* [b] Na spodnom okraji dopísané inou rukou *Inflam[m]ationes sedat succ[us] express[us] et imposit[us]. Coctu[m] ut ol[us] ad emoliendum lavum. Contusa et emplastri modo ad membr[a] ex spina vel dato laeso imposita, absces nocumenta ea extrahit et sanat. Epar calidum semen refrigerat. Suspirosis si saepi[us] uta[tur] conduxit semen* s pokračovaním na druhej strane na hornom okraji *Semen expellit lumbracos et vomitiones provocat. Trita cumq[ue] nitro, melle et aceto et emplastri modo imposita, sedat podagram.*

Sangvinem ex crea[nt]ib[us] commodu[m] est uti Atriplicem.

Auricula Muris.[a]

Pilosella, Myssecie Vžko, czo roste na starych prieloziech.

Auricula Muris, quae rubentes habet flores vim habet attrahendi. Si spina vel telum membro alicui fuerit infixum, hoc leniter extrahit[ur]; Sume succu[m] auriculae muris, succumq[ue] Dictamni, et pulvere[m] magnetis axungia porcina permisce et ad modu[m] ungventi impone.

Certum experime[nt]um adversus Herniam: Radicem cum herba in Majo effodito et siccato, pulverem illum cum malva, pueris ruptis esui dabis in pulte. Adulte vero in cibo sument, hoc juvabit.

Herba et radix cum tota sua substa[nt]ia circa finem May colligenda.

BASILICON. Bazilička.

Ocimum vel Oximum, Gariophillatum.[b]

Odor Ocimi confert ad oppitulationem cerebri et nariu[m], caput expurgat, et tollit catharrum. Potum Ocimi semen moero-

[a] Na pravom okraji inou rukou dopísané *Succ[us] aurib[us] instillat[us] sonitum ear[um] discutit et expellit vermes. It[em] narib[us] instillat[us] provocat stermutationem. Item succus cum vino elix[us] ac pot[us] arcocilentur morbo comitiali.* [b] Na ľavom a spodnom okraji inou rukou dopísané *Cerebro non adeo convenit infirmare. Semen in Julio colligi debet tum enim optimu[m] est. Folia in aqva elixa ac ex ea potione si quis bibat, tollit vestiginem capitis. Conducit similiter, si herba per noctem in vino macerata bibat[ur]. Frigidu, stomachum habens hanc herbam in vino decoqvat, stomachu[m] calefacit et coctionem adjuvat. Ad interiorem qvoq[ue] rupturam condicit, si herbam in pulverem tritam cum Acatia 8 dieb[us] continuis matutinis horis bibat[ur].*

res quos atra vilis attuberit, mulcet, animi nubila discutit, tristes exhilarat, atq[ue] timidos animat.[a]

Idem in vino sumptum mulierib[us] lacta[nt]ib[us] lac provocat. Eodem modo sumptum, quibuscunq[ue] dolorib[us] medetur.[b]

Semen item cum atrame[nt]o sutorio mistum, verrucas tollit, et radicem earum fundit[us] extrahit.

Herba cum tota sua substa[nt]ia in Junio colligatur. Semen in Julio colligi debet.

BARBA IOVIS. Netresk

Aizoon. Sedum majus. Semper vivum.

Si quis Surdaster fuerit, Accipe lac mulieris lactantis masculum, quando decem vel 12 hebdomadae a partu praeterieru[nt], et admisceat hujus herbae succum, ac tres vel 4 guttas auribus instillet; quod si saepius fecerit auditus redibit. Si cui struma nascitur, accipiat Aizoon et sevum ovinum et salem haec simul contusa et strumae imposita, eam discutunt. Si cui oculi matino tempore ex ulcerib[us] vel lippitudine ita operiu[ntur], ut aegre possint aperiri, ille succo hujus herbae oculos inungat. Mamar[um] vitijs Aizoon vnice medet[ur].

[a] Na hornom okraji dopísané *Contra fluxu[m] ventris ex frigiditate factu valit, cu[m] modico pulvere Acatiae et decoctum in aqva pluviali et potum.* [b] Na ľavom okraji inou rukou dopísané *Semen nribus haustum subinde molet stermutatione[m]. Odor Ocimi confert ad opilationem cerebri et nariu[m], caput expurgat et solvit catharru[m]. # Ociloru[m] caligines abstergit succ[us], eorumq[ue] pestilationes exsiccat ita et Herba Comesta idem praestat.*

f. 119v

Vigiliar[um] remedio monstrat[ur] Aizoon, si involutu[m] panno nigra ignora[nt]is pulvino subjciatur.

Colligitur in Majo vel Junio.

PLANTAGO aquatica.

Barba Sylvana, Centumnervia aquatica.

Utilis est contra rubes ranae morbus.

Sistit p[rae]terea alvum herba, Menser trahit, et tumores lenit emplastri modo imposita.

BALSAMITA

Menta Saracenica, SIsymbrum, Balssam.

Succus cum aceto bibitus enecat rotundos lumbricos. Vomitiones, singult[us], fartidia, stomachi dissolutiones cohibet. Imposita fronti capitis Dolores mulcet. Mammas sitendant[ur], aut lacte turgeant, compescit si ex succo illinant[ur].

Item Herba contusa cum polenta mammarum vitijs medetur.

Decocta sum fufure et facies unde lavet[ur] et illinatur tollit lentigines et alias maculas.

Si mulier ex hac herba biberit, tum menses provocat, partumq[ue] promovet, ac matricem refrigeratam expurgat.

Vrina[m] qui continere nequeat.

Emplastrum ex hac herba ventri impositum inter genitalia et vmbilicu[m], auxiliatur ijs qui urinam continere nequeu[nt].

Contra Catarrhum.

Si quis Catarrho laboraverit ex frigida intemperie; Accipiat Balsamitae folia et sacculo indat, ac per noctem capiti imponat, hoc catarrhu[m] tollit, et caput levius reddit.

Contra lumboru[m] Dolores, et intestinoru[m] tormina.

Haec herba in pulverem redacta et cum aqua Raphani temperata, si-quis jejunus mane bonu[m] haustum inde sumat, tum lumbor[um] Dolores et intestinor[um] tormina pellit.

Scabiem in capite infantiu[m] sanat.

Vlcera et scabiem in capite infantiu[m] mire sanat, si cum lixivio inde laventur.

Aqua Balsamitae.

Balsamita cum tota substantia in medio Maiji distillatur. Aqua Balsamitae pota, et extrinsecus linteis imposita, omnib[us] morbis jam ante dictis medetur.

Cum vino mixta atq[ue] pota, confortat frigidu[m] stomachum.

SPINA ALBA.

Bedequar. Cardo Sanctae Mariae. Labrum Veneris. Bohemice Bjli Bodliak

Podrestenym detem.

Semen potum conducit convulsis infantibus.

Proti Hampore.

Conducit spina alba contra rubras pestulas[a] quae pueris oboriu[ntur].

[a] Slovné spojenie *rubras pestulas* podčiarknuté.

Proti klany. Valet item ad sangvinem conglobatu[m] ad dolorem punctilem; loca cordi vicina relaxat, expurgat et aperit jecur et splenem, sitim sedat.

Radix quoq[ue] pota, prodest et cibum in stomacho non continentibus, coeliacisq[ue].

Aqua Spinae Albae.

Tempus distillandi est circa finem Maij, tum folia decerpantur ex culib[us] et distillentur. Haec aqua utilis e[st] ad o[mn]es morbos p[rae]cedentes.

BEBERIS.

Oxyacantha. Sstewjce. Gssau čzerwene jahody která roste y w Turci okolo S. Martina.

Radix trita et illita estrahit infixa corpora, veluti sagittas, spicula, hastulas, surculos, spinas. Idem praestat fructus ejus, trit[us] et illit[us].

Foetum mortuum expellit ventre praegnantis inde iuncto.

Foetum mortuu[m] expellit.

Sitim sedat; stomachum confortat.

Aqua Berberis.

Fructus Berberis distillari debent, quando bene sunt maturi, ut in Octobri. Sitim sedat, fastidium ciborum pellit, appetentiamq[ue] reducit. Confert adversus fluctiones nimias foemina[um] cum rubris corallis permista et pota.

BUGLOSSVM.

Wolowy gazik. Germanice Ochsen zung.

Memoriam servat.

Vinum quo Buglossum fuerit maceratum, potu[m], servat bonam memoriam.

Cor confortat.

Idem cum vino sumptu[m] cor valde confortat.

BUTYRUM.

Butyrum in cibo sumptum lenit o[mn]ia inferiora membra, propterea et[iam] in illis regionub[us], ubi h[omi]nes quotidie Butyro victitant, perraro calculo obnoxij sunt, nam crassi viscosiq[ue] humores, ex quib[us] calculus creari solet, e Butyro digeru[nt] et purgantur per urinam et fedes.[a]

Butyro si quis usus fuerit tam foris quam intus facit hominem per sputum eijcere viscosos humores pectoris.[b]

CHAMOMILLA.

Athaemis. Chamaeleon,[c] Chamaemelon. Cotula foetida. Čertowo Huwno.

Florum magnus usus e[st] in medicinis et colligendi sunt circa finem Maij, vel in principio Junij. Chamomilla in aqua decocta et duris aposte-

[a] Správne *feces.* [b] Na pravom okraji dopísané *Conducit ut Membra et lumbi butyro inungant[ur],# dolorem enim in illis mitigat. Item: Butyrum melle mistum et ita in cibo sumptum deducit ad apostema pectoris. Eodem modo discutit abscess[us] pulmonis, ualde solet provenire tabes. It[em] lenit et purgat o[mn]ia ulcera in genitalib[us].* [c] Neskôr dopísané *vel potius.*

matibus imposita, emollit ac dolorem lenit, expellit purulentiam.[a]

Vinum in quo per noctem flores Chamomillae fuerint macerati, bibitum, nervos confirmat, et paralysim aufert, flores contusi et cum melle permisti ac sumpti, aluum laxant, multosq[ue] viscosos humores per inferiora expellunt, ac intestina hominis expurgant. Flores Chamomillae cerebrum confortant, et educunt malos humores in eo ex frigiditate collectos, si caput lixivio exillis parato totum fuerit.

Chamomilla in aqua elixa curat ulcera oris, si os inde collutum fuerit. Ad stillicidium urinae tollit tumorem stomachi, et adiuuat concoctionem.

Eodem modo medetur asthmati et evacuat pect[us]. Confert etiam iocinori affecto.

Faetum mortuu[m] expellit.

Faetus mortuos educit, si mulier indebibent, vel decocto eis insederit.

Si quis calculo obnoxius fuerit, ille lavet ter vel quater cum Chamomilla, et leniter liberabitur.

Contra calculu[m] inter o[mn]es herbas utilissima.

Inter omnes herbas quib[us] in Balneis adversus calculum utimur, Chamomilla maiorem habet efficaciam.

Si quis pedes laverit in decocto Chamomillae multas aegritudines corporis repellet.

Aqua in qua Chamomilla elixa fuerit, emollit lumbos et vesicam, expellitq[ue] materiam

[a] Na ľavom okraji dopísané *Rumančekowy kwet a neb bilina v wjne warena a pita žensku nemocz prinassy, žene močz y kamen strawuge, nadimani a wetrnost, zahrjwa studeny žaludek, kroti wnitrni bolesti žaludka, wstrewach, wledwych, mechyri wmatcze vklada wnitrny. Otoky otwira Jatra a slezinu, wyčistuge žlutenicy, rozdeluge a hogi wredowinu plicnu, zahany dichawicznost a prsy wyčisstuge.*

ex qua calculus generatur. Eadem valde confortat membra, et ex eis repellit paralysim, qua virtute praecipue pollet oleum Chamomillae.

Chamomilla lenem mollem reddit cutem, si quis ex ea lavet: multos malos humores expellit, si quis inde biberit.

Emplastrum inde factum et scabiei impositu[m], vel maculis in corpore, hoc quam primum medet[ur].

Flores Chamomillae in aqua elixi et capiti impositi, valde ei conferunt, Dolores quoq[ue] capitis tollunt, si inde lavetur. Ad interiorem tumorem corporis et ad iecur affectum prosunt si quis inde bibat.

Ad calculum lumborum, florib[us] Chamomillae te in calido loco inunges circa lumbos, et sub umbilico, et praecipue a Balneo, hoc remedium adferet.

Aqua Chamomillae.

Chamomilla colliget[ur] in fine Maij vel in principio Junij, et distillabitur.

Aqua Chamomillae pot[us] mane et vesperi singulis vicib[us] duab[us] aut [tri]bus uncijs, mitigat dolorem ventris et tormina intestinorum.

Item pota contra calculum

Mulierib[us] movet menstrua, mortuu[m] foetum expellit, et o[mn]em viscosum humorem matricis.

Cerebrum confortat, si caput cum ea friatu[m] fuerit.

CALENDULA.

Charamos. Negtjk. Kingelblumen.

Flores Calendulae aceto et sale macerandi su[nt], et reponendi, sic duos annos vires suas retinent.

Contra vermes in auribus.

Succus ex folijs expressus, aurib[us] instillat[us], necat vermes.

Ad Mulier[um] mamillas inflatur.

Mulierib[us] quib[us] mamillae fuerint inflatae, ob menstruor[um] suppressionem, dentur flores Calendulae cum spica et vino: quia tumorem sedant et menstrua provocant.

N[ota] B[ene]: conservans

Singulare Experime[nt]um ad expellendum secundas a partu mulieris. Flores et folia exiccata[a] in usum repone, si uero muliere liberata secundae sequi noluerint, hanc herbam et flores exiccatos[b] cereo accende, et suffitum inferne facito, hoc experimentu est certum ut scribit Brunsfelsius.

Aqua Calendulae.

Hieronymus expertissimus Herbarius inquit aqua[m] ex floribus Calendulae distillatam, mederi omnibus vitijs oculoru[m], siue ex calore, siue ex frigore

[a] Správne *exsiccata*. [b] Správne *exsiccatos*.

contractis oculosq[ue] claros reddere, praeterea etiam omnes capitis Dolores discutere.

DE CARDUO FULLONUM.

Carduus fullonu[m]. Virga Pastoris. Labrum Veneris. Lauacrum veneris.

Cardus z kterého semene stelicy gedawagj.

Haec herba decocta et capiti imposita, tollit phrenesim. Succus auribus instillatus, uermes in eis necat, tollitq[ue] fluxum carum. Folia in aceto et oui albumine elixa, et uentri imposita, sistunt dysenteriam.

Aqua quae in folijs huius herbae inuenitur, praecipue confert ad claritatem oculorum, emundat quoq[ue] faciem, si ex ea lauetur: puella et pulchrae mulierculae plurimum ea utuntur. Eadem flacias maculas ex aegritudine obortas pellit, si quis a balneo saepius se ea lauerit. Aqua ex hac herba distillata confert aut exulcerationem oris.

Radix rimis fistulisq[ue] sedis medetur, ut Dioscorides inquit, in vino decocta, tum tusa, et usq[ue] dum sit eae crassitudo subacta, et deinde imposita: oportetq[ue] ama pyride seruarimedicamentum hoc. Ferunt p[rae]terea uerrucis et quas formicas vocant, mederi, feruntur itidem vermiculi in capitulo labri veneris inuenti, in aluta clausi, tum vello brachionis hominis adalligati, quartanas

finire febres, Marcellus scribit se multum obseruasse illos uerniculos, in echinis nascentes, sed imunire non ptuisse. Verum Antonius Musa inquit, quod nullus errare possit, quin Autumno inueniat, quum exiccari[a] incipit, si per mechum echinii aperiatur, uermicul[us] albus est, qui per cauitatem echini dimouetur, et in caudicum transit, hyeme etiam videre licebit, antequa[m] prae frigore moriatur.

DE CERUI BOLETO.[b]

Masticatus et impositus prodest ad ictum aranearu[m]. Inflammationibus cuiuscunq[ue] generis impositus educit magnos calores. Fatigatus ex itinere edat ex eo, et lassitudinem non sentit. Caliginem oculorum emendat, si a jejuno edatur. Dentibus eo omnietrutus, et tumidis genitalibus impositus, tumorem inde tollit. Ad difficultatem pariendi Mulier accipiet Cerui bolitum, ad magnatudinem unius pisi, et dimidiam partem mandet, et alia parte umbilicum oblinet, tum statim absq[ue] ullo labore pariet.

Vsus Ceruiboliti, non cuivis conuenit, et maxime mulieribus grauidis. Non si imprudenter et absq[ue] ratione eo utantur, magnu[m] malum eis inde oriri posset, quamobrem gravid[ae][c] eo non utentur, nisi in tempore partus, quando necessitas postulat.

---

[a] Správne *exsiccari.* [b] K nadpisu inou rukou doplnené *gelenj huba.* [c] Text poškodený zaliatym atramentom.

DE CONSOLIDA REGALI

Stračia Nůžka.

Ab studiosis in precio habetur, una cum Ruta. Si[qui]dem credunt illi[us] oculorum malis medicatur, nunqua[m] se ex oculis laboraturos. Quare eam in suis musaeis suspendunt.

CROCUS.

Qui crocu[m] tritum in vino prius biberit, ebrietatem postea non sentit.

DE ELLEBORO ALBO.

Veratrum album. Strkolecz.

Album Elleboru[m] viribus antecellit nigrum.

Album Elleboru[m] foetus mortuos potenter ex utero pellit si mulier ex eo biberit, uel prudendis id applicauerit. Idem pulvis mixtur cum farina tritica interficit mures. Vel confice pulticulam ex eodem puluere cum melle et farina p[er]misto quoscunq[ue] mures tum interficit. Musca quoq[ue] in eo necantur, si cum lacte maceretur.

f. 124v

DE EPITHYMO. Trifolium.

Remedium adu[er]sus quartana[m].

Probata quoq[ue] medicina est aduersus cancrum, et lepram, pellit febrem quartanam. Accipe semitres uncias[a] Epithymi, et in aqua decoque, qua per linteolum colata ad misce lapidem Lazuli, et aegroto potui dato.

Epithymum per se aut solum usurpari non debet, sed aliquo additamento, utputa lapide lazuli, aut pillulis de fumo terrae.

Anethum. Kuopor damáci.

Cerebrum atq[ue] stomachum confortat, si edat[ur]. Semen fervens arefactu[m] singult[us] cohibet. Decoctum Anethi si sumat[ur], valde prodest stranguria laborantib[us].

Anethum cum papavere decoctu[m] et commistu[m] ac potum, sistit vomitiones. Tormina et inflationes ventris sedat.

Cibo frequenti oculos hebetat, genituram extingvit. Si nutrices vel mulieres lactantes puerum, utant[ur] ipsa herba, vel semine, lactis copiam generat, et praecipue si cum jure ex lentibus parato, sumatur.

Antiqui, ut Galen[us] inquit, viridi Anetho uti solebant ad somnu[m] conciliandu[m], coronis inde factis, et capiti applicatis.

[a] Slovné spojenie *Accipe semitres uncias* podčiarknuté.

Febrifuga seu Matricaria.

In vino cocta et pota febrib[us] medetur.

Semen in cibo sumptum lumbricos ventris necat.

Accipe matricariam, Melissam et Ebur, quae in pulverem redacta, et in vino sumpta, foeminas facit faecundas, atq[ue] ut facile concipiant. Dabit[ur] bibenda utiliter herba sine folijs calculosis suspiriosisq[ue].

Filex.

Hujus radix, qui Mas est, in pulvere trita atq[ue] cum vino et Melicrato pota, ventris lumbricos statim enecat. Pellit et latos ventris lumbricos pondere unaq[ue] drachmae in aqua mulsa pota: felicius tamen id p[rae]stat, si cum nigri veratra aut scammonij quatuor obolis detur. Neutra danda foeminis, quonia[m] gravidis abortum, caeteris sterilitatem parit.

Filiae duor[um] est gener[um], Mas et Foemina. Foemina ramis plurib[us] altioribusq[ue] est. Sed haec non ita virtutib[us] pollet sicut Mas.

Tilipendula. Rotsteinberg.

Saxifraga rubea. Viscago. Schrophularia

f. 125v

Radix facit ad calculu[m], et vesica stillicedia medeturq[ue] Ischiadi.

Pulvis ex hac radice sumt[us] in vino conducit ad frigiditatem stomachi, concoctionemq[ue] adjuvat. Idem in cibo sumt[us] medet[ur] comitialib[us]. Contra difficultatem spirandi, accipe hunc pulverem, et Gentianam eodem pondere, et in cibo utere, auxiliat[ur] certo.

Eadem 4 vel 6 vncijs pota, contra venenu[m] opitulat[ur], si homo alicubi venenu[m] ederit, vel liberat.

DE FLORIBUS S[ANCTI] JOHANNIS.

S[ankt] Johannes Blume. Rind[us] auq.

Si quis fuerit qui noctu diuq[ue][a] nulla[m] quietem in capite habuerit, et libenter rem cum mulierib[us] habere vellet, hunc florem ad alligatu[m] secum gestabit, tum Melancholia lila et mala voluntas mutat[ur]. Valet ad tineam et serpigine[m] corporis, tam pota ex vino, quam etia[m] illita foris. Apostema et[iam] rumpit potui data, vel tanquam Cataplasma superposita.

Latine, Foeniculum. Fenchel.[b]

Graece Marathrum. Kmin.

[a] Správne *dieq[ue].* [b] K nadpisu inou rukou doplnené *Wlasky kopr.*

Semen colligi debet in principio Septembris, ita tres annos durat. Cortex atq[ue] radix coligunt[ur] in principio Maij, ita et[iam] tres annos servari possunt.

Herbam foeniculi decoque, quam si habere non poteris, accipe semen, et cum aqua fontana ebullire sine, et bibe ex ea per diem, quantum vitream poculum capere potest, tum calor non natiuus extinguitur, clarumq[ue] reddit visum.

Si quis rubentes maculas ex facie repellere velit, quae speciem laeprae repraesentant. Accipiat foeniculu[m] minutim contritum, adipeq[ue] porcino antiquo permisto, iterum parum per invicem confundat faciemq[ue] inde leniter inungat, hoc faciem reddit uenustiorem, maculaeq[ue] illae euanescunt.[a] Foeniculum comestu[m] abundantiam lactis purpureis praestat. Semen manducatum urinam ciet, et menstrua purgat. Id[em] facit ad obstructum atq[ue] induratum lienem et iecur, stillicioq[ue] urinae prodest.

Succus foeniculi tepido lacte permistur, et infantibus lactendibus potui datus, conducit contra difficultatem anhelitus. Medetur quoq[ue] calculosis: si uero ipsa aegritudo ex calida causa prouenerit, tum cortex et radix foeniculi in vino decoquentur, quo mane et vesperi, quando itur cubitu[m], utendum est.

[a] Poznámka inou rukou na okraji nečitateľná pre vyblednutie atramentu.

f. 126v

Foeniculum manducatum confortat stomachum, et concoctionem adiuvat. Idem praestat pulvis ex semine eis. Accipe radicem foeniculi eumq[ue] tamdiu decoque, dum mollescat, tepidamq[ue] manillis suppurare incipientibus superimpone, et sanantur absq[ue] incommodo. Succus stanneo vasculo inditus, reponetur XV, dies ad solem, deinde p[otes]t usurpari ad oculos: et est certum remedium.

Paulum ex aloë patico huic succo additum, et etiam XV dies in stanneo vase insolatum, Collyrij modo oculis imponitur. Sanat rabidorum canum morsus concisae radices, et ex melle emplastri modo impositae. Succus ex folijs caulibusq[ue] expressus, tum in sole siccatus, oculorum medicinae et remedijs utilis. Semen viride usurpatum, oculis felle suffasis alijsq[ue] eorum vitijs medetur.

Succus quoq[ue] ex radice oculis medetur.

Succus foeniculi cum melle temperatus, ac tepid[us] auribus instillatus, vermiculos qui in eis nascuntur, interficit. Radix cum ptisana atq[ue] vino cocta et pota, hydropicis prodest.

Foeniculum in vino vel aqua dirum pellit calculum vesicae, et ducit menstrua.

Verendis amicissimum siue ad fovendam radice cum vino cocta siue contrita in oleo illitumq[ue].

Cum aceto coctum, et vulneribus impositum, prodest.

Tumoribus ardentibus illinuntur folia ex acteo.

Inter omnes flores apibus nullus est gratior flore foeniculi. Si quis foeniculum contindat, indeq[ue] aluearium illinat, tum apes libenter in eo permane[n]t.

Si quis medium caulem, dum adhuc floret, demetat, igniq[ue] admoveat, tum vi caloris gummi ex se mittit, quod multo efficciu in medicina oculor[um] est quam succus.[a]

De aqua foeniculi.

Tempus nullum meliu est distillandi foeniculum, qua[m] in fine Maij. Verum radix in fine durum canicularium distillatur. Aqua foeniculi mane ac vesperi singulis vicibus III. Uncijs pota, cor expurgat, cerebrum confortat, pota vel capiti illita, thoracem laxat, pellit tussim, noamq[ue] reddit vocem.

Eodem modo saepius pota, expurgat pulmonem, et prodest ad ulcus pulmonis, stomachum purgat, ardoremq[ue] eis sedat.

Jocineri quoq[ue] medetur, aperit renes et vesicam ea enim expurgat, et lapidem inde expellit.

Saepius pota, sedat ventris tormina, pellit aqua[m] intercutem cum vino pota, morbum regium discutit, lienisq[ue] oppilationem aperit. Haec aqua pota facit ad omnes capitis Dolores. A mulieribus obnutricibus pota, trahit menses, et facit copia[m] lactis.

[a] Poznámka inou rukou na ľavom okraji *N[ota] B[ene]Ražka dobrá* *. Nečitateľné pre vyblednutie atramentu.

f. 127v

Eadem pota, crassam materiam, quae in stomacho et circa pictus continetur extenuat atq[ue] educit, pellit nausiam ac vomitum, medetur veterno.

Claritatem inducit oculis, omnibusq[ue] vitijs oculorum auxiliatur ex calida siue ex frigida intemperie chortis, oculis instillata, et venis temporum illita, extrahit enim tam calorem quam frigus.

Oculi indita acuit visum, pellit suppurationem, et ruborem oculorum, venustam reddit faciem, si hac aqua mane et vesperi lauetur. Item ab illis pota, qui vitium illud oculoru[m] metuunt quod hypochima appelatur, et mane, meridie uesperiq[ue] singulis vicibus III. Vel IIII uncijs cum puluere eufragiae permistis, sumpta, mirifice opitulatur, et visum amissum restituit.[a]

Hedera terrestris. Pupenecz.

Folia in aqua decocta ac pota, fellis suffussionem enudant. Herba hac ad balneum utilissima est, et eo modo facit ad calculum lumborum ac podagram. In aceto cocta et lieni imposita, inflationem eis sedat.

Succus auribus instillatus, restituit auditum, facit quoq[ue] ad dolores dentium. Herba haecin aqua elixa et pota, dysenteriam sistit. Et cum laricto Elleboroq[ue] contusa, ac illita, tineam capitis depellit. Fistulis nihil magis prodest, quam ut succus ex herba contusa eis instilletur.

[a] Časť vety *mirifice opitulatur, et visum amissum restituit* podčiarknutá.

Ad malam scabiem in corpore cito curandam, Accipe Aquilegiam, farinam triticam, Hederam terrestrem, ac dum farfari, ex his simul contusis permistisq[ue] unguentum confice, quod scabiei illitum ea[m] curat. Item Hedera terrestris in vino aut aqua decocta exulcerationem oris, quae ex putridis humoribus exorta est, sanat, si os decocto colluatur.

Sanguis hirci ex ea dutius nutriti, calidosis potenter medetur.

ROSTRVM CICONIAE.

Herba Roberti. Geramion. Robertiana. Gratia Dei. Acus Muscata. Čzapij Nosek.

Adversus calculum. Accipe hanc herbam et saxifraga[m] eodem pondere, et in aqua decoque, linteoloq[ue] percola, deinde sudatorio parato, accipe stramen auenaceum, et in aquaebullire sine, inde ignitos lapides consperges: quem autem sudare inceperis, decoctum hujus herbae bibes, hoc ter ex ordine fiet, tum calculus liniter frangitur.

Quicumq[ue] gravi sanguine abundat, semperq[ue] tristis est, utatur hac cum pulegio et ruta pari mensura, et in puluerem redactas cum pane edit, tum cor confortant, et laeticiam generant.

HERBA VRINALIS.

Herba Urinalis. Pseudolinum. Esula adulterina. Linaria. Len Matki Božeg.

Haec herba dissoluit atq[ue] consumit omnes glutinosos humores in uesica et lumbis retentos, unde calculus creari solet.

Radix atq[ue] flores, si coquantur ac bibantur, mane ac uesperi, tollunt omnem dolore, vesicae, et limborum, expellunt calculumq[ue].

Radix contusa et ita mollis imposita inter umbilicum et pudenda, diabeten id est urina profluvium sedat.

Ita quoq[ue] sumta midetur stranguriae.

Ad posteriora haec duo remedia, haec radix commisceri debet cum oleo olivarum. Sed ad primum non est necesse. Hic observandum est, quod morbi iam praedicti quum veniant ex frigiditate, tum haec herba saluberrima est, si vero a calore prouenerit, non est utilis.

Ortho[a] Brunsfelsius in suo Germanico Herbario aliam herbam Vrinalem ponit, cui vim refrigerandi ac humecta[n]di attribuit, quae procul dubio alia specie est, et alijs virib[us] praedita, sunt enim plures species hujus herbae, ut Hieronymus Bock enumerat, praeterea et aliae herbae quae vrinals appelantur.

HIRUNDINARIA. Chelidonia.[b]

Radix in vino elixa et pota. Subveniet torminibus, et uenenatorum orsibus, arcet venenum ne cor petat. Haec radix pondere semilibrae per noctem in vino macerata, et deinde usq[ue] ad tertias decocta, si singulis matutinis temporibus calidus haustus inde in lecto ab aliquo sumatur, et super hoc sudauerit, mirifice expellit aquam intercutem, adeo ut in pectum platis erumpat: et est singulare exprime[n]tumq[ue]. Si mulier calidae herbae insederit, et vaporem qo ex ea exceperit, discutit Dolores matrinis, superesse menses

[a] Správne *Otho.* [b] Na okraji inou rukou dopísané *Chtegj mjt že tuto bilinu Lastowičky lidem wznamost vwedly: Kde gegych mlada od sweho wlastne[h]o trusu oslepegj. Stare chelidonisi prikladane spomahagi. Proti žreny wbrisse a boleny Maternyka, ztlucž bylinu a prilož na bricho. Wetssy chelidoniu aby žwal w vstech bolest zubůw kroti. Item, wodnatost chelidonowa, kdožby čerstwau bradawiczi potjral, zhany. Item koren w wode wareny pridada octu, a tym ho rano w hrdle kloktati to hlawu wyčisstuge od zlych wlchkosti wychrkowanym, Očy ljčy, bolest zubůw kroti.*

emollit et trahit. Herba floribus contusa et mamillis inflatis emplastri modo imposita, tumorem deprimit. Pulvis ex herba et radice, curat omnia sordida ulcera ac uulnera, q[u]am etiam facit Aristolochia longa, potestq[ue] una preo altera sumi.

Brunsfelsius scribit Empiricos Hirundinariam usurpare contra rupturas et vulnera curanda.

LACTVCA.

Lactuca domestica. Lactuca agrostis. Ssaláth.

Vires ac Juvamenta.

Aegineta inquit: Lactuca manifeste et refrigerat et humectat, eoq[ue] somnum accersit, ut autem inter olera valenter nutrit, ita boni succi sanguinis efficax est.

LActuca stomacho accommodata est, somnum conciliat, alvum mollit, et lactis abundantiam facit.

Semen lactucae lactantibus foeminis abundantiam lactis praebit in cibo sumptum, et visum acuit. Idem in vino sumptum somnum conciliat.

Emplastrum ex Lctuca confectum, et calidis apostematib[us] impositum atq[ue] sacris ignibus ualde refrigerat.

Lactuca elixa atq[ue] oleo olivarum permista, medetur hydropicis in cibo sumpta.

Crebro usu cerebrum perturbat, et frigido stomacho noxia est, atq[ue] claritati oculorum afficit.

Lactuca manducata bonum generat sangvinem, et medetur febri tertianae. Cruda comesta uel elixa cum aceto saccharoq[ue] permista, dissolvit obstructionem lienis atq[ue] iocinoris.

Semen lactucae lacte muliebri et albo ovi temp[er]atum, et temporibus illitum, conciliat somnum.

DE LEVISTICO.

Ligusticum. Lybisticum. Newésstjk.[a] Levisticum.

Appelat[ur] hoc no[min]e propterea, quia p[raeser]tim in Luiguria nascitur.

UIRES AC Juvamenta.

H[omi]nem fortiter purgat.

Ex semine Ligustici, si quis mane ieiunus biberit, per sup[er]iora et inferiora, hominem fortiter purgat. Quorum pedes podagra infestantur, eis prodest semen clystere exhibitum.

Menses mulier[um] provocat.

In vino per noctem maceratum, et potum, menses mulierum trahit.

Semen ad usum medicinae minimum est efficax, nam ulcera rumpit, et aperit impositum, foetusmortuos potenter expellit. Propterea vis hujus seminis temperari cum semine foenienti et Amisi, in eodem pondere debet, et deinde assumi, tum enim in homine operatur absq[ue] nocumento. Extra corpus tamen semen hoc potest usurpari, absq[ue] ullo additamento.

In lavacro aperit pores.

Herba ipsa in lavachro multum prodest, si corpus ex eafricetur, aperit enim poros, et attrahit malos humores.

Ligusticum in vino vel aqua elixum et potum, aperit oppillationem iocineris atq[ue] lienis.

Contusum atq[ue] cum cymino permistum valde prodest si in vino bibatur, nam stomachum emundat et noxios vites, ex intestinis repellit.

Contra dol[ore] m stomachi.

Ligusticum Galanga et Cynamomum in vino decocta, medentur doloribus stomachi, lienis et intestinorum.

Tragea facta ex semine Ligustici, et cinamomo, Reupontica atq[ue] Galanga, saccharoq[ue] admisto in vino si sumat[ur], ad morbum ante dictum prodest.

[a] Správne *Lewésstjk.*

Semen Ligustici sedat dolorem ventris, et instestinorum, tumorem stomachi discutit, humorem stomachi concoquit, morsum serpentum sanat, movet urinam at[ue] menstrua. *Movet urinam et Menstrua.*

Lavacrum factum ex Ligustico, Rosmarino, matricaria, chamomilla, meliloto, Stachade citrino, et foenogaero, ijsq[ue] simul in vino decoctis, prodest aduersus arthritim, et morbum regium.

DE AQVA LIGVSTICI.

Tempus destillationis eius est, ut folia una cum caulibus concisa, in medio Maij destillentur.

Aqua Lugistici mane ac vesperi singulis vicibus II aut III uncijs pota, medetur illis qui puncturam circa latera uel thoracem sentiunt, succurit lithiasi lunborum et vesicae, raucedinem tollit, et anginas pellit, gutture ex ea colluto.

Prodest quoq[ue], si cui caput intumuerit, aut doluerit, si linteolis in ea intinctis capiti applicetur.

Faciem reddit uenustam et nitidem, si mane ac vesperi ex ea lavetur. Conducit quoq[ue], si quis pustulas in crure habuerit, et crus ex calore rubereret, tum lineis pannis applicata calorem sedat, et remedium praestat.

Curat etiam cancrum oris, si saepius inde lauentur, et singulis vicibus, pulvis inspergatur ex radice Berberis.

Sanat exulcerationem et dolorem locorum muliebrinum, si per diem ter vel quater inde lauentur. Idem praestat aqua ipsa lineis pannis applicata.

LILIUM CONVALIUM.

f. 130v

VINUM LILII Conualis sic parato.

Flores eius per quatuor hebdomadas in vino macerato, deinde vinum percolato, et distillato ipsum quinquies per metam distillatoriam. Hoc vinum praeciosium est auro. Si quis hoc vino cum sex granis piperis, et modico aquae Lauendulae usus fuerit, nihil est quod isto mense Apoplexiam metuat.

Ortho[a] Brunsfelsius confectionem illius vino hoc modo docet. Recipe vini ueteris optimi atq[ue] plenissimi mansura[m] unam, florum Lilij convallis lib[ram] unam quos cum indideris vitreo uasi, in sole excoquito diebus 40. Vbi insolaueris, per Alembicum extrahito, semel et iterum. Extracto liquore, adde aquae Lauendulae modicum, piperis triti tantundem. Nihil hoc vino praeciosius. Nam cerebrum confortat, Apoplexiam prohibet, Colicum dolorem sedat, si quis cocleare unum eis vini biberit. Itidem prodest, si q[ui]s apostema posteriori parte cerebri habuerit. Hoc vinum et[ia]m bonam memoriam, et mentem facit, si quis occipiti et fronti illinat.

VIRES AC JUVAMENTA.

Lilium convallium corroborat cor, cerebrum, hepar, caeteraq[ue] spiritualita membra, ut vocant, unde exhibetur cardiacis, vertigine correptis, epilepticis, apoplecticis, phreniticis, et cerebro in synoepem prodie[nt]ibus.

Item hi qui patiuntur tremorem cordis, et punctiones praecordiorum, quibus membra quoq[ue] tremunt. Compertu[m] est etiam, incipienti leprae meatas occludere, ne latius serpat malum.

[a] Správne *Otho*.

Scabiem et impetiginem reprimit, illitum: idq[ue] si vicibus aliquot facias cum illius aqua.

Venenosorum animalium et aculeatorum ictus refundit, ne extuberent: veluti sunt vesparum, araneorum, apum, et id genus caeterorum, si illinatur.

Partus accelerat, et menstrua: sed remissius, adeoq[ue] sine negocio. Ocularij medici ad oculor[um] inflammationem et caligines eo utuntur.

DE AQVA LILII CONVALLIS.

Flores tantum medio ueris distillantur.

Aqua eius ad sex uncias pota, pubuenit illis, qui uenenum in cibo sumpserint. Prodest et[ia]m ad morsum rebidi canis, pellit partum, cerebrum confortat, atq[ue] et[ia]m cor et sensus, tollit morbum comitialem per 40 dies pota.

Facit ad syncopem, prodestq[ue] ei quem loquela destituit, mulieribus lactis copiam reducit.

Eadem pota medetur stranguriae, facit ad punctionem circa cor, ad infammationem iocineris.

Opitulatur mulieribus ad immateratum profluvium menstruor[um].

Prodest ad ictum aranei, si linteolum in ea madefactum imponat[ur]. Oculorum caliginem discutit instillata.

Heresypelata refrigerat imposita.

Si cui membra uel caput tremunt. Ille prius se pure lavet et siccet, postea vero hanc aquam illinat, et sinat per se siccari, opitulatur, si hoc mane et vesperi saepius fiat. Repellit quoq[ue] dolorem genitalium linteolis applicata.

LINVM. Len.[a]

Semen Lini super carbones proiectum et combustum fumum bonum emittit, qui naribus attractur, catharro medetur, eodem suffitu etiam suffocatio, et dolor vulvae tollitur.

In aqua decoctum, et immaturis apostematibus impositum ea consumit et maturat, ac paresertim parotidas.

Folia Lini maturo apostemati imposita, statim illud excavant, ut non opus sit illud aperire vel rumpere.

Qui laborat dolore lateris, Lini semen in aqua coquat, et lineum pannu[m] in ea madefaciat, et ita calidum lateri imponat, tum dolor sedatur.

Vngius scabros pellit, cum pari nasturtio, et melle.

MALVA.[b]

Malvae folia prosunt contra calida ac dura apostemata, contrita et superposita.

Radix efficacior est quam folia virida siue arida. Flores cocti cum aqua mulsa, vel vino, et postea contusa, sanant dura tubera, ut ulcera et strumas.

Valet haec herba contra omnes aculeatos ictus, praecipue vero Scorpionum, uesparum, apum, muris aranei.

Ferunt hominem omnibus morbis cariturum, si qualibet die ex succo Malvae aliquid sorbeat.

Quin et trita cum oleo cutiq[ue] illita, hominem ab iniuria falcium bestiolarum defendit.

Ad menstrua prouocanda certum exprimentum.

---

[a] Na hornom okraji dopísané *Ambusta igne si q[ui]s curare velit, decoquat semen in aqva et linteolum in ea infingat, atq[ue] imponat, tum prodest.* [b] K nadpisu doplnené *Slez wsseliaky.*

MALVA MAIOR.

Malva sativa Major. Malva hortensis. Malva Romana. Malva transmarina. Slezova ruže plna.

Herba, radiae aut semen in lacte, aut vino si decoqua[ntur], et in potu suma[ntur], sedant calidam tussim, sanant pulmonem exulceratium; Singulare quoq[ue] remedium est contra Phtisim.

De aqua Malvae majoris.

Haec aqua saepius pota, preciosa est, ad omnes interiores calores febrisq[ue] Dysenteriam calidor abscessus locorum muliebriu[m], renum atq[ue] visicae.[a]

URTICA ab usendo.

In Messe semen colligit[ur].[b]

Folia ejus contusa atq[ue] sale addito, rabidi canis morsibus imposita, remedium adferunt,[c]

Semen contritum in pulverem, et cancro inspersum ipsum curat.

Testat[ur] quoq[ue] e[ss]e utilissimam cibis coctam conditamve arteriae tussi, ventris destillationi, stomacho etc.[d] *Y opuchlinu hogj.*

[a] Správne *vesicae*. [b] Na okraji inou rukou doplnené *Kdo nemůž wodu pustiti war koren w wine a pjnež zwelkeg žihlewy.* [c] Inou rukou doplnené *probatum*. Medzi riadky doplnené *Tenž pflastr hogy dnu wnohach, tak priloženy.* [d] Inou rukou pod textom doplnené *Item S semenem na prach zetrenym zasypati raka, hogit gey. Item mrtweg žjhlewy koren do luhu wloženy zluté wlasy činy. Item koren welkeg koprwy palčiwy wwjnem a wmedem spareny, znamenite studene kassly a dussnosti spomaha, nebo čisty a wisslechtuge trubice plycni, a wyhani také což sskodneho wprsych gest, a ge naprawuge, žebrny hlizu rozhany,a neduhy Čipku vzdrawuge, aby zneho dwe a nebo 3 ližičky prigymaly a wvsteg to často gargarizovaly.*

f. 132v

VOLUBILIS.

Cymbalaris. Campanella. Pupenecz.

Succus hujus herbae permistus cum Eruca, si Cicatrices inde inunga[ntur], reddit cutem aequalem. Quicunq[ue] ex longo itinere in corpore laesitur, illinat succum ex floribus contusis expressum et curabit[ur].

Ex hisce herbis nemo medicinam intro sumat, nisi certo sciat, eas alys reb[us] esse permistas, nam omnes herbae lactarie, venenosae sunt, atq[ue] cum periculo sumu[ntur].

Aperit oppitulationem jocineris atq[ue] lienis, salubris est contra morbum regium.

VITIS.

Radix vitis decocta et cum semine vitia, et foeno graeci permista, mundificat impuram et lepra infecta[m] cutem, si inde abluatur.

Accipe foliorum Vitis, ebuli, atq[ue] mellis aequale pondus, quibus simul permistis, et in mortario contusis, deinde succum per linteum exprime, quae si oculos inungas, eos excitat, ac visum emendat.

Obmutescens sumat succum foliorum vitis eaq[ue] contundet, succumq[ue] inde exprimet ac bibet. Vel folia ipsa in vino decoquat, quod in potu sumptum facilitatem pariendi induit.

VIOLA PURPUREA.

Fialka modra.

Flores inflationem stomachi tollunt.

Decoctum ex floribus utiliter gargarissatur contra anginam. Succus ex herba pellit omnem tumore[m] ex calida causa exortum. Semen violarum poridere[a] duarum drachmarum in vino sumptum, menses mulierum trahit. Radix in vino elixa, ac lieni inflato imposita, repellit tumorem, et ipsum desiccat.

Tali modo et podagra medetur, emplastri modo imposita. Albae Violae decoctae, ac ventri foeminarum imposita, foetum mortuum extrahunt, vulvae tumores sedant. Si ab inferiori parte fomentum indefiat, mundificant vulvam, mouentq[ue] menstrua.

Violae Dolores capitis ex calida intemperie proueniens sedant, conciliant somnum, leniunt pictus et guttur, coferunt vulvae et anginae. Syrupus autem violaru[m] praecipue hac praestat.

Crapulam et gravedines capitis impositis coronis, olfactum discutit. Radices oum aceto elixo et potae, tum et[ia]m illitae lienem reprimunt, et podagricos juvant. Herba ipsa cum radice in aqua confusa, medetur tussientibus pueris.

Oleum violarum ad multa est salutare. In primis autem auribus instillatum, affectus carum discutit, tollit quoq[ue] capitis dolorem, si illinatur. Idem ventri illitum, pellit lumbricos, si semen lumbricorum admistum fuerit. Syrupus violarum hoc modo

[a] Správne *porrigere.*

conficitur: Accipe tres manipulos florum violarum, eosq[ue] in aqua decoctos, atq[ue] percolatos saccharo edulcato, Palis syrupus prodest contra febribus calores, subducit alvum, medetur calido iecinori.

Violae alvum leniunt, educunt Choleram, conferu[n]t inflammationes, sedant sitim, dissipant icteritiam, varijs modis usurpatae. Aiunt Violam purpuream anginis et comitialibus auxiliari, maxime pueris in aqua pota.

DE AQVA VIOLARVM.

Violae coeruleae vel purpuricae in Balneo Mariae distillantur in aqua Violarum in potu sumpta vel si potus ex ea misciatur, facit ad calorem pestis, emollit ac lenit alvum, refrigerat cor atq[ue] iecur, sedat sitim, prodest aestuanti stomacho, facit bibita ad calidam et sicca[m] tussim.

Eadem pota mundificat locos muliebres, et rumpit ulcera eorundem, sedat dolorem lienis facit ad puncturam cordis, et febres ardentes aliosq[ue] calores malos, necat lumbricos ventris. Sanat pulmonarios qui Phthisi laborant si bibatur, Medetur morbo comitiali, et p[rae]cipue in pueris. Prodest pectoris et suspiriosis, corroborat alvum atq[ue] intestina, expurgat renes, tollit alvi tormina.

Bibita ab illo cui craneum ita est contusum ut obmutescat, is loquelam recuperat. Medetur podagrae, tollit dolorem oculorum, et restringit fluxum eorum ex calida causa provenientem, linteoli applicata et circumlita.

Capiti illita Phreneticis medetur, et illis qui inertis impotes facti sunt ex nimio foetore.

VERONICA.

Herba tunici Dioscorides etiam Teucrio dicit.

Hieronymus Brunsviensis scribit, hanc herbam Veronica[m] dici, a quodam rege Gallorum, qui eis succo a lepra fuit sanatus.

Iuvamenta.

Magnam habet virtutem sanandi recentia atq[ue] antiqua ulcera, si liguor expressus imponatur.

Veronica per unam noctem atq[ue] diem in vino macerata, atq[ue] ita distillata, ut Hieronymus Bock testatur, praese[n]taneum et probatum est remedium contra venenosas et pestilentiales febres, si inde tres vel quatuor inciae cum modico Theriacae temperatae bibantur, et deinde aegrotus strangulis bene opertus quiescat, tum venenum e corde pellitur, et sudando evacuatur.

Si cum vino decoctum inde fiat, idem praestat, estq[ue] p[rae]ciosa herba ad vitiatum lienem, qui ex ea minuitur et cohibetur, si per aliquot ex ordine dies inde bibatur.

Herba ipsa cum aceto contusa, vel elixa et aliquot diebus indurato lieni imposita, dissolvit duriorem, et diminuit.

Succus per se vel cum alicimine temperatus, impetiginem, et aliam quacunq[ue] scabium currat.

Non solum hominibus haec herba medituri, sed etiam pecoribus, ad multos affectus tam iinteriores, quam exteriores conducens.

De aqva Veronicae.

Circa principium Junij herba ipsa cum tota substantia

ad destillationem apparatur, uerum melius est, ut prius per unam noctem et diem in balneo[a] vino meceretur, ac deinde in balneo Maria distilletur, tum decem annos durabit.

Haec aqua duabus uncijs mane a ieiuno sumpta: vel si spongia in ea intincta in pastillo, hoc est sphaerula ex odoribus confecta gestetur, et naribus saepius admoueatur, a peste praeservat.

Manus quoq[ue] et caput, frons ac tempora inde illinu[n]tur: prodest contra quemvis malum odorem.

Qui peste corripitur, prius incidat venam, deinde accipiat sesquiunciam hujus herbae in puluerem contritae, et cum tribus uncijs hujus aquae temporatam bibat, et deinde sudet, tum curatur.

Ad recentia vulnera, per diem bis ex hac aqua bibes, et singulis vicibus ad IIII uncias, tum ex vulneribus instar olei sudando emanat. Vulnera et[ia]m hac aqua mane ac vesperi sunt abluenda, praeterea linteolis est imponenda, ita mirum in modum vulnera et mala ulcera curat.

Vncia intrioli in pulverem contrita et in una libra huius aquae liquata, pellit impetiginem, vitiliginem, et unam quamvis malignam scabim et cutis defoedationem ex vitiosis humoribus procreatam. Quo haec aqua fuerit antiquor, eo melior est.

Linteolis araneorum ictibus ut venatorum[b] morsib[us] imposita, vel illita, sanat et tumorem repellit.

Tribus uncijs a ieiuno sumpta cum temporata fuerit cum drachma pulueris facti ex interiore plantae quae

[a] Prešikrtnuté. [b] Inou rukou opravené nadpísaním slabiky *-ne-* na *venenatorum*.

uocatur Chamaepithys, expurgat thoracem, et facit reijcere sputum. Aqua veronicae mane ac vesperi sumpta, maxime auxiliat[ur] pulmoni et iecinori, si intrinsecus putrefiant, et usq[ue] ad guttur ascendent, etiamsi putrefacta fuerint usq[ue] ad avellanae magnitudinem, tamen iterum sanitati restituuntur.

Eadem cum pulvere ex herba ipsa contrita in potu sumpta, discutit fellis suffusionem, leniter cit urinam, foeminas praepingues atq[ue] steriles reddit macras atq[ue] foecu[n]das. Quatuor uncijs pota, pro necessitate elicit sudorem.

VERBENA.

Verbenaca. Peristereon. Columbina. Korjtko. Crista gallinacea. Germanice Isenkraut. Isenharts.

Haec herba perunct[us] impetrat quae vult. Amicitias conciliat. Colligit[ur] circa canis ortum, ita id ne Luna aut Sol conspiciat[ur], favis ante et melle terrae in piame[nt]um dabis. Circumscriptam ferro effedi sinistra manu, et in sublimae tolli, siccari in umbra separatim folia, caulem, radicem. Ajuntq[ue] si aqua spragat[ur] triclinium, qua maduerit laetiores convict[us] fieri. Mulieres Italicae, ut Antonius Musa indicat, in festo natiuitatis divi Joannis Bap[tis]tae, et assumptionis Mariae, hac herba se coronant et cingu[n]t: putantes eo anno a capitis et dorsi dolore liberas futuras, qui mos ab antiq[ui]tate acceotus est.

Vires ac Juvamenta.

Prodest utraq[ue] ad humida manantiaq[ue] vulnera, atq[ue] ad inuderata ulcera.

Žlta Nemocz. Radix in vino pota, auxiliatur morbo regio.[a]

Itidem pota, medetur suspiriosis.

Verbena contusa atq[ue] emplastri modo vulneribus imposita, ea cito exiccat[b] et sanat.

Succus eis in vino sumptus, tollit venenu[m] e corpore.

Vinum in quo radix et folia fuerint macerata, bibitum, medetur febri tertiariae.

Si drachma foliorum vino indita per quatuor reponatur, et postea os inde colluatur, sanat ulcera oris.

Quicunq[ue] laborat febre tertiana, sumat tres radices Verbenae, totidemq[ue] folia, eaque simul in vino per noctem macerata, febrem illam brevi repellunt, si prius quam frigus senserit aegrotus, vinum illud biberit.

Ad eundem modum quartana febre laborans accipiat IIII radices totidemq[ue] folia.

Semen eis cum succo foeniculi temp[er]atum, et oculis instillatum, eos clarificat.

Idem praestat radix in pulverem redacta, et in vino pota.

Cum radice contusa, et in potu sumpta, medetur calculo. Fertur triclinijs inspersum Verbenacae dilutum, laetiores convivae facere.

Ad calculos q[ui]dam Verbenaca[m], mille folium, betonicam aequi portionibus pro singulari remdio bibere suadent.

Comitialis ex vino pota sanat. Ex axungia trita p[er]nionibus prodest. Clavos pedum extrahit ex vino. Fasciculo manus plenae decocta in aqua ad dimidias hydropicos sanat.

Ad strumas.

[a] Slovné spojenie *morbo regio* podčiarknuté. [b] Správne *exsiccat*.

Herba Verbenaca tusa et imposita, mirifice sanat.

Ad eos qui induratas uenas habent, et cibos non recipiunt.

Herba Verbenaca succus datur bibere, sed cocta postea insoetur cum vino et melle, et aqua, et statim sanat.

Ad hepatis dolorem.

Herba Verbenaca solsticio lecta, in pulverem redacta, robusto dabis cochlearia gumiq[ue], ex vino quam optimo cyathis tribus potui sumpta, mire proficere creditur. Caeteri pro cujusq[ue] viribus sic dabis.

Ad Calculosos.

Verbenacae radix contusa ex mulso optimo, tepido data, incredibiliter calculosis sucurrit: nec solum ipsis calculosis, sed et quicquid esset, quod urinam imediret, celeriter reducet.

Ad capitis dolorem.

Herba Verbenacae corona facta, et capiti imposita, dolorem tollet.

Ad morsum rabidi canis.

Herbam Verbenacam in uulnus adponito, tritici quo[ue] grana integra indita vulneri, donec humore remollita, expleant: iam tumidas proijcito illas gallinae, si non appetit, simile modo alia grana conijcito, si sic edere coeperint, periculi sublati signum erit.

De aqua Verbenae.

Verbena mas cum tota substantia concisa circa festum

S[ancti] Joannis destillationi adparatur.

Aqua Verbena emane ac uesperi síngulis vicibus tribus uncijs per sex uel octo dies pota, discutit morbum regium, medetur veneno, prodest contra tertianam, et quartanam febrem, expellit lumbricos alvi, quolibet matutino tempore a ieiuno sumptae.

Talo modo pota, facit ad angustum pictus, difficultatemq[ue] spirandi ad ulcera pulmonis et tabem, confortat iecur, bonum reddit colorem.

Auxiliatur quoq[ue] bibita doloribus stomachi, oppilationibus iecinoris atq[ue] lienis, doloribusq[ue] lumborum et vesicae. Facit ad obstructionem intestinorum, stomachi atq[ue] alvi. Expurgat renes atq[ue] vesicam, calculumq[ue] in eis comminuit. Prodest contra pustulas interiores corporis, subvenit mingentibus sanguinem, et intestinorum torminibus.

Preciosa est aqua contra Dolores et ictus capitis, saepius capiti illita, et lineis pannis imposita, facit ad diuturnos morbos, quorum ignoratur causa.

Opitulatur contra o[mn]em caliginem oculorum, eor[um]q[ue] ulcera, confortat debilem visum, reducit ei claritatem, quotidie semel atq[ue] iterum oculis indita, cel circumlita.

Medetur ficis doloribusq[ue] stomachi, iecoris atq[ue] lienis muncta atq[ue] linteolis imposita.

Prodest quoq[ue] contra exulcerationem locorum muliebrium, si inde mane atq[ue] vesperi abluantur, et linteolum in ea intinctum applicetur.

VALERIANA proprie dicit[ur].[a]

Herba Benedicta. Phu. Amantilla, Nardus agrestis. Kozlik neymenssj German[ice] Baldrian. Katzen Wurtzel. Wilder Nardus. Dennenmarck.

Radix Valerianae elicit sudorem, si quis ex ea bibat, cietq[ue] urinam. Haec radix siccata durat [tri]b[us] annis synceris virib[us], colligenda autem est in Augusto.

Valeriana cum albo hellebore, et farrina siliginea commista, necat mures.

TRIFOLIUM.

Quicunq[ue] tertiana febre laborant, bibant ex semine et herba in vino decocta, haec auxilium praestant.

TORMENTILLA.

Bistorta. Tormentill. Natrznjk. Rotwurtz.[b]

Contra dysenteriam.

Contra dysenteria[m] et quemvis fluxum alvi, pulverem radicis in vino rubro bibe, et praesentaneu[m] erit remedium[m].

Eadem radix in pulverem contrita, et in vino sumpta, prodest contra omne venenum.[c]

Contra febrem tertianam ex hac radice et herba bibe.

Nullaq[ue] herba praestantior ad restringendum sangvinem, ex narib[us] vel vulnerib[us] fluentem, ad dysenteriam nimiumq[ue] fluxum menstruorum cohibendum, si pulvis in vino sumat[ur] et superligetur.

---

[a] Na pravom okraji inou rukou dopísané *It[em] z Reckym wjnem a Semenem Anjzowym Warenj a pitj odháni siprawost kassle. It[em]: Vklada klani, kapani moče a Rezawku ktomu gest y proti mornjmu nakaženj pitj. Kdiby pak y toliko wonel.* [b] Na pravom okraji inou rukou dopísané *Prawy žeby Lasice gjm swé djtky obžiwowala.* [c] Na pravom okraji inou rukou dopísané *A také kdoby se natahl nebo porussal war ge wstarem piwe dobře a pj co můžeš nagteplegssj.*

Radix atq[ue] ipsa herba in vino decocta, pellunt omne venenum, similiter et pestem, expellunt at[em] per sudorem si illud decoctum calidum in potu sumat[ur].

Ipsa et[iam] radix cum herba per noctem in vino macerata, et deinde in Balneo Mariae destillata, praeciosam et probatam praestat aquam contra praedictos morbos.

N[ota] B[ene]. Hoc servandum erit.

Si quem frigus invaserit, et ignoraret quodnam denus morbi inde esset oriturum, accipiat drachmam pulveris tormentillae, cum drachma theriacae permisti, et in pradeicta aqua tormentillae sumpta, se in lectum componat, vsq[ue] dum sudare incipiat, talis homo ab omni venenoso morbo, sive sit sudor Angelicus, sive febris, sive pestis, liberat[ur] divina ope, et hoc saepius veraciter experientia est compertum, ut Hiero[nymus] Bock daret.

TITHYMALUS.

Radix Thytimali aceto incocta, dentium erosoru[m] Dolores finit, ore inde colluto, pustutasq[ue] oris sanat.

Taxus Barbatus. Wolowy chwůst.

Candelaria. Candela regis. Verbascum.

Utilis herba ut alys herbis et derib[us] additis coognatur cum carnib[us]: tali modo comesta, omnes cordis aegritudines tollit.

Contra raucedinem gutturis, et contra pectus

oppletum crassis humoribus, accipe Taxi barbati, faeniculi et dulcis radicis, singulorum aequale pondus, eaq[ue] in aqua seu vino decocta, linteolo percola, saccharumq[ue] admisce, hoc bibitum remedium praesta.

Succus ejus tribus vicibus semper una hora ante accessionem, potui datur, febrem pellit quartanam.

Tanta vis huic est, ut sumentis non tussientib[us] modo, sed ilia trahentib[us] auxilietur potu.

Semine ac folys in vina decoctis ac tritis omnia corpore infixa extrahunt.

Capillum tingit cui flor aureum: et quocunq[ue] abyciat[ur], blattas in se contrahit.

Aqua Taxi barbati.

Folia una cum floribus plene maturis a caule decerpta conuenineti destillationi adaptantur.

Aqua Taxi barbati preciosissima est aqua contra quosvis tumores interiores quam exteriores, mane ac vesp[er]i singulis vicibus ad III aut IIII uncias pota, vel duplicatum linteolum in ea intinctum si imponatur.

Tali modo sumpta facit ad pulmonem ad guttur ascendentem, et crescentem. Ita qioq[ue] conducit contra calidam podagram, in potu sumpta[m], contra quam nullum melius est remedium.

Prodest contra quoscunq[ue] affectus ex fluvij prodeuntes per diem et noctem ter, et singulis vicibus ad

III uncias pota. Eodem modo sumpta facit ad tormina intestinoru[m].

Conducit eadem ad faciem, quae videtur quasi lepra sit infecta, si melle linteolum in eam madefactum superimponatur: si saepius hoc feceris, nivabit.

Medetur ambustis, si quam primu[m] duplicatum linteolum in ea intinctum et superimpositum: hoc iterum atq[ue] iterum factum, ardorem educit absq[ue] nora.[a]

Prodest ad purientem scabiem, siue humida fuerit siue sicca, linteolis in ea madefactis, et mane meridie atq[ue] vesperi impositis prodest quoq[ue] etiamsi herysipelas accesserit, molli linteolo in ea macerato, et malo huic imposito.

Opitulatur quoq[ue] si quis duo lippientes oculos habuerit, guttulae una vel duab[us] oculis instillata per duas aut tres hebdomadas.

TANACETUM. Wratičz.

Athanasia.Apium rusticum. Artemisia domestica. Germanice: Reinfarn. Wurmsamen.

Contra quascunq[ue] febres, accipe succum Tanaceti cum aqua Plantaginis pondere[m] duar[um] drachmar[um].

Cum melle sumpta facit ad ventris lumbricos.

Semen ex florib[us], infantib[us] cum vino vel lacte propinatum, pellit lumbricos.

Facit Tanacetum ad vesicae dolorem, stranguriam

[a] Správne *mora*.

et calculum succo dato ex vino drach[mae] 2.

Vt infa[nt]em hilariorem facias, suffumiga Tanacetu[m], et omnes simul incursiones malorum avertet.

POMUM a nuce distingvu[nt], ut nuces dica[nt] omnes fruct[us], qui foris duro operime[nt]o tegu[ntur], et intus habet quod esui est: Pomum vero quod foris habet quod edendo est et durum int[us] includat. Potest quoq[ue] hinc dici pomum quod vicem potus in dabis praebeat.

De aqua ex Pomis putridis.

Ex pomis, quae putrida fuerint, distillabis in balneo Mariae. Haec aqua conducit ad inflammationem, quae refrigerata atq[ue] putrefacta latius serpit, ita ut caro excidat, si mane de vesperis ex ea lavet[ur], vel linteolis si imponat[ur].

De aqua ex floribus.

Kwet který sám prssy, ten dobry na wuodku.

Ea aqua facit ad ruborem et deformitatem faciei si per tres aut 4 hebdomadas mane ac vesperi inde lavet[ur], tum remedium p[rae]stat.

f. 139v

Populus. Topol.

Ex radice populi, si quis biberit, octo dies tutus a colica et stranguria. Ex folys populi quando primum proderu[nt], conficit[ur] ungventum populneum quod ad multa utilissimum est. Hoc sudorem elicit umbilico inunctum.

N[ota] B[ene] confici cu[m] veris.

Conficit[ur] autem ad hunc modu[m], Aciipe oculor[um] populi libram unam, foliorum papaveris, sempervivi, lactucae, Satyrionis, Solatri, Hyoscyani, mandragor[ae],[a] singulor[um] unciam unam, ea simul tusa decoque in vino vsq[ue] ad medietatem. Deinde instar piperis per linteum colabis, et Anxugiae porcinae non salitae, qua[nt]u[m][b] volueris admiscebis, et apud ignem bene agitabis csq[ue] dum fiat ungventum. Hoc prodest contra calorem acutae febris, conciliat somnum temporib[us] illitum, et reprimit tumores.

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

ALUMEN.

Album Alumen est melius quam cereum.

Rasis de Alumnib[us] et salib[us]: Alumen est oleum q[uo]d coagulavit siccitas terrae. Isidor. Alumen vocat[ur] a lumine, quia lumen parestat dolorib[us] tingendis.

Est aut[em] salsugo terrae, efficiturq[ue] hyeme ex aqua et limo et aestivis solib[us] maturatur.

Operationes.

Cum aceto et melle mixtum dentes confortat infirmos. Et valet tumidis gignivis.

Cum aqua interfuit cinices et pediculos, et fetoem oris tollit cum fece vini.

Vitriolum

[Tri]plex: Nigrum. Rubrum. Piride.

Quando sumit[ur] in potu aufert nocumentum fungoru[m] et facit eos evomire.

f. 140v

HIRUNDO.

Qui habent lapidem ore ad foramen nido conversi sedent. Nam caeteri non habent lapidem aversis posteriorib[us] sedent.

Dioscor[ides]. Hirundinis pullum primo defectu primae lunae aperies, invenies in eo lapides duos, unu[m][a] beneficum, alterum maleficum. Sed cum aperi[es][b] eum, cave ne terram tangat. [c] Hic in pelle vistuli vel cervi positus, in collo vel brachio sinistro patientis ligatus, epilentiam curat si hoc assidue fiat!

Item contra insaniam lunaticam passionem eodem modo portatus.

Evax aut[em] dict, quod facundu[m], gratum et placentem reddit gestantem se; qui est rufini coloris.

Niger alitem contra noctuos humores et febres et iras operat[ur], et lotus aqua sanat oculos: Sunt aut[em] hi lapides parvi valde. Et tales jam vidimus per socios nostros de stomacho hirundinum extractos de mense Augusto: tunc enim extracti magis valere dicunt[ur]:ut frequenter aut[em] duo simul in una hirundine inveniuntur.

Dioscor[ides]. Ruffus enim sanat Lunaticos, et langvidos et insanos in panno mundo ligatur: et in sinistro brachio aegroti circumligatus: Pareterea facit gratissimos portantes se, facundos et amabiles et idoneos.

Niger gestatus similiter optimum finem imponit

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.
[c] Nadpísané *Ruphus*.

ad omnes iras regum et dominor[um] idoneus est.

Nam qui eum habuerit, omnib[us] placebit, et ad arbitrium suum cuncta perducet.

Sed cum tollu[ntur] lapides cavendum ne pater aut mater prope sit, qui meliorem effectum habent.

Terra sigillata.[a]

Quando bibit aliquis ex terra sigillata, et post sumserit in potu medicinam mortiferam, facit eam egredi p[er] vomitum, et non nocet ei.

Et est conveniens morsibus et puncturis venenosor[um] animalium. Dioscorides.

Alcauza: Terra sigillata est bona si pulverizetur ex ea in nos unde fluit sangvis: stringit n[am] eum statim, et non est medicína, quae abscindit omnes fluxus sangvinis sicut ista.

Et medicamen quod sumit[ur] ex luto sigillato, et granis juniperi, in quo admiscetur ex bolo armeno quantitas parva, quando biberit ex eo ille, qui timet potionem venenosam, prohibet novume[nt]um ejus ab eo, et sumu[nt] eam in potu illi, qui jam sumpseru[nt] medicinam venenosam, dům ipsa est adhuc in stomacho suo.

Provocat n[am] vomitum, et expellit nocume[nt]um ab eo ex liberat eum a morte.

[a] Na pravom okraji inou rukou dopísané *Color ejus est similis Mogra, sed discernit[ur] ab ea quia qvando tangit[ur] digitis non adhaeret sicut Mogra: color aut[em] est rube[us].*

f. 141v

Sulphur.

Si sumit[ur] in potu cum aqua vel ovo sorbilli, curat icteritiam; et est bonum cori[nt]e.

Et confert quando fit fumigium cum eo suditati et oblivioni.

Et quando fumigatur mulier cum eo, educit faetum.

ALLECTORIVS.

Ex lib[ro] de na[tura] rer[um]: Allectori[us] est lapis cristallo vel aqua limpidae similis. In jecore gallinace reperit[ur], si castrat[us] fuerit, postquam trib[us] annis vixerit castrat[us].

Arnol. Allectori[us] est lapis obscuro cristallo similis, e ventriculo galli castrati tradit[um], post quartum annum. Null[us] major est fabae, postq[ue] hic lapis in gallinaceo fuerit, nunquam bibit.

Hoc vero fit si gall[us] post triennium castrat[ur], postea quinq[ue] vel septem annis vivere sinit[ur], tum invenit[ur] in jecore ille lapis.

Operationes.

Dioscor[ides]. Allectori[us] in ventribus gallinaceorum reperitur, quem gladiator habens in ore permanet intactus ac sine siti. Mulierib[us] quoq[ue] quae volunt placere viris, proderit, qua portantes se probas ac speciosas reddit.

Arnol. Allectorius excitat venerem, h[omi]nemq[ue] et constantem facit, atq[ue] in ore tentus, sitim reprimit.

Ex lib[ro] de na[tura] rer[um]: Allectius valet frigidas aut qui coire non possunt.

A muliere quoq[ue] habit[us], facit eam viro suo placere, porta[nt]em secum dacit invictum et sine siti.

Phisiol[ogus] Allectori[us] in ventre Galli nascitur, qui post tres annos castrat[us], et postea per septem annos vivens: hunc lapidem portat id[em] Gallinaceus.

Bezoar. Nomen per Picum.

Bezoar est lapis citrin[us] molles et ad albedine[m]vergens, habens colorem vini et est lucis splendens sicut lumen.

Est super omnem medicinam convenientem alicui veneno, eo qvod restitit virtuti ejus.

Bezoar convenit venis et qvando bibit[ur] ex eo pondus 12, granorum hordei, aut linimentum fit cum eo super locum morsus, liberat nam a morbe et expellit venenu[m] per sudorem, ideo pestilentico valet. Et qvando ponit[ur] lapis in annulo et ponit[ur] in ore illi[us] q[ui] sumsit venenu[m] et fugit convenit ei aliquantulum.

Lapis ipse e[st] supra omnem medicina[m] et theriacam.

Cinis.

Dioscor[ides]. Lixivium ex cinere quercus ad usum medicinae efficacissimum est et h[omi]nib[us] et pectorib[us] qvae defiant pulmones vexant[ur] et qvib[us] aliqva re venenata obsistit: Bibita namq[ue] statim salutem adest.

Utilis etiam est in vulnerib[us] cunctis et fistulis et ad vulnera difficilia sanandum et callosa long[i] temporis fordida. Quotidie cu[m] q[u]olavanda et sic apto medicamine sananda, qa[a] virt[us] lixivij non sanat, sed ad sanitatem vulnera disponit.

[a] Správne *qua*.

Sal.

Sal est duplex sicut dioscorides ait:Minerale. Marinum.

Nimium sale cibi cocti nocent stomacho. Quando miscetur in potu cum vino et aqva, lavat ventre[m]. Ponitur super combustionem ignis et non sinit locum vesicavi. Ita faciendu[m] contra podagram.

Quando miscet[ur] cum farina et melle contenit contra freni membror[um] et attritionu lacetor[um].

Bolus armenius.[a]

1. Est citrini seu ruebi coloris.

2. Evit autem eligendum qvod non habet colores diversos, sed ipsum rubeum.

3. Confert apostematib[us] pestilentialib[us] bibitum et luitum.

Prohibet catarrhu[m] et prodest Cholericis.

5. Est qvoq[ue] bon[us] sputo sngvinis prisci propterea qvia desiccat ulc[us] pulmonis: adest sericturae anhelit[us] ex catarrhis. Est qvoq[ue] bon[us] ulcerib[us] intestinor[um] et solutionib[us] fluxus sangvinis Matricis.

Contra pestilentiam.

Et[iam] confert febrib[us] Ethicis et pestilentialib[us] proprie et plicut qvidem jam sanati sunt et pestilentia magna p[ro]p[te]r cosvetudinem bibendi ipsum cum vino subtolit.

Et si bibit[ur] in febre pestilentiae, necessariu[m] est vinum binum peducat aptum ad ♡, et miseat[ur][b] vinum illud cum aqva rosarum.

---

[a] K nadpisu doplnené A*liud e[st] Bol[us] armeni[us] aliud terra sigillata in armenia* a na pravom okraji dopísané *Armenio Bolo potest scribi tanq[uam] cum rubra creta.*

[b] Správne *misceat[ur].*

Agnus Castus.

Vitex. Amerina salix. Keüschmilt. Sjassmilk.

Lactis abunantiam facit semen: trahit[ur]q[ue] menses in vno potum, drachmae pondere. Idem genituram extingvit. Semen arcere veneris stimulos et Galen[us] credit, et ob id per quam idoenu[m] ijs, qui castitatem custodire statuerunt.

Virgam ejus viator qui gestat, negat[ur] intertrigine tentari.

Auricula Muris.

Pilosella. Meüss Ojr, Myssecie Vssko, roste na starych priloziech. Dioscor[ides]. Ideo d[icitu]r quia Murium aurib[us] similia habet folia.

Certum experimentum adversus Herniam:[a] Radicem cum herba in Majo effodito et siccato, pulverem illu[m] cum Malva pueris ruptis esui dabis in pulte. Adulti vero in cibo sument, hoc juvabit.

[a] Nadpísané *kelini*.

f. 143v

Dorstenius de Betonica.

Betonica, ut inquit Johannes Vigonius, inter herbas quae capiti conferunt obtinet principatum.

Et folia ejus imposita fronti, medent[ur] dolori oculor[um] et destillationes retinent.

Tantum gl[ori]ae habet Betonica, ut Plini[us] scribit, ut domus, in qua sata sit, tuta existimet[ur] a piaculis o[mn]ib[us].

Brasica. Beta. Bleta. Cwjkla.

Alba in omnib[us] efficatior est.

Succus ex cruda Beta contusus, si glabro capitis loco inungat[ur], facit crines nasca[ntur], et necat fediculos.[a]

Borago. Borak.

Eadem virtute Borago[b] Buglossum[c] constat.

Cicuta. Bolehlaw.

Nullus cicutam debet intra Corpus adhibere, sed extrinsecus. Herba comaq[ue] ejus concisa, mox testib[us] emplastri modo imposita, nocturna, libidinum imagines in somno avertit.

Cum premula veris in vino et oleo decocta,

---

[a] Pod text inou rukou dopísané *Brasica sive cocta sive cruda, aceto tamen intincta, miro concoquit, alvum et lotium ciet, quod innumeris reb[us] est salutare. Si quempiam liberalior vini pot[us] in coena delectat, antecedens in cibi, cruda ex aceto, ebrietatem# arcet, postea quinq[ue] sumpta folia, crapula[m] discutienti.* [b] Nadpísané *cum*. [c] Opravené na *Buglosso.*

prodest ad paralysim manuu[m] et pedum. Eod[em] modo facit contra colicam, et stranguriam, ventris et lumbis imposita. Cum semene contusa et mammis imposita prohibet eas crescere. Item extingvit lac.

FRAGARIA. Červené Yahodi.

Fragaria si quis in blaneo utat[ur] contra calculum utilissima est.

Fruct[us] ejus h[omini]b[us] est accommodat[us], et calorem n[orm]alem, et imprimis prodest h[omi]nib[us] complexione Cholaericis, refirgerat enim et humectat eos.

Succus fragis exprimit[ur] vetustate vires accipiens praesentaneo remedio ad faciei ulcera, oculor[um] suffusiones, neq[ue] non Epiphoras.

De aqua fragorum.

Optimu[m] tempus distillandi fraga est, quando matura si[nt], sed tamen non nimium moltia; quae in montuosis locis nascu[ntur], meliora sunt.

Aqua fragor[um] bibita, et potus inde mixt[us] facit ad malum calorem, et sedat sitim.

Eadem mane et vesperi singulis vicib[us] vncijs pota, medet[ur] lepre, sangvinem n[am] purgat in vino bibita. Eodem modo pota jocineri medet[ur] et morbo regio, pictus laxat, confortat cor, purgat

sangvinem, et opitulat[ur] contra calculu[m] lumbor[um] renu[m] et vesicae. Prodest adversus alcolam oris, et ulcera gutturis, anginas, et foetorem oris, si quis in ore vle gutture gargarizet. A mulierib[us] in potu sumpta eas purgat et menstrua provocat.

Item medet[ur] illi cui crus fractum est, mane IIII uncijs pota, et linteolis imposita.

Omnia vitiosa crura sanat, si mane et vesperi ea lavent[ur], vel linteis si imponat[ur].

Sordida vulnera curat, si ex ea lota fuerint, vel si quisquam in potu ea usus fuerit.

Tumore[m] faciei discultit, si inde lavet[ur].

Cum sale permistam et iter[um] distillata, oculis valde accommoda est, refrigerat n[am] et clasificat eos.

Oculor[um] collyriu[m] est efficax aqua fragoru[m], p[rae]setim si nimio ex calore malo habeant.

Papaver. Album Nigrum. Mák. Slepy Mák

Ea utriusq[ue] semine emplastr[um] conficit[ur], huic lac muliebre et ovi albumen admiscet[ur], hoc tempore applicatum conciliat fovandum.

Papaver cum oleo olivar[um] contusum, et emplastri moho circum caput applicatum, inducit bonam quietem et somnum conciliat. Qui dormire nequit, conftundat papaver quotlibet, atq[ue] illud calefaciat,

succumq[ue] exprimat, et faciem inde lavet, adjumentum adfert. Contra Podagram accipe: succum pap[av]eris, oleoq[ue] rosaceo addito, pedes eo illine, tum pellit ipsam. Semen papaveris in pulverem redactum et lacti admistum, et infantib[us] potui datum, conciliat eis somnum.

Vel in pulte esui datum, idem praestat.

Semen albi papaveris in pulverem contritum, et cum oleo violar[um] permistum, et spina dorsi inde inuncta, prodest contra febrem et calorem jocineris.

Nitrum e[st] album et rubem.

Nitrum adfert[ur] ex Armenia et Arabia. Album est optimum. Universalis aut[em] colativum et mundificativum est. Inferiora et exteriora maxime aceto mixtum juvat. Si fuerit in os acceptu[m] minuit et extenuat viscosos humores. It[em] contra Illiacam passionem et faciem purgandam.

It[em] contra stomachi saniem et intestinorum et contra furfures capillorum et pediculos capitits.

Borago. Borag

Gest prirozeny horkeho a wlchkeho vprostred prwnyho stupne.

Mocz ma ♡ posilnowaty a občerstwowati. Kwetu vzljček do wjna wpussteny, to wjno Czloweka kwesely powzbuzuge, nebo welmy ♡ posilnuge: Wlastny moc ma krew čjstiti od hrubokrewnosti.

Proti nachilnym kzblazneny tento Trak gest vžitečny: Wolowy, yazik, Melissu, piwonku, wrssky chmelowe, hrozenky, Lekoricy, war to w wode, potom zleg do gineho hrnce, a wsyp na to kwetu Boragoweho dwe hrsty, a gednu hrst kwetu woloweho Yazika, prykry hrnecz dobre, nech tak stati az vstidne, potom prodo to py, gest wyborny lék smutnym, lekawym zhrubosti krwe.

Item, zemdleneho od welikeg a dluhey Nemocy posilnuge, a omdlewany zahany. Času mornyho ♡, krew y duchy geho, od nakaženy zachowawa.

Boragowy kwet spanily, wgjdle y wpity. Swobodne se vžjwati muže, Nebo posilnuge y ♡, y mozgu, bazliwe, smutne, Melancholicne lidy, kweselosti a kdobreg misty wzbuzuge.

Aqva.

Pota mane et vespere duab[us] uncijs pellit tormina et tumores ventri, medetur disenteriae.

Eadem pota ♡ et cerebr[um] confortat vires q[uili]bet memoriae et ingenij, sangvinem purgat et pellit thrusim. Eadem cum rubro serico panno oculis imposita, Adorem eorum pellit, claritate[m] inducit, aurib[us] et collo imposita tinnitus et dolores auriu[m] discutit.

Flores macerati in vino potur ille pellit Melancholiam, cofortat ♡. Adversus o[mn]es febres ardentes est utilissima.

Fumaria. Polny Rutka.

Zelinka tato zwodau warena a pjtá, wywozuge wen zlučz skrze močz, otwjra zacpany yater y sleziny, vzdrawuge žlutenicy, odgjma prassiwinu y gine nečistoty kůže. Mage Mesyce prowičysteny krwe, wytlacuge se mjzga spolni Rutky, a zwoloweho yaziku, pridaducz ktomu dwakrat toliko kozj sirowatky, stoho se rano dobry trink teply požjwa, za nekolik dnůw porad, otwyra wnitrny zacpany, rozdeluge a wyhany stolycemy a močem pripalenau prwe krwnost a Melankolij, y gine zle a sjkodliwe wkrwy wlchkosti.

Scolopendria. Geleny yazik.

Pres Noc w wjne močeny a rano pity, gest welmy vžitečny, netoliko spleneticis, t. g. nedužiwym na Slezinu, ale strawuge take wsseliake zle wlchkosti w Čzloweku.

Ebulus. Chabzda.

Chabzda wkoreny gest mocnegssy nezly wlistwy, wodnotedlnym má se dawati v wjne zwareny, abyto wjno pilj, a gest skussene lekarstwy.

Dracunculus. Diablik.

Močz wyhany a zwjnem pjta, telesnau zadost zapaluge.

Aguilegia. Orliček.

Kdož Orljček nosy pry sobe, pred hady gest bez pečen y pred včinky a kauzly babskymi. Komuž gest prekaženo, py koreny y z Semenem, budess dostatečnym Mužem.

Vires ac Juvamenta.

Odor ejus est acris, virtutem habet penetrandi ac consumendi dura apostemata. Herba haec contusa fistulis medetur, si succus instilletur. Malam scabiem corporis cito curat, si triticea farina oleoq[ue] tartari illinatur. AQUA AQVILEGIAE. Optimum tempus distillandi e[st] ut herba cum caulibus concidatur quando flores gerit.

Haec aqua tribus aut quatuor Uncijs singulis vicibus pota confert adversus venena, et Choleram stomachi, tum etiam interiora corporis apostemata discutit.

Liposthymia laborantes ad se redeunt, si ex hac biberint.

Coepa. Cybule.

Potirag sobe, kde chcess z Cybuly, a budut wlasy růsti. Item, potirag Cybuly z Soly bradowicz zhmizegj. Item, vkusyllybi pes wstekly koho, ztlučz Cybuli ssoly, z Rutow, z Medem a z Octem, prikladeg na ranu lot witahne ged wen. Item, z Octem a z Soli pomazana, twár vhry wam hogi a vhry zháni.

f. 147r

Cherofolium. Trebule.

Otwjra a Močz wywody, zrak čisty wgjdle požjwana. Item, w Octe warena sskrkawky mory, močz progjma, a Mechyr od Sslemau wyčisstuge.

Daucus; dayworecz; Pastrnak polny; Berwurtz.

Polny passtrnak gest wsseho Spuosobu yak Mrkew pryhorky, prut na loket zdluže, okruhly, rowni a wostry. Pry wrchu okruhly okolek, a wnem kwitičko bjle, a wprostredku kwitičko čerwene. Semeno menssy než zahrawny, chlupate, pernegssj a wonne.

f. 147v

Brassica. Kwykla.[a] Kél. Bjla kapusta.

Ubi ex multo cibo alvus non it, Brassica utendu[m] est. Haec herba saepius comesta non conducit h[omi]nib[us], auget enim malos humores. Beta alba facultatem habet purgandi et abstergendi omnes malos humores.

Aqva in qva Beta alba decata[b] fuerit, furfures capitis tollit si ex ea caput lotum fuerit. Cocta et cum allio crudo sumpta lumbricor ventris abigit.

Wstawač

W wjne pity bricho twrdy, spuchliny, hlizy, rozhanegj, wredy nečiste wyčisstuge, a rozgidati se gjm brani, ffistule vzdrawuge.

Wstawač otoky rozptiluge, prikladanym spaleniny hogj, a bolest znamenite vklada, a kžežrani prigjti nedopausste.

Ten pak wstawač ktery slowe peti prstice, zahrjwa stenčuge, hrubé wlchkosti. Stela wyhany, twar wysslechtuge, wlastny swau mocy gedowatosty wen žene: A ten kdožby gj v sebe nosil, otrawy a Babskych Ssermow se nebogj. Semeno zwjnem pité padny Nemocz vzdrawuge.

[a] Slovo *kwykla* prepísané na slovo *kel*. [b] Správne *decocta*.

f. 148r

Scabiosa. Kawiass.

Kawiass gest mocy horkeg a sucheg na druhem stupny. Mocy swau stjra necistoty tela a rany zhoguge. Prse a pljce od hrubych a wodnokrewnych wlchkosti wyčisstuge, bud wprachu nebo wtranku prigaty za nekolik dny porad.

Item kawiass wyborny gest proti prassiwosti, y Malomocenstwy, aby každy prassiwy zneho pily, y take Mjzgau geho se natjraly, a nebo aby sobe zne[h]o wannu vdelaly.

Item kawiass dobry gest proti wssem nedostatkům prsy, a wssem nastrogom kdjchany služycym, nebo wssecko zwredowany, a otok rozhany, a od nečistot wyčisstuge.

Priklada se take kawiass na pliskjre, stluka ge prwe mezy dwema kameny, nebo castokrate wetrech hodinach, wssecku gedowatost geho kazj a vmrtwuge.

Ten kawiass take dobry proti gedowatemu vkusseny, vtlučeny a na ranu priloženy.

Wodnatost kawiassowa hlizy hrdelny, pita, žeberny, pličny, yaterny, y zaludkowa hogj.

Item wodnatost Syrowatkow kozj pita, telo čisty a zle wlchkosti wen žene, a sskrkawky mori.

Item. Wodnatost kawiassowa z Borakem zmissena, pridada neczo malo kaffru, stjra pity, ffleky, vhry, y Lyssege, ano take y powlaky z Očy zhany.

Luhem s kawiassu a skrkawičneho hrachu, mjti hlawu lupiny zhany.

f. 148v

Item. Semeno kawiassowe swau trpkosti čerweni nemocz odhany a zastawuge.

Item. Woda kawiassowa palena, gest wssech tichto mocy yako sam kawiass, zwlasste proti wssem wnitrnym nedostatkom prsy.

Ostrutium. Wssedobr. Maysterwurt.

Vtom dobrau wuoni dawa a wssecky zmisly posunuge, Mornym Nemocem gedowatostem, y wssemu gedowatemu vkusseny spomaha, zadussiwym, kasslawym a tejto dichagjcym prospessny gest. Nebo zacpalosti otwjra, wodnatedlnost a slezinu nemocnu vzdrawuge.

Warit wssedore w wjne, kamen lame.

Testiculus.

Gest nekolikery, ljstym y kwjtym rozdilny, yako znemalowany tohoto geden każdy poznat může.

Prwny gest dwogj, geden slowe Samec, druhy Samyce. Samice list má dluhy, tučny, prut okruhly, hladky, kwet priwrchu brunatny, chocholaty, klasowity: Samicze takowez má listwy než menssy.

Druhy dely se też na dwe: prwny kteryž domnjwam se byti samcem, list ma liliowy, než menssy a kratssy, kwet pri wrchu też klasowity, pobelaweg brunatnosti, a wonney. Druhy kteryž Samice gmenugy, kwet má promeny fformy yako lilium, ale maly.

Treti, gest też dwogj, prwny list ma klilima podobny welmy, než vžssy, a skropeny yakymi sy ffleky čerwenymi, prut hladky, tučny, a nanem kwet yako y pri ginem.

Druhy se nemnoho od toho dely, než list má Ssirssy, pruhowaty, yako Gitrocel a zhuru obraceny.

Čwrty, slowe kralowsky, ten take dely, se na dwe. Geden wetssy a ten list má Ssirssy než Česnak, černymi ffleky skropene, prut okruhly hladky, kwet klasowity barwy promeneney, bjley a brunatney wuone ljbeg, koren ma yako dlane a prsti, od kterehožto podobenstwy Calmam Xpi, tuto bilinu gmenugj mnozj. My obzwlasste rikame gj, petiprstice.

f. 149v

Druha petiprstice (anebo wstawač) gest menssy, list má yako ssaffran, pydny, prut trtinowy lasky, kwet pri wrchu brunatny. Omnes isti testiculi cresunt[ur] cresunt[ur][a] in pratis, sylvis etc.

Wsseckny su horkeho a mokreho prirozeny, yakž chut gych sladka vkazuge: Ale wkoreny wetssy to wagjčko má pry sobe mnohe zbitečney wlchkosti, a skrze to telo ksmilstwu zapaluge, a vd rodjci sčepeyruge.

Druhe wagičko menssy, má wsobe wlchkost dobre zažitau a dokonalau, a tak složeny geho wjce, ksuchu nižti kmotru gest naklonene, a tak tela kskutku wolnemu newzbuzuge.

Nibrz radegj ge kroti: Steg prjčiny napsal dioscorides, že w Tesalij wetssyho wagjčka, ženy skozjm mlekem vžjwagj, pro wzbuzeny tela, druheho pak pro skroceny.

A tak prigymany gedneho wagjčka, druheho se moc kazj a mdlie.

Nektery ty wagjčka pekau w horkem popele, posjpagjce dluhym peprem požjwagj.

Gestližeby muž wetssy wagjčko prigal, chtegj tomu že bude pachole, pakly menssy prigme dewče. Giny ta wagjčka do Cukru wdelawagy, a tak po potreba prigjmagy.

[a] Slovo *crescuntur* duplikované.

Alleluga, zageči Sjtewjk.

Žižen hasy a palčiwost žaludka vklada, yatra ochlazuge, a ♡ posilnuge.

Chamomilla. Rumančzek.

Tymi swymi mocmy Rumanček, vstalym vdom muossly, co nadneg gineho byti, weljce spomaha, bolesti a klanj bočny kroty, obloženym swym žily natažene popausstj a oslabuge, twrdosti obmekčuge.

f. 150v

Chelidonia. Lastowičnjk. Krwawnyk.

Mor. Nektery chtegj tomu, že tato bilina mornymu nakaženy, aby gj wbjleni wjne 3 ctwrce pridada driaku, hned yakžby na sobe cjtil, prigal, a dobre se wložj potil, a to za skrussenau wecz pokladagy.

Pihy. Lissege. Item, woda chelidonowa dobra gest, k Otčym, pihy, lissege, nesstowice, trudowatiny, swraby na twary zhany. Teyž mocy wodnatost wytlačena.

Očy. Obzwlasstny pak ma mocz take zrak wostriti a naprawowati, a dela se sny rozličnym spusobem lekarstwy: Wezmy wodnatost chelidonowu, techdaž když kwitne, dag gj na Medeničku, postaw na Slunce at se peče, to potom pridawage kginym letom Otčy , a vžjwage, powlaky hrube na očych z žjra, zrak wostry, belno a huste Mrakoti rozptiluge, Mazdrjčky od neprirozenych wlchkosti čisty, a zretedlnuy od hustosti wysslechtuge.

Na toto pak sluss pamatowaty, aby sameg wodnatosty chelidonoweg nepusstel, nebo gest welmy prutka a kusawa, a mohlaby očy zežraty: Ale mäss kny ženskeho Mleka a neb Ružoweg wody pridaty.

Toto lekarstwy gest take wyborne k Otčym; Wezmy chelidonij war w wode proced skrze sukno, wleg do noweho glidneho hrncze, a openug, potom opet proced a schoweg; Ten lek wyborny gest proti mdlemu zraku, když hledy yako pres sito.

f. 151r

Herba paris. Wranj Oko. (kniahne)

Dobre gest proti gedowatostem a otraweny: tato bilyna gest welikeg mocy.

Nebo znam nektere ktery od nemocy dluheg a od okaužleny na poly zblazneny byli, samymi yaderkami stegto bilinj Do dwacjti dny, každy den čtwrtczy gednau znych wnapogj pozjwagjcy sau k prwnymu zdrawy nawraceny. *N[ota] B[ene] Aqua.*

Hypericum; Perforata; Fuga daemonum. Zwonček.

Sprjssteny od ohne wssecka swym prikladanym hogj y hnilosti wredow čisty.

Semeno geho pité w wjne aneb z Gelenym yazikem a zdiwiznau zimnicu tretodennj a ctwrtodenni zahany.

Item, woda palena padaucy, nemocz, a poražene vdy vzdrawuge, a to gest od mnohych skussene.

Item dawa se proti wsseliakemu gedu a gedowate vkusseny, an y na ranu take sama bilina vžitečne se priklada a priwazuge.

Kwjty magj obzwlasstny moc rani zwlažowaty lom protož oleg kteryž se zneho dela rani prediwne hogj a strogj se takto:[a]

[a] Na okraji inou rukou dopísané *N[ota] B[ene] Contra quoque ulcera.*

f. 151v

Naklad do Sklenice kwjti, a naleg nane Olege dreweneho, postaw na sluncy at se tak močy za nektery den, potom wytlacž tuze. ten kwet a potom gyni polož to toho Olege čerstwy at se znowu močy, potom opiet wytlacž, a opiet gineho naklad, a tak ponekolikrat včyn.

Naposledy pak wezmy tech Mechyrakuw z Semenem, potlucž ge a wlož do toho Olege, budež myti wyborny Oleg kewssem ranam, zwlasste pridawsse knemu terpentinoweho Olege, bude pak ten Oleg zwončekowy yako krew čerweny, kdy se bedlywe dela.

Spomaha znamenite ranam nerwowym, a proti wssem studenym bolestem a nagwicz klaubnym.

Namazuge se snym take brucho proti čerweneg Nemocy, nebo natoliko to žreny sstrewny vklada, ale y sracku zastawuge.

Saturia. Sstybrik.

W wjne warena, nadymani, žreny, hrizeny, wbrisse vklada, a žaludku posilnuge, nechutenstwy zahany a zrak wostry.

Wžjwany Saturege telo k bugnosti zapaluge, a mnozy domnywagj se že o teg saturau pohanskych chlipnych, gmeno wzala.

Poeonia. Piwonka.

W wjne pata boleny bricha vklada.

Item, contra caducum, diteti na hrdle nosity koren dobre gest.

Item, Semeno pité tok bjly ženský zastawuge, bolest sklanym wžaludku kroty, dety od Bosce zachowawa, wledwy kamenu se delati nedopaussti, ale hustost y lepkost y pisek zmočem wen žene.

Item Semeno recž potracenu nawracuge, dyžby triceti zrn wylaupenych a na prach zetrenych w wjne dane bylo.

Item, kteru ženu Matka swym wzhuru wstupowanym zartusuge, patnasti zrn rozetrenych w wjne wypy.

f. 152v

Item, pywonku wložj mjti a naneg ležety, proti paduceg nemocy gest prospessna.

Item, Ssesti Nedelie, pod hlawu klasti y pod deti do kobelky, prie-
5 strachy Nočne, vreknuti ditete, kauzly, Diabelske včinky, zahany a wniwec obracuge duchy zle wyhany zle trapeny odgjma.

Item, Listy piwonkowe pod djte naklasti, swau wuoni a Suchosti mozk syly, zle wodnatosti Boscowe y gedowatosti paducy Nemocy wysussuge.

f. 153r

Scolopendria. Geleny yazik.

Obzwlasstny swau mocy wnapogy prigata, slezinu a gegj twrdost stenčuge, Barwa dobrau a prirozenau telu dawa, kamen lame y wen žene, sskrkawky zastawuge, zymnicy ctwrtodenni zahany.

Item, Geleny yazik dawase proti hadowemu vssknuty a vplawicy.

Juniperium. Jalowecz. Borowky.

Skutkowe otwyragj, stenczugj a rozpausstegj.

Jahuodky magj mimo to wsobě trpkost, kteražto sycz pry stromu a pri listu se nenachazy.

Dawa se gycha Jalowcowa kwyhnany Moče, Jahuodky pak vžitečne su žaludku.

Prigjmagj se wnapogy pro wyšissteny prsy, pro kassel proti nadjmanj a žrenj wnitrnymu, a proti vssknuti hadůw a wsseg gedowatosti.

W wjne pite Močz wypudzuge, a wnitrny bolest zaludka vzdrawuge.

Zakaurenym gegych Morny powetry, hadowé y wsseliacy žiwotčychowe gedowaty se zahanegj.

Dela se zyahodek oleg welmy znamenity, yako neyaky Balssam, kewssem giž dot[cz]enym[a] nedostatkům welmy vžitečny.

Dáwa se času Mornyho stjžj 20, zrn Gečmenych a neb wjce, yakž potreba kaže zwodow kardo B.

Nebo ten oleg wytahuge rozptiluge a strawuge wssecken ten ged wnitrny.

Tento Oleg wyčisstuge ledwy, kamen lomy, činy lechky Močz, a žilky zasslemene, skrze kteréž Močz gde, prochodne činy a ge otwjra.

Muožess pak zneho 5, a nebo 6 kropegj, zwodow petrzelnow rano a nanocz prigjmati.

Tento Oleg gest take dobry tem, kteryž magj nakaženy žaludek, od zasslemowanj a fflegmi, a nemohau zažjwati, než sskarede a mnoho odchrkagj.

Item, muož se prigeti w wjne na Nocz a rano, zewnitr pak má se pomazowati žaludek.

Item, tento Oleg zahany žlutenicy y wodnotedlnost tež y treseny vdůw.

Item zahany dnu y panskau Nemocz.

[a] Pre prepisovanie nečitateľné, pravdepodobne *dotczenym.*

f. 154r

Item, Tento Oleg, lissege a ffleky na žiwote, na rukach a na nohach a zwlasste na twary zhany, aby sobe po lazny wteple, rano ana nocz te mjsta pomazawal.

Item komu Lage zvst a duch smrdy vžiway toho Olege rano a wečer na topencze, a naprawjss sobe že budeš mjti duchy wonnegssy.

f. 154v

Verbascum. Wolowy Chwůst. Dywizna.

Diwiznowy koren wtrpkem wjne wareny pitj, wssecky toky zastawuge.

Item, spomaha protrhlym, skrčenym y zastaralemu kassly.

Woda skwjti wypalena, a do Očy wpusstena slzawym očom spomaha.

Wodnatost skorene prsy y ledwy prediwne spomaha a vzdrawuge.

Woda palena skwjti, dobra gest proti Čerwenemu Otoku, y spalenine, a lissegj, a proti ginym na tele posskwrnam.

Brustwerecz

Prirozeny gest horkeho a sucheho na 3. stupny, korene pak toliko wlekarstwy vžjwame. A protož w wode wareny moc z Človeka žene, a prospywa proti bolenj bokow yater y prsy.

Též hrizenj bricha a boleny Matky, zstudenosti aneb zwetrnosti possle kroti.

Take zahanj krcz, a nerwy yakž koliwek zemdlene zase naprawuge.

Dawa se wstarem wonnem wjne od hada vsknutym.

Item slezinu stenčuge, žensku nemocz, y pozustale po porodu lože, z Matky wihany, kdyžby tenže koren w wode zwarjce w wane sedely.

Item. Wezmy toho koreny a Yalowcowych zrn, zwar to w wode priligicz malo Octa, a proplakug tym vsta vkrotit bolest zubůw.

Item, tento koren pity prospywa tesce dychagjcym, nebo wlchkosti z studenosti wžaludku y w prsech rozpaussti a chrkany činy.

Item, vžitečny gest proti bolenj boků, znadjmanj brucha a fflusow pochazegjcymu.

Item, prospessny gest y kasslawym nebo wlečeny dluhe fflusow, rozpaussty a ge stenčuge.

Item, pity w wjne žaludku posilnuge, a sstrewa zastuczena zahrjwa.

Item gestly prach zneho včiniss, a z sskoricy zmisseš posilnuge srdce a chut kgjdlu wzbudy.

Tenže prach do ssatku zawazany, a do sudu pywa powesseny, takowe pywo zazity pokrmu dawa, dnu wnitrny a studenost Mechyre hogj.

Woda skorene warena a na woteklinu prikladana, tauž woteklinu od wlchkosti studeneg[a] splakuge.

Item ta woda bledym barwu nawracuge, lissege zahany, yazik obtjženy zlechčuge, a rečz kdoz tesce mluwy zawostruge a proprawuge.

Item taže, telesnau zadost wzbuzuge.

[a] Nadpísané *poss-*.

f. 155v[a]

[a] Prázdna strana.

Nechtjk. Česky Mesyček. Calendula

Gest horkeho a sucheho prirozenj.

Mocy otwjragjcy, rozdelugjcy, wywodyci a wjce zewnitr nezli wnitr vžitecny.

Zewnitr

Kwet a bilina sucha rozpálena, aby ten dym aneb para od spodku se prigimala, mocne luožko wen wywodj.

Gest wec skussena.

Prach bilini wbawlnu obwinuty, a k zubům pricinenj, vkrutnau bolest gegjch spokoguge.

Též činy prach skwjti do sstrbaweho zubu nakladeny, nebo čerwjka wnem vmoruge.

f. 156v

Intibus sativus. aliter Endivia. Sstrbak.

Cicorium. Czekanka.[a]

Sstrbak gest dwogaky. Geden má listky welmy ssiroké yako Locika, ness kaderawegssj a žilkowategssj.

Druhy ma list vžssj, dalssj, a ten se gmenuge domacy Sstrbak.

Prut bude na dwa lokte zwisse.

Misto Ssalatu ho take gedagj.

Cicorca. Solseqvium. Wegweiser. Slnečnik.

Čžekanka gest dwogj, gedná zahradny, druhá polnj.

Zahradnj sege se wzahradach a list ma podobny prawemu Sstrbaku.

Polnj Čžekanka sama od sebe roste ma prieloziech, a nágwicz pry Czestach.

Vocat[ur] qvoq[ue] Heliotropium sive Solseqvium, Sponsa vel amica solis.

Protož na kwetu čzekankowem může čzlowek poznati čas a naklonenj dne. Nebo yak Slunce zapadne, tak se yhned kwet gegj zase zawre a whromadu složj.

Cicorium est frigidae et siccae Naturae.

Haec Scolia in vino decocta et in cibo sumta, stomacho est commoda et concoctionem adjuvat, flores cum radicib[us] contriti et emplastri modo podagrae impositi statim dolorem mitiga[nt]. Hoc emplastrium sacris ignibus impositum ingentes calores educit.

Succ[us] Cicorij[b] ventrem alvit, jocinori, renib[us] et stomacho prodest.

Si in aceto coqvat[ur], stomacho utile, ardore enim et infirmitates ejus in cibo lenit.

---

[a] Prešktnuté *Cicorium. Czekanka.* [b] Nadpísané *decoctus.*

f. 157r[a]

[a] Prázdna strana.

Tamariscus.

Vinum in qvo Tamariscus est decoctus facit allienis jecinorisq[ue] opitulationem, movet urina[m] subvenit stranguvia.

Folia eor[um] coq[ue]ru[nt] contra tumorem lienis. Ex hoc vino si bibat[ur] sedat omnem dolorem dentiu[m] et tumorem gingivarum.

Aqua Tamarisci.

Cortex e ligno abrasus et folia decopta atq[ue] concisa in Medio Maij distillent[ur]. Aqva Tamarisci mane, meridie et vesperi singulis vicib[us] [tri]b[us] uncijs pota, prodest contra calculis venum et vesicae, contra obstructionem et indurationem lienis.

It[em] est contra pustulas et affect[us] lienis, mundi ficat[ur] sangvinem.

Praedicto modo bibita prodest contra gravia et horrenda somnia.

Prodest bibata contra paralysim et o[mn]es inferiores affect[us] medet[ur] pulmonu[m] vicijs aperit opitulationem jecinoris, corroborat atq[ue] confirmat lienem.

f. 158r

Cerefolium. Trebule

Trebule w pokrmu vžjwana, otwjra proprawuge a žene Moč, zrak čisty, a gest take žaludku prospessna.

Proti žlutenici.

Wezmy Sstewy trebulowe Osem ližjc plnych, deg donj gednu čtwtku prachu Jablčnikoweho, a pj rano na žaludek teply za nekolik dnau porad z pomužet. *Žlutenice.*

Ten zasst zmedem zmisseny a pity dobry gest y proti kassly. *Kassel.*

It[em] s Gecmenau wodau a z Cukrem prigati pomaha proti bočnymu klani. *Klanj.*

Item. Zasst ztrebule dobre widaweny a wteple poliwce z Massa aneb w slepičj prigaty vklada a kroti žrenj wžiwote gistotne. *Žrenj.*

It[em] Trebule na Masle smažena ana žiwot priložena gest skussene lekarstwy kto[m]v.

f. 158v

Consolida Minor, Sanicula, Terraria Major.

Sanicula habet rubicundum et tenuem caulem cu[m] folijs mollib[us], radicem nigram cum multib[us] fibris, in medio caule rubros et candidos flosculos, habens unde rubicunda folia prode[nt], qvae in tactu mollia sunt, nascit[ur] plerumq[ue] humidis et petrosis silvis.

TEMPERAMENTUM.

Sanicula habet naturam calefaciendi et siccandi, multaq[ue] pollet virtute. Succus quoq[ue] habet facultatem leniendi. Omnia praestat quae consolida.

VIRES AC IUVAMENTA.

Vulneratus succum Saniculae exprimat, et bibat cum aqua cerifolij, tum vulnus intus omnino sanatur. Sanicula siccata, et in pulverem redacta, ad integrum annum durat.

Qui stomacho laborat, habetq[ue] intestina viscosis humoribus obducta, Accipiat hunc pulverem et cum melle atq[ue] glycyrixae succo commixtum, vesperi antequam cubitum itur[us] e[st], in vino bibat, tum interanea o[mn]ia, et stomachum a Phlegmate expurgat.

Hanc herbam in Majo una cum radice effodito, et magua ea decoquito, perq[ue] linteum colato, atq[ue]saccharo rosaceo melleq[ue] addito, eam bibito, leniter enim alvum laxat, et multum viscosi humoris ex stomacho et intestinis expellit.

Sanicula, pyrola, atq[ue] vinea pervinca, in vino decocta et pota in h[omin]e omnem sanguinem concretum dissolvunt atq[ue] consummunt absq[ue] ullo damno.

In omnibus potionibus vulnerarijs utendum e[st] Sanicula. Habetur enim et recensetur inter praecipuas herbas vulnerarias, unde et efficax polio vulneraria ex ea confica potest.

Adijciunt Experimentatores et Herbarij, succum decoctum ut ejus illitum, tumores reprimere tam in homine, qua[m] in pecudib[us].

DE AQUA SANICULAE.

Distilationis ejus tempus est, ut herba una cum radice, et tota substantia minutim concisa, in medio Maij distilletur.

Sanicula aqua a vulnerato mane et vesperi singulis vicibus tribus uncijs pota, vulnus penitus sanat.

Eadem prodest ad omnes tumores tam in homine, quam in pecudib[us], si per diem bis vel ter linteolis imponatur.

Sanat o[mn]ia vulnera aperta, et rupta in homine, medetur corpori exulcerato, si inde laventur, vel linteola in ea madefacta applicentur.

Ambrosia. Apium Rusticum.

Descriptio.

Ambrosia qvae hodie d[e] Herbaristis demonstrat[um] est planta ramis exilib[us], patulis, folio nepetae ruta ac sangvinaria longiore et majore, in qvorum cacuminibus corymbi dependent, nigro semine, radice cubitali, subalbida. Invenitur in montosis et macris locis, et hae e polemonia putatur esse, de eadem naturam habet calefaciendi ac desicandi.

VIRES AC JUVAMENTA.

Ad amissionem auditus, Accipe Ambrosiam et contunde eam, et succum expressum permisce cum lacte mulieris lactantis masculum, et guttas duas vel tres auribus instilla, hoc emendabit auditum.

Si quis vulneratus fuerit, casu, vel contusione, vel alio quocunq[ue] modo, vulnus primum lavare debet vino, postea lineum pannum imponet, et herbam aqua decoquet, et aquam ex herba bene exprimet, et ita calidam panno imponet, et leniter super vulnus ligabit, hoc suppurationem vulneris tollit, et ipsum persanat. Atq[ue] quamprimum incipit sicatricem recipere, pannus amovendus est, et herba vulneri applicanda tum eo citius curatur.

Ad interiorem vulnerationem corporis, quocunq[ue] modo ea conligerit, Accipe pulverem Ambrosiae, et prius cum aqua calida bibe, postea cum meliuscide fit, in vino calido bibe. Conducit herba una cum radice ad recentia vulnera, et ad antiqua ulcera.

Adversus Paralysim, Accipe Ambrosiae, herbae paralysis, Tithymalli, singulorum unciam unam, cubebae feminum drachmam unam, et in vino decoque, et cum Zaccaro edulca atq[ue] utere. Ad amissionem loquelae optime valet si hujus decocto os saepe colluatur. Adversus apoplexiam utiliter sumitur.

Ad aquam intercutem et Jeteritiam, bonum e[st] remedium si quis cum Appio et semine petroselini permisceat, et in vino decoquat.

f. 159v

Haec herba permista cum lappatio majore, mundificat scabiem, conducit ad defluvium capillorum.

Multos affectus jocineris emendat.

AQUA AMBROSIÆ.

Herba cum tota substantia minutim concidi debet, et distillari in medio Maij.

Aqua salutaris est ad puncturam et dolorem cordis ex impuro sanguine provenientem, interdiu ter pota singulis vicibus ad quatuor un[cias].[a]

Eodem modo pota, ex casu laesis vel vulneratis et illis qui sanguinem concretum intus habent, subvenit.

Reservat etiam ab Apoplexia in potu sumpta.

Agaricum.

Adversus febrem quotidianam, Accipe succi de fumo terrae duas uncias et adminsce Agarici unciam unam, ac praebe hoc febricitanti, multis enim fuit praesentissimum remedium. Ajunt drachmam in aquae mulsae cyathis tribus ante accessionem febribus liberare, quae cu[m] hoc non veniunt.

Ad tormina intestinorum, accipe Agarici ij Un[ciam] et com[m]isce aqua in qua malua, viola parietaria ac portulaca sint decocta. Deinde misce cum oleo olivarum, et in alvum per clysterem infunde.

Accipe Castorei, Schoenanthi, Senae, Agarici singulorum semiun[ciam] et in vino decoque, contraq[ue] maximos capitis Dolores mane et vesperi inde bibito.

Vel facito pilulas ex eo cum Rutae ac foeniculi succo, quae ide[m] praesta[n]t.

Adversus difficultatem urinae, decoque Saxifragam in vino, ac linteolo percola, dein semi unciam Agarici admisce, et utere.

Contra fistulas, accipe Sal ustum, tartarum, et Agaricum in pulverem contritum ac melle permistum cum linamento in fictula[m] inseras hoc eam curabit.

Ad mariscas, accipe Agaricum in pulverem redactum, ac tempera cum succo herbae quam Ciclamen vel malum terrae appellant, et cum oleo, atq[ue] impone.

Vulvae strangulatum, mensiumq[ue] difficultatem tribus obulis tritu[m] in vini veteris cyatho potum emendat.

Ad serpentium plagas et morsus obulis tribus potum in vino effica[citer][b] succurit.

Febres frigidas leviores facit in aqua calida potum.

---

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

Sistit Agaricum sanguinis excreationes, trium obulorum pondere cum aqua sumptum.

Omnibus in universum interioribus vitijs accomodatum est, pro viribus et aetate sumentium datum alijs cum aqua, alijs cum vino, alijs cum Aceto mulso, alijs cum mulsa aqua.

Anagallis, Morsus gallinae, Vogelkraut, Hünaoserb.

Anagallidis juxta Dioscor[idem] duo genera sunt, diverso floris colore, habet enim altera coeruleos, quae foemina est, altera qua mascula, puniceos flores. Breves sunt Anagallidis frutices, in terra jacentes: folijs in quadrangulo caule parvis et modice rotundis, helxines figura, semen habet cirrinatum. Hieronymus Brunsuicensis peritissimus Herbarius, scribit adhuc aliud genus esse Anagallidis, quod albos flores egerat.

TEMPERAMENTUM.

Anagallis frigida et humida e[st] in tertio ordine, singularis cibus e[st] avium et gallinarum, nascitur locis opacis et uliginosis, cultis et incultis, Leniendi vis utriq[ue] est.

VIRES AC JUVAMENTA.

Anagallis inflamationes membrorum arcet et extinguit si imponat[ur].

Accipe succi Anagallidis cum succo Aizoi permisti, singulorum semi libram, olei olivarum unam libram, haec simul decoquantur ad consumptionem medietatis, deinde admisceantur IIII unciae butyri, aeruginis semi uncia, et inde fiat unguentum, quod ad multos exteriores corporis affectus ex calore contractos conducit, et praecipue adversus fistulas si undatur, vel emplastri modo imponatur.

Haec herba cum vino decocta, et thoraci imposita asthma tolli. Succus caput purgat, naribus instillatus.

Idem gargarizatus capitis pituitas per os purgat. Dentium dolorem quoq[ue] finit, a contrario nare instillatus.

Anagallis virtutem habet abstergendi et siccandi quare et vulnem sanat, et ulceribus serpentibus et putridis, utiliter imponitur.

Ad recentia quoq[ue] vulnera tanta traditur vis, ut sanie[m] ossib[us] extrahat. Galenus utramq[ue] Anagallidem tradit quendam attractiorium calorem possidere, quo spicula ac spinas, vel impactos corpore refigit aculeos.

Oculorusm albugines purgat Anagallis cum melle Attico.

Prodest hebetibus itidem oculis.

f. 160v

Idem praestat semen cum optimo melle temperatum et oculis illitum.

Contraviperarum morsus, jocineris et rerum vitia ex vino bibere prodest ferunt Anagallidem, ut inquit Dioscor[ides] cui coeruleus flos e[st], procide[n]te[m] sedem compescere, cui vero punicens, proritare.

AQUA UTRIUSQVE ANAGALLIDIS.

Tempus distillandi conveniens est circa finem Maij, vel quando flores genit[ur] tum herba cum caulibus, floribus, et tota substantia distillari debet.

Aqua Anagallidis sex uncijs pota medetur pesti, si quis statim se quieti tradiderit, et inde sudaverit. Ex mascula Anagallide propinat[ur] viris, ex foemina mulieribus.

Aquae haec quotidie IIII Uncijs singulis vicibus pota, recentia vulnera sanat, si inde laventur.

Calenti jocinori cum molli cannabe utiliter imponitur conducit itidem ad calidum tumorem.

Infa[nt]ib[us] potu data ad II Uncias conservat ne corripu[ntur] paralysi, atq[ue] ab lilo morbo eos plane liberat.

Pota ab illis qvi syncope p[rae]mu[ntur] et orib[us virib[us]] destituu[ntur] eos confortat et aliquamdiu conservat.

Aqva.

Aqva d[icitu]r a qva vivimus. Themistius. Quum autem multus et quotidianus aquae, et homini, et pecori usus sit, nihil accuratius homini curandum, quam ut aquam qualem esse oporteat investiget.

Aquas enim ubi vitio inficiantur aliquo, varios subinde parere morbos, quotidiana docet experientia.

Socrates igitur non sine causa praeceperat, ut in his locis minime degatur, ubi neq[ue] justitiae locus, neq[ue] profluens aqua perennis sit: quasi his duobus ablatis, nihil reliqui manere quod humanitatem sustiner possit.

AQUARUM POTABILIUM DIFFERENTIAE.

Hic vero minime ignorandum est Vallam ex Ruffo, quinq[ue] differentias aquarum potabilium citare: pluviam nanq[ue],[a] ut cisternam, fontanam, putealem, fluvialem, et palustrem.

[a] Správne *nam[que]*.

f. 161r

Ea autem Aqua oprima censenda est, autore Ægineta et Dioscoride, quae nullam aut gustu, aut odore qualitatem repraesentat: judicatur gustu, visu et odoratu, Auctore Galeno lib[ro] 1 de simpl[icis] medic[in]a[a] faculta.

AQUAE GLACIALES.

Ex glacie et nivibus aqua, insaluberrima est, nam ea congelascente, tota pars tenuior exprimitur. Hactenus Aegineta.

AQUÆ FONTANAE.

Porro aquae fontanae septentrionales, ut Vitalis testaur, ad potum sunt utilissimae, eo quod exposita sint ventis septentrionalibus, et ex motu illorum ventorum subtiliores reddantur.

Aquae item fontium, quae oriuntur et erumpunt, atq[ue] per vias arenosas et petrosas profluunt, subtiliores quoq[ue] sunt, ac non minus ad bibendum salubres. Quia sabulum, arena et lapilli et petrae retinent vicositatem, et crassitiem terrestrem aquae transeuntis, atq[ue] ita eam clarificant, emundant extenuant.

PUTEALES.

Quo circa necesse est, ut puteorum aquae frequenter movea[n]t[ur], haurianturq[ue], si quidem ex tali motu aqua depuratur, et a corruptione praeservatur.

MELICRATON PRO VOMITU.

Commisce aquam et mel, atq[ue] salem adde, cola per linteum, quod si bibenter vomere volueris calefacito ac bibito, hoc vomitum leviter provocat.

Gravidae mulieres, quae multum aquae bibunt, cum magna difficultate pariunt foetus.

Aquam licet potui dare adversus febrem contractam ex cholera, eam enim reprimit ac consumit, verum in accessione febricitanti nulla aqua est propinanda, nam febris inde prolo[n]garet[ur].

Itidem nulla aqua aegrotanti e[st] potui danda, quam diu humores in corpore adhuc crudi et inconcocti sunt.

Ex aquis salientibus meliores sunt, quae nondu[m] opertae sunt. Ex quo langius aqua abfuerit a sua origine, eo magis probat[ur].

Calida aqua facit ad intestinorum tormina, et ad splenis inflationem. Eadem concoctionem destruit, et non cito sitim sedat.

---

[a] Správne *medicinae*.

f. 161v

Aqua pluvialis, et praecipue quae colligitur aestate, quando tonitruat ac fulgurat, numeratur inter optimas aquas, quarum in medicinis usus est.

Aqua elixa cum hordeo hominibus conducit, ac interdum optima est medicina, et in primis ad morbos ex calida in temperie provenientes, quare et tertiana febre laborantib[us] eam bibere conducit.

Ex aquis salientibus meliores sunt, quae circa orientem et meridie[m] scaturiunt, aliae quae ab occidente prosiliunt, insalubres sunt, et morbos pariunt.

ANNOTATIO IN ACETUM.

Acetum subito sic Graeci fieri promittunt, si tusam betae radicem in vinum conjeceris post horas tres in Acetum degenerabit.

Pyretrum quoq[ue] infusum acorem supra modum accedit, si cum una parte fervefactum reliquae miscueris.

Si lapides igniti in vino extinguantur, istud vinum statim fit Acetum. Quidam sine vino ita Acetum confingunt: fici veteres, et torridum hordeum, et citriorum malorum interna caro crebrius subacta conturbataq[ue], colis exprimuntur, ut in Aceti vicem succus cedat. Alij marianam aquam et gypsum concoqunt, admistaq[ue] aqua fluviali percolant aceti usu.

ACETI TEMPERATURA.

Similiter Galenus in primo libro de simplicium medicamentorum facultatibus disputat, frigidum quidem esste Acetum, sed quendam etiam obtinere calorem, qui acrimoniae ratione per accidens spatio temporis mediocriter corpus excalfaciat, praeterea addit omnium quae acrimoniam hebetare, aut calorem refringerare credunt[ur], eorum omnium acetum compertum est efficacissimum.

DE FACULTATIBUS ET JUVAMENTIS ACETI.

Acetum refrigerat et astringit, ut testatur Diosco[rides] cum spongia malignis pustulis impositum, inflamationes arcet.

Stomacho frigido obest, nimium enim ipsum refrigerat, re postea bene concoquere possit.

Prodest malis ulceribus quae serpunt, ignibusq[ue] sacris: Contra capitis ardores addito rosaceo in spongia aut succida lana i[m]ponit[ur]. Dentium doloribus medetur, si eo calido colluantur, Prodest anginis, et dejecta oris columellae, si calidum gargarizetur.

Acetum cum sale tempreratum, facit ad lethargum et phrenesim si interiores partes manuum et plantae pedum, eo fricentur et inunga[ntur].

f. 162r

Si Acetum stomachum invenerit plenum, laxat, si vero vacuu[m], tum sistit.

Panem in craticula tostum in aceto contunde, et ex eo aegroti os, labia, nares, atq[ue] pulsum illine, hoc maxime confortat, et vires restituit.

Adversus alvi fluctiones, sume Acetum, et in eo Aristolochiam rotu[n]da[m], vel Garyophylla decoque, et in eo spongiam macera, quam ad vomitu[m] stomacho super impones. Ad alvi fluctiones vero ventri sub umbilicu[m] i[m]pones.

Accipe Acetum forte, et permisce cum argilla in fornace usta, atq[ue] inde parum in nares illine, hoc statim fluxum sanguinis restringit. Fluentem ex vulneribus sanguinem quoq[ue] sistit.

Vaporantur calente aceto cutem subeuntes aquae, aurium gravitates, sibilaq[ue] et sonitus earum. Necat instillatum aurium vermes.

Facit praeterea ad omnia venena letalia, calidum potum, mox vomitionibus redditum: pellit quoq[ue] haustas hirundines potum acetum. Reprimit gargarizatum in fauces destillationes.

Pestilenti anno hoc uti in obsonijs, ac odoratorum vice id pulsib[us] ac naribus admovere, domiciliaq[ue] humectare jubemur.

Liberatum acerrimo podagrae dolore M[arcum] Agrippam supremis suis annis ferunt, demersis in Acetum calidum pedibus.

Acetum desiderium edendi instaurat, hinc fit ut in cibis primae mensae eo plurimum utantur.

ERYNGION. Pystrolist.

Est enim Eryngion carduus multis atq[ue] stellatis capitibus omnib[us] cardinis aspectu speciosior. Herba est qvovis Protheo mutabilior, nunc album, nunc caerulue[m], nunc pallidium mentib[us] colorem.

Vires ac juvamenta.

Radix contusa est calidis apostematib[us] emplastri modo imposita, calorem em[m]olit et extingit.

Si qvis ex florib[us] bibat medere anginae.

Radia in melle macerata et saepius sumta, virilem genituram adauget, bonumqve generat sangvinem.

Pastinaca ejusdem est virtutis cum lepugo.

Pharmacopolae (ut inquit Antoni[us] Musa) radicem saccaro melleq[ue] condiunt et ad virgam erigendam et hyemae ut ventricul[us] calefacit, utu[ntur].

Jonigus potu Mensa et urinam trahit: Tormina et inflamationes disjicit.

Bibitus cum vino utiliter jocinorisis et contra venenator[um] morbus et epota venena.

Pota cum hydromelle radix comitialib[us] medetur.

Auxiliat[ur] cordis vitijs, lieni, renibu[us], Strangariae, opistothonicis, spasmis, Hydropicis. Extrahit spinas est corpore utile cum melle strumas, potridas discutit.

Aqva.

Radix tantum Iringi minutim concisa in fine Mají distillatur. Aqva Iringi mane ac vesperi singulis vicibus II aut III Uncijs pota, medet[ur] strangariae et auget genituram.

Siligo.

Siligo frumenti genus est satis notum, a Dioscoride, Plinio, Theophrasto Olgra d[icitu]r (ut inq[ui]t Hermolaus).

Apud Catonem est gen[us] Tritici, estq[ue] Siligo Vitium Tritici: Nam omne Triticum solo Uliginoso, post tertium sationem convertitur in Siliginem.

Vires ac Juvamenta.

Ad gravcolentiam oris ex febre, vel alio qvopiam morbo contractam, accipe frigidam aqvam montanam et satis salis indito, panemq[ue] siligineum in eum macetum anhelit[us] reddit[us] jucundior.

Siligo magis alit h[omi]nem qvam hordeu[m] et minus alit qvam triticum. Non adeo calefacit ut triticum, sed calidior est hordeo. Sed aegrotis Tritice[us] magis convenit.

Panis Siligine[us] male coct[us] est origo multoru[m] morbor[um]. Grana Siligini combusta et minutim contrita cum forti vino, conducant lippentib[us] oculis.

Hordeum.

Hordeum ab horrore, vel ordiendi celeritate dici volu[nt] .

TEMPERAMENTUM.

Frigidum et siccum est Hordeum in seucundo gradu. Galen[us] inquit: Hordeum primi est ordinis in exiccando[a] et refrigerando habet etiam pauxillum abstersionis.

VIRES AC JVVAMENTA.

Hordeum in medicína ad multa usurpat[ur], & praecipue ad refirgerendum.

Polenta in aqva decoctum conducit febricitantibus, qvae aqva sumenda est cum adhuc calida est. Grana Hordei tam diu in aqva efferveant, dum aqva aliqvantulum rubra fiat. Ea aqva pota subvenit illis qva uigentes calores habent, et reprimit inflammationem. Expellit eadem calores ex calidis humoribus procreatos. Podest quoq[ue] ad faucium asperitatem, & opitulatur illis qvi aegre deglutire possunt.

Emplaustrum ex farina Hordeacea & nucleis cotoneorum acetoq[ue] confectum inflammationes Podagrae lenit impositum. Calidamq[ue] scabiem curat.

Farina Hordeacea dolorem calidorum apostematum leit, eaq[ue] restrigerat emplastri modo imposita.

Si ulcera et pustulas cito curare volueris, Accipe farinam Horeaceam atq[ue] lac recenter mulctum aqvaq[ue] temperatum, ac ungventum confice, qvod impositum cito sanat.

Quicunq[ue] in facie asperam et duram scabiem habuerit, qvae ex vento solet fieri asperior decoqvat Hordeum in aqva, linteoloq[ue] percola, qvo decocto calido faciem leniter ac saepius lavabis, tum cutis recuperat binum colorem atq[ue] lenior & nitidior fit.

Puls ex farina Hordeacea, & paululo sacchari admixto, cum parvis uuis passis, bonus cibus est pro febricitantibus, et facit ad calorem iecinoris. Discutit qvoq[ue] farina Hordeacea cum fico, et mulsa aqva elixa tumores collectionesq[ue] omnes.

[a] Správne *exsiccando.*

Struma. Cum pice, resina & columbino fimo, durities mollit. Illinitur & contra intestinorum inflationes, cum lini foenograeciq[ue] semine & tuta. Eadem cum liqvida pice ceraq[ue] & impuvis purei urina addito oleo strumas maturat. Cum myrti baceis vinoq[ue] aut sylvestribus piris, aut rubro aut mali corio alui fluores compescit. Expressus cum aqva Hordeacea farinae succus, mox cum pice & oleo coctus suppurationes adiuvat. Ex aceto autem pariter expressus, decoctusq[ue] cum pice, destillationibus in articulos prodest. Succus ex eorum muliebrium ulcera: Cinis eis ambustis illinitur, et carnibus qva recedunt ab ossibus, & eruptionibus pituitae: item muris aranei morsibus. Idem asperso sale et molle candorem dentibus, svavitatem oris facit.

DE AQVA EX HERBA HORDEI.

Conveniens tempus distillandi illam aqvam est in exitu Maij. Haec aqva oculis instillata mala vitia eorum sanat, claritatem inducit atq[ue] exiccat[a] eos.

Faba.

Cruditatem Stomacho faciu[nt] freqventer eas manduca[n]tisq[ue]. Exteriora membra h[omi]nis emundavit, si cutis inde lota fuerit. Si quis cutem fabis extergere velit accipiat farinam fabaceam ac ea utat[ur]: Reducit enim Cicatrices ad reliqvae cutis colorem.

Fabae in aqva decoctae et contusae ac ita adipi su[nt] illo admustae, medent[ur] podagricis si pedes inde inunga[ntur].

Accipe fabas et bonam partem cavum aceto indito, sumitoq[ue] eas unum diem atq[ue] noctem in eo macerari, donec cortices decidant, deinde in sole siccato et in pulverem redactis addito puram aqvam fontana[m][b] quando iturus es cubitum, faciem, inde lavato, tunc mane nitida est ac pulchra. Fabae si coctae aut elixae fuerint, tunc malitia earum reprimit[ur].

[a] Správne *exsiccat*. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

f. 164r

Vino eadem macerata oculor[um]suffusionib[us] et ictibus medet[ur]: quin etiam sistendis eor[um] flictionib[us] sine cortice commanducata faba fronti imponitur.

Faba suilla. Blen.

Succus aurib[us] instillat[us] occidit in eis vermes.

Herba haec contusa, farinaq[ue] hordeacea admixta et apostemati ex calore exorto imposita, illud repellit.

Radice ejus in aceto exlixa,[a] utiliter in dolore de[nt]es colu[ntur].

Succus ex viridi semine[b] expressus et purulentis oculis illitus pus ex eis removet.

Semen cum aqva mulsa permistum et potum auxiliat[ur] excreantib[us] Sangvinem. Semen in pulverem contritum et cum lacte Muliebri albuminet[ur] ovi et modico aceti permistum ac temporib[us] illitum, somnum conciliat.

Ad foenum qvoq[ue] provocandum in acuta aegritudine, fiat fomentum ex aqva decoctionis illiq[ue] herbae, circa pedes, frontem et tempora et fiat ablutio prius, postea p[er]cipiens ungventum debet inungi vel emplastri modo applicari.

Succus ex herba et femine, somnum inducit et sedat dolore[m].

Vtilis et contra arces calidasq[ue] in oculos destillationes, Dolores aurium, muliebrium locorum vitia.

Cum farina autem polentam contra podagras oculorimq[ue] inflammationes imponitur.

Folia recentia omnibus ulceribus et membris qvae dolent imposita, dolorem levant, et potissimum dolorem aurium.

Omnes facille tumores pellit & sedat, pedum, inguinum, testiculo[rum], secti[o]nis & foemorum, tusa & imposita.

Herba Apollinaris tusa cum sua radice, et super pedes posita, mire dolore[m] tumorem pedum tollit.

EXPERIMENTUM.

Ad dolorem dentium semen eius super carbones ponitur ut sumum recipiat patiens per os, idq[ue] per cannam: inde aqva abluuntur dentes. Seruatur semen ipsum ad decennium.

Contra calida apostemata, in principio fiat emplastrum ex ipsa herba trita, & superposita: vel ex semine ejusdem, & oleo rosarum.

---

[a] Správne *elixa*. [b] Nadpísané *contuso*.

Contra dissuriam, fiat emplastrum ex semine ejus, et albumine ovi, & modico aceti, super pectinem, & renes ponat[ur].

NOCUMENTA EJUSDEM EX DIOSCORIDE libro sexto.

Pota, in cibone sumpta Apollinaris herba, ebrietati similem amentiem facit.

REMEDIA.

Facillime tamen curantur, qvi eam hauserint, si copiose pota mulsa aqva illis, & lacte succurratur, asininoq[ue] praesertim, sin minus caprino bubuloue, aut caricarum decocto. Prosunt & pinei nuclei, cucumer[um] semina cum passo sumpta. Quin etiam urticae semen, aut cum aqva nitrum accomodatum est. Prodest & cichorium, prodest sinapi, nasturtium, raphani, coepe et allia , singvla cum vino sumpta. Quies imperanda his est, ut potum, vinum somno concoqvant.

DE AVA HYOSCYAMI.

Electum tempus distillationis eius est, ut herba ipsa una cum radice & floribus concissa atq[ue] contusa, circa diem Joannis Baptistae distilletur.

Aqva hyoscyamin omnem dolorem capitis ex calore exortum sedt si caput ex ea inungatur & fricetur.

Eadem fronti & temporibus illita, conciliat somnum. Omnem calorem reprimit, si linteolis in ea madefactis superponatur: sic levat omnem dolorem membrorum, formam leprae in facie ocultat, si saepius inde facies lavetur. Facit quoq[ue] ad calidam paralysim membris saepius inde lotis & fricatis, extrahit omnem calorem non naturalem.

Prodest ilis qvi non habent naturalem qvietem, tam intra, qvam extra corpus, si capiti saepius illinatur & pannis lienis applicetur, tum facit hominem naturaliter qviescere.

Hyssopus.

Hyssopus est montana et hortensis. Quando in medicina ea uti volum[us], folia ex caulib[us] sunt decerpenda, caulesq[ue] abjicendi, folia ad annum dura[nt] virib[us].

Hyssopus decocta fico cum aqva, melle, rutaq[ue] mox pota, pulmonarijs, susperiosis, antiqvae tussi, a capite in subjectas partes destillationib[us] et in difficultate sp[e]s.

non nisi recta cervice spira[nt]ib[us] opitulat[ur]: Ventris lumbricos o[mn]es necat. Idem p[rae]stat et cu[m] mele lincta.

Succus ejus potius cum Oximelle, alvu[m] constipatum laxat. Nitidam reddit faciem, si quis ex ea saepius bibat. Cum puro adipe et caricis decocta, atq[ue] lieni emplastri modo imposita, tumorem inde removet. Contra lienem et cutem subeuntes aqvas cum fico, nitroq[ue] emplastri modo imponit[ur].

Cum vino pota thoracem expurgat.

In aqva decocta, suppurantes gingivas emendat, ore inde colluto. In vino elixa, cui admixtu[m] sit semen foeniculi: illud vinum bibitum tollit stomachi atq[ue] intestinor[um] dolorem, fomentum qvoque illius decoctionis idem praestat. In anginis cum ficorum decocto gargarizatur utiliter.

Collu[ntur] p[rae]senti decocta remedio in aceto, dolore de[nt]is.

In oleo contritum Hyssopum, phthiriasi, h[oc] e[st] morbo pediculari resistit et capitis pruriginem tollit.

Quadruped[um] scabiem sanat ex oleo fotum.

Aqva.

Quando floret Hyssopus, folia tantum decerpenda sunt, ad distillationem, in Augusto.

Aqua Hyssopi mane ac vesperi singulis vicibus III uncijs pota, medetur suspiriosis, facit ad raucedinem vocis. Tussim sedat. Facilem reddit excurationem.

Contra omnia pulmonis vitia prodest pota: thoracem a viscosis & phlegmaticis humoribus expurgat, abscessus pulmonis sanat.

Eadem iuxta modum supra dictum bibita, lumbricos expellit e corpore, venas in corpore laesas aperit, educit malum sudorem interiora apostemata sanat, facit ad aqvam intercutem ex frigida in temperie provenientem.

Itidem bibita opitulatur contra suppurationem stomachi, et lienis, adjuvat concoctionem, facit ad dolorem lateris & costar[um] medetur ictericis.

A mulieribus pota, prodest contra nimium fluxum menstruorum, confortat cor, stomachum, & lienem, emollit pictus, aperit oppilationem iocineris.

Aqua haec pota, et facies inde lota si fuerit, eam nitidam & puram reddit

ore ex ea colluto subvenit doloribus dentium: turnitum absq[ue] susurrum aurium discutit instillata.

Lupul[us]. Humul[us] salictarius, Volubilis magna. Chmel.[a]

Virtutem habet dissolvendi, maturandi et aperiendi omnia apostemata.

Humul[us] usurpat[us] expellit Melancholiam et crassum sangvinem. Succ[us] ejus instillat[us] aurib[us] purulentiam ac suppurationem earum tollit. In vino decoct[us] morbum regiu[m] discutit et Hydropem atq[ue] alvum laxat.

Hae qvoq[ue] lieni imposit[us] vel potus, dolore[m] tollit.

Aqva.

Optimum tempus distillationis ejus est ut superiora cacumina et prima germina, duor[um] palmor[um] altitudine decerpta atq[ue] concisa in fine Aprilis distilletur. Haec aqva mane ac vesperi singulis vicib[us] [tri]b[us] uncijs pota, atq[ue] etiam si potus [tri]b[us] aut [quat]tuor hebdomadis inde imisceatur, sangvinem purgat, Melancholiam pellit, unde generare solet scabies, pruritus, lepra et id gen[us] similia, qvae ex impuro sangvine veniunt.

Eadem pota aperit obstructionem lienis, pellit punctionem et o[mn]es affectus, qui ex liene obstructo creari solent. Vesperi aurib[us] instillata ac pota, purgat atq[ue] consumit purulentiam earum.

[a] Na pravom okraji dopísané *Plin[ius]. Lupulus salictari[us].*

Lactucella, Sonch[us], Slimak.

Zafft aneb mizga wbjlem Wjne pitá, od žen ku porodu pracugjcych, aby se po te drobet prossly, pomaha gym, aby brzo a snadne porodili.

Tepla pita zastawuge Mokerecz tem ktery nemohau zadržeti.

Item prut warenj a stoho trank pity pridawa chowačkam mnoho Mleka a puosoby to aby deti dobru barwu meli.

Zelene listwy stlučene dobre gest priložene na rozpaleni žaludek y na gine rozpalene otoky.

Listi w vste w vste[a] žwakane odgjma duch smradlawy zvst.

Dens leonis, Seris somnifera, Caput Monachi.

Pupawa

Pupawa warena a pita plinuti bricha stawuge, z Ssossowicy warena čzerwenau Nemocz odhani.

Komu zadnj djra mimo Wuole se otwjra, ten zneg trank pitj má.

Item dobra gest tem ktery krwy chrkagj.

Zelina zewnitr priložena aneb Ssatek vwode gey zmočenj a priloženy, vzdrawuge wsselikau horkost čzernych palčiwych nesstowicz, na posech, luone, nohach.

Woda zhani vhry na twari a mrakotu zočj, aby gj pry nagmen trikrat po každe dwe kropege do Očj dal.

Koren nahrdle ana hole kužj tela nosenj, zahani. febrim tertianam.

[a] Slovné spojenie *w vste* duplikované.

Cassuta, Podagra Lini, [Tri]plex wetssy, menssy Poboge

Poboge w wjne warena a pita, otwjra zacpana Jatra a slezinu wičisstuge žili od spekle a lepkawe wlchkosti.

Služi y proti žlutenicy, nebo žene wen zlučz, močem y Stolicemi a zwlasste kdy se knj prida palinku.

Dawa se take detem proti gegych zimnicem: Ale prilissne gegj vžiwani žaludek Stežuge, odgjma se gj pak ta Sskodliwost pridanjm Anizu.

Ros Solis. Korella. Solaria

Rossa Slunečna.

Kwitne Mesicze Mage a Června, zbiratj se ma kdi gest, nagwetssy horko a sucho. Nes kdi gest zem nagsuchssy tato Zelinka gest nagmokregssy. Plno na nj rosi biwa. Skus to sam, vder hibkau lopatku na bilinu podstawe prwe Misku sklennu ssiroku, aby nanj kropege spadnutj mohli, akdiž gednu zraziss hned po male chwili zas gina bude a tak dale wicz.

Na tuto bilinku Slunce wicze nežli na kteru ginu switj a swe influentiae pausste rowne czo na zlato wzilach zemskich. A yako Slunce mezi planetamj, tak tato Zelinka mezi wssemi bilinkamj gest nagmocznegssj. Barwu Stemna ma čžerwenu, zlutimi paprsski rozdelenu.

Wodu aneb Rosau stéto bilini do sklenicze zhromazdenau mohu se wsselike nemoczi oči uhogitj, bud kdi spadne flusz zhlawj do oči, a neb zhorkosti yake koli.

Kdobi tuto bilinku u sebe nosil, a mezi swe neprateli se dostal, tomu nebudu moczi nicž usskoditj, ale naprotj budu mu wssiczknj poctiwost czinitj.

Billibi kdo okaužlen a prekažku mel, bud na swem tele aneb w Remesle a wžiwnosti, yako pri warenj piwa a pečenj chleba aneb wyakegkoli weczi nech tuto zelinu pri sobe nosi predewssimj čžari bezpečen bude.

It[em] kdibi žene k porodu pracugici na bricho priwazana bila hned porodi bi y mrtwy plod bil, czo mnoho krat skusseno gest.

Billiby kdo sslakem porazen a Vsta melbi skriwene, tak žebi mluwiti nemohl, wlož tuto bilinu do Ssatki, a witlačz swj mizgu, dag nemocznemu pitj gistotne na misto uzrawen bude, czo skusseno g[es]t.

Nadto kdiby niekdo bil y od diabla posedli, zawes mu na hrdlo tuto bilinu, yak dluho gi nositj bude tak dluho yako Beranek tichi bude, nebo diablu geho mocz se odgima. Y toto skussena wecz.

Komubi krew znosu tekla a zastawena bitj nemohla, dag mu bilinu tuto do ust a hned mu prestane.

Kdožbi czestu welmj ustal, na pise w wine mizgj witlačene steto bilinj, a hned wsseczka ustalost pomine yakobi nebil na ceste.

Tež po vstanj po dile yakobi nedelal, tak naramne vdj awssecko prirozenj posilnuge.

Ranj w desitj dnech hogy aby gi w wine aneb piwo požiwali než maž take tim napogeni ranu wimiwatj a omoče kus čisteg lneneg Ssatki na ranu priwazatj.

Bolest zubu samjm priloženjm tegž bilinj biwa uhogena.

Taž zelinka hogi wsseczki nedostatki Srdce, klanj, žaludek a Jatra zapalene ochlazuge, protj gedu y hlize gest skussena.

Rubus. Maliny.

Malinowa Wuodka gest w Nemocech horkych welicze vžitečna. Malinowe ljsti zelene stlučene a na horka Yatra y žaludek prikladane odhani horkost. Totež činy y Wuodka palena a prikladana czo gest skussena když gj na palčiwa mjsta priklada.

Aracus. Vicia. Lednyk konsky. Wika. Aphaca.

Lednik wyčisstuge a whromadu stahuge, protož prazenj, stlučenj a wgidle požiwani, proti daweni a prilissne mekosti bricha vžitecny gest. Zdrawym nenj dobry a plodj hrubau Melancholickau krew.

f. 167v

Try aneb čtiri zrna snedene kroti zhahu a neb kysele rihani žaludka.

Warenj w wjne a priloženj vzdrawuge ranenj s skusanj od hadau, psau, lidj.

Z Medem zmissenj a stlučenj pomazawsse poss*im[a] na tele, pihi, vhry a ffleky zháni.

Caszuta. Podagralini [Tri]plex: Wetssj/Menssj Poboge.

Poboge w wjne warena otwjra zacpana Yatra a Slezinu, wičisstuge žili od spekle a lepkawe wlchkosti.

Služi y proti žlutenicy nebo wen žene žluč mokrcem y Stolicemi zwlasste kdy se kny prida pelinku.

Dawa se take detom proti zimnicy, než prilissne gey, vžiwana žaludek obtezuge, odgjma se gjm pak ta Sskodliwost pridanim Anizu.

Zimnyci tretyho dne y ctwrteho dne rozptiluge.

Pupawa. Scris somnifera. Deus Leonis. Caput Monachi.

Pupawa warena a pita plinuti bricha stawuge:

Z Ssossowicy warena a pita čžerwenau nemocz.

Komuss zadni djra mimo wůle se otwjra, ten sneg trank piti má. Take welmy dobra gest tem ktery krwy chrkagj.

Zelina zewnitr priložena a neb Ssatek vwode gey zmočenj a priloženj, vhasuge wsseliku horkost černych palčiwych nesstowyc na prsech, luone, nohach.

Woda zhani Vhry na twari y mrakotu zočj, aby gj poynaymen trikrat po každe dwe kropege do Očj dal.

Koren na hrdle pry Kůži nosenj zahani Febrim tertianam.

[a] Text poškodený zaliatym atramentom.

Slimak Bodlewj. Sonchus Lactucella.[a]

Cuminium. Kasce

Hoc semen vires suas infra 5. annos retinet.

Cuminum in cibo vel potu sumptum concoctione adjuvat stomachi, urinam movet, flat[us] discutit.

In vino elixum cum foeno graeco, tormina et dolores intestinor[um] discutit, instationes tollit.

Contusum et cum albo ovi permistum, si imponatur, ruborem oculor[um] removet.

Livorem ex ictu vel alio casu factu[m], pulvis ejus cum caeva Munda apud ignem commixt[us] et emplastri modo imposit[us] discit, et itidem sangvinem concretum dissolvit.

Ad catarrhum ex frigida causa proveniente, accipe cuminu[m] pulverem et lauri baccas eod[em] pondere, qvib[us] acculo inditis, capiti impone, hoc absq[ue] dubio auxiliatur.

Accipe Cuminu[m] in vino elixum, et calidum umbilico impone, medet[ur] stranguviae aliijsq[ue] vesicae affectib[us]. It[em] Malos humores in huc confirmit.

Tritum et cum aceto elixum ac narib[us] applicatum et inditum profluxia sangvinis sestit. Idemq[ue] foeminar[um] fluxiones sestit.

[a] K heslu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

Quos acriore vi urina mordet, in dulci vino tritu[m] dat[ur]. Tertium tumorib[us] costum, tritumq[ue] cum melle rosaceo et cera imponit[ur].

Carvum, Carvi, Carios, Carium, Stoklaska.

Pene omnes p[re]cede[nt]is herbae vires habet.

Cartium discutit flat[us] intestinor[um], pellit lumbricos alvi, confortat stomachum.

Cordi accomodatum est, prohibetq[ue] ne vapores e stomacho ascendent et cerebrum petant. Aduvat annis qvinqve virib[us] senem et ipsum solum in medicína utile.

Semen in potu sumptum medet[ur] dysenteria et repente eam sistit. Idem in cibo sumptum stomachum confortat et concoctione adjuvat.

Ad debilitatem capitis accipe Carvu[m] et in sacculo decoqve, capiti[us] impone, tum remediu[m] p[re]stat.

Urinam qvoqve provocat.

f. 169r

Sanicula: Montana. Hortenses.

Sanicula gest wznessena bilina khogenj wsseliakowych ran, odkudž y Latinske[h]o gmena dostala. Sanicula a Sanando, Magistrantia tanqvam Magistra Sanitatis.

Koren a ljstwy w medowég breczky warené a pjte, pljce zwredowane a ranene vzdrawuge, trubice prsny wičisstuge, a což koli gest wžiwote ranného aneb zlamaneho to Sanicula zhogiti může.

It[em] zwjnem listwy poljti a mizgu witlačiti a neb y Suchy vwariti a pitj zastawuge chrkani krwy y wsselike krwotoky pri Mužech y Ženech.

Mnozj take skusily teho že tato bilina y žiwot otwjra a zaludek y Strewa od Sslemowitych wlchkosti očisstuge, kdyžby toho prachu z Medem a Lekoricowym safftem v wjne dal aneb v wode a Medu bilinu waril.

War zanikl y skorenim a dawag po 40 dnau pitj, průtrž hogj.

In Summa. Sanicula dobra gest ranenjm, protrhlym, namoženym, rozrazenym, potlučenym, a ktery od padu nemohliby pitj a pokrmu wžaludku zadržeti.

Zrazene wecy wtele y krew rozpusste. Protož se pridawa do trankau rannich, a mnozj prawj kdyžby snjm masso na kussy rozkragene whrnci waril, žeby se whromadu w geden kus zwarilo.

f. 169v

Extra operatur.

Sanicula bilina za zelena stlučena warena priložena splakuge a vklada otoky pry lidech y howadech stahuge nowe ranni whromadu, hogj derawé a *uce[a] wredi, hnilosti vst y zwredowani hrdla, aby gj waril a vsta snj wyplakowal.

Proti wsseliakym průtržom můžess Saniculam wziti a zginymi wecmy yako flastr prikladati.

Na prach stlučena, aby gey do chrjpi wprawil, stawuge krew snossu tekauci y z Rán aby nasipal.

Proti spadlemu temeni war gj wdobrem wjne, a procede wyplakug sobe často hrdlo teplym trankem; pomužet.

Arundo

Trstina starym sadlem swinskym zmjssena a prikladana skusene gest Lekarstwy k vhasenj a kzhogenj spalenini od ohne.

Trstinowe korenj zlamene kosti wyborne stahuge a kzrostenj napomaha.

Epatica. Gatrnik

Bilina warena a ponekolik dnau poradne pita aneb prach znj prigati, gest proti žlutenici y wsseliakeg horkeg Nemoci a zacpani Gater.

[Tri]plex. Pulmoniaria. Plječnik.

Plječnik vsussenj a na prach stlučenj a prigaty, zwredowane pljce wyborne hogj.

Gest take dobry pitj v wjne proti chrkanj, a wimjtani krwy dawnimu plinuti krwe y nemjrnemu toku ženskemu, gest dobry proti kassli suchemu.

[a] Pre prepisovanie nečitateľné.

Pastuchowe a Owčaci vziwagi bilini y korene na prach stlučene[h]o zmichagjce z soli a dawagi to Lekarstwi proti dichawičnosti a kassly dobitku.

Galanga. Galgan.

Galgan vžitečny gest proti wssem neduhům kterež z studenosti a nadimani pochazegj.

Posilnuge žaludka pomaha kažjwanj, zahani omdlewani zawrat y smradlewy duch bud žeby gey w vstech zweykal aneb wdobre[m] wjne pil.

Muscus aboreus. Mech.[a]

Ktery čzerwenau Nemoci aneb plinutim bricha obtjženi sau, tento se mech v wode anebo wčzerwenem wjne má wariti apitj dawati.

Wjno wnemss bude močen Mech hluboky Sen čzloweku winassj.

Brani potraceni plodu, obzwlasstne dubowy Mech kdybi gey vsussil a na prach zetret a w Mekem wayci prigal.

[a] Na pravom okraji dopísané *Zbjra se pry začatku letha a chowa se w suchu.*

f. 170v

Helleniu[m], Ennula. Campana, Woman

Ennula campana reddit p[re]cordia sana.

Womanowy koren yakym koliwek spůsobem prigati, prse obmekčuge, plice wičisstuge, srdce posilnuge a obweseluge w wjne.

Ano prospessne se vžjwa proti klani abolenj w Bocjch wnjch z se zle wlchkosti složili.

It[em] žaludek posilnuge Ledwy a Mechir wičisstuge.

Atak ktery womanu často požjwagj, žadneg tesskosti wmočenj nemagj.

It[em] Hllawy y Mozgi y Nervi posilnuge a od zawratu take od sslaku zachowawa, a ktomu zrak czloweka čistj.

f. 171r

Agaricum. Ražowa hauba.

Agaricum zažjwa, zahrjwa, rospusste a stenčuge wlchkosti hrube, zacpani wnitrnych vdůw otwjra, purguge stolicemi choleru, Melancholij, nečistotu a sslem, wičisstuge Mozgj a Nerwy, y wssecky wnitrnych zmislau nastroge, pljce, prse, žaludek, Jatra, Slezinu, Ledwini Matku, když ssklodlywimi wlchkosti a zwlasstne Lipawau, hrubau, zhnilau nečistotau, obtižene bywagj.

Item kdož tesce dycha a wzaludku ma bolenj a nadjmani wihani wsselike zbitečne wlchkosti zewnitrnych vdůw.

Item proti zastaralemu bolenj hlawy, paduci nemoci, sslaku, zawratu, zblazeni, pozbiti zmislu žlutenicy, wodnatedlnosti, otraweni, zimnicy klubny Nemoci, hlistam.

Macerowati se pak má zanekolik hodin aneb y pres Noc wjne wpalenem aneb wpoliwce.

Democritq Agarici usum dicit esste optimam Medicinam domesticam.

Larix. Smrek.

Trunco Arboris qvae voca[tur] Larix adnasci[tur] Fung[us], q[ui] obtinet vim incidendi, attenuandj, extergendi, digerendj & obstructa solvendj. Allitedi[us] in Encyclopaedia lib[ro] XIII. pagina 737.

f. 171v[a]

[a] Prázdna strana.

Proti piesku Lekarstwy

Wezmy wina dobreho a borowky stlucene dobre nasip doneho, potem te war spolu až trety castka wiwre to wyno precedivse pi aty borowky uwas sobe na Čriesla.

Ittem natlucz borowek nowich a pal snich oleg na mazary a pakly su suche, tedy pokrob gich dobrym wynem.

Ittem struskawicze na pal wodky a tu pi rano a wecer anebo gdy kolwek ma na te prid.

Contra Apistromata ulcera.

Poma putreda accedi in oleo lini cocta et in forma Emplastri circum circa Corporis apposita p[rae]sentum remedium.

f. 172v – f. 174v[a]

[a] Prázdne strany.

DE AVIBUS ET VOLATILIBUS[a]

Anser.

Adeps Anserum Adopicia prodest, et ad fussuras facie at[que] labiorum valet.

Sedat quoq[ue] dolorem auris.

Esculapius. Adeps Anseris o[mn]es durities solvit.

Diosrorides. Item Rimas labior[um] curat, toriusq[ue] vlt[us] factas ex frigore rimas optime sanat auriu[m] dolorem.

Bubo.

Phisiol[ogus]. Cor bubonis si sppositum fuerit mueli dormienti in parte sinistra, omnia quae gessit narrabit.

Ciconia.

Plin[ius] lib[ro] 7. Ciconia origano sibi medetur. Idem lib[ro] 29. Ciconiae pullum qui ederit, negat[ur] annis continuis lippire oculis. Ciconiae quoq[ue] ventricul[us] valet contra o[mn]ia venena. Dioscor[ides]. Fim[us] Ciconiae cum aqua potu datus epilenticos curat.

Cygnus.

Emili[us]. Cygnus in auspicijs semp[er] laetisim[us] alet.

---

[a] Na hornom okraji inou rukou dopísané *Temperame[nt]um habet frigidum et succum, unde et[iam] caro illius difficilis est digestioni.* Na pravom okraji inou rukou dopísané *Quatuor Mensibus bene saginat[ur] quando tenera aetas. Reliquis mensib[us] non ita bene, si diuti[us] servent[ur]. Aliqui putant quod ultra 4 septimanas decrescant corpore. Magis saginat[ur] si larga sit bibendi potestas. Item si loco tenebricoso et calido includunt[ur]: in loco averso non bene sagina[ntur], ut ne minimum quid[em] lucis appareat, ibi optime. Equid[em] in securo loco.*

f. 175v

Columba.

Esculap[ius]. Columba occisa et calida superposita omni morsui subvenit.

Avicen[na]. Sangvis columbae confert podagra[m].

Aristo[teles]. Columbae toto anno ovant et pullificant si fuerit locus mansionis calidus et cib[us] paratu[m].

Plin[ius]. Fimo columbar[um] cum aceto delent[ur] stigmata.

Cornix.

Plin[ius] lib[ro] 29. Cerebr[um] Cornicis coetum in cibo sumptum, capitis doloribus est remedium.

Item lib[ro] 30. Cornicis carnes esse ac nidum illinire morbis longis putant utilissimum.

Coturnix.

Aby swornost byla mezi manželmy: Qwezmi skrepelky z samce srdce, a nosy pri sobě, kdy se máss na sobáss stogiti, ona pak at nosy srdce z samice, aktomu modlete se P[anu] B[ohu] a budete sworne žit.

f. 176r

Cuculus.[a]

Plin[ius] lib[ro] 18. Mirabile quoddam est de cuculo, quo quis loco primum audiat alitem illam, si pes dextri cricumscribat[ur], ac vestigium id effodiat[ur], non gigni pulices ubicunq[ue] aspergatur.

Culex.

Cimex.

Avicen[na] in 4 Canon[e]. Ad effugandum Culices et Cimices, fit suffumigium cum feraturis ligni, aut nigella, similiter cum mirto sicca, et cum sulphure, et bdellio et spina foetida, et stercore vaccino et cum folijs cypressi.

Ambrosius. Culices non tangunt h[omi]nem, si absinthium cum oleo coquoat[ur], et eo se perungat.

Gallus.

Testiculi Gallor[um] multum laudabiles sunt, velocis digestionis. Jus Gallor[um] confert dolori stomachi ex ventositate. Jus Galli veteris cum polipedio et aneto, confert colicae valde.

Excupal[ius]. Cerebrum Galli cum vino bibitum, omnes morsus destruit: et alia multa mirabilis facit.

[a] Na pravom okraji inou rukou dopísané *Cuculus hyeme discedit, et non letitat in cavis arbor[um], quia inveniret[ur] alibi. In nidis alienis parit, atq[ue] ova propria non excludit, id[eo]q[ue] vel p[ro]p[te]r tumiditatem, cum infensa reliquit aviculis, vel p[ro]p[te]r caloris inopiam, substernit ergo ova corruca. Quando vero pulli crescu[nt] corruca maios amat Cuculos, quam proprios pullos, qui inferunt. Postmodum vero Cuculi majores Matre devorant eas. Inde Cucul[us] ingrat[us].*

f. 176v

Gallina.

Ex libro naturis rerum. Gallinis supponenda scint oua semper impari numero luna crescente a decem usq[ue] ad quindecim. Oua incubari intra decem dies edita, utilissimum est. Nam uetera aut recetiora infoecunda sunt, subijci autem debent impari numero. Quarto uero die postqua[m] ceperint incubari: si eorum acuminibus contra lumen in manibus apprehensis, purus et uniusmodi color perluceat, estimentur sterilia, et pro illis supponenda sunt alia. In aqua quoq[ue] experimentum est. Nam ovum inane fluctuat injectum aqua: subsidens uero plenum est. Phisiologus. Gallina ouat in omni tempore preterquam in duobus mensibus tropicorum. Dum autem gallinae pulueris fomento et crebra respersione fugentes uici balnei: sine coitu delectantur. Oua de quibus exituri sunt masculi, gallina gerit in parte uentris dextra. Et quibus autem foemina in sinistra. Vniversaliter si gallinae oua sua non incubauerit, infirmantur. Et quaedam gallinae semper faciunt gemellos, semp[er]q[ue] est im[us] major, aluis minor. Gallina q[in]n cubat in aestate, citius excludit pullos quam in hyeme.

OPERATIONES.

Isid[orus]. Gallinar[um] in cibo melior est illa quae no[n]du[m] parit oua

antiq[ua] uero praua. Adeps pullor[um] callidior[um] est, quam gallinarum magnarum.

Caro etiam gallinarum clarificat vocem.

Cerebrum gallinarum prohibet fluxum, sanguinis nariu[m] ex cerebri uelaminibus accidentem. Idem. Epar gallinarum pinguium sicut et anatum sanius est caeteris gallinae sanguinis ut dicitur. Idem. Adeps quidem galli sicut et cervi uehementioris est calefactionis. Adeps autem gallinae minus est, et asperitati linguae confert.

Esculapius. Ovum gallinae vallet ad o[imn]e[im] dolorem oculorum: etiam albumen infusum oculis sedat punctiones.

Totum ovum gallinae vallet ad o[imn]e[im] dolorem oculorum: etiam albumen infusum oculis sedat punctiones.

Totum ovum combustum: et cum vino vel aceto bibitu[m], omnes fluvus stringit. Ouorum quinq[ue] vitella bibita cum tribus vini cyathis Hemoptoicis valent. Adeps gallinaru[m] pustulas oculoru[m] reprimit. Tibiae quoq[ue] cu[m] pedibus coctae, et cum sale et oleo colli dolorem sedant. Stercus eius flegmones, qui nascunt[ur] in naribus impositum sanat.

Hirundo[a]

Dioscorides. Hirundinis pullum primo defectu prima lunae aperies, invenies in eo lapides dios, unum beneficum, et alterum maleficum, Sed cum aperis eum, cave ne terram tangeret. Hic in pelle vitulis vel cervi positus in cello vel brachio, sinistro patientis ligatur, epilentiam curat, si hoc assidue fiat. Majores autem hirundines

[a] K nadpisu inou rukou doplnené *est auis dicta.*

si combustae fuerint, pulvis earum melle mixtus, et in unctus, caligines oculorum detergit. Haec etiam squinanticis prodest. Et uvae fauciumq[ue] rumorum compescit. Esculapius. Hirundinis combustio, vel pulvis pullorum, eius combustorum, morbos faucium curat. Cor eius si bibatur, idem operatur.

Avicenna. Hirundinis cinis, et maximae adusti, acuit visum. Et dicitur eius cerebrum cum melle confert principio auqae. Idem. Hirundinum stercus valet albugini, et hoc ipsum de mirabile, sum expertus. Plini[us] libr[o] 10. Fimus hirundini decoct[us] et potatus, confert morsui canis rabidi.

Passer.

Avicenna. Passeres omnes malae carnis sunt. Et o[mn]ia quidem oua, sed praecipue oua passerum in coitu faciunt augmentum. Rasi. Caro passeris calidissima est, et luxuriam commovet.

NB. Capita masculor[um] juvant venerem, si pulverisent[ur] et in vino suma[ntur].

Plinius libro 30. Cinis passerum sarmentis crementorum duobus cochlearibus in aquae mulsa, regio morbo restitit. Ex lib[ro] de nat[ura] reru[m]. Passer (ut dictum est) omnibus avibus calidior, unde caro eius stiptica est, et sanguis incentiva. Stercus eius, ut dictum est, calidissimum est, quando emittitur, sed citissime infrigidatur.

Haly. Ova passorum augent veneram, fimus eius a lentigine purgat faciem: quod si cum hominis sputo distemperet[ur], eoq[ue] varices cataplasment[ur], extirpantur.

Palumbus.

Plinius lib[ro] 29. Plumibnus sanguis eximie prodest oculis cruore suffusis. Idem in libro 30. Palumbi caro decocta in aceto, desentericis ac coeliacis medetur. Fimus palu[m]binus in faba contra calculos, et alias vesicae difficultates. Similiter cinis pumoru[m] palumbium feraru[m] ex aceto mulso. Dioscorides. Fimus palumbinus calidus et causticus, cum aceto tritus et impositus, scrofas curat, et carbuneidos rumpit. Mixto uero melle ac semine lini et oleo, ut cataplasma adhibitus combustionib[us] medetur: maxime uero fungos uenenatos bibentibus praesidiu[m] est.

Pedix.

Isido[rus]. Perdicum carnes prae caeteris avibus siluestribus sanissime[a] sunt. Hujus avis pectus cum superioribus est valde sapidum, inferior uero pars non ita. Perdix testante Plinio, non pinguescit. Fel eius cum melle aequo pondere prodest ad oculorum claritatem. Dioscorides. Fel perdicis, eiusdem virtutis est, cujus et pauonis, unde valent ad effusionem oculorum, et ad caliginem aspredinemq[ue] palpebrarum. Haly. Epar quoq[ue] perdicis siccatum diligenter tritum ac bibitum, epilentiae prodest. Plini[us] lib[ro] 30. Jus perdicum recreat stomachum, morbo etiam regio restitit.

Pica.

Ex libro de nat[ura] reru[m]. Carnes pullor[um] eius ad acumen oculorum mandi dicuntur, qui tamen nisi prius excoriati fuerint, facile coctioni non cedunt.

[a] Správne *sanissimae*.

f. 178v

Upupa.

4. Pennae Upupae positae super caput h[omi]nis, sedant soda, idest dolorem capitis. 5. Hujus et[ur] lingva super illum suspensa, qui multam oblivionem patitur, ei confert.[a]

Vultur.[b]

Esculap[ius]. Vulturis pennae combustae fugant serpentes a domo. (Vultur stante). Jecur ejus tritum cum sangvine per decem dies bibitum, caducos liberat. Adeps ejus dolorem oculorum sanat, et dolores nervorum evacuat.

Vespertilio.

Avicen[na]. Vngventum Vespertilionis, prohibet mamillas puellarum a magnitudine.[c]

Ejus cinis acuit visum, et confert ungulae albugini. Idem.

Vespa.

Avicen[na]. Vesparum puncturae bonum e[st] pelium emplastria more suppositum. Similiter folia sylvestris malvae, sedant illa[m] emplastrata.

---

[a] Okolo celého textu inou rukou dopísané *1. Est avis longo rostro et crista, sordibus delutans. Stercora [e]n[im] h[omi]num amat, et in illis nidificat, finis dicit[ur] non posse excludere pullos absq[ue] illis, p[ro]p[ter] fulgiditatem quia obstruxit illi[us] meatus. Imago sordidor[um]. 2. Sangvine ipsius si tempora inunga[tur] somnia horrenda oriu[ntur] partim p[ro]p[ter] frigiditatem quae inest: Etenim frigida complexio hominis horrenda et teribilia somnia producit, quem *odum calida taura laeta somnia. Imago mali consortij quod cor scopis *. 3. Caput et cerebr[um] miris modis confert memoriae, pulverizatum et in potu exbibitum. Imago quod et[iam] ex reb[us] malis industria h[omi]num bonum orit[ur]. 6. In senectute pulli evellu[ntur] illi paene invalidas, et oculis herbis fovent, utpote Chelidonia et Faeniculo et sic *lidum retinent sub alis parentem, donec pumae renasca[ntur] at visus restitui[tur]. Imago, ostendit[ur] realis amoris, quem debent haberi liberi erga suos paren[tes].*

[b] Okolo celého textu inou rukou dopísané *Proprietates. Vultures non dicuntur misceri concubitu, sed benignitate aeris generari. Imago est foecunditatis quae non fit ab h[omi]nibus, sed an ipso Deo.2. Este dura in pullos suos sicut milvus, dum pinguescunt. Imago perentum ut suos leres spon[te] in lenitate educent. 3. Viget maxime olfactum, unde sentit et[iam] remotissima cadavera 6. vel 7. mil[lia] ad quae loca triduu[m] ante venire solent. Imago est d[omi] ni providi, rem sua[m] bene promove[ntem]. 4. Venat[ur] a meridie ad vesperam: Imago eor[um] qui non falum laboribus sed et piis meditationib[us] vaca[n]t. 5. Quando senescit elongat[ur] *st*ium sup[er]i[us] et p[ro]curvat, ut tandem fame moriat[ur]: Imago hominis rodigi, qui in juventute bona sua dissipat, in senectute fame *. 6. Cibum semp[er] reponit in nidu[m] cogitans de futuro tempore et fame. Imago solliciti hominis de futuro tempore v. sua. 7. Nidificat in altis montibus et densis nemorib[us]. Imago h[omi]nis ad alta virtutis tendentis. 8. Vult[ur] odit serpentes ideo si pennae illi[us] uvae faetere serpentes fu[n]ga[ntur]: Imago h[omi]nis virtuosi malitiam odientis.*

[c] Medzi riadky inou rukou dopísané *Lucem fugit unde non nulli puta[ntur] eam plane cavere visu aut oculos habere hebetes, qui lucem Solis aspicere nequea[tur]: Imago est hominis qui veritatem non ama[nt]ium.*

Item Stercus caprar[um] attrahit vespae venenum. Ex sale quoq[ue] cum aceto et melle fit emplastrum ad punctura, vespae. Et oleum lauri confert ejus mordicationi.

LUTEOLAE proprietates.

1. Si sentiat futuram pestem, statim discedit. Ideoq[ue] quando pestis in aliqua domo. Primo ipsa moritur, q[u]a molle temperame[nt]um habet. Caro ejus valde laudat[ur].[a]

Motacilla.[b]

Motocilla facit contra calculum si pulveriset[ur] in oua et sumat[ur] in vino.[c]

Tarda. A tardo gressu.

Tarda capite et collo cinereo, cauda longa, pennis pulchris et subrusis, cum maculis nigris. Carnib[us] vescit[ur] sed non pelat[ur].[d] Nidificat in terra p[ro]p[te]r tarditatem volat[ur][e] Non congredit[ur] eo modo quo caetera avicula, sed semen in terram emittit, et faemina ove excipit atq[ue] concipit. Caro ejus quamvis nigra, tamen de genero succi, [f]

---

[a] Medzi riadky a pod text inou rukou dopísané *Iste callidum et humidum est quod *ium[m]# veneno affidit[ur]. Unde videmus juvenes huic morbo esse viciniores, quia facillime temperame[nt]um illor[um] corrumpit[ur]. Imago h[omi]nis prudentis. 2. Caustu[m] valet sed minori quam Carduelis, et saepe ita devertat ut canendo moveat[ur] maxime est multum pingvis. Unde solertia n[at]ali hoc sciens, non solet multum comedere sed potum ca[nt] u[m] quam cibo delectat[ur]. Imago diligentis h[omi]nis, q[ui] potius labore certo delectat[ur], quam voluptatib[us] ex cibo et potu vt potius laudat deum quam commestam.* [b] Opravené na *Motocilla*. [c] Medzi riadky a pod text inou rukou dopísané *Blisza aneb Trosrjtka. Est auis semper caudam movens, unde etiam dicitur ejusq[ue] gemina alia alba alia subflaviscens. Vescit[ur] Muscis, unde et[iam] ex nimia voracitate muscar[um] p[ro]it p[rae]cipue si ad aequas frequentius non degat, quod illi[us] e proprium. Proprietates. 1. Armenta et pectora amat propter Muscar[um]: Imago est h[omi]nis auavritivi et divitia inhiantis. 2. Si ab accipitre evasit salva canit egregie, et sabi quasi gratulat[ur] de salute. Imago est pii h[omi]nis q[ui] gr[ati]as agit se salv[us] a malo liberat[ur]. 3. Saepius ad aedibus nidificat et pulli corrumpat[ur] aques, aut intereant. Ideo si observent[ur] certissimo sed judicio, plurias largiores futuras. Imago h[omi]nis futura pericula prudenter evita[nt]is.* [d] Správne *pellat[ur]* a nadpísané inou rukou *in fame et[iam] largis. Imago est o[mn]ia patienter tollerantis.* [e] Inou rukou nadpísané *quando matura aget. Imago h[omi]nis humanitatem cum bonitate ama[nt]is.* [f] Inou rukou dopísané *et utile alime[nt]um.*

f. 179v

DE PAVONE.

Pavo est avis caudam habens longam, sed non semper expansam. Ovis incumbit per 30 dies et semel in anno pullificat.

Proprietates. 1. Non diligit foetum: Mascul[us] eius faemellam persequit et frangit ova, ut libidini magis vacet. Ideo foemella abscondit ova ne invenia[ntur] a Marito: Imago est Matrimonii infausti et infelicis.

2. Et superba avis, pedes habens deformissimos: Imago hominis superbis qui plerumq[ue] insigni laborans vicio, tamen superbit. 3. Invidia avis, unde et[iam] resorbet suum fimum, ne cedat in usum hominis. Nam habet vim purgandi lienem et liberandi coprus a crassiori sangvine si in vino exhibeatur. Imago invidor[um] qui retinent ad quod cuipiam prodesse posset. 4. Caro durissima, frigida et sicca, nec facile concoquit[ur], adeo viciosam sangvinem gignit. Vivit ad annum 70. Imago est h[omi]num pravam et pessimam vitam ducentium, de cujus conversione par[um] vel nihil est sperandum.

DE ANATE.

Anas lato rostro est avis et pedibus aequis semper gaudens. Estq[ue] duplex domestica et sylvestris. Illa in domib[us] haec in sylvis et in aquis degit. Hujus et[iam] multa sunt species, aliae majores aliae minores, aliae huic aliter alvum colorem habentes, quae in capite cristas et[iam] geren[t].

Proprietates. 1. Aquam amat et in aqua cibi quaerit commodiorem, unde et[iam] in terra minus libenter degit. Imago eberiosor[um] h[omi]num, pocula ama[nt]ium. 2. Libidinosa est avis, ita ut saepe mares, unam faeminam coëunto interficiant: Unde est caro comesta semen adauget et venerem concitat. Imago hominis valde libidinosi. 3. Excludit pullos suos maxime fera in littore et loco terrestri, quos tamen

statim ad aquam educit: Imago sunt probi pare[nt]is probi liberos educa[nt]is. 4. Magnus amore in illis, ita ut et[iam] facile decipia[nt] Imaginibus: Imago sunt societatis at bonor[um] h[omi]num, q[ui] illam colu[nt] et ama[nt]. Deinde Anates mutuo sese defendu[nt] contra Aquillam, quam advenientem conspergu[nt] aquis capite demerso: Ita h[omi]nes concordiam amantes discordes despergere debent. 5. Cum vulpecula dissidium nale geru[nt] unde et[iam] adventa[nt]ium non expectant. Vulpecula enim summe carne hac delectat[ur], unde multo labore solet hanc inquirere. Imago sunt probae naturae astantes h[omi]nes persequentis. 6. Ventriculum habent calidissimum, ob id et[iam] voracissima, et inde patet, quod venena, serpentes, busones et id genus alia animalia[a] concognere possunt. Imago sunt suis voracis o[mn]ia concognantis. 7. Semper amentium est subhumidum ut in anseribus unde caro difficulter concognit[ur] et plurimas producit superfluitates: Imago sunt h[omi]num bonis abutentium, qui multas superfluitates in homine generat, quae saepissime hominem interimu[nt].

DE ANSERE.

Proprietates. 1. Anser par[um] dormit p[ro]p[ter] caliditatem ventriculi et cerebri, quia statim cibum concoqunit, bini sunt nocturno tempore vigiles. Imago sunt o[mni]um hominu[m] in offi[ci]is consitutorum, quibus turpe est totam noctem traducere somno.

2. Acutissime audit, unde et[iam] a multis auditus illis acutissimus attribuit[ur], exinde quia olim capitolium Romae a Galii liberaru[nt] anseres, Anno Mundi 1583, et p[ro]p[ter]ea anser semper notat adventum alicujus adventantis, unde a quibusdam improbus dicitur: Imago sunt h[omi]num futilium, qui secreta sibi concredata reservare nesciu[nt]. 3. Cauti sunt et simplices, unde si januam ingrediatur quispiam, collum deprimu[nt] ne laedat[ur]:

[a] Nadpísané *noxia.*

f. 180v

Imago sunt h[omi]nis politici, qui in actionibus suis debet esse caut[us], ne aliquis eum circumvenire possit.

4. Damna multa parat segetibus, deglubendo et excreme[nt]is agrum inficiendo, illo quia omnia depascit, hoc quia agros aduvit, quae consumu[nt] succum in illis benigniorem, p[ro]p[ter] caliditatem temperamenti.

5. Anser abstinet ab omni potu excepta aqua. Imago sunt sobrior[um]: Unde et[iam] excreme[nt]a illi[us] per s[ep]tiduum in vino pota,[a] utervicium morbum sanant, qua habent vim suam ratione suae caliditatis aperiendi meat[us] obstructos, quos liberat ne salis ad intestina ingredi possit, tum et[iam] sangvis illor[um] medet[ur] veneno, quo uti solent tempore contagioso, siccato, loco alexi Sarmaci, ratio est in oculta qualitate quae repellit venena.

DE COLUMBA.

Est autem columba avis alta potissimum incolens. Hujus species 6. numera[ntur]. 1. Palumbes major a civello, quem feret circa collum. 2. Palumbes minor. 3. Viniago, quae autumnali tempore cernit[ur] in vineis. 4. domestica columba. 5. Quae gregatim volat nec cicurat[ur]. 6. Tutus columba minima et castissima.

Quod est temperame[nt]um Columbar[um]?

Est diversum et gradibus diffret, melius enim est in sylvestribus quam domesticis p[ro]p[te]r motionem div[er]sa[rum]. Proprietates. 1. Nidum et habitationem curant, interdum tamen et[iam] fumosa eligunt loca, in quibus lubentans degunt: Imago sunt boni oeconomi. 2. Mas foeminam ad nidum cogit, ut ova paviat et faveat: Imago boni patris familias omnia

[a] Inou rukou nadpísané *žlutenicy.*

3. Columba est simplex quia neminem laedit, et contenta est exiguo nidulo. Matt[haeus] 18. Imago [Christi]anor[um] quos decet e[ss]e simplices. 4. Grana pura legat unde imago [Christi]ani hominis. 5. Castitati sudet. Plure enim in uno columbario degunt, nec tamen alter alterius conjugem violat: Imago castitatis. 6. Foemina magis est sollicita de pullis, quam mares, et Matres plus amant sobolem quam P[at]res: Imago sunt storgar[um] parentalium, quas indidit Deus et[iam] animantibus brutis. 7. Pulli si nolunt egredi ecolumbario, mascul[us] cogit ad labores: Imago sunt boni Patris, qui filium ab ineunte aetate ad labores et studia cogit. 8. Columba est nuncia pacis simplicitatis prole foecunda, ut imago sit hominis [Christi]ani qui colere debet pacem , simplex e[ss]e in fide faecundus in bonis operibus, injuriae oblivisci, et quo major calamitas eo ferventiores preces. 9. Societatem amat. Imago sunt hospitalitatis ad quam monem[ur].

DE PASSERE

Passer est avis a Pascendo dicta, quia variis pascatur cibis. Estq[ue] duplex domestic[us] et agrestis. Domesticus alias fur frugum dicit[ur], qui semper ad horea degit & fruges consumit. Agrestis in agris degens & ex ijsdem cibum quaerens, quandoq[ue] colore cano praeditus. Proprietates: 1. Est auis calida et subhumida, ob id multum libidinosa, unde caro eius frequenter in cibo sumpta venerem [ex]citat. Quando itaq[ue] calidum est, temperamentum, multoties coire solet, contra morem reliquorum animalium, unde etiam est uitae breuissimae. Masculus enim vix per triennium vivere solet.

f. 181v

Imago sunt hominis libidinosi, qui vitam sibi abbreuiat & maxima mala accolorat. Hinc etiam fit quod esus passorum minus sit salubris: Quia furorem concitat, unde pleriq[ue] passeres statuunt esse epilepticos.

2. Magna solertia & astutia est in passere, unde uix capit[ur]. Astutus enim est in educandis pullis, eapropter etiam in faeno & plumis nidificat. Imago est astuti hominis, omnes vimas & hiros ellabendi cognoscentis.

3. Saepe morbo caduco laborat, cuius signu[m] si hinc inde volitet pennis quasi confusis. Nam ex crebriori venera uenenum quasi sibi contrahit quod dum ad caput fertur epilepsiam progenerat, unde secundum regulam Medicorum: Omnis coitus est parua epilepsia. Imago sunt hominum abutentium omnibus bonis & donis.

4. Clamitat pro adiutorio suae speciei praecipue pullorum: Et sane admiranda solertia & amor erga suam speciem: Quia pullum etiam non proprium nido inclusum foemina educare solet. Imago sunt boni pare[n]tis & promotoris qui non modo suos sed etiam alienos educare solent.

5. Aestiuo tempore in agris degunt, hyberno in horreis. Imago sunt falsi amici, qui fortuna secunda praesto est aduersa vero recedit.

CAPUT XI.

DE PICA.

Pica est auis a pietate dicta in pullos, quam declarare solet teste Lonecero in Zoographia & Gesnero. Sunt autem variae species. Num alia pica est vulgaris quam nos conspicimus alia glandularia, siue garrula, quae in alijs regionibus invenit[ur].

PROPRIETATES.

Pica vocem commutat & singulis ferme diebus diuersam emittit, quam ediscit, unde Martialis: Pica loquuax[a] certa dominum de uoce saluto Si me non videas esse negabis avem. Imago est hominis astuti in varias formas se transformantis. Vide Caesarem de pica salutante Caesarem e triumpho redeuntem Romam.

2. Nidum construit duobus formainibus, per unum en[im] intrat & euolat, per alterum caudam longam exste[n]dit. Imago est boni Patrisfamilias, qui omnia prudenter in oeconomia dispensat.

3. Pulli picas seniores smper pascunt: Imago sunt pietatis & reverentiae erga parentes.

4. Ova transferet ade[b] loco in locum, cum hoc modo nidum praesentiat. Imago est astuti hominis politici, qui calculos suae oeconomiae astute subducit.

5. Pica aduenientem hominem vel ocultu[m] pradit,

[a] Správne *loquax*. [b] Správne *de*.

unde etiam garrula dicit[ur]. Imago est hominis rimosi hinc inde fluentis, qui secreta sibi concredita conseruare nescit.

6. Epilepsia saepe laborat. Imago est hominem sponte sibi mala attrahentium. Aqua destilata ex picis praestantissium medicamentu[m] contra epilepsiam, verum debet ita fieri ne pulli manibus contrecfarent[ibus] nudis, alias epvicatia omnis oculta vi nerit.

7. Vix sedere potest p[ro]pter caliditatem & choleram, qua[m] abundat, sicuti o[mn]ia animantia cholerica sunt mobilia. Imago est hominis seditiosi semper quaerentis rixas & dissentiones.

DE MILVO[a]

Miluus est auis mollis quasi mollitos volans dicta unde etiam non nisi tempore verno conspicit[ur], quod est molle reliquis vero tempore unquam partim propter tempus frigidum, partim propter calidum. Estq[ue] duplex major & minor ratione quantitatis. Proprietates: 1. Patiens est laboris & nullis fugit, modo aliquid, aripinta[b] & rem suam promoveat. Imago est hominis laboriosi qui nullumtedium abhorret in promovendis rebus suis oeconomicis & ad vitae utilitatem pertinantibus.

[a] K nadpisu inou rukou dopísané *krssiak*. [b] Text poškodený zaliatym atramentom.

2. Rapax est & audax erga minima, timida erga magna. Volucres enim sylvestres et majores non invadit, sed domesticis insidias struit. Imago est h[omi]nis tyranni, qui in minora servit, majora vero relinquit.

3. Cadaveribus et immundis vecitur, unde caro ipsius ut et vulturis et accipitris, venenosa hominibus, non enim concognit[is], sed et vares omnes dejicit, ita ut si edat[ur], homo tot[us] sangvidus et pene morti vicin[us] censeatur, propter occultam qualitatem: Imago est hominis avari, qui nuli usui est aptus, nec bona com[m]unia promovet.

4. Oculos habet acutissimos: Imago est h[omi]nis in alior[um] actionibus acutissimi.

5. In juventute est rapax, sed et qua[nt]o diuti[us] vivit tanto rapatior evadit, licet in senectute vix muscas queat arripere: Et sic imago est senum, qui junioribus majus avari: Ut enim ventricul[us] frigidus magis appetit: Ita seniores frigidi magis iubeant.[a]

6. Impia est avis circa pullos suos, dolet enim quando pinquescunt proprij pulli, et ut non pinquescant, partim rostro percutit, partim illis cibum subtrahit: Imago est improbor[um] h[omi]num vel pare[nt]um, qui aob felicitatem suor[um] filior[um] et proximor[um] nimis tristari solent.

7. Vocem habet quaerulam et famis nunciam, ideo clamat saltem fame uigente, alias minim: Imago est hominis qui in calamitate constitutus demum clamat ad Deum.

Quaeritur hic quonam tempore hyberno milvus
in nostris regionibus deveniat?

Varij variae respondent. Vulgaris opinio est aves quae tempore hyberno non conspisiu[ntur], recedere in regiones calidiores, ver[um] falsa [est]. Erudita responsio dat[ur] a philosophis, majores in latibulis lignor[um] vel terrae deterre, quod ex ponentia demonstrat in Ursis. Minores vero utpote Hirundines, complicatis pedib[us] merere in locis terere in locis palustribus, quod experientia comprobatum, quia inventae in locis calibus complicatae.

[a] Nadpísané *divitijs*.

f. 183v

DE VULTURE.[a]

Vultur est avis cardivolat[us]. Dicta quasi tarde volans. Proprietates. 1. Vultures concubitu non dicu[ntur] misceri, sed sine copula generari per benignitatem aëris: Imago est foecunditatis, quae non ab hominibus, sed ab ipso DEO datur.

2. Est impia avis in pullos suos sicut et Milvus sum pinquescunt. 3. Viget maxime olfactu unde sentit cadavera et[iam] remotissima, ad quae loca triduum ante venire solet. Dicunt aliqui per 6. vel 7. milliaria olfacere: Imago est hominis providi rem suam bene promoventis. 4. Venatur a meridie ad noctem vsq[ue]: Imago studiosi sidulo incumbentis in studia. 5. Quando senescit elongat rostrum superius, et incurvat, ut tandem fame moriatur: Imago est hominis prodigi, qui in juventute bona sua dessipat, in senectute fame emoritur. 6. Cibum semper reponit per nidum cogitans de futuro tempore et fame: Imago h[omi]nis solliciti de futuro tempore vitae suae. 7. Nidificat in altis montibus et densis nemoribus: Imago h[omi]nis ab alta virtutis tendentis. 8. Est foetida et immunda avis: Imago h[omi]nis avari. 9. Vultur odit serpentes, si pennae illi[us] uva[ntur] foetore serpentes fugant[ur]: Imago est h[omi]nis virtuosi malum et malienam odientis.

DE ACCIPITRE[b]

Accipiter est avis ex raptu vivens, ab accipiendo dict[us], unde et[iam] accipitrinae mal[us] dicu[ntur]. Proprietates. Accipiter est avis, ex raptu vivens, crudelis in suos pullos eodem modo atq[ue] milvus: Imago hominis et parentis aesopsis. 2. Temperamentum illius est callidum et siccum, ideo multum cibi capit, et in reliquas *[c] hostiliter sevit, ut accipiat ex illis cibum: Imago est hominis veracissimi, volentis semper aliena vivere gaudia. 3. Summae est celeritatis, ita ut quicquid vere videt, per rectam lineam illud app[re]hendit: Ideo est imago hominis politici, qui acutissime videt quaevis et maxime ea ex quib[us] insigne commodum habet. 4. Pect[us] habet acidissimum quo ferit praedam et modica murictum carne: Imago est mercatoris quaevis adverasa tollera[nt]is.

---

[a] K nadpisu doplnené *kana.* [b] K nadpisu doplnené *Jastrab.* [c] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

Agnus.

Avicen[na]. Sanguis agni sanat epilentiam cum vino. Coagulu[m] enim eius a venenosis morsuris omnibus sanat. Albert[us]. Medulla agni ad ignem liquaefacta, cum oleo mucum, admixto zuccaro albo, distillata super sambucum, et postea bibita, dissoluit lapidem in uesica: et confert patientibus dolores in virga, et in uesica, et in renibus: Et confert etiam mirigenti sanguinem. Si cum felle agni inungantur loca corporis, in quibus incidit cancer, confert manifeste. Si uis remouere morbum ovium interficientem eas, accipe uentrum arietis, et coque cu[m] vino, et admisce cum aqua, et da ouibus in potu et rmouebitur morbus.

Aries.

Auicenna. Caro arietis adusta linitur utiliter super morpheam, et super impetiginem. Confert etiam morsibus serpentum ac scorpionum, etiam cum vino canis rabiosi. Cinis eiusdem confert albugini oculi. Arietis pulmo calid[us] superpositus, sanat excoriationem calcanei ex calciamento.

Eusculapius. Arietis liquor qui a pulmone decocto distillat, tertianas, et rerum morbum in eis natum, sanat. Plinius libr[o] 29. Jus ex carne arietum valet contra cancrum. Haly. Arietis fel aurium dolori, qui est ex frigiditate, medetur.

Aper.

In iecore foeminae apri inueniuntur lapilli, qui contriti et in vino poti calculos pellunt. Apri pulmo, ebrietatem arcet. Fel aprinum, strumas discutit. Lienu[m] quoq[ue] sedat potum.

[a] V konvolúte na tomto mieste chýbajú tri fóliá, ktoré sú zo zväzku vyrezané.

Idem cum adipe pulmo impositus parmones sanat. Vlcera quoq[ue] serpentia sanat fel aprinum cum resina et cerusa.

Aranea.

Plinius: Et quamuis uenenosa sit aranea, de cujus egreditur visceribus tela, uenenosa tamen non est, q[uide]m post multum usibus medicine utilis deputatur.

Nam ut dicit Dioscor[ides]. Tela aranearum alba et munda, puluerulentis sordibus non admixta, uires habet cnstringentes, conglutinantes, et refrigerantes: ideo sanguinem restringit a vulnere defluentem, superposita uulneri prohibet fieri saniem, et sanat plagam recentem, et prohibet inflaturam sanitatem, vulneris retardantem.

Item remedium contra morsus omnium aranearum, est cerebrum gallinaceum cum ex igno piperis, bibitum cum vino dulci. Item coagulum agni potatum cum vino, sanat morsus aranearum. Idem facit cinis unguae arietinae cum melle. Item muscae contritae et positae super morsum, extrahunt uenenu[m], et mitigant dolorem. Sunt et alia remedia quae enumerat Plinius et Albertus.

Plinius eodem lib[ro] capit[e] 3. Aranea longa candida, tenues habet pedes, contrita in ueteri oleo dicitur soluere albuginem oculorum.

Bos.

Dioscorides. Lac bubulcium oris uulnera recentia ducit ad sanitatem. Fimus boum juvat ad apum et uesparum iectus. Hidropicus etiam illitus ex eo juvatur: si ad solem multum jacens desiccatur.

Buso.

Buso laesus ueneno alterius animalis uenenosi a plantagine medelam accipit: Saliua libenter uescitur, cujus radix busoni mortalis est. Lapis in capite busonis inuentus, et ab homine gestatus, ueneni maliciam arcet. Ex busone quoq[ue] per combustionem in puluerem redacto cum sibi relinquitur, buso viuus regeneratur, nec tamen unus, sed etiam plures.

Capra.

Caseus eius impositus, omnes punctiones atq[ue] dolores reprimit. Pili eius usti fluxus omnes sedant. Vngulae eiusdem ustae et cum pice liquida tritae et illitae, alopoeciam curant. Lac eius bibitum artericum liberat, uermes occidit. Pruriginem et morsus sanat. Sanguis eius easdem[a] facit: et uenenam bibitum extinguit. Ex lib[ro] de nat[ura] re[rum]. Cornu caprae adustum, si ante nares uere caduce teneatur: statim cadit. Auicenna. Cornu caprae adustum, et albificatum, dentes fortiter abstergit, stringitq[ue] gingiua[m]: et sedat inflatae ginginae dolorem.Plini[us] lib[ro] 28. Caprae cornu uel pilis accensis, frugeri serpentes dicunt. Cineremq[ue] ex cornu potum, et illitum, ualere contra morsus eoru[m]. Idem quoq[ue] cinis sudores inhibet. Sanguis caprae cum medulla decoctus, contra uenena toxica sumitur. Idem etiam sic datur dissintericis, et auxiliat[ur] hydropicis. Iecur caprae contra papilione[m] qui luminib[us] aduolat proficit. Assum quoq[ue] ciliacis subuenit: laudabiles quoq[ue] medullae hircinae et caprinae.

[a] Opravené na *eadem*.

f. 185v

Castor.

Contra epilentiam, et alias frigidas passiones capitis datur castoreum cum succo rutae in potu vel decoctionis eius vino. Contra paralysim linguae puluis eius , sub lingua ponitur, donec per se resoluatur, et consumatur. Contra paralysim totus corporis datur vinu[m] decoctionis eius et rutae et salviae. Contra letargiam prouocatur sternutatio ex castoreo: cerebrum com[m]ouet, et confortat. Dioscor[ides]. Castoreum testiculi sunt animalis, quod Castor dicitur, et saepe aquaticam, saepe uero terrenam sustinet vitam. Optimum est ponticum, si interius cereum et obstrusum membranulisa naturalibus.

Tremori et contractionibus, et omnibus nervorum causis delitum et unctum medetur. Avicenna. Castoreum confert oblivioni et laetargiae cum aceto et oleo rosaceo, surdietatiq[ue] frigidae, ac uentositati in aure dissolutum in oleo nardino. Attractio per nares ex fumigatione ipsius, confert apostematibus pulmonis, et infirmitatibus eius. Bibitur cum aceto, propter singultum, et facit sitim.

Cervus.

Polinius dicit. Cornu cerui usti nidor, comitialem morbum siue caducum deprehendit. Ejusdem cornu cinis, illitus ex aceto uel rosaceo, dolorum capitis sedat.

Idem cinis dentes mobiles fricando vel colluendo confirmat, eorumq[ue], dolores mitigat. Idem quoq[ue] valet crudi cornu farina. Item cinis p[re]dictus reumatismos sanat, et sanguis excreationes curat.

Hosinus. Ex cornibus autem cervi, dextrum efficatius est ad medelam. Actor. Quia uero cornu dextrum (ut dictum est) ad medelam efficatius est, ideo dicit Plinius, quod cervus hoc bono suo inuidens, homini cornu dextrum abscondit, ne queat inueniri: Idem quoq[ue] dicit liber de naturis rerurm. Aristo[teles] uero dicit eum abscondere cornu sinistrum tanqua[m] in eo sit aliquod juvamentum.

Cuniculus.

Isaac. Cuniculus vim habet dissoluentem proprie, etiam stomachum confortat ventrem dissoluit.

Vrinam prouocat. Vtilius quoq[ue] eis qui elephantico morbo apparati sunt.

Dama.

Albertus. Stercus hujus animalis crescere facit capillos, et meliorat eos praeparatu[s] in oleo.

Dicit et[iam], quod si cum eo ungat[ur] virga virilis, et si coëat cum vxore sua, semper diligit eum.

Lepus.

Cerebellum leporis comestum tremorem corporis tollit.

Lupus.

Cor ejus combustum contritum et potatum, juvat epilenticum. Ex lib[ro] de nat[ura] rerum. Esculapius. Lupi caro cocta et esa, fantasticos sanat. Phisicus. Nec solum lupi sangvis, sed et[iam] fim[us] confert in Colica passione.

f. 186v

Mustella.

Contra Mustellae morsum fit emplastrum de coepis et alijs. Sangvis Mustellae podagricis prodest cum plantagine illitus.

Praeterea cinis Mustellae ex aqua potus freneticis prodest.

Mus.

Plin[ius] lib[ro] 22. Cameleontis herbae succus, additis aqua et oleo mures in se contrahit ac necat: in protin[us] aquam sorbeant.

Idem lib[ro] 24. Taxi quoq[ue] arboris fumq[ue] necat mu[res].[a]

Idem lib[ro] 25. Ellebor[um] pollentae admixtu[m] mures n[ecat].[b]

Idem lib[ro] 27. Aconitu[m] e longiquo mures odore necat.

Rasi in almansore. Mures de domo calcant fumigata fugiunt.

Avicenna in [secun]do Canone. Squilla est cepe mur[is][c] sic nominata, quia murem interficit.

Sangvis Muris eradicat verucas.

Pulex.

Contra pulices remediu[m] est omni vespere corpus Abscynthio fricare.

Si aqua in qua tribuli cocti fuerint domus vovet[ur] pulices omnino destruet[ur].

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [c] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

Aqua similiter in qua ruta coquit[ur] aut oleander, eos interficit. Avicenna. Ad effugandum pulices aspergit[ur] dom[us] cum infusione coloquinbide tunc saliu[nt] et fugiu[nt].

Dixerunt aut[em] quidam, quod quando sangvis hirci ponit[ur] in fovea in domo, apud eum congregat[ntur] et moriu[ntur].

Similiter aggrega[ntur] super lignu[m] linitum ex adipe hirci. Palladius. Pulices fuga[ntur] amurea per pavime[nt]um freque[nt]er aspersa: Vel cimino agresti cum aqua trita: Vel cucumeris agrestis semina aqua resoluto sepe infuso.

Porcus.

Adeps porcinus valet ad apostemata et ad ignis adustiorem. Locium porcorum magna[m] habet vim in frangendis calculis.

Rana.

Rana i[n]fert Apostematib[us] cordar[um] juncturar[um] super effusus.

Glis.

Fimus Gliris tusus ac bibit[us] calculos excludit.[a]

[a] O riadok nižšie inou rukou zopakovaná tá istá veta.

f. 187v

Taurus.

Esculap[ius]. Tauri cornu serpentem fugat, et sangvis ejus, eos interficit: maculas quoq[ue] facie delet.

Tinea.

Amara et odorifera tinea fugu[nt] ad vestes respersa, talib[us] de facili accedunt.

Et ideo folia lauri, cedri, cipressi et hujusmodi imposita in cistis, vel vestes ibi repositas, et libros corrumpi a tineis non permittunt.

Vacca.

Ex stercore vaccino fit emplaustru[m] super Cratiam.

Item cum aceto super exituras calidas positum sedat eas. Convenit et[iam] aposte[ma]tibus[a] quae post aures sunt.

Vipera.

Viperae tunc a quam projicit cum innovatur in vino cocta, dentib[us] et oculis medetur.

Adeps ejus caliginim oculor[um] tollit.

Ursus.

Esculapius. Si oculos Vrsi eradicaveris, et super sinistra h[omi]nis adjutoriu[m] ligaveris, et qua[r]tanam[b] mitigabunt.

[a] Pre väzbu konvolútu nečitateľné. [b] Pre väzbu konvolútu nečitateľné.

Phisiologus. Fel Ursi siccum valet contra epilentiam et paralysim.

Debet aut[em] fel cum folliculo suo ab epate separari, et ita suspendi et siccari, per duos annos servat[ur]. Avic[enna]. Adeps vrsi confert alopiciae.

Item. Lanis adhibitum et in umbilico positum, infantium ventrem solvit. Dioscor[ides].

Vulpes.

Adeps ejus in aurem distillat[us], sedat dolorem ejus. Item. Ejus pulmo siccus confert astmaticis valde.

Canis.

Sangvine Canino nihil p[rae]stantib[us] contra toxica puta[nt]. Plin[ius].

Albus fim[us] Canin[us], arcuato morbo medet[ur].

Adeps ejus podagram et aurum dolorem sanat.

Cor ejus potatum, canes a latratu detinet.

f. 188v

[Koncept potvrdenia o vrátení dlžoby neuvedeného dlžníka spolumajiteľa Hrabušíc, vydaný sudcom Spišskej stolice Štefanom Görgeyom v roku 1655.]

f. 189r

[Koncept inhibície siatia na vyčlenených poliach, ktorú vydal sudca Spišskej stolice Štefan Görgey pre Fridricha Pobsta. Nedatované.]

f. 189v

[Koncept nariadenia vyšetrovania pre stranu Márie Bertótyovej, vdovy po Baltazárovi Draveckom, ohľadom majetkov v Dravciach, vydaný sudcom Spišskej stolice Štefanom Görgeyom. Nedatované.]

f. 190r

A

[Koncept inhibície pasenia v chotári Draviec, vydaný nemenovaným sudcom Spišskej stolice na žiadosť spoluvlastníkov obce Dravce. Nedatované.]

f. 190v

[Koncept výzvy k splateniu dlhu, vydaný sudcom Spišskej stolice Štefanom Görgeyom na žiadosť Fridricha Pobsta a ďalších spoluvlastníkov obce Dravce v roku 1659.]

f. 191r

B

Bradawice zhladiti

Sanqvis murinus recens illitus, vel mus ipse divulsus verucas sanat.

Item. Prachnem nato mjsto dobre kediti, kde su bredowice anemiss-kagicz zhinau.

[Koncept ďalšej výzvy na splácanie dlhu, vydaný na žiadosť Fridricha Pobsta sudcom Spišskej stolice Štefanom Görgeyom. Nedatované.]

f. 191v

[Odpis nariadenia vyšetrovania pre Alexandra Draveckého, vydaný sudcom Biharskej stolice v roku 1724.]

C

Červena Nemoc. Wezmy yahly neprane, war ge w Octe, dag Nemocnemu gjsty.

Aliud. Wezmy Mas červeneho wjna, rozpaluš wocel, a has gj wtom wjne, ažt ho polowice vbudne pocediwsse skrz Satu, day pity teple nemocnemu.

Aliud. Wezmy kisele trnky, holenky gesste nezrale, vsuš ge tak y speckamy, nadelay prachu, daway nezdrawemu wteplem wjne pity.

Aliud. Oressky Lipowé na prach zetrene chwalu magj proti nemocy červeneg.

Srno stoklasy warenj a pite richle červenu Nemoc zahani.

Pro Concoctione.

Piper Comestum, Absynthium ventri adhibitum. Ligustici semen et radix pota. Galanga nux myristica, Lavendula, Cubeba.

Čkanj

Zehrjti Tehlu a červeneho sskarlatu yako dlau na tu tehlu teplu prilożiti wjnim Octem pokropiti, aneb omočitj a skoricau to sukno mokre posipawsse proti Srdcy położiti a vwazati, gest skussene.

f. 192v

Calculus. Wezmy Layn holubych, nasipa gych do sskopku naleg w ne wody, at tak stogy den a Nocz, potom tu wodu zley dolu, a pak stech layn tahni wodu dolu, yako Ružowau wodu, dawayž tu wodu nemocne[m]v pity, rano a wečer teplau, rosipet se a zwodau od neho půgde, skussena wecz gest.

Aliud. Wezmy kožku spupku kurecyho, vsusse zetriš gey, a ten prach wsip do wlaskego wjna, a pj teple prestanet, neb to gest skussene na mnohych.

Aliud. In jecore suit inveniu[ntur] lapilli, qui contriti et in vino poti calculos pellunt. Aliud. Wezmy Cibule niekolik hlaw a war w čisteg studenecy wode tak že sama husta poliewka zustane, tu potom warenu czibulu widawiwsse na peknu ssatu prywazati, prilož na ledwie platz.

Cardiaca

Intybus per se et cum pollenta illita. Absynthium in passo decocto et appositum. Cinnamomi aqua pota. Caryophylata. olfacta. Cardia herba pota, ut et Angelicae radix hausta.

♡dis tremor

Galanga cum succo plantaginis pota. Cinnamomi aqua. Melissae phyllum sine Melyssa.

Catharr[us].

Catharr[us] ex frigida intemperie pellatus Balsamita foliis sacculo inditis et capiti per Noct[um] impositis.

f. 193r

D

Djtkam. Nayprwé Medom brussko proti pod rostline pomazat, a potom rozbiwssy waycze do zlutku a do bjlku temienu bjleho na skrobat, ktomu pridat malo Sseffranu netreného a Soli malo, to roztrepawssy spolu wsseckno na lenice sprawit a deteti priwazat kde gest podrostle, na brussko y na buočzky.

Item. Žitto želene wtrawe sadlom vtlucz na boky deteti *.[a]

[a] Nečitateľné.

f. 193v

Dna když lame
Mauka Gecmena žlautkem wagečnym a malo Ssaffranu pridati

f. 194r – f. 194v

E[a]

[a] K písmenu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

f. 195r – f. 195v

F[a]

[a] K písmenu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

G

Gelito komu wychaze. Wezmy wodu od kowače, pod brusem kde železo brusy, zhrey gj w kotle y zbrusinami, wleyž tu wodu do debara, coby mohl nághorucégssy obsedety, nachjle debar at nemocnemu ledwy zatonie, kažuš gemu wtég wode sedeti, a to gemu čyn at se wtiskne doneho sstrewo, a když doneho wegde hned mu wjce nebude sskodity.

Item. komu strewo wychazj zasipég prachem dobremisli, a nato prilož list diwiznowy, zhogit se.

f. 196v

Grlo

Gečmena Mauka z Smolau, Olegem, woskem zmjssena a od mladeho djtete močem a wspůsobu flastru.

H

Hluchota. Wezmy Mathu stlucz gj, widaw sny tu wodu, potom pussteg do vcha tég wody, kterym neslissiš.

Aliud. Wezmy wagjček Mrawencowych, wydaw znych ten tuk skrze ssatek potom pusstég pomalu w vcho.

Od hlist. Med spalenym dobrym wezmi a tak zmisseg a dawág mu piti skrowne.

It[em], smokwičny list z ssalwigau zmedem w piwe anebo w wjne to wariti a pitj dawati.

Had kohoby vkusil. Wezmy pobég, stlucž ho a zmjsseg zdrewenym Olegem a zwjnem, prilož na ranu, nez to čin nekolikrat a zdraw budeš.

Hrdlo

Pssenične Otruby z Medem w wode warene, proplakowati z jatrene hrdlo.

Hlawy bolest. Wezmy Ruthu a Strd, a zetry to spolu, a maž tym židowiny a budess zdraw.

Aliud. Wezmy Bukwicy, chwoyku, pelinek, Černobil, war to spolu wdobrem wjne, a neb w prewareney wode, vdelay stoho luch my sobe hlawu a budess zdraw.

Aliud. Wezmy Ruthau a Oleg dreweny, stlucž to spolu maž tjm čelo, a budeš zdraw.

Aliud. Wezmy Jalowecz, Bobek, a wlaské orechy, ztlucič to welmy dobre w Moždjri, a tlucž tak dluho až bude mast, potom vdelay dwa fflastry, namaž ge tau masti, prilož na židowiny, obwaž hlawu, lehny a vsnj, a windet zhlawy.

Aliud. Wezmy Semene konopneho za gednu dobru hrst, a ktomu wlaskych orechow 5. nebo 6. Stlučz to dobre wmažjri, a nato naleg ruženeg wuodky wjna a octu gednako, rozpustawsse a precediwsse spraw stoho žuffku, a tak ssatku zmačeg a na čelo prikladay kolikrat koliwek vschne.

Aliud. Wezmy wody Ružoweg a Bezowég a do tég zmačegjcz ssatku priwazug.

Aliud. Si qvempiam caput adeo dolit ut somnum capere non possit, accipiat Absinthium et herbam minutim contusam in aqva bene decoqvat et lintheo impositam capiti leniter circumdet ac circumliget pulsatiles dolores temovebit et svariter dormire faciet.

Aliud. Hlawa z Cyprusem zmita, spomaha proti znenj w vssech, proti zawratu y ginym studenym fflusom a param.

Luch na hlawu wybornj z Mageranu, z Rozmarinu, Rumanceku, Ssalwuge, Lawendule, wlaske[h]o kopru.

Klanj. Kwas pssenecny zewnitr prikladati.

J

Proti zapalenym Yatrům

Sstiawowy koren zluty vsusseny, na prach zetreny, a stjry gedneg ctwrtky wpolowicy tolko zazworu w polewce rano prygati, purguge bez obtjzenj zluč y sslem, wyčisstuge yatra, a gest welmy pohodlny lidem žlutenicy a choleru magjcym.

Item. Sstrbak a Čekanka su wyborne zwlasstnj a dobre lekarstwy proti rozpalenj Yater, byt gych kdo yak chtel vžiwal, yako aby ljsti Syrowe aneb warene gedl, sstiawu, palenu, wodu, aneb zwarenu gichu pil, aneb prassek sucheho ztlučeneho ljstowy prigimal.

It[em] wezmy Czekanku spolu z brunatnym kwetem plnu hrst, skragey gj drobne a promy wjnem.

Naleg nanj žeydlik gineho wjna, zwar až do polowjce, potom proced a budess mjti trunk teply, ku prigetj rano, ponemž za 4 aneb za 5 hodjn od gjdla aneb pitj zdržeti se musyss.

Tymž spuosobem pripraw sobe a vžiweg toho tranku, y wgine dnj porad až poznass polepssenj.

It[em] Nektery gessto od prirozenj Gatra horka magj, odkudz nane običegne bolenj hlawy a fflus prichazy, michagj sobe wjno stolnj z wodau čžekankowau.

It[em] radix Cycorij sattaro conditus welice ochlazuge Gatra.

It[em] kasse z Gečmene mauky pristrogena, zdrobkem Cukru aneb Reckym wjnem zmjssenu, gjsti.

It[em] z Gahuod delase kasse znamenita na ten nedostatek. Wuodka take na to gest znych welmy dobra.

It[em]

f. 198v[a]

[a] Prázdna strana.

f. 199r

K

Kamen koho trapy. Wezmy kosti z zadneych nuossek zagečych, zkolenka spodny kost, a skaprowych hlaw kostky bjle, oči Rakowé a yadra ssjpkowe: Stlučž každe obzwlasstne, a prosiway skrze sitko.

Potom každeho toho prachu wezmy gednostágnu mjru, zmjssey w hromadu, a day Nemocnemu wbjlem piwe, wsad ge do wanni do tepley wlahy at se pary, a pugdet kamen odneho. Ale yatra ssjpkowa prwe obedri, aby znych zetrel ty chlaupy.

Aliud. Wezmy kuožj zagečy, namočž gj wzagečy krwy, potom wlož gj do noweho hrnce, prikrige wstawiž do horkeg pecy za vhly at se wtom hrncy spaly.

Potom to zetry a nadelay prachu, wsipiss toho prachu do bjleho piwa zlžicy a day Nemocne[m]v pity. Wlazne w wanne, a pugdet odneho.

A chcessli toho skusity wezma kamen, wlož gey do neyake nadoby wsipuce toho prachu, wley nan wody tepley, a y hned se rozpusty.

Aliud. Wezmy koren koprowy, Matky božeg slzj, a repjček, wariss to spolu wbjlem piwe dobre, ažt toho vwre trety djl, daway nemocnemu pity rano a wečer.

A byloliby to lekarstwy welmy horké, tak žebyho nemocny nemohol pity, techdy wezmy sladičz nawar gj tež wbjlem piwe, tym osladne, to nech pige a budet zdraw.

Aliud. War kmen zwjnem a pj teple, y hned lechce pustjš.

Aliud. Wezmy celeho zagjce, aby zadny pazur ani srst zneho nezessla, a wlož gey do noweho hrnce wypaleneho, a ten hrnecz prykry pokriwkau, a zamaž dobre aby wen para zneho nessla, a hrnec nema stati a na holem ohnissti, ale ma podložen nečym byti, aby se ohnisste nedotjkal, a okolo neho aby ohen dobry vdelan byl, a tak ho tu dloho nech ažby se zagjc na prach spalil.

Potom strd zwlasste na rerawem vhly, ažby zewrela, y wezmy toho prachu zagečyho, sipy gey do toho medu tak až bude stoho Lektwar, to prygjmay rano a wečer až se zhogjš.

A když se wtobe rospusty, gestližeby te rezal, techdy gdy do lazni, a sed w wanne až tebe pomine bolest.

Vide: Artemichiam. Ružowá hubka. Vide Calculum.

f. 199v

Kassel. Wezmy ffiky, Lekoricy, sladicž, Ssalwigj, Brotan; war to dobre wčisteg wode, a pj co naglepssie mužeš rano a wečer.

Aliud. Wezmy dreweny oleg Brotan Ssalwigu, půl pinti stareho pywa, zwar to spolu a py czas můžeš naylepššie rano a wečer. Aliud. Sulphur in oro sumtur vel sigtitum. Helennum conditum sumtum. Agaritum in potu cum Zinzibere.

It[em] Izop z Rutau, z Fiki zmedem w wode wariti a pitj.

Krew stawiti. Sanikula na prach stlučena stawuge krew kdy znossa teče y z Ran.

It[em], witlacenj zafft zpresličky, do nossu wloženj a natrenj aneb y prach stawuge krew ano y ran.

Klanj. Rumanček gest dobry.

Klani v srdce, oči Rakowe na prach zetrjti, a ten prach w napogi nemocnemu dawati. It[em] Wezmy do wrecusska prossa neopjchaneho, a zehreyho bud pry ohni a nebo pry kachlech, potom wezmi bozedrewcz a z sadlem starym stlucz a to mysto mazi kde čugess klanj. Potom to prosso prilož tak teple czoby mohol zdrzeti. Aliud. Vwar krawy mlieko a mocz wtom Rutu, a prilož na bok skusseno gest. It[em], wrssky skopriwy v wode warene a pite.

Krew stawity. Wezmy wody kostiwaroweg, namocz ssatek prilož na ranu, a hned zdraw budeš, nebo se zastawy.

Item pellis Caprinae rasura super fluxum Sangvinis posita, retinet eum.

Item Wezmy Swinske Laino prilož na ranu, skusseno gest.

Kychawice. Z Mageranu sucheho prassek do nossa.

Kone vhogiti. Kdy Kuon zasstreychne. Wezmy liadku, spalho, a rozetrj wwagečnych bielkach, anebo nespaleny. Vwáž nato Mjsto koňowy po gednau y podruhe y witahne osoku.

f. 199v

It[em] když kuon se roznemůže zwedeti se nemuže czobymu bylo, polož mu pod yazik kus korene s kaprady aneb wlcy[h]o rebra, a počne hned močiti a kliditi obema koncy.

It[em], kdy se konowy chrbet odhnete prachem Sanicule zasypati.

Kra

Wezmy Redkew zress gey wrch a wykreg prostridek, a wlož tam Stareho dobre[h]o Sadla potom wireskem tym zapraw a wloz do pahreby, dobre v pražiwsseho se maž, a zdraw budess.

Colica Passio.

Wrecussko zowsom zahrjwat a nažiwot prikladat

f. 200r – f. 200v

L[a]

[a] K písmenu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

M[a]

Morowé nakaženy.

Konwaliowé kwjty z Musskatowym kwetem w wjne warity a pity, ♡ zachowawa od Mornyho nakaženy.

Aliud. Ffiky rano z Rutau vžjwati, brani gedowatemu powetry k ♡, pristupity.

Aliud. Toto gest wysoce schwaleno, a skusseno:

Paljnek warity wdobrem wjne, ažby wsseckno wjno wywrelo, naljti nan gineho wjna, y potrety, a wywaraty wsseckno, zamazati hlinau ana vhly s paliti wssecko, y bude prach čisty byli, to dawati pity zwjnem.

Aliud. Kdo skardobeneduktoweho zely a nebo biliny prach pige we 24. hodinach, ten zbude powetry nakaženeho.

Aliud. Wuodka Lipsstakowa pita w Mor hlizy wnitrne y zewnitrne rozhany čzloweka.

Aliud. Wuodka palinkowa w Mor, ostrjha ♡ od nakaženj, kdo gj page.[b]

Na Morowe hlizj lekarstwy.

Wezmy Retkew zreš gj yako na grosse, womačeg w teriaku w wjne rozpusstenenem, a prikladag často obnowugicz.

Item. Horčiczy zwjnem Beniatskym ztlučz; wjna prilege malo, to na listu bezowem aneb omankowem, aneb horkeho lopucha[c] prilož.

Item. Wlaske orechy z Rutau ztlučy, a prikladag.

Item. Chcessly aby odmekla hliza tak gj strogiti maš: Wezmy ffigy, pelinek a gečmenau mauku, stlučiž to spolu a prilož.

Item. Liečiti, priskjre aneb hlizy prowalene.

Stlučz koren slezowy, z maslem a sadlem slezowym posmažity na Raindličzky, wytlačity skrze ssatu, tym mazati a list slezowy nato klasty.

It[em], Cancer fluviatiliss resolvit apostemata magna, cum ponitur super ea.

---

[a] Na okraji dopísané *Dobré gest decht woneti.* [b] Do textu dopísané *It[em]: Brezowau kuorau kediti, zahani Morowe powetrj.* [c] Nadpísané *roztahnypa.*

f. 201v

Mokerec kdo nemůže w Nocy zadržety.

Wezmy kozj Bobek, zetra rostpust zwjnem, a day takowe[m]v pity.

Modriny opuchlé.

Zmissey wosk zolegem a prilož na Otok. Item. Wezmy korenj Bukwice a stluksse war w wine, a to podmaz podten wosk až zeyde Oley, take Gečmena Mauka nakwassena a vhnitena, gdješ polož na tu bolest, diewne lieczj.

Masso diwe

Wezmy Bukwicy zstlucž gi zwinem a vmáss na ranu, wsseckno hnile a diwe masso wen wižene.

Aneb stlucž Bukwicy na prách a sipna ranu.

Aliud. It[em] zluč kozlowu priwazowati na rannu.

Matka aby se vpokogila.

Zasmrad rohem, pričin k nosu, a kadidlo y gine wonne wecy, podkur pod ženu at gde para odnj.

Aliud. Wezmy Mirrhu a Bobek, a Geleny roch spaleny, ten popel, war ta spolu w wjne, nech to často pige teple, a včin aby kichala.

Aliud. Wezmy strd, dreweny Oleg a kmjn wlasky, ztlucz kmyn, war to spolu vwode a klad na nemocz.

Item de hoc cura Manlium fo[lio]. 744, Rosmarin.

f. 202r

N[a]

[a] K písmenu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

O

Očy. Wezmy bjlek wagečny, roztrep gey dobre, a temy penami, zmaš očj wnitr, y hned horkost a bodenj wižene wen.

Proti belnu a nebo powlace na očech.

Wezmy Modru podlesstku, toliko sameho kwetu naczpay natlacz ho do sklenice, nechay stati na sluncy, a vdelat se yako oleg, to pak wezma pussteg do očj, a budeš zdraw.

Aliud. Wezmy nowe wayce, po tey slepicy gessto kurata wody, a když giž kuratek newody, potom kdy prwny wayce znese, to wayce wezmi včiniss wnem djrku, wydelayz wen žlutek tau djrkau, a nech tam bjlka, a pričine ktomu bjlku cisteho dreweneho Olege, zaczpay drewennym spuntikem a zamaš testem, wlož to do teste wpecen, zawaleyz tam dobre a wsad do pecy zginym chlebem, a nechay tam až se y giny chleb do peče. Když pak winmeš ten pecen, rozlomyss ge na dwe Opatrne, a nalezneš welmy drahau mast, gessto zlatem nemuoss zaplacena byti. Wezma tey masti pomaš sobe wnitr, a to wecz že každe belno zegde.

NB Avicenna, Adeps piscis confert aquae oculi, et acuit visum cum melle. Dioscorides. Adeps piscium fluviatilium melle mixto solutus in sole caligines oculor[um] detergit.

It[em] certum in multis. Pssenična Strjdka w Ružoweg wode aneb wmlece yakse nahle podogj zmočena a prilozena skrze ssatek na Očj.

It[em] Sskrob w Ruženeg wudce rozpusstenj gest tem prospessny kterym vstawične slza teče aby kutky wočech pomazal.

Otok

Gečmena Mauka spolu z Otrubami z Octem a zmaslem zmjssena a priložena kroti otoky.

f. 203r

P

Contra Pestem, saepius probatum.

Recipe coepam unam Rubeam quam per medium incide et excava, deinde optima teriaca eam imple, et eam decoquae sub cineribus, in linteo sive panniculo madefacto, postea auferatur, et succus ex ea exprimatur, de quo sumat eger, uno Cochleari statim sanabit[ur].

Aliud. Recipe pulveres Baccarum lauri *orriatarum[a] uno Cochleari, cum aceto, et aqua tepida, et bibe, praecipue maxime, si febris pestifera fuerit ardens; Deinde dormiat, sudetq[ue] et sanabitur. Verum si febris non fuerit ardens, sed cum rigore invasevit, pulverem praefatum cum vino accipiet. (naves illiniendi crebrius.

Aliud. Aceto vino in peste utendu[m] in obsonijs et pulsus.

Aliud. In febre pestilentiali bol[us] afmeni[us] in vino bono bibit[us].

Aliud. Nuces juglandes grana juniperifiens et folia rutae aeqvali pondere mixta et comestat mane et vesp[er]i prosu[nt].

Canis non rabiosus si momordesit aliquem, locus aceto statim aspergat[ur]; manuq[ue] multoties quaestetur: Deniq[ue] super ipsum intr[um] cum aceto ponatus, absq[ue] [quad]rib[us] dieb[us] removeat[ur]. Vel curavi potest cum cepa[b] ac sale: et ruta et fabis, et amigdalis amaris, cum melle vel arnoglossa.

Alium quoquue ad morsus canum, et vulnera imponat[ur] cum melle. Nuces et[iam] juglandes cum caepa et melle et sale canis hominisq[ue] morsus cura[nt]. Urina [quo]que[c] propria valde prodest confestim perfuso canis morsu.

Pes wstekly kohoby vkusil. Wezmy poleg, stlucz ho sa zmjsseg zdrewenym Olegem a zwjnem, prilož na ranu, a to čin nekolikrat, a bude vzdrawen.

Cinis Cancror[um] potius prodest contra morsum rabidi canis et contra omnia venena, ideo diu asservat[ur] et in necessitate assumit[ur].

Item Canis rabiosi morsui confert hominis urina super illum espusa,confert etq[ue] aqua caepae si liniat[ur] super ipsum, vel emplastrat[ur] ex eo cum ruta et sale, et nuce quoq[ue] ad caepa fit emplastr[um] super eiusd[em] morsum. It[em] linit[ur] super ipsum stercus pecudis adustum cum aceto confectum. I[em] tritticum quoq[ue] tritum et pulverinatum eidem est parame[nt]um. Item crudum mel comedere. It[em] vel mel calefactum cum oleo rosaceo deglutatum. Caepae aut[em] et allia venenis resistu[nt]: eaq[ue] abscindu[nt] et a Corpore repellunt.

---

[a] Text poškodený zaliatym atramentom. [b] Správne *caepa*. [c] Text poškodený zaliatym atramentom.

f. 203v

Piwo.

Wezmy Černobil, yako chcess mnoho vsuss gey welmy dobre, a potom spal na prach, sipy toho prachu yako sprihrsty do pywa, a nabudet lepssy chuti, y take lepssy bude nežly prwe.[a]

Aliud. Vide prustworecz fol. 88.

Podagra. In calidu[m] acetu[m] imponendi pedes.

It[em]: Accipe succu[m] papaveris oleoq[ue] rosaceo addito, edes eo illinias.

It[em]: Sole pedes involvendi et panniculis obligandi.

Prietrž. Wosk hore wazati a vstawične tak držeti pokawad na mjsto newstaupi.

Prse koho bolj

Wezmy Mattu, poleg, pepr a polny kmjn[b] pepre toliko 15 zrn ale ginych wecy zarowen; včiniss prach stoho a rospust strdj a když budeš chtjti ležeti gjti, prjgmi toho gednu lžjci, a to včin nekolikrate pospolu.

I. Item. Wezmy Galgan, Musskatowy kwet, Hrebjčky, Lykwor, Tatarské zely, pepr, y take dluhy pepr. II. Ruthu, Ssalwigu, Horčicu bjlu, kadidlo, ale netak mnoho yako gineho koreny, Cymertrinku, komjnoweho Semene; a trety tal Cukru bjleho, to vtlukssy každe osobate, wsipati w Med vpraženy, a zhrey dobre a vžjwag rano a wečer.

Kupůrodu pracugjcim mizga z Slimaku wytlačena a pita, po pregiti malem pomaha.

Postilka wkterég žene zustane.

Wezmy Aksstayn a Ražne otruby wlož na Vhle at ten dym dony gde.

Purguge Fialowi kore[n] wmedowci aneb wgečmene wode pity.

Purgowati žaludek.

Agaricum g[es]t welmy dobre pelinek. Izsop: Azarum; Renso

Bukwyce Stjze gedneho lotu pita obmekčuge na Stolug.

It[em] dwe *wirce na prach zdelaneho korene, in aqua multa, do života prigate, wihanegj z žaludka per venorem wssech sslemowite wlchkosti.

Kdozby koren na prach zdelal a Medowinau. Prigal, ztažuge dawenj a žene wrchem co gest koliwek wžaludku.

It[em] sladit warenj w medowa wode purguge any y prach zneho; Sam pak žaludku sskodi protož knemu *[c] se pridati Aniz, kopr aneb zezwor.

---

[a] Medzi riadky dopísané *Když piwo sudeny smrdy pssenice do vzla nawazati.*
[b] Nadpísané *bileg horčice.* [c] Nečitateľné.

Q[a]

[a] K písmenu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

f. 204v

Herba Bejsuss germanice dicta colligenda est inter Ascensionem et Nativitatem Beatissimae virginis conducit Mulieribus, et qu[ide]m[a] ad temperandum Menstruum, observand[um] autem est si laborat copiositate Menstrui herba scindenda insuper[b] sursum, si aute[m] Menstruu[m] hu[nc] cursum non habet, scindi debes deorsum. Taliterq[ue] cum expremjsata indigentibus primu[m] in cerevisia sub aperculo cocta exhibire debet ad bibendum.

Contra refrigerationem Matricis R[ecip]e miscis muscar[um], Cardamonu[m] Cub. 16. Grana Paradis[i] Zinziber alb[us] Cumin[um] ana. 1 loth. et coque in vino albo et exhibe patienti ad bibend[um].

Contra strangulationem Matricis Eber Ranseri herba coquenda est in Cerevisia, et exhibenda pro potu sed Cerevisiae adendu[m] est Butyrum.

Conducit maxime spasmis ex morbo renenis una … ad homine[m] tres quo utile in potu exhibita.

Ite[m] Beisine radix in vino albo decocta est[c] pro potu exhibita.

Ite[m] melysa Romana in aqva aut cerevisia cocta et Matricis sup[er]posita.

Ite[m] oleum Larenum.

---

[a] Text poškodený zaliatym atramentom. [b] Preškrtnuté. [c] Preškrtnuté.

f. 205r

R

Ranu brzo zahogity. Wezmy pepru a Vhle dubowého, stlucz to dobre w Moždjri, a tym zasipay a zhogi se.

Cerevisia cu[m] Zinzibere condita crudisatib[us] stomachi medet[ur].

Revmatismos sanat cinis ex cornu cervi, et curat Sangvinis excreationes.

f. 205v[a]

[a] Prázdna strana.

S

Contra pulmonis debilitatem, dum homo suspirium difficulter accipit. Accipe vitellum ovi recentis, et asperge sive salsa suphure trito, et decoque, jejunoque stomacho commede ante prandium, tantum vero teratur sulphure, quantum unus Crucifer continere posset.

Sangvis concretus.

Contra lesionem dum concretus sangvis est in homine et agravatur. Deqeoquatur abscintium album in bona quantitate in aqua simplici, bene ut carnes bovinae, bibatur mane sive sero frigide, commovet sangvinem concretum: Consilium Donati doctoris expertum.

Sciathicam curare.

Ex stercore vaccae fit emplastrum et applicat[ur] sup[er] Sciathum.

f. 206v

Sen kdo nema. Wezmy Lociku,[a] a war gj dobre wčisteg wode, až sny wssecka mocz wiwre, dawag nemocmemu pitj: Potom wezmy bjli Mak zetry ženskym Mlikem a maž čelo y sluchy.

Spalenina. Sskoripky žabie wlož w Nowy hrnecz, prikrige pokriwkau obmaž hrnecz hlinau, vdelay ohen okolo hrnce, a spal ge naprach.

A zetra ciste zasipay tym prachem kdež se spalil, ale wždy prwe pomaz drewenym Olegem perkem, a potom teprw posipay tym prachem.

Slezina

Listi Tamarisskowe vwjne warené a pité, zahani z puchnuti a oteklinu Slezini.

Zdrewa vdelanj kofflik dobre gest zneho pitj proti nedostatku Slezini a Melancholii.

Gelenj yazik wocte wariti a pjti.

Gelenj yazik pres noc vwjne močenj a rano pitj gest welmy vžitečny, netoliko splenctius ale strawu ge take wsselike wlchkosti w czloweku.

[a] Nadpísané *aneb Seme.*

f. 207r

T[a]

[a] K písmenu nie je zaznamenaný žiaden zápis.

f. 207v

Treseny vdůw

Dioscor[ides]. Cerebellum Leporis comestum tremorem Corporis tollit.

W

Wino kisle naprawity.

Chtellybi kiselemu wjnu geho kislost odgati, byt pak y bylo y wykisle: Wezmy (na geden Sud) dobru hrst stlučeneg bileg horčice, a nebo gineg nemellyby bjleg, a wezmy dobru hrst stlučeneho Černobile, a neb 2 aneb 3, hrsti zetreneho chmelu, powes spolu wpitljčku do sudu, techdy sedne ta kiselost dolu a wjno bude mjti mnoho droždy.

Červene wjno naprawity, a včistity.

Wezmy psseničneg Mauky a Mleko zmjchag to spolu dobre stym wjnem, a wleg do Sudu, to včiny wjno pekne a čiste.

Když wjno aneb piwo Sudem smrdj, wezmy Gečmenj chleb horuci speci, rozkrog gey na poli, gednu polowici horucu wlož na spunt anech nanem až wichladne, včin to ponekolikrat porad, a witahne wen z Sudu smrad, a bude mjti chut.

It[em], wezmy žemličku horku zpeci wlož gj do pitlička a powes do prostred sudu plneho wjna.

Wčelky. Si quis Foeniculum contundat, eoq[ue] alvearium illinat, tum apes libenter in eo permane[ntur]. Etenim inter o[mn]e[s] flores apib[us] nullus est gratior flore foeniculi.

Aliud. Gestly chcess aby klat ktery se nerogj, wypustil Ruog techdy podbiragho vhlawy.

Wredy. Kwas psseničny osoliti a priložiti.

f. 208v

Wlas žiwy.

Wezmy kopriwu Mrtwau, war gj wlutem Octe, potom sced to dolau, wložiss do toho Octa chleba ražného, Medu Solj a pepre treneho, to wssecko zmisseg spolu; potom vdelag fflastr dobre husty, polož na to mjsto kdež wlas g[es]t, a to horuce czo může naghorčegj obdržetj, obwaš sauknem welmy dobre a to čin casto.

Item. Wezmy trsti, genž roste w Ribnyce, spal ge na popel, a stoho popela vdelay.

Drž wnem nohau a nebo kdež gest žiwy wlas.

A vžrjss ano wen padati budau, a to čin tak dluho asst wssecky wyprssegj.

Item. Wezmy Lenowé Seme a wsip ho do Raynice, a pokrop winym Octem, a tak vpražiwssy, czo naytepley mezy ssatu wsipawsse, prikladay často na ranu, až se wyljčiss, gistotne lekarstwy gest.

Wlasy chcesli aby kde koliwek rostli. Wezmy wčely, zawaš ge wssad, vsuss ge kamnach, potom ge zetry a smjssey ten prach z Medem, a kdiž koli tym pomažeš tu budau wlasy rosti.

Witknutj

Luxatir valet famus siullus, ex foemina quae non pepit sed multo p[rae]stantior in apur est, si siccatur sit sub tedo et, trit[us] cum oleo alliget[ur], valet et[iam] ad tumores.

Aliud. Wezmy zwareczj kamen perinu a Czesnek a to poliwsse z Octe[m] na wáss azdraw budess.

It[em] pssenične otruby w Octe warene tepla prikladati na witknuti. It[em] Gečmena Mauka z octem a z Medem.

Wlasy aby rostly

Succus Božedrewce cum Oleo Anethino permistus, facit renasci pilos barbae vel alij loco inunctuc ghabro, ubi quis crines nasci desiderat.

Item. Avellanae cum anxugia et adipe ursino [c]o[n]trita, et alopetijs illita, capillorum damna restituunt.

f. 209r

X

Nektere potrebne wecy hospodarske

Surowe masso dluho czerstwe zachowati treba masso do satky tenkeg zawinuty a do prossa poloziti. Ktomu y Narance y Citroni take zustanu Czstwy y hrusky a yabka.

Ittem Koliandrowe Semeno z Octem potlucene, masso abi getim natrel aneb wnem mocil pres cele Letho bess skazi zachowawa, a smradu hnilosty any Czerwum nedopusty se zahubity.

Masso uzene abibillo chutne wezmy semene Koliandroweho, a zrn yalowcowich obogicho dobry, tack gak mnocho misla nasolity schs[a] sches potlucz zhruba potom nasol gednu wrstwu teplu soli a wezma hrst toho prahu druhu wostwu posib tim prahem atak dale potom wtom nech w sole to masso postogi atak bude chutne.

[a] Prešikrtnuté pre chybu autora.

f. 209v

Masso na uzenj gest chutne a stale abi hovedo, nebo wepra gdy mesic rostne zabiti dal, na schode prezlkneye.

Z

Proti bolesti zubůw.

Bukwicy w wjne z Octem warity, a vsta proplakowati bolenj zubůw oblechcuge.

Aliud. Cum aceto et melle mixtum[a] dentes confortat infirmos. Et valet tumidis gingivis.

Aliud. Acetum dentium doloribus medet[ur], si eo callido colluu[ntur].

Aliud. Wezmy orech Musskatowy a potluč ho, ktomu spaleneho lietku pridag, a to oboge spolu z Medem zmjsseg, a včin mast, a tau sobe pomazug diasna, y nebudau hnity.

Aliud. Wezmy zelinu rečenu, psj mleko, zktereg gdy gj otrhne teče mleko, toho mleka wpust a nebo na ten zub ktery te boli, anebo zewnitr proti nemu pomaz.

Aliud. Ruży polnau bud suchau anebo swižu praž wdobrem wine, a to dobre, a potom to wino wezmy do vst na ten zub ktery te boli ponekolikrat. Ružj pak położiwssy na belasy Saukno priwaž ad male astectam partem.

Aliud. Wezmy koren woloweho chwostu, a skragey drobne, wlož do Octa, at se wnem pres nocz močy, potom powar malo a ten Ocet ber w vsta, a drž na teg strane kde te boly, a wen wypluwag, a to čyn ponekolikrat vtissy wssecku bolest.

Aliud. Cornu cervinum ustum, et vino callido mixtum, salvat dolorem dentium. Aliud. Iuniperium oleu[m] calidum ore contentum. Si cui movent[ur] dentes, Lentilii decoctum in ore contentum. Hellenium a jejunis manducatum sed illud esse oportet quod erutum terram non contingat.

[a] Nadpísané *alumen.*

f. 210v

Zlutenice. Wezmy kuoru Borowu, war gj w wjne dobre, potom day Nemocnemu pity a bude zdraw.

Aliud. Wezmy Roch Geleny, spal gey na prach, dag ten prach Nemocnemu pity wteplem wjne.

Aliud. Wezmy Layno konske, wydaw zneho tau wodu a potom proced nekolikrat skrze ssatku; potom wezmy ssaffran rozetry, a tau wodu wleg, na ten ssaffran, day tey wody nemocznemu pjti, lecžby mu smrtedelna byla, takby neprospla.

Aliud. Nakopay korene žjhlewne[h]o vmj a sseffranem malo pridagjce potlučz a pridagicz wina witlac tu sstawu, a zanekolik dnau po dwom ližicem vžiway a nato se potiti mass.

Zmisl kdoby potratil.

Wezmy Cakanku abrotan, operto čiste, natrhage tech konečkau, rozetry zwjnem, dayz Nemocne[m]v pitj a bude zdraw.

Ženskau Nemoc stawity.

Rohau Gelenyho nastruss yako Mauky, žaludu stlučeneho to likež, a ktomu krwe zeswine, zmisseg to spolu, a wezma žeytlik wlaskeho wjna, wsip doneho toho prachu loth, daway to žene pity nawečer.

Zymnice.

Wezmy kocura a odetny mu kusek chwostu, a zteg castky ktera gest pry kocurowy wytiskag try kropege krwe do skleničky wkteregby palene bylo, a dag tomu Mužj wypiti kdy ho napadne: A wtom at lehne na horucu pecz dolu brichem, y zustawiho.

Proty zimnyci kteru magj ženy techdy z Mačky etc.

Aliud. Wezmy Osy hnjzdo spal ho na noweg pokrjwce, a zetry dobre a wezmy polžegdle, prilož Medu a zwar dobre (yako gine zahrjwane) a okoreniwsse wsip ten prach do wjna a dag wipity nezdrawemu a prykri ho ssatami aby se spotil a bude zdrawy.

Aliud. Čekanku wariti w Ritkem piwe a pred tym nez pripasti ma zimnice pjti dobre.

Aliud. Qui longa febre conflictat[ur] uta[ur] succo absinthij, saccaro temperato, statim febre levabit[ur].

Žubrinka wkom gest. Wezmy chabdy war v wode, day Nemocnemu pitj za nekolik dny a budet zdraw.

Žrenj

Alilium calefactum in sacco adhibitum. Sal calefactum in sacco adhibitum. Oleum olivar[um] potum, Laurinum inunctu[m]. Sali tamen arthemidis flores addi debent.

It[em] pssenične Otruby hreg na panwe a pomalu Octem pokropeg wloss do pitlika aneb na Missu satkem wukol prikritau a prilož kde te žre.

f. 211v

Na žaludek skazenj.

Wezmy palinky, Rumankowého kwetu, Marunkowého kwetu[a] to spolu wwine vpraž, a wložiwsse do gedneho wrecusska teple na nocz prilož na zaludek.

#

Item letnyho času, wezmy wezmy[b] listwy maleho slezu ktery se po zemi stele, Rumankoweho kwetu ssalwygoweho kwetu, a to spolu na panwicy vpar poliwagice winem a wlož malo, mladeho masla, to wlož do gedneho wrecusska a potom na zaludku teple pres nocz držj, gest skussene.

Aliud. Ad cruditat[em] Stomachi accipe Absinthium et Rutam aequali pondere et admixto pipere invicem contunde et decoqve in vino et ex eo bibe, hoc valde confert Stomacho atq[ue] eum purgat.

Aliud. Hrianku zhorucim Wino Octem politi, hrebičky a zazworem posipati, Medom prwe maličko bricho pomazawsse, na žaludek čzasto prikladati.

Aliud. Husto zazworu natluci a rano w wjne požjwati.

Zawrat

Wezmy Černobil a palinek a to spolu war w silnem Octe preced a stjm zmj hlawu, a potom zmočiss ručnjk wtey wode a hlawu dobre zawass.

Zapalčiwost aneb Oteklina.

Pssenična Mauka z wagcenymi zlautky a sseffranem zmjssena a priložena. It[em] z Medem taže Mauka a zwodau warena a priložena.

It[em] pssenični chleb wmedoweg wode tepley namočenj a priloženi.

[a] Nadpísané Ruže. [b] Slovo *wezmy* duplikované.

f. 212r

It[em] pssenične otruby w wjne warene a swinskym sadlem zmjsseti a flastr dobre teply vdelage priwazati.

It[em] Gečmena Mauka sffiky w Mede warena Smolau a zholubym trusem zmissena a flastr priložiti

f. 212v[a]

[a] Prázdna strana.

Piwo naprawiti aby chutne bylo y Wjno.

Koren Fiolowy do wjna aneb piwa zawessenj welmy znamenitau chut dawa.

Aliud. Bazilika vsussena a do Musstu neb pywa dana aby wnem kislo dawa chut znamenitau a yako Musskatlowau.

Aliud. hrebičky z Bobky, kwet a worech Musskatowy zdumbyrem.

Aliud. Benediektowy koren, latine Caryophillata, že má hrebičkowau wůni z Jara do wjna kladau stlukssi na prach a wložiwsse do pitlika, to wjno nabywa ljbe chuti y wuone, a služi k zdrawy, posilnuge mozgu, posilnuge srdce, prospywa žaludku studenemu a sslemowatemu, naprawuge zažjwanj, zacpana Jatra otwjra y žrenj, wbrisse vklada.

Timss spůsobem zawessugj ten koren y do pywa, a nektery pridawagy, Repyček, dobraumisl, Jalowecz, Bobek, prustworecz a zawessugj do sudu a zaspuntugj, dela piwo wonne a chutne.

Aliud. Když piwo sudem smrdy, wezmy hrst pssenice a powes do sudu a hned naprawjss.

Aliud. Ssmakowite wjno naprawiti, wezmy teplau žemličku zpeci a powes gj do bečky zawazawsse do pitlyka.

Aliud. Gečmenj horaucy chleb rozlomiti a na spunt neb wranku ponekolikrat

f. 213v

položiti a tak zanechati dokawad nezastidne, a tak z wjna y spywa witahne nečistotu a působy welmy znamenity a wyborny napog.

Aliud. Chcessly wonne a chutne piwo aneb wjno mjti nazbireg kwetu Asparagowe ho aneb hromoweho korenj vsuss wstjnu, vwaž do pitlička a wpusti do sudu.

Aliud. Cyprus w pitličku do sudu wjna zawessenj dela napog wonnj a chutny, ness bilini aby nemnoho bylo.

Aliud. B[a]

Contra pulices.

Czrstwe ljstwy Gelssowe rano do pokoge klasti.

It[em], wewlassych kostiwarowe ljstwy do domu wečer prinassegj a po swetnyci rozestrau.

Aliud. Zasst anb ljsti zetrene Blenowe blechy y wssj zahani. Skus to na psu.

Aliud. Pelinek bud warenj Budto w pokogj rozestlanj.

Cyprus pod perinu wložit.

[a] Pod odsekom inou rukou dopísané *Contra pediculos et mortu pediculore. Pag. 98.*

Cimices.

Postele pelinkem a plostičnikem obkladati aneb wariti a vmywati. It[em] trczim kiditi.

Myssj zahnati.

Kaurenj stisau. Chabzdj nastlati.

Rucho aneb ssati.

Pelinek, Rozmarin, Rogownyk, Anjz.

Zahradne wecy.[a]

Mrawence zestromu odehnati, wezmy Olege drewene zwolowau zlučí zmjsseti a omočiti try ssatky a na troge strom vmazati a gestly vschne perom obwlažiti techdy vstrnau a vschnou na tech ssatkach Mrawcj.

Aliud. dobra Misl a Syrka na prach stlučena a spolu zmichana, kamž tym koli prachem zasypati budess, Mrawcau odženess.

Aliud. Semeno prisadne w wode neb zaffte Netreskowem z Močiti tu prisadu mussky ani kapustu hussenky negedy.

It[em], Repu, Mrkew, czwiklu, Retkew, chren, 3. dny pred plnym Mesycem a po splnu 3 dni sadati. Takly dine, Tewkwice, vhorky. Česnak, Orechowci.

[a] Na pravom okraji dopísané *Stromowy presazowati w prwneg ctwrti Mesyce gest dobre.*

Okurkowe semeno kdoby w mlece namočil, prwe nežby ge sadil bude mjti akurky dobre[h]o ssmaku podluhowate chcessly mjti okurky včin takto:

Malau akurkau kdy kwitne polož gj do podluhowateg trubelky, a bude rosti yak dluha trubice gest.

Zatym stoho semene vhorkoweho giž takowe vgorky budau podluhowate.[a]

It[em] Stromowy čistiti na schode mesyce y bude hognegssie roditi, Owocy take tak zbjrati, žeti, Mlatiti na stane, mleti, piwo wariti.

Potom y zahrady a Role poważeti wposledneg čtwrti.

Kone.

Proti czerwům a dichawičosti konske[h]o kopita koren dáwa se yako konům tak gine[m]v dobitku.

Když kuon z Nenadala se roznemůže a vpadne a newedelby odkadby mu to bylo, polož mu pod yazik kus korene z kaprady ginace wlčyho Rebra a počne hned predkem y zadkem kliditi a powstane hore. Prebatum.

Chrbet zhnetenj zasypeg z Sanicule prache[m].

Aby prutce se kuon neochwatil dubowé Gemalo aby w vzde konskeg mel.

Proti čžerwom žito w wode wariti a konowy dati wypiti.

It[em] konske wariti dobre a tu wodu konu do hrdla wljti

proti Otokom a prassiwosti konskeg potočnik z Soli a s sanitrau wariti.

It[em] suc pertinek Cochlearia cocta.

Kobili, krawy, Owce, Swine, prypaussteti, kdy Mesyc vbywa.

[a] Na ľavom okraji dopísané *Zahradne zeliny siati a presazowati wprwnau čtwrt. Zbjrati wposlednau.*

Dobitek howezj.

Kule a Mozole ktere wolom na krku nabehagj, Ulm aneb hrabowe halusky zelene w wode wariti a zlamane vdy močiti. Item wolom ssige wymywati.

Horec a Oman se ma dobitku dawati yak nahle kasslati počjna.

Item; Izop a tarkan.

It[em]. Weronika na prach zetrena a z Soli zmjssena.

It[em], Herba Tevcrium, Ozanka česky.

It[em], Pulmonaria aneb plicnik gest wybornj.

It[em], prospiwa dobitku když kassle vwode warena a Gicha tá do hrdla wljta.

It[em], Bilina z Jahodek čžerwenych wodnych potluna z Soli a z Octem zmjssena zahani swrab a prassiwinu lidem y howadum.

It[em], palinowy kwet z Soli dawati dobitku proti rozličnym nemocem, obzwlasste pak y Owečka.

Item: Maslo o Splni Mesyce Mucene bywa stále.

Owcym

Bob dobre warenj wpočepkach wjnich aneb vwode, spolu spupawau vzdrawuge wsseliku prassiwost pry lidech y pry dobitku, aby gj tym teplym zanekolik dnau promjwal.

f. 215v

Slepycym.

Kdoby chtel aby hogne a welike wayce nesly warenj Gečmen gjna daweg.

Aby wayce sy mohol dluho zadržeti, schoway ge do Otrubau špelti aneb okrmowych.

It[em] Waycie dluho trwagj ktere znesene bywagj na Nowe Mesyce až do Splnj. Ktere na Wotchu, hned se zhuby.

It[em] na Nowe Mesyce kdy roste dobre gest na sazeti Slepice.

Hlina na Mazanj a na pec.

Má byti na wotchu Mesice, čtirma aneb trima dny pred nastanym Noweho Mesyce, rano pred wychodem slunce kopana, atak žaden hid se nebude držeti.

Chleb péci

Lepe mnohem gest kdy Mesyc roste, nežly nazchodu.[a]

[a] Pod textom inou rukou dopísané *Bajfusz.*

f. 216r

Polnj Obilj.

Ress dobre gest siati, kdy Mesyc na sstjru, Roku a na Ribach gest, na schodu.

Pssenicu, Ječmen, hrach, o splnj aneb nedalleko posplni Mesyce.

Owes wdruhau čtwrt po splne Mesyci.

Len na samem schodu Mesyce.

Yakowe koliwek Obilj se na Nowe Mesyce se sege nebude ani čiste ani pliene a na slamu y to Obilj Missy weljce dobygegj.

It[em], Trawu kossiti o Splnj a po Splnj.

It[em]

[Odpis výzvy na splácanie dlhu pre Máriu Bertothy, vydanej sudcom Spišskej stolice, Štefanom Görgeyom. 1659.]

f. 216v

Času mornyho pomesskanj swe temito wecmy Oppatrowati můžeš.

Warity w Octe peljnek a ružj, tym kropity a nebo wzjty ocet, z Ružowau wodau zmjsseny, wtom kwet Musskatowy warity a tym pokog swůg pokrapety.

Wkomore techto wonnych bilyn y do lože naklasti můžeš; palinku Rumenu wonneho, Ruže, rogowniku. Nardusu zahradnyho, Mayoranu, Baziliky, Cariofilatum, riwy wonneho zlistym zelenym, kwetu lipoweho, Saturie, dobrumisl, Materidussku, a tem wecem podobne.

A octem ge skropity můžeš, take časem obnowowaty, stare wiwrsa nowé nastlaty.

Neb ta wuone[a] ♡, posilnuge, a krew čisty, y duchy žiwotne občerstwuge, a wsseho čzloweka kwesely zbuzuge.

Pokog čiste wymesti, wonnych a čistych wecy naklasti zakadity nagprwe, otewra wsseckna okna y dwere pelinkem aneb Jalowcem, potom kdyžby to powetry wen wisslo stym dimem, zawra okna y dwere, wonnjmi wecmy mužeš kurity, chcessly kadidlem Mirthau et aliis.

Toho času rozličneho lekarstwy vžjwany bywa, nektery Ruthu z Orechy wlaskymi, aby se nenakazily gedowatym powetrym, gedy; A nebo ffiky skwetem Musskatowym.

Take Mandly skwetem Rutowym, rano gjsti zachowawa.

Nosity neczo wonneho wruku gest prospessna wecz.

Item, Oleg Borůwkowy dawa se času mornyho ztjžy 10 zern gečmenych aneb wjce yakž potreba kaže zwodow kardobenedictowau.

Item. Toto zely[b] gestliže wari wrjtkem piwe, anebo w Octe, a wčasu Mornyho nakaženy kdo se ho napige dobry trunk, aby se neobawal nakaženy. (Haec Johannes Crato dicit e[ss]e verissima.)

[a] Nadpísané *wu moye.* [b] Nadpísané *t. Wratič.*

f. 217r

Nekteré potrebné wecy khospodarské.

Syrowe Masso dluho czrstwe zachowati.

Masso do ssati tenkeg zawinauti a do prossa položiti.

Ktomu y Naranče y Citroni tak zustanu Crstwy y hrussky a Jablka.

It[em], Koliandrowé semeno z Octem potlučene masso aby ge tym natrel aneb wnem močil, pres cele letho bez skazi zachowawa, a smradu, hnilosti ani čžerwům nedopusti se zalehnauti.

It[em], potočny pepr aby stlukl, wssecku bilinu ana solene masso ktere običeg magj zawessowati, obložil, bezpečne bude mjti od czerwůw.

Masso vzene aby bylo chutne.

Wezmy semene koliandrového a zrn Jalowcowych, obogjho dobry djl, tak yako mno[m]v nussa nasobiti chcess, potlucž zhruba, potom nasol gednu wrstwu teplau soli, wezma hrst toho prachu druhau wrstwu posip tym prachem atakdale, potom wtom nech růsole to masso postogj, a tak bude chutne.

Masso navženj gest chutne a stale, aby howado nebo wepra, kdy mesyc roste[a] za *[b] na schodu prežlkne.[c]

[a] Nadpísané *k splni.* [b] Pre poškodenie papiera nečitateľné.
[c] Pre poškodenie papiera poznámky na pravom okraji nečitateľné. Na spodnom okraji inou rukou napísaný výrok Manilia *Omnia Conando docilis Solertia.vincit.*

f. 217v

Ssalat, salsse a omačka,

W omačka, sskorice musskatowy kwet an*[a].

Orech wocte w wjnem scukrem aneb Med.

Kořenj

It[em] Pokrmowe z Rosmarinem suchutny a vžitek.

It[em] ssalwia mjsto korenj se může vžjwati ato

It[em], ssupini wlaskeho orechu[b] aneb zneho mlady vsussene aneb na prach zetrene a sprachem ssalwige vžjwagj.

Ocet richle vdelati

Hrianku žitneho chleba nekolikrat dobrym Octem polewatj a zase vsussiti a tak pro potrebu vžj*[c].

Aliud. Zwinnych Jader ge potlucy a potom kwasnicz pridati atak vrobiwsse pagačiky z Octem k potrebe vžjwati dobre wssak vsussiti.

Aliud. Wlož peltram do wjna dobre[h]o a wysta*[d] na Slunce budess mjti wyborny a dobry Ocet.

Z Belassyho kwetu může se pekny belasy Ocet včiniti, ktery welice chlady.

It[em], chcessly nadobu priprawiti, aby dobry O*[e] wnj se delal, brezowau kuoru vwariwsse d*[f] wypar tu Nadobu.

---

[a] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [b] Nadpísané *sucha na prach stlučena w pokrmy.* [c] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [d] Pre poškodenie papiera nečitateľné, pravdepodobne *wystaw.* [e] Pre poškodenie papiera nečitateľné, pravdepodobne *Ocet.* [f] Pre poškodenie papiera nečitateľné.

Sz. SZ*

Majus.[a]

Flebotomia prodest maxime in pedibus calidis escis utendum, recto tempore temperandum piscibus malis et carnibus. Utere modico vino, balnea prosunt praesertim cum herbis, cave evasci. Vino resperge caput et lacte caprillo, item pectus. Esu cerebri abstine.

Acidus potus summendus, Medicinis untendum jejunis ac caprinaceam[b] prodest. Coque et bibe Absinthum, agrimoniam, Millefolium Pectonicam, pimpinellam, foeniculum, Ligusticum, Pulegium, saliceam, Hyssopum. Incide venam capitis, noctu bene tegavis.

Junius.[c]

Si sit opus utere Flebotomia. Utere medicina, Ut sanior fit ante Augustum. Cave lac nisi probe sit coctum, dormi modice. Utere lactucis cum aceto, vel Rutae folijs. Frictib[us] abstine, bibe puras potiones, cum Hellenio vele baccis Lauri calefacto vino, purgat pectus et Stomachum. Betonica, salvia, Cinamomum Zedoaria utendum est.

Julius.[d]

Instat hic tempus quo magna sanitatis ratio habenda est, nullis medicinis movendus est Stomachus, jecur pulmo, lien, quia periculosum est. Omnibus potionibus est Flebotomijs cavendum. Ventosis licet uti urgente necessitate, jejuni lavare possunt in tepidis aquis. Sequentibus duob[us] Mensibus Modice vino utendum, quia exiccat[e] ventriculum et jecur, frigidae aquae potus hoc tempore pellit choleram. Res virides saepe ob oculos habendae, hic potissim[m]um ulcera vigent, ulcera fevro non tangenda modice lavandum.

Augustus.[f]

Absit Flebotomia, et potiones medicae, crapula et intempera[nt]ia facessant cum novis fructibus. Cave novam cerevisiam et mustum. Utere saepe cinamomo, Carduo benedicto et pulegio.

September.

Hoc tempore et Majo colligendae sunt herbae, ad Medicinam idoneae, augetur sangvis et bonus color.

---

* Zadné prídoštie

[a] Na okraji inou rukou dopísané *Pompalya Misko.* [b] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [c] Na okraji inou rukou dopísané *Sziv Szeiv alla Sziv.* [d] Na okraji inou rukou dopísané *Cazar probat.* [e] Správne *exsiccat.* [f] Na okraji inou rukou dopísané *Augustus September O[cto]ber.*

October.

Utere Flebotomia et potionibus abstine fructibus. Uvae prosunt et Murstium, Piminella, Sinapi aviculae, ferini Cariophylli prosunt.

November.

[Autum]nali[a] humores augentur minuitur sangvis. Hic cavendum di[li]genter[b] corpus cibis idoneis, medicinis, phlebotomia, potu, raro lavan[dum][c] non sudandum. Utendum cinamomo et Gingibere.

December.

Flebotomia prosus[d] abstinendum. Temperandum olerib[us], plusculi vino utendum. Nux Myrastica, Zedoaria, Cariophylli, Cinamomum prosunt.

[a] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [b] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [c] Pre poškodenie papiera nečitateľné. [d] Správne *prorsus*.

Resumé

Edícia *Monumenta Linguae Slovacae* je v poradí treťou publikáciou, ktorá vychádza v rámci projektu s názvom *Slovaciká z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780),* realizovaného pod vedením Martina Homzu a za spolupráce celého tímu historikov, jazykovedcov, literárnych vedcov, ale aj inštitúcií v podobe štátnych a cirkevných archívov. Cieľom projektu je sprístupňovanie obsahovo rôznorodých textov vo vernakulárnych jazykoch z raného novoveku, primárne v slovenčine z predspisovného obdobia. Aktuálny diel edície je žánrovo i tematicky venovaný odborno-náučnej spisbe a zaoberá sa rukopisnou zbierkou liečiteľských i hospodárskych rád zo 17. storočia.

Z formálneho hľadiska sa celá publikácia delí na dve samostatné časti. Prvú časť tvoria štúdie Ivany Labancovej, Adama Mesiarkina a Pavla Žiga, ktoré analyzujú historické a jazykové pozadie prameňa. Druhú časť predstavuje edícia zbierky – jej transliterovaný prepis opatrený odborným komentárom, ktorý je doplnený slovníkom historizmov a archaizmov slovenského, a vzhľadom na reálie prameňa častokrát i českého jazyka.

Primárnym cieľom tejto publikácie bol výskum jazyka v ranonovovekom období. Pri analýze jazyka v jeho predspisovnej podobe si však naše výsledky nenárokujú prvenstvo. Treba zdôrazniť, že našou snahou z dlhodobého hľadiska je nadviazať na jazykovedné tímy odborníkov, výsledkom systematickej práce ktorých sú napríklad séria *Historický slovník slovenského jazyka, Pramene k dejinám slovenčiny,* ale aj množstvo iných, čiastkových prác. Unikátnosť tejto edície ale spočíva v zasadení jazyka do jeho historického i literárneho kontextu.

Bez zveličovania či uchyľovania sa ku klišé je potrebné na začiatku uznať, že tretí diel edície *Monumenta Linguae Slovacae* s podtitulom *Zbierka poučení o liečiteľstve a prírode zo 17. storočia* priniesol editorom i autorom úvodných štúdií nemalé bádateľské výzvy. Otvoril množstvo otázok a poskytol tak priestor na samostatný dlhodobejší výskum v kontexte odborno-náučných prameňov.

Medzi prvými a hneď aj najviditeľnejšími problémami sa ako sporný ukázal samotný názov prameňa. Pri prvom kontakte s prameňom a následnom základnom archívnom výskume sme vychádzali z názvu *Schola salernitana de conservanda bona valetudine*. Pod týmto názvom bola aj archívna jednotka katalogizovaná v Štátnom archíve Prešov, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, konkrétne vo fonde Zbierka písomností

rozličnej proveniencie. Prvým predpokladom bolo, že ide o preklad alebo verziu stredovekej zdravovednej hexametrickej skladby, príručky o starostlivosti o hygienu a pravidlách zdravej životosprávy, ktoré vznikali už od 12. storočia. Avšak po podrobnejšom výskume sme zistili, že napriek zhodným názvom nemožno hovoriť o preklade či nejakej verzii *Salernských pravidiel zdravia*. Ukázalo sa totiž, že nami skúmaná zbierka má s originálom spoločných len zopár veršov na úvodných fóliách, a tým sa končí akákoľvek jej súvislosť s takzvanou *Salernitanou*. Zbierka Pavla Mala vo výraznej miere čerpala napríklad z českých prekladov herbára Pietra Andrea Mattioliho či z diela Adama Hubera a Daniela Adama Veleslavína. Jedným zo zdrojov bol aj traktát o more Pietra Baira, v astrologickej časti čerpal autor z práce Henricha Rantzaua a iných. V prameni sú zosumarizované poznatky zo živej i neživej prírody, teda nielen z botaniky či zoológie, ale aj z mineralógie a astrológie. Svojmu recipientovi sprostredkúva informácie jednak o faune a flóre, ale to všetko predovšetkým v kontexte medicínskych či hospodárskych rád pre správny chov zvierat a pestovanie rastlín.

Medzi ďalšie otázne aspekty patria autorstvo, miesto vzniku prameňa a v neposlednom rade aj samotná datácia. Už z prvého fólia sa explicitne dozvedáme o údajnom autorovi zbierky – Paulus Malus, rektor školy v Mošovciach. Zároveň je tam uvedený rok 1601 ako dátum vzniku zbierky. Pochybnosti o autorstve Pavla Mala sú založené na výskyte vysokého počtu rôznych pisárskych rúk, ktorých bolo identifikovaných až 20.

Samozrejme, vzhľadom na všeobecné ciele projektu, ale aj povahu analyzovaného prameňa nemožno opomenúť jazyk textu rukopisu. Do hry vstupuje veľa premenných, a to jednoznačnú definíciu jazyka podstatne komplikuje. Faktory, ktoré majú vplyv na jeho podobu, sú miesto a obdobie vzniku, autorov pôvod a vzdelanie a, samozrejme, aj zdroje použité pri koncipovaní zbierky. V ranom novoveku možno hovoriť o predspisovnej podobe slovenčiny, respektíve o takzvanej kultúrnej slovenčine, ktorá sa vyznačuje vysokou mierou variability, aj v dôsledku rôznych inojazyčných vplyvov na jej vývoj. Vzhľadom na množstvo zdrojov z rôznych jazykových priestorov i období a tiež pre vplyv prostredia vzniku na konečnú podobu zbierky nie je ani jej jazyková analýza jednoduchá. Napriek týmto činiteľom boli odhalené isté jazykové tendencie na hláskoslovnej i lexikálnej úrovni. Azda najvýraznejšie, a pomerne dôsledne sa prejavujú prvky biblickej češtiny, ale v značnom zastúpení možno nájsť i známky kultúrnej slovenčiny. Samozrejme, jednotlivé variety jazyka sa v rámci jedného textu vzájomne prelínajú a nemožno ich od seba oddeliť. Okrem toho je v zbierke v približne rovnakom pomere zastúpená aj latinčina. V texte sa v marginálnom

rozsahu nachádza gréčtina a nemčina. V oboch prípadoch ale ide naozaj len o výnimočné použite.

Ranonovoveká odborno-náučná spisba poskytuje bádateľom, či už historikom, jazykovedcom či literárnym vedcom naozaj rozsiahly priestor na realizáciu dlhodobejších výskumov. Cieľom predkladanej publikácie, ako aj jej zastrešujúceho projektu *Slovaciká z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780)* je tieto výskumné svety prepojiť, aby nevznikali odpovede len na čiastočné a úzkoprofilované výskumné otázky. Naopak našou snahou je vytvoriť a poskytnúť interdisciplinárne prostredie pre spoločné formulovanie hypotéz a pre kooperáciu pri realizácii výskumu. Táto iniciatíva je zhmotnená už do tretieho dielu edície *Monumenta Linguae Slovacae*. Našou snahou bolo rozšíriť portfólio edovaných slovacikálnych textov a zároveň podať uspokojivé odpovede na početné otázky, ktoré *Zbierka poučení o liečiteľstve a prírode zo 17. storočia* neustále otvárala. Výsledky týchto snáh sú zhmotnené v jednotlivých štúdiách, avšak nie všetky hypotézy našli svoje rozuzlenie v tejto publikácii, niektoré z nich čakajú na svoje zodpovedanie pri ďalšom pokračovaní tohto systematického výskumu.

Summary

This edition in the series *Monumenta Linguae Slovacae* is the third volume published in the framework of the project *Slovak-language materials from the former Kingdom of Hungary on the example of Upper Hungary (1500 – 1780) (Slovaciká z bývalého Uhorského kráľovstva na príklade Horného Uhorska (1500 – 1780))*, led by Martin Homza in cooperation with a team of historians, linguists, literary scientists and institutions such as state archives and Church collections. The project aims to present various types of early modern texts (in terms of content) in vernacular languages, primarily in Slovak language of pre-codification period. This volume of the edition series is devoted to the scholarly and instructive kind of writing. Its focus is the manuscript collection of medical and economic advice from the seventeenth century.

Formally, the volume consists of two separate parts. The first part contains the studies by Ivana Labancová, Adam Mesiarkin and Pavol Žigo, which analyze historical and linguistic background of the source. The edition of the collection occupies the latter part – transcription of the manuscript is accompanied with scholarly commentary and supplemented with the glossary of historical and archaic terms in Slovak and – given the context of the source – also Czech language.

The primary objective of the publication is the study of language in the early modern period. Our results are not the first in the area of the linguistic analysis of the pre-codification form of Slovak language. It is our long-term effort to continue the work of the teams of linguistic experts, among whose results are, for example, the series *Historical dictionary of Slovak language* (*Historický slovník slovenského jazyka*), *Sources for the History of Slovak Language* (*Pramene k dejinám slovenčiny*), and a number of other specialized studies. This edition is unique, however, in placing the language into its historical and literary contexts.

Without exaggerating or resorting to cliché, at the outset it is necessary to acknowledge that the third volume of the edition series *Monumenta Linguae Slovacae* entitled *Collection of instructions on medicine and nature from the 17th century* posed considerable research challenges to its editors and authors of introductory studies. It has opened a number of questions and provided space for a specialized long-term research in the context of early modern scholarly sources.

Among the first and at the same time the most evident issues, the name of the source itself proved as problematic. At the outset and during the basic

archival research we approached the source with the title *Schola salernitana de conservanda bona valetudine*. The archival unit was catalogued under this name in the State Archives in Prešov, its specialized branch Spiš Archives in Levoča, fund Collection of written materials of various provenance (Štátny archív Prešov, Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Zbierka písomnosti rozličnej proveniencie). At the beginning we supposed that it was a translation or a version of the medieval medical instructive hexametric composition which contained the manual of hygienic care and rules of healthy diet, which was written and copied since the twelfth century already. However, a more detailed research has shown that despite the identical title the present work is neither translation nor version of the *Salernitan medical treatise*. The studied collection has proved to have only several verses in common with the original treatise, the so-called *Salernitana*. The collection of Paulus Malus drew significantly, for example, on Czech translations of the herbarium by Pietro Andrea Mattioli, and the works by Adam Huber and Daniel Adam Veleslavín. One of its sources was also the treatise on plague by Pietro Bairo, and in the astrological part the author drew on the work of Henrich Rantzau and others. The source summarizes the available knowledge of living and non-living nature, not only botany and zoology, but also mineralogy and astrology. It mediates information about fauna and flora, but all of it especially in the context of medical and economic advice for proper animal husbandry and plant cultivation.

The authorship, the place of origin and, last but not least, the dating of the work are disputable. The first folio explicitly informs us about the alleged author of the collection – Paulus Malus, rector of the school in Mošovce. The note provides the year 1601 as the date of origin of the collection. The doubts concerning the authorship of Paulus Malus are based on the high number of scribal hands (as many as 20 have been identified).

To be sure, given the general objectives of the project and the character of the analyzed source, the language of the manuscript cannot be overlooked. A number of factors come into play, which substantially complicates any clear definition of the language used. The place and date of its origin, the author's provenance and education, and, of course, the sources he used while compiling his collection all influenced its form. In the early modern period we can talk about a pre-codification variant of Slovak language, or so-called cultural Slovak language, which is characterized by high variability, caused among others by various non-linguistic influences on its development. The linguistic analysis of the collection is not simple due to a number of sources coming from various linguistic spaces and

periods and because of the impact of its original environment on the final form of the collection. Despite these factors, certain tendencies were uncovered on the level of speech sounds and lexical level. The elements of Biblical Czech are manifested perhaps in the most evident and rather systematic way, but the marks of cultural Slovak are represented significantly as well. To be sure, individual variants of language overlap within the text and cannot be separated from each other. Besides that, Latin is also represented in the collection in approximately the same proportion. Greek and German are used only exceptionally.

Early modern scholarly and educational writings present great opportunities for long-term research to historians, linguists as well as literary scientists. The present publication and the project aim to interconnect these disciplines and go further than provide answers to partial and narrowly defined research questions. We attempt to create and offer interdisciplinary environment for joint formulation of hypotheses and cooperation in research. This initiative has materialized in three volumes of the series *Monumenta Linguae Slovacae*, including the present one. We have intended to broaden the portfolio of edited Slovak-language texts and at the same time provide satisfactory answers to numerous questions which the collection of medical and natural advice from the seventeenth century opened. The results are available in particular studies, although not all puzzles have been fully solved in this publication and some of them have to wait until further continued systematic research.

Archív

Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči – Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív Prešov
Námestie Majstra Pavla 7, 054 45 Levoča
tel: 053/451 24 24
e-mail: archiv.po.sal@minv.sk

Publikované pramene

Lekárske a magické rady. Turiec. 17. storočie, 26 s. Rukopis v Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči, fond rodiny Erdekovcov z Laclavej.

Lekárske, kozmetické a zverolekárske rady. 18. storočie, 48 s. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sign. 471/491.

Lekárske a iné populárne rady. 18. storočie, 27 s. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sign. 468/650.

Lekárske rady. 18. storočie, 110 s. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sign. 223.

Lekarstvo na žaludek, žreny a koliku. 18. storočie. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sign. 478.

Populárna medicína. 18. storočie, 223 s. Rukopis v Slovenskom národnom múzeu v Martine, sign. 427.

Nomina herbarum occurentium in Matthiolo lingva triplici. 18. storočie, 16 s. Rukopis v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, bez signatúry.

Receptár gemerský. 18. storočie, 124 s. Rukopis v súkromnom vlastníctve.

Receptár nitriansky. 17. – 18. storočie, 86 s. Rukopis v Štátnom archíve v Nitre, fond Szilvay IV.

Receptár osturniansky. 18. storočie, 27 s. Rukopis vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach, bez signatúry.

Receptár prešovský. 18. storočie, 6 s. Rukopis v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove, sign. A 19339/45409.

Receptár turčiansky. 17. storočie, 230 s. Rukopis v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, sign. J 181/2, J 572.

Adriani, Marcello (ed.): *Pedacii Dioscoridae Anazarbei De medica materia libri sex: interprete Marcello Virgilio secretario Florentino: cum eiusdem annotationibus: nuperque diligentissime excusi: addito indice eorumque digna notatu visa sunt*. Florentiae : per haeredes Philippi Iuntae, 1518, 352 f.

Bairo, Pietro: *De medendis humani corporis malis enchiridion, quod vulgò veni mecum vocant: cui adiunximus hac editione eiusdem authoris tractatum De peste.* Basileae : Apud Petrum Pernam, 664 s.

Beckmann, Johann (ed.): *Marbodi Liber lapidum, seu de Gemmis*. Gottingae : J. C. Dieterich, 1799, 164 s.

Benka, Peter – Homza, Martina – Žigo, Pavol (eds.): *Monumenta Linguæ Slovacæ*, vol. 1: *Documenta Iuridico-Administratoria*, tom. 1 (Formulæ Iuramentorum), Bratislava : Univerzita Komenského, 2018, 384 s.

Bernolák, Anton: *Slowár Slowenskí Češko-Laťinsko-Ňemecko-Uherskí seu Lexicon Slavi-cum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum*. Budae: Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825.

Bernolák, Anton: *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum Typis Joannis Michaelis Landerer 1787, 113 s.*

Bernolák, Anton: *Grammatica Slavica. Posonii : Ioannis Michaelis Landerer, 1790.*

Cornarius, Janus: *Cassii Dionysii Uticensis de Agricultura Libri XX. Desyderati div. et falsohactenus Constantino Caesare. Adscripti. Lugundi : apud Antonium Vincentium,* 1543, 365 s.

Cuba von, Johannes: *Gart der Gesundheit*. Straßburg: s. n., 1487, 457 s.

Černý, Jan: *Knieha lekarska kteraz slowe herbarz: aneb zelinarz: welmi wziteczna: z mnohych knieh latinskych. y zskutecznych praczij wybrana: poczina se sstiastnie*. Norimberk : Nicolaus Claudian, 1517, 129 f.

Doležal, Pavel: *Grammatica Slavico-Bohemica*. Posonii : Typis Royerianis, 1746.

Dorsten, Theodor*: Botanicon, continens herbarum, aliorumque simplicium, quorum usus in medicinis est, descriptiones, & iconas ad vivum effigiatas: ex praecipuis tam Grecis quam Latinis authoribus jam recens concinnatum. Additis etiam, quae neotericorum observationes & experientiae vel comprobarunt denuo, vel nuper invenerunt.* Frankfurt : Christian Egenolff, 1540, 306 f.

Gessner, Conrad: *Animalium Liber III qui est Auium Natura*. Tiguri : C. Froschoverus, 1555, 779 s.

Hájek z Hájku, Tadeáš: *Herbarz: ginak Bylinář welmi vžitečný a Figůrami pieknymi y zřetedlnymi podlé praweho a yako ziwého zrostu Bylin ozdobeny y také*

mnohymi a zkussenymi Lékarzstwijmi rozhognieny gessto takowy nikdá w ziádnem Yazyku prwé wydán nebyl. Od Doktora Petra Ondřege Matthiola Senenského, Nayjasniegssjho Arcyknjžete Ferdynanda ec. přednjho žiwotnjho Lékaře nayprw w Latinské Ržeči sepsaný a gíž pro Obecné dobré Obywateluow Králowstwij Českého na Českau Ržeč od Doktora Thadeásse Hágka z Hágku přeložený a wůbec wssechněm wydaný. Praha : v Girzijka Melantrycha z Awentynu, 1562, 392 f.

Hodža, Michal Miloslav. *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*. Jan Werthmüller a sin. Levoča. 1847

Hortus sanitatis: quatuor libris haec quae subsequuntur complectens. Straßburg : Mathias Apiarius, 1536, 130 f.

Huber z Risenpachu, Adam a Adam z Veleslavína, Daniel (eds.): *Apatéka Domácý. W kteréž se zawjragj a wypisugj rozličná Lékařstwj, snadná k přistrogenj, proti wsselikým neduhům Těla Lidského, y Audůw geho od hlawy až do Noh, wnitřnjm y zewnitřnjm; y také některým nedostatkům Howadským, a giným wěcem k Hospodářstwj náležegjcým. Z Německého Herbáře Doktora Petra Ondřege Matthyola sebraná a nynj w gazyku Českém wůbec wydaná Od D. Adama Hubera z Rysenbachu, a M. Danyele Adama z Weleslawjna*. Léta Páně: M.D.XCV. Praha : u Dědicůw M. Danyele Adama z Weleslawjna, 1602, 827 f.

Huber z Risenpachu, Adam a Adam z Veleslavína, Daniel: *Herbář aneb Bylinář: Wysoce včeného a wznesseného P. doktora Petra Ondřege Mathiola nynj zase přehlédnutý, a mnohými pěknými nowými figůrami, též y vžitečnými lékařstwjmi s obzwlásstnj pilnostj rozhogněný a sprawený. Skrze Joachyma Kameraria, w slawném ržjssském městě Normberce lékaře a doktora: Z německého pak gazyku w český přeložený od Adama Hubera z Rysnbachu, D. Danyele Adama z Weleslawjna. Nazad sprawena gsau hogná registra bylin w rozličných gazycých, ano y neduhů lidských a lékařstwj proti nim vžitečných*. Praha : u M. Danyele Adama z Veleslawjna, 1596, 476 f.

Choulant, Ludovicus (ed.): *Macer Floridus de Viribus Herbarum Una Cum Walafridi Straabonis, Othonis Cremonensis Et Ioannis Folcz, Carminibus Similis Argumenti. Lipsae : Leopold Voss, 1832, 220 s.*

Isidor ze Sevilly: *Etymologiae*, vol. 4. Ed. a trans.: Klára Hušková a Hana Florianová. Praha : Oikoymenh, 2003, 143 s.

Isidor ze Sevilly: *Etymologiae*, vol. 16. Ed. a trans.: Hana Šedinová. Praha : Oikoymenh, 2000, 311 s.

Janko, Jan a Bužgová, Eva (eds.): Matthioli Petr Ondřej a Tadeáš Hájek z Hájku: *Herbář jinak bylinář velmi užitečný*. Praha : Odeon, 1982, 333 s.

Junas, Ján (ed.): *Salernské pravidlá zdravia*. Martin : Osveta, 1977, 112 s.

Krman, Daniel: *Grammatica Slavico-Bohemica.* 1704, 184 s. Rkp. v Ústrednej knižnici SAV – Lyceálna knižnica v Bratislave, sign. 589.

Kuchar, Rudolf a Valentová, Iveta (eds.): *Pramene k dejinám slovenčiny*, vol. 3. Bratislava: Veda, 2008, 296 s.

Laliková, Tatiana (ed.): *Pramene k dejinám slovenčiny*, vol. 2. Bratislava: Veda, 2002, 276 s.

Lippay, Janos: *Posoni kert. Kiben minden kerti Munkák, Rendeléfek, Virágokkal, Veteményekkel, Fákkal, Gyümölcsökkel és Kerti Csömtékkel való baimolódáfok*. Nagy Szombat : Academiai bötükkel, 1664, 546 s.

Majtán, Milan (ed.): *Pramene k dejinám slovenčiny*. Bratislava: Veda, 1992, 397 s.

Majtánová, Marie (ed.): *Trifolium sanitatis*. Bratislava : Tatran, 1987, 136 s.

Masnicius, Tobias: *Zpráwa Pjsma Slowenského.* Lewoča : Samuel Brewer, 1696.

Peuerbach, Georg von: *Theoricae novae planetarvm Georgii Pvrbachii astronomi celebratissimi. Nürnberg : Johannes Regiomontanus,* 1473, s. p. (38).

Pictorius, Georgius (ed.): *De Herbarum virtutibus Aemilii Macri Veronensis elegantissima poësis*. Basilae : Impressum per Henricum Petri, 1559, 199 s.

Plinius Starší: *Kapitoly o přírodě*. Trans. a ed.: František Němeček. Praha : Svoboda, 1974, 354 s.

Rantzau, Heinrich: *Henrici Ranzovii editio duorum librorum Macri* De *virtutibus herbarum*, de *quibusdam animalium partibus, ac terrae speciebus, itemque medicamentis totius corporis humani. Hamburg : Jacobus Wolfius, 1590, 175* [185] *s.*

Rantzau, Heinrich: *Producis Cimbrici Diarium sive Calendarium Romanum, Oeconomicum, Ecclesiasticum, Astronomicum & fere perpetuum*. Wittenberg : Christophorus Axinus, 1593, s.

Regiomontanus, Johannes: *Epytoma Joannis de Monte Regio in Almagestum Ptolomei*. Venetiae : Johannis Hamman de Landoia, 1496, 215 f.

Rezik, Ján: *Gymnaziológia*, vol. 1. *Školy magnátov a šľachticov.* Zlatý fond denníka SME 2009, [cit. 15. 2. 2020]. Dostupné na webovskej stránke (world wide web): http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1158/Rezik_Gymnaziologia-1-diel-Skoly-magnatov-a-slachticov.

Spangenberg, Johannes: *Computus ecclesiasticus* in *pueriles quaestiones redactus*: *manu scalis, rotulis et figuris illustratus, omnibus studiosis utilis et necessarius. Wittenberg : Georg Rhau, 1546, 106 s.*

Tichá, Zděnka (ed.): Jan Černý: *Knieha lékarská kteráž slove herbář aneb zelinář.* Praha : Avicenum, 1981, 464 s.

Tonsoris, Ján: *Sana Consilia Medica aneb Zdrawá Radda Lékařská* : *S připogenau Domownj Apatéčkou*. Skalica, 1771, 254 s.

Almási, Gábor: Tycho Brahe and the Separation of Astronomy from Astrology: The Making of a New Scientific Discourse. In: *Science in Context*, roč. 26, 2013, č. 1, s. 1 – 30.

Arber, Agnes: *Herbals, their Origin and Evolution, a Chapter in the History of Botany 1470 – 1670*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999, 358 s.

Barnes, Robin Bruce: *Astrology and Reformation*. Oxford : Oxford University Press, 2016, 390 s.

Bělič, Jaromír a Kamiš, Adolf a Kučera, Karel: *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979, 708 s.

Benka, Peter: *Monumenta Linguæ Slovacæ,* vol. 2 : Monographiae: Erbs et Lingua. Bartpha Recentioris Aevi, tom. 1, Bratislava : Univerzita Komenského, 2019, 308 s.

Blanár, Vincent: *Zo slovenskej historickej lexikológie:* slovníkový rozbor počtových kníh z baníckej osady Boce. Bratislava: SAV, 1961, 335 s.

Bobory, Dóra: *Boldizsár Batthyány (c. 1542 – 1590). Erudition, Natural Sciences, Patronage and Friendship in the Life of a Sixteenth-Century Hungarian Nobleman*. [dizertačná práca]. Budapest : CEU, 2007, 259 s.

Bohatcová, Mirijam: *České tištěné herbáře 16. století.* Praha : Národní knihovna, 1991, 123 s.

Bokesová-Uherová, Mária: *Dejiny zdravotníctva na Slovensku*. Martin : Osveta, 1989, 374 s.

Bokesová-Uherová, Mária: Ján Jessenius. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 49 – 55.

Bokesová-Uherová, Mária: Medici zo Slovenska na východonemeckých univerzitách v 16. – 18. storočí. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 1, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1962, s. 113 – 138.

Bokesová-Uherová, Mária: Stredoveký lekársky rukopis zo Slovenska. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 7, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1974, s. 53.

Bokesová-Uherová, Mária: Zdravotnícke zariadenia na Slovensku v minulosti. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 22, 1973, č. 2, s. 79 – 81.

Bokesová-Uherová, Mária: *Zdravotníctvo na Slovensku v období feudalizmu*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1973, 348 s.

Burica, Milan: Príspevok k prenikaniu heliocentrickej sústavy na Slovensko. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 1, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1962, s. 83 – 96.

Carey, M. Hilary: Astrology in the Middle Ages. In: *History Compass*, roč. 8, 2010, č. 8, s. 888 – 902.

Čapek, Vladimír: *Historie Bible*. Praha : Vydavateľstvo Advent, 1990, 127 s.

Černý, Karel: Adversus pestem consilium: Jan Jessenius o moru. In: Matej Gogola a Lukáš Rybár (eds.): *Historia Medicinae Slovaca*, vol. 1. Ján Jessenius (1566 – 1621) – Ľudia a doba. Bratislava : Stimul, 2017, s. 46 – 55.

Černý, Karel: *Mor 1480 – 1730. Epidemie v lékařských traktátech raného novověku*. Praha : Karolinum, 2014, 506 s.

Décsy, Gyula (ed.): *Eine slowakische medizinische Handschrift*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1956, 304 + 8 s.

Doruľa, Ján – Kačala, Ján – Pisarčíková, Mária (eds.): *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava: Veda, 2003, 985 s.

Doruľa, Ján: *Slováci v dejinách jazykových vzťahov*. Bratislava : Veda, 1977, 134 s.

Drábek, Pavel: Hájkova verze Mattioliho herbáře. In: *Dějiny věd a techniky*, roč. 43, 2010, č. 2, s. 103 – 112.

Druga, Ladislav: *Úvod do dejín astronómie*. Hurbanovo : Slovenská ústredná hvezdáreň, 2013, 247 s.

Ďurovič, Ľubomír: Pavel Doležal. In: *Slovenská reč*, roč. 65, 2000, 1, s. 22 – 32.

Ďurovič, Ľubomír: Text Bardejovského katechizmu. In: Miloš Kovačka (ed.): *Bardejovský katechizmus z roku 1581 – najstaršia slovenská kniha*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2013, s. 103 – 128.

Ďurovič, Ľubomír: Vývin kodifikácie spisovnej slovenčiny pred Bernolákom. In: Ján Bosák (ed.): *Ľubomír Ďurovič : O slovenčine a Slovensku. Vybrané štúdie I*. Bratislava : Veda, 2004, s. 204 – 219.

Eastwood, S. Bruce: *The Revival of Planetary Astronomy in Carolingian and Post-Carolingian Europe*. London – New York : Routledge, 2018, 336 s.

Ferenčíková, Adriana a Ripka, Ivor (ed.): *Slovník slovenských nárečí*. L – P (povzchádzať). Bratislava : Veda 2006, 1066 s.

Fischer, Karel: Astronomie na Acadmii Istropolitaně. In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 55 – 65.

Fischer, Karol: Príspevok k dejinám astronómie na Slovensku v období feudalizmu. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 2. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 141 – 174.

Flint, Valerie I. J.: The Transmission of Astrology in the Early Middle Ages. In: *Viator*, roč. 21, 1990, s. 1 – 27.

František Pastrnek: Beiträge zur Lautlehre der slowakischen Sprache in Ungarn. In: *Sitzungsberichte der Philosophisch-Historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften 115*. (XXV. Sitzung vom 16. November 1887) Wien, 1888, s. 38, §29.

Funk, Holger: The first printed Latin editions of Dioscorides's De materia medica (1478, 1512): an inventory-based re-evaluation. In: *Archives of natural history*, roč. 43, 2016, č. 2, s. 237 – 254.

Furniss, D. A.: The monastic contribution to mediaeval medical care. Aspects of an earlier welfare state. In: *The Journal of the Royal College of General Practitioners*, roč. 15, 1968, č. 4, s. 244 – 250.

Gebauer, Jan: *Slovník staročeský*, 1 – 2, Praha : Academia, 1970, 632 s.

Gellner, Gustav: *Jan Černý a jiní naši lékaři do konce doby jagellovské*. Zvláštní otisk z Věstníku Královské české spoločnosti nauk, tř. 1, roč. 1934. Praha : Ed. Gréger a syn, 1935, 176 s.

Gingerich, Owen: An Astrologer-Friend of Tycho Brahe. Book review: Heinrich Rantzau und die Astrologie. Günther Oestmann. Disquisitiones Historiae. Scientiarum. Braunschweiger Beiträge zur Wissenschaftsgeschichte, Band 2. Braunschweig, 2004, pp. 318. In: *Journal for the History of Astronomy*, roč. 38, 2007, č. 4, s. 510 – 511.

Gogola, Matej: Ján Jessenius v českej a slovenskej historiografii. In: Matej Gogola a Lukáš Rybár (eds.): *Historia Medicinae Slovaca*, vol. 1. Ján Jessenius (1566 – 1621) – Ľudia a doba. Bratislava : Stimul, 2017, s. 11 – 22

Gogola, Matej: Univerzita Istropolitana a jej Lekárska fakulta. In: Matej Gogola a Lukáš Rybár (eds.): *Historia Medicinae Slovaca*, vol. 2. Zahraniční lekári na Slovensku. Slovenskí lekári v zahraničí. Bratislava : Stimul, 2018, s. 37 – 45.

Gogola, Matej: Z dejín kláštornej medicíny 2. Walafrid Strabo, benediktínsky opát kláštora na ostrove Reichenau a jeho De cultura hortorum. In: *Revue medicíny v praxi*, roč. 16, 2018, č. 2, s. 59 – 60.

Gogola, Matej: Z dejín kláštornej medicíny 3. Hildegarda z Bingenu, vedkyňa a liečiteľka. In: *Revue medicíny v praxi*, roč. 16, 2018, č. 3, s. 57 – 58.

Gregor, František: K dejinám slovníkového spracovania slovenských ľudových názvov rastlín. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 17, 1966, č. 1, s. 44 – 63.

Győry Tibor: *Magyarország Orvosi Bibliographiája 1472-1899*. Budapest : Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, 1900, 257 s.

Halaga, Ondrej Richard: *Košická administratívna oblasť za feudalizmu* [rukopis]. Košice, 1958, 159 s.

Hargašová, Zuzana: *Vývin jazykovej normy v mladšom predspisovnom období slovenčiny.* Bratislava : Univerzita Komenského, 2016, 140 s.

Hejnová, Miroslava: *Pietro Andrea Mattioli 1501 – 1578*. Praha : Národní Knihovna ČR, 2001, 62 s.

Hofer, Josef: Čím a jak léčili jesuité před 200 lety na Starém Hrozenkově. In: *Slovenský národopis*, roč. 11, 1963, č. 4, s. 553 – 564.

Hoskin, Michael a Gingerich, Owen: Islamic Astronomy. In: Michael Hoskin (ed.): *The Cambridge Concise History of Astronomy.* Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 50 – 62.

Hoskin, Michael a Gingerich, Owen: Medieval Latin Astronomy. In: Michael Hoskin (ed.): *The Cambridge Concise History of Astronomy.* Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 68 – 93.

Hoskin, Michael: Astronomy in Antiquity. In: Michael Hoskin (ed.): *The Cambridge Concise History of Astronomy.* Cambridge : Cambridge University Press, 1999, s. 18 – 47.

Hrabovec, Ivan: Botanik Charles de l'Ecluse – Carolus Clusius. In: *Dějiny věd a techniky*, roč. 6, 1973, č. 3, s. 125 – 130.

Hrabovec, Ivan: Príspevok k dejinám botaniky a zoológie na Slovensku do konca 18. storočia. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 3, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, s. 237 – 264.

Hrabovec, Ivan: *Z dejín botaniky a zoológie na Slovensku do polovice 19. storočia*. Bratislava : Veda, 1990, 120 s.

Hrabovec, Ivan: Začiatky botaniky na Slovensku. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 7, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1974, s. 67 – 84.

Janota, Dušan a Bagin, Anton: Bratislavská záhrada. Vznik a historický vývin. In: *Vlastivedný časopis*, roč. 28, 1979, č. 2, s. 62 – 67.

Jansen, Ulrike: *Spuria Macri. Ein Anhang zu Macer Floridus, De viribus herbarum. Einleitung, Übersetzung, Kommentar.* Berlin – Boston : De Gruyter, 2013, 433 s.

Jesenský, Miloš: *Dějiny alchymie v Českých zemích, v Polsku a na Slovensku*. Bratislava : CAD Press, 2016, 439 s.

Jones, Alexander: Ptolemy's Ancient Planetary Observations. In: *Annals of Science*, roč. 63, 2006, č. 3, s. 255 – 290.

Jones, Alexander: Ptolemy's Handy Tables. In: *Journal for the History of Astronomy*, roč. 48, 2017, č. 2, s. 238 – 240.

Kónya, Peter: Horné Uhorsko a jeho úloha v procese reformácie a rekatolizácie. In: *Annales Historici Prešovienses*, roč. 12, 2012, č. 1, s. 75 – 89.

Kotulič, Izidor: K pojmu kultúrna slovenčina. In: *Philologica : Zborník Filozofickej fakulty UK*, roč. 23 – 24, 1974, , s. 293 – 305.

Kotulič, Izidor: O formovaní kultúrneho jazyka slovenskej národnosti. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 19, 1968, s. 134 – 149.

Kotvan, Imrich: Prírodovedné tlače 15. storočia v slovenských knižniciach. In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 436 – 444.

Krajčovič, Rudolf a Žigo, Pavol: *Dejiny spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, 249 s.

Krajčovič, Rudolf a Žigo, Pavol: *Príručka k dejinám spisovnej slovenčiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, 186 s.

Krajčovič, Rudolf: *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2018, 343 s.

Kučera, Matúš: Študenti zo Slovenska na viedenskej univerzite do r. 1530. In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 173 – 188.

Kuchár, Bohuš: Receptár z 18. Storočia. In: *Slovenský národopis*, roč. 14, 1966, č. 3, s. 448 – 452.

Kuzmík, Jozef: Knižnice na Slovensku v 15. a 16. storočí. In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 416 – 435.

Laliková, Tatiana: Z vývinu slovenskej príbuzenskej terminológie v predspisovnom období. In: Milan Majtán a Tatiana Laliková (eds.): *Z histórie lexiky staršej slovenčiny*. Bratislava : VEDA, 2008, s. 106 – 119.

Majorossy, Judit – Szende, Katalin: Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary. In: Martin Scheutz – Andrea Sommerlechner – Herwig Weigl – Alfred Stefan Weiß (eds.): *Europäisches Spitalwesen. Institutionelle Fürsorge in Mittelalter und Früher Neuzeit*. Wien : Böhlau – München : Oldenbourg, 2008, s. 409 – 454.

Majorossy, Judit a Szende, Katalin: Sources for the Hospitals in Medieval and Early Modern Hungary. In: Martin Scheutz – Andrea Sommerlechner – Herwig Weigl – Alfred Stefan Weiß (eds.): *Quellen zur europäischen*

Spitalgeschichte in Mittelalter und Früher Neuzeit. Wien : Böhlau – München : Oldenbourg, 2010, s. 637 – 682.

Majtán, Milan (ed.): *Historický slovník slovenského jazyka*. vol. 1 – 7. Bratislava : Veda, 1991 – 2008.

Majtán, Milan a Laliková, Tatiana: *Z histórie lexiky staršej slovenčiny*. Bratislava: Veda, 2008, 231 s.

Majtánová, Marie: Názvy cudzokrajných drog rastlinného pôvodu v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760. In: *Československý terminologický časopis,* roč. 4, 1965, s. 93 – 101.

Majtánová, Marie: Názvy liečivých rastlín v oravskom lekárskom rukopise z roku 1760. In: *Československý terminologický časopis*, roč. 3, 1964, s. 203 – 217.

Majtánová, Marie: Ustaľovanie slovenského botanického názvoslovia v predspisovnom období. In: *Slavica Slovaca*, roč. 20, 1985, s. 167 – 169.

Martina Kopecká: *Staršia slovenská lexika v medzijazykových vzťahoch*. Bratislava: Veda, 2011, 202 s.

McMenomy, Christe Ann: *The Discipline of Astronomy in the Middle Ages*. [dizertačná práca]. Los Angeles : University of California, 1984, 548 s.

Miloš, Marek: Necpalskovci a Justovci. Prevzatie turčianskych majetkov v 15. storočí. In: *Historický časopis*, roč. 66, 2018, č. 4, s. 577 – 589.

North, John: The Medieval Background to Copernicus. In: *Vistas in Astronomy*, roč. 17, 1975, č. 1, s. 3 – 25.

Nothaft, C. Philipp E.: Astronomy and calendar reform at the curia of Pope Clement VI: a new source. In: *Annals of Science*, roč. 74, 2017, č. 1, s. 1 – 24.

Nothaft, C. Philipp E.: *Dating the Passion. The Life of Jesus and the Emergence of Scientific Chronology (200 – 1600)*. Leiden : Brill, 2012, 323 s.

Novák, Jozef: 300 ročný slovenský herbár (poznámky ku skúmaniu starých liekopisov). In: *Slovenský národopis*, roč. 12, 1964, č. 4, s. 633 – 636.

Okál, Miloslav: Bratislavský humanista Juraj Purkircher (1535 – 1578). In: *Vlastivedný časopis*, roč. 28, 1979, s. 71 – 74.

Okál, Miloslav: Život a dielo bratislavského humanistu Juraja Purkirchera. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 7 – 43.

Pauliny, Eugen: *Vývin slovenskej deklinácie*. Bratislava : Veda, 1990, 270 s.

Peciar, Štefan: Slovesná predpona pre-/pro-. In: Milan Majtán a Tatiana Laliková (eds.): *Z histórie lexiky staršej slovenčiny*. Bratislava : VEDA, 2008, s. 193 – 211.

Pleskalová, Jana: Jan Hus a nabodeníčka. In: Světla Čmejrková a Ivana Svobodová (eds.): *Oratio et Ratio.* Praha : Akademie věd ČR, 2005, s. 283 – 287.

Popper, Nicholas: „Abraham, Planter of Mathematics": Histories of Mathematics and Astrology in Early Modern Europe. In: *Journal of the History of Ideas*, roč. 67, 2006, č. 1, s. 87 – 106.

Porter, Roy: *Dějiny medicíny od starověku po současnost*. Trans.: Jaroslav Horejší. Praha : Prostor, 2013, 812 s.

Riddle, John Marion: *Dioscorides*. In: Edward Ferdinand Cranz (ed.): *Catalogus Translationum et Commentariorum, Mediaeval and Renaissance Latin Translations and Commentaries,* vol. 4, Washington : Catholic University of America Press, 1980, s. 1 – 143.

Ripka, Ivor (eds.): *Slovník slovenských nárečí*, vol. 1, A – K. Bratislava: Veda, 1994. 936 s.

Rutkin, Darrel H.: Heinrich Rantzau und die Astrologie: Ein Beitrag zur Kulturgeschichte des 16. Jahrhunderts by Günther Oestmann. In: *Early Science and Medicine*, roč. 11, 2006, č. 1, s. 113 – 115.

Scatergood, John: Writing the Clock: the Reconstruction of Time in the Late Middle Ages. In: *European Review,* roč. 11, 2003, č. 4, s. 453 – 474.

Siraisi, Nancy G.: History, Medicine, and the Traditions of Renaissance Learning. Ann Arbor : University of Michigan Press, 2007, 438 s.

Sopko, Július: Stredoveké prírodovedné a zdravovedné rukopisy zo Slovenska. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 8, Bratislava : Veda, 1977, s. 11 – 44.

Stanislav, Ján: *Dejiny slovenského jazyka,* vol. 1: *Úvod a hláskoslovie.* Bratislava : SAV, 1956, 590 s.

Stanislav, Ján: *Dejiny slovenského jazyka,* vol 2: *Tvaroslovie.* Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1967, 754 s.

Němec, Igor a Pečírková Jaroslava: *Staročeský slovník*, vol. 1 – 26. Praha : Academia, 1968 – 2008

Steinhübel, Gejza: Prínos slovenských parkov a záhrad pre botaniku. In: Ján Tibenský (ed.): *Z dejín vied a techniky na Slovensku*, vol. 9, Bratislava : Veda, 1979, s. 69 – 106.

Svobodný, Petr a Hlaváčková, Ludmila: *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha : Triton, 2004, 247 s.

Šedivý, Juraj: Stredoveká Univerzita Istropolitana – prvá vysoká škola na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca*, roč. 46, 2017, s. 322 – 324.

Šimek, František: *Slovníček staré češtiny*. Praha: Matice česká, 1947. 235 s.

Šimon, František a Balegová, Jana: Jesseniov spis o more. In: Eva Augustínová a Agáta Klimeková (eds.): *Ján Jessenius : Slováci na panovníckych dvoroch*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2012, s. 22 – 31.

Šimon, František: Enchiridion medicinae Juraja Henischa (1549–1618). In: *Česká a slovenská farmacie*, roč. 67, 2018, č. 2, s. 85 – 90.

Štangová, Romana: Študenti zo Slovenska v matrikách stredovekých univerzít v Prahe, v Krakove a vo Viedni. In: *Štúdie o minulosti. Historia nova,* vol 7. Bratislava : Stimul, 2014, s. 9 – 34. [online] Dostupné na internete: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino7.pdf

Štolc, Jozef: Jazyk levočských slovenských prísah zo 16. – 19. storočia. In: Štefan Peciar (ed.): *Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení*. Bratislava : Nakladateľstvo SAVU, 1951, s. 197 – 247.

Štolc, Jozef (ed.): *Atlas slovenského jazyka*, vol. 2, tom. 1. Mapy. Bratislava : Veda, 1981, 314 s.

Štolc, Jozef a Habovštiak, Anton (eds.): *Atlas slovenského jazyka,* vol. 1, tom 1. Mapy. Bratislava : SAV, 1968. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1968, 199 s.

Štolc, Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1949, 541 s.

Tibenský, Ján – Hrochová, Mária – Mauerová, Mária (eds.): *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850 : Autorská časť*, vol. 1. Martin : Matica slovenská, 1976, 724 s.

Tibenský, Ján – Hrochová, Mária – Mauerová, Mária (eds.): *Biobibliografia prírodných, lekárskych a technických vied na Slovensku do roku 1850 : Tematicko-chronologická časť*, vol. 2. Martin : Matica slovenská, 1976, 1039 s.

Tibenský, Ján a kol.: *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1986, 432 s.

Tibenský, Ján: *Dejiny vedy a techniky na Slovensku*. Martin : Osveta, 1979, 536 s.

Valentová, Iveta: Slová kadiť, kadidlo v staršej slovenčine. In: Milan Majtán a Tatiana Laliková (eds.): *Z histórie lexiky staršej slovenčiny.* Bratislava : VEDA, 2008, s. 212 – 218.

Vallová, Eleonóra: *Fytoterapia v Pliniovom diele Naturalis Historia*. [Dizertačná práca]. Bratislava : Filozofická fakulta, 1997, 184 s.

Vantuch, Anton: Ján Sambucus. In: *Biografické štúdie*, roč. 11, 1984, s. 44 – 48.

Varsik, Branislav: Slovensko a európska vzdelanosť v *15. – 16. Storočí.* In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 128 – 136.

Wallis, Faith: *Bede: The Reckoning of Time*. Liverpool : Liverpool University Press, 2004, 479 s.

Zathey, Jerzy: Martin Bylica z Olkusza, profesor Academie Istropolitany. In: Ľudovít Holotík a Anton Vantuch (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 40 – 54.

Zinner, Ernst: *Regiomontanus: His Life and Work*. Trans.: Ezra Brown. Amsterdam : North Holland, 1990, 413 s.

Ivana Labancová

Slovník pojmov a termínov zbierky Pavla Mala z Mošoviec

agarik m lat *práchnovček lekársky*: Agaricum g[es]t welmy dobre pelinek (f. 203v)

akštajn [-ian] m nem *jantár*: Wezmy Aksstayn a Ražne otruby wlož na Vhle at ten dym dony gde (f. 203v)

ambra ž arab/lat farm *aromatický výlučok vorvaňa, ktorý sa používal pri výrobe voňaviek:* Ambri deset zrn day wypity hned yakt se wiwrze, awipot se tri aneb ctiri hodini (f. 96v)

anasarka ž gr lek *nahromadenie tkanivového moku* (*edém*) *v podkožnom spojive, vodnateľnosť:* Propugcuge se gisty tem kteryz tu Wodnotedlnost magj, genz slowe Bubennj, a druha Anasarca. (f. 98r)

anjelička ž lat *archangelika lekárska Archangelica officinalis*: Angelicku kmen horčičzia pepr wocte ato teple wustech rano drž (f. 94r)

apatéka ž gr/lat *lekáreň*: Dělase take y oleg zruže a slowe Ružowi oleg, a miwagi geg wzdicky, wkazdeg Apatece. (f. 78v)

asparagus m gr *asparágus lekársky*; **asparágový** príd: nazbireg kwetu Asparagowe ho aneb hromoweho korenj vsuss wstjnu (f. 213v)

bederník [-d(e)r-] m bot *bedrovník väčší Pimpinella major:* Bedrnik gest dvogj geden wetssy a druhy menssy (f. 117v)

behavka ž *hnačka*: Item zapuzuge wssedny druhu ytrety zimnicy, zlautenicy behawku traweny wsselyiake zawrat, suchotini, hrizeni wziwote. (f. 84r)

beľmo [bel-; -no] s med *chorobný povlak na zreničke, zákal oka*: zrak wostry, belno a huste Mrakoti rozptiluge (f. 150v)

benediktový príd *k benedikt* (*rastlina z rodu kuklík Geum*): Benediektowy koren, latine Caryophillata, že má hrebičkowau wůni (f. 213r)

biely príd *k biela nemoc* (*ženská choroba prejavujúca sa bielym výtokom*): Dawagi se wgidle proti prilissnym stolicem, a krwi chrkanj, ytake proti čzerwené, proti toku Semene y proti bjle nemoci ženské (f. 77r)

bobek m *vavrín bobkový Laurus nobilis*: Wezmy Jalowecz, Bobek, a wlaské orechy, ztluciž to welmy dobre w Moždjri (f. 197v)

bobová príd *k bôb* (bot *bôb obyčajný Faba vulgaris*): rano wodau korikowau aneb Bobowau vmyl (f. 104r)

bobrový príd**; bobrový stroj** med *žľaza, orgán bobra vylučujúci zapáchajúcu tekutinu; liek vyrobený z tejto tekutiny:* Piwonkowi prach swodnatosty Rutennau pity, paduczi nemoc hogi (…) s Bobrowim strogem a zlewenduly dawaty pyty, tez y obkladaty, vzdrawuge wodnatost (f. 73v)

borák [-ág] m lat bot *borák lekársky Borago officinalis*: Wodnatost kawiassowa z Borakem zmissena, pridada neczo malo kaffru, stjra pity, ffleky, vhry, y Lyssege, ano take y powlaky z Očy zhany. (f. 148r); **borákový** príd: wsyp na to kwetu Boragoweho dwe hrsty (f. 145v)

borový príd *k bor* (*bot borovica sosna Pinus silvestris*): Často požjwané stjži dwauch zlatych, spj stacymi z Borowymi Yadrami a s Cukrem, zapaluge telesnau žadost (f. 76r)

božec m *zrádnik, psotník*: ktera žena sucy tehotna toho Mely požiwa to dite zachowawa od Božce. (f. 84r); **božcový** príd: zle wodnatosti Boscowe y gedowatosti paducy Nemocy wysussuge (f. 152v)

božedrevec m *palina abrotanová Artemisia abrotanum*: potom wezmi bozedrewcz a z sadlem starym stlucz (f. 199v)

brečka ž *riedka kašovitá hmota; sladký nápoj z ovocia, medu a pod.*: Koren a ljstwy w medowég breczky warené a pjte (f. 169r)

brotan m *palina abrotanová Artemisia abrotanum:* Item wariti Bukwiczy a Brotan w wode apity, ged od srdce odhany. (f. 94r)

brúkať ndk *škŕkať, kručať* (*v bruchu*): pruochodisste rozssiruge, a brukany wihany (f. 103r)

brunátny príd fr/nem *červený alebo hnedý rozličných odtieňov, zväčša tmavých:* pydnimy roste skwetem brunatnim (f. 99r); **brunátnosť** ž: Tak techdy cerwene brunatnosty Ruože, horcegssy gest nežly načerwenala anebo tělna (f. 77v);

brustvorec [prust-; -verec] m nem bot *puškvorec obyčajný Acorus calamus a jeho pakoreň*: Brustwerecz prirozeny gest horkeho a sucheho na 3. stupny (f. 155r)

bubenník m med *vodnatosť prejavujúca sa nadúvaním*: Propugcuge se gisty tem kteryz tu Wodnotedlnost magj, genz slowe Bubennj, a druha Anasarca. (f. 98r)

bukva ž *buk, bukvica, bukvica lekárska*: Kdo bukwu na prach spali, a ten popel slepičnym anebo brawecym sadlem zmjsse, ana bedra teple priložj, pomaha proti kameni. (f. 81r)

bzový príd *bazový*: Chebdy gest zpokoleny Bzoweho, nez gest daleko nizssj nežly bez, prut ma ctwerhrany, krechky, sukowaty, pruhowaty. (f. 101r)

celidonia ž**, celidoň** [če-; -don] m lat bot *lastovičník väčší Chelidonium maius*; **celidonový** príd *lastovičníkový*: Wodnatost ruty Lesni smyssena scelydonowu wodnatosty (f. 74r)

cimetrink [-mer-] m nem *škorica:* ale netak mnoho yako gineho koreny, Cymertrinku, komjnoweho Semene; (f. 203v)

cukorkand m nem *kandizovaný cukor*: Vezmi Tucie delané, Aloe, Cukrkandu, gednoho yako druheho, zmess to spolu zwjnem a s Ružowu woduvc. (f. 78v)

čeľadný príd *obyčajný, rodinný, určený členom „čeľade“*: A pro takowe geho meczy, neni dyw ze geg Demokritus domacym a čzelednim lekarstwym nazwal. (f. 97r)

čepýrať ndk čes (*o človeku*) *pohybovať, rozhadzovať končatinami:* skrze to telo ksmilstwu zapaluge, a vd rodjci sčepeyruge (f. 149v)

čeriesla [črie-] pl anat pomn *oblasť medzi podbruším a stehnami, slabina:* Wezmy wina dobreho a borowky stlucene dobre nasip doneho (…) aty borowky uwas sobe na Čriesla. (f. 172r)

černidlo s *čierne farbivo*: Semeno Chebdowe od sweho Czernidla dobre wiprane (f. 102r)

černobyľ m/ž bot *palina obyčajná Artemisia vulgaris*: Wariti Czernobil w Wine a okolo Luona obkladati kamen zledwy wihani ymocž. (f. 69r)

černohlávok m bot *černohlávok obyčajný Prunella vulgaris*: Item hadi koren swalnikem wetssym aneb zčernohlawkem warity apity (f. 95v)

červená príd (*o chorobe*) *dyzentéria, červienka, úplavica*: Dawagi se wgidle proti prilissnym stolicem, a krwi chrkanj, ytake proti čzerwené, proti toku Semene y proti bjle nemoci ženské. (f. 77r)

červivelý príd *sprachnivený, sčervivený:* wložene do zubuw zčerwiwele[h] o bolenj gich vkrocuge. (f. 80r)

čmajra ž čes *menštruácia:* žreny wžiwote vkrocuge pot wiwody Kamen lomy a Čžmayru priwody. (f. 96r)

čtitroba ž čes **o** *na čtitrobu* (na tščú útrobu) *na lačný žalúdok, na lačno:* rano načtitrobu a wecer, klani wsselyke vklada (f. 84r)

čučoriedka [čičeried-, čičeriet-] ž bot *brusnica čučoriedková Vaccinum myrtillus:* Woda Čičerietkowa zliedkem (f. 81r)

dajvorec m nem/čes bot *ježec lopúšikový Caucalis lappula*: Daucus; dayworecz; Laskonak polny; Borwurt (f. 147r)

dáviť ndk *vyprázdňovať obsah žalúdka*: Lednik wyčisstuge a whromadu stahuge, protož prazenj, stlučenj a wgidle požiwani, proti daweni a prilissne mekosti bricha vžitecny gest (f. 167r)

decht m *tekutina vznikajúca suchou destiláciou dreva alebo uhlia:* Dobré gest decht woneti (f. 201r)

divizna ž čes bot *rastlina z rodu divozel Verbascum*: Diwiznowy koren wtrpkem wjne wareny pitj, wssecky toky zastawuge. (f. 154v)

dnavý príd *pochádzajúci od dny, súvisiaci s dnou*: List Brezowy z Octem na dnawé bolesti priloženj, velice spomaha. (f. 76v)

dobromysľový príd *k dobrá myseľ* (bot *pamajorán obyčajný Origanum vulgare*): Czesnek pity s trankem Dobremisly wssy a hnidy mory (f. 98r)

dragan m nem**, dragagantum** s lat farm *stuhnutá šťava z cudzokrajnej rastliny kozinec krétsky Astragalius creticus:* Wezmy (…) Geleniho loge a kozelciho, Dragakantů (f. 102v)

driák m fr/lat *liečivo z rozličných prípravkov používané ako protijed;* bot *luskáč lekársky:* Neyprospessnegssj pak z driakem aneb S Mithridatem w wjne teplem, aby se ponem wssatech dobre wypotil : nebo potom wssecken ged vižene. (f. 95v)

drienka ž *plod drieňa*: Drienky proti Čzerwene velmy gsau vžitečne (f. 82v)

dubový príd *k dubová guľka* (*dubienka chorob chorobná guľovitá hrčka na listoch, vetvách a žaluďoch duba spôsobená cudzopasným hmyzom*): Zdubowich kulek může se sauditi o rozličnem nebezpečen[stvi] (f. 80v)

dúbravník m bot *medovka lekárska Melissa officinalis:* Czesky take slowe Melisza, Medunka. Rogownik a dubrawnyk. (f. 100v)

duch m *dych, dýchanie*: Item komu Lage zvst a duch smrdy vžiway toho Olege (f. 154r)

ďumbier m maď/nem *podzemky ďumbiera lekárskeho Zingiber officinale:* Piwo naprawiti aby chutne bylo y Wjno. (…) Aliud. hrebičky z Bobky, kwet a worech Musskatowy zdumbyrem (f. 213r)

dýchavka ž *dýchavičnosť, záduch:* Dawa se zmedem proti dichawce aproti ginim neduhom Prsy a Plic kteriž pochazegj od hrubich a lepkich wlhkosti (f. 70v)

ezula ž lat bot *mliečnik obyčajný Euphorbia esula:* mysseg spolu, a naposledy prispy sene prachu a Ezule (f. 83v)

figa ž tal/nem **fík** m lat bot *figovník obyčajný Gicus carica*; *rastlina z rodu ríbezľa Ribes:* Čzernobil treni spikem, a swinem piti, (f. 69r)

fiola ž lat/nem bot *rastlina z rodu fialka Viola:* Delase Lektwar ztichž kwity rowne yako zruoze a zfioly, a uzitečna gest kewssem giž dotčenim neduhuom. (f. 74v)

fistula ž lat med *odvodný kanálik z hnisavého ložiska*: W wjne pity bricho twrdy, spuchliny, hlizy, rozhanegj, wredy nečiste wyčisstuge, a rozgidati se gjm brani, ffistule vzdrawuge. (f. 147v)

flajstrovať [fla(j)st-] ndk *prikladať náplasť na postihnuté miesto:* Muzess take prach z zialuduw smissity z Ružowim olegem, a na horke hlyzy pri pocatku prikladaty, a okolo nesstowicz rozgidawich flastrowaty (f. 80r)

flus m lat/nem *výtok chorobných telesných tekutín* (*hnis, hlien a pod.*): Prach znich včinenj (…) zžira tez spuchnuty dasni čypku whrdle a sprayssteni aust uzdrawuge, a flusu padati naně ne dopussty. (f. 80r)

franský príd *k franská nemoc* (*syfilis*): Dnawe nemoczy tez y franske spomaha (f. 102r)

frišovatý príd *čerstvý, nový*: Naber ffrissowatich listkow Ruzennich anechag at wru wdrewennem oley (f. 79r)

gáfor [ka-; -(e)r] m arab/lat bot *gáfrovník lekársky Camphora officinarum, živica gáfrovníka:* zlij spolu, a kusek kaffru do nich wlož (f. 107r)

galgan m arab/lat farm *koreň galganu obecného:* Galgan vžitečny gest proti wssem neduhům kterež z studenosti a nadimani pochazegj. (f. 170r)

gargarizovať ndk gr/lat *vyplachovať si ústa a hrdlo a tým liečiť al. dezinfikovať, kloktať:* Item koren welkeg koprwy palčiwy wwjnem a wmedem spareny (…) aby zneho dwe a nebo 3 kežíčky prigymaly a wvsteg to často gargarizovaly. (f. 132r)

glejovitý [klej-] príd *majúci vlastnosti gleja, lepkavý:* Čysty krew akleyowate sslemy rozraży (f. 97r)

grécky príd *k grécke víno* (*ríbezľa červená Ribes rubrum; hrozienka*): zdrobkem Cukru aneb Reckym wjnem zmjssenu, gjsti. (f. 198r)

guma ž, **gumi** s neskl egypt/lat *živica vytekajúca z kôry niektorých stromov, druh lepidla*: Gummi Breskwowe warene zgitrocilem aneb zkury nohu, aneb z Ruožy, krwy chrkani a čerwenu uzdrawuge. (f. 82v)

hadí príd *k hadí koreň* (*hadovník väčší Bistorta major*): Item Prach, hadiho korene skamencem a speltramem smisity a dossterbin ich zubuow naklasty netolyko bolest vklada ale y toku knim padaty brany. (f. 96r)

hlavatica ž *hlávková kapusta, poprípade iná hlávková zelenina*: Naproti tomu, co se znowym Mesycem a když ho pribjwa sege, to zhuru a wnati roste: Yako zelj, hlawatice, kapusta, Salat (f. 13r)

hlísta ž, obyč. pl **hlísty** zool *Hlístovce, červy cudzopasiace v črevách:* proti zastaralemu bolenj hlawy, paduci nemoci, sslaku (…) zimnicy klubny Nemoci, hlistam (f. 171r)

hlíza ž *vred, nádor, chorobný novotvar vyplnený hnisom:* W wjne pity bricho twrdy, spuchliny, hlizy, rozhanegj (f. 147v)

hlupec m *hlúpy človek:* Protož obecne gest pryslowy latinske nahlupce a tupce aby Ržerichu gedly (f. 71r)

holenka ž čes *nezrelá jahoda alebo čerešňa:* Wezmy kisele trnky, holenky gesste nezrale (f. 192r)

homátny [cho-] príd *vzťahujúci sa k nežiadúcej tekutine, vlhkosti:* Polyum neny tak krowate, (…) yako y Materydusska, ale netak chomatimy. (f. 99r)

horký príd *veľmi teplý, horúci, rozpálený; horúčkový, sprevádzaný horúčkou:* Malinowa Wuodka gest w Nemocech horkych welicze vžitečna (f. 167r); **horkosť** ž **1**. *horúčka:* aneb woloweho yaziku vzitečni gest proti horkostem zimničnim, proty zapaleni yater y Ledwy, žizen hasy, otwira, rozhani stira, wihani choleru a krew zapalčiwau žlautenici zahany (f. 78r); **2**. *zápal:* Moc ge[h]o gest ochlazowaty, stahowaty, rozniceni wsselyiake vkladaty, horkost žaludka vhassowaty, žreni strew vkrocowaty, klisterowanim abolest zubuow proplakowanim. (f. 78v)

hreb m zsl *veľký klinec, klin:* Popel spalenich kuor wocte močeny častim smačenim a prikladanim, hreby witahuge a Mozoly, Bradawyce y kuryrity shany. (f. 79r)

hrebíček m *klinček*: Wezmi kwetu Lewenduloweho, aneb trebas spikanardoweho, Skorice, hrebickuow, kwetu kardamomum, kubebczost se zda atez ruoze, zwar to w Wine a požiway za nekolik dni (f. 74r)

hrianka ž *opražený krajec chleba a pod.:* Hrianku žitneho chleba nekolikrat dobrym Octem polewatj a zase vsussiti a tak pro potrebu vžj*. (f. 217v)

hromový príd *k hromové korenie* (*asparágus lekársky Asparagus officinalis*): Aliud. Chcessly wonne a chutne piwo aneb wjno mjti nazbireg kwetu Asparagowe ho aneb hromoweho korenj vsuss wstjnu, vwaž do pitlička a wpusti do sudu. (f. 213v)

hrýzť ndk *pôsobiť pocit pálenia alebo svrbenia:* Nebo daweni a hrizeni wbrysse wody zwlasste kdižby wlchkosty gesste syrowe a nezažite byly. (f. 82r)

hybký príd (*o veci*) *ohybný, pružný:* Skus to sam, vder hibkau lopatku na bilinu (f. 166v)

hyd m *niektoré druhy drobných parazitov, hmyz:* Má byti na wotchu Mesice, čtirma aneb trima dny pred nastanym Noweho Mesyce, rano pred wychodem slunce kopana, atak žaden hid se nebude držeti. (f. 215v)

chabzda [che-; -b(z)da] ž bot *baza chabzdová Sambucus ebulus a jej plody*: Chabzda wkoreny gest mocnegssy nezly wlistwy, wodnotedlnym má se dawati v wjne zwareny, abyto wjno pilj, a gest skussene lekarstwy. (f. 146r)

chelidon pozri celidon

chelidonový pozri celidonový

chlpatec [chlup-] m **hrať na chlpatec** *súložiť:* kdo chcze zenamy hraty na chlupatecz, warug se Czesenku nebo vmenssuge a dussy Wykal (f. 98v)

chmýričko [chmaj-] s *jemné chĺpky:* Chmayričko žluté zprostred Ruže wysussené, (f. 78v)

chosniť [has-] ndk maď *byť užitočný:* Dubowé Gemalo pri sobe nosity priliž hasnuje (f. 84v)

chovačka ž *dojčiaca žena, pestúnka:* Item prut warenj a stoho trank pity pridawa chowačkam mnoho Mleka a puosoby to aby deti dobru barwu meli. (f. 166r)

chŕkať ndk *vykašľávať hlien alebo krv:* Wodnatost z Octem pita krwy chrkany zastawuge (f. 103r)

chvojka ž bot *strom rodu borovica Pinus; borievka netatová Juniperus sabina:* Aliud. Wezmy Bukwicy, chwoyku, pelinek, Černobil (…) vdelay stoho luch my sobe hlawu a budess zdraw. (f. 197v)

ivový príd *k iva, ivka* (*zbehovec úzkolistý Ajuga chamaepitys*): stiży ctwrte sgichu Iwowu prigate (f. 102r)

jáhly ž čes obyč pl *pšeno rozložité Milium effusum*: Wezmy yahly neprane, war ge w Octe, dag Nemocnemu gjsty (f. 192r)

jaterník m bot *pečeňovník trojlaločný Hepatica nobilis:* Gatrnik. Bilina warena a ponekolik dnau poradne pita aneb prach znj prigati, gest proti žlutenici y wsseliakeg horkeg Nemoci a zacpani Gater. (f. 169v)

játra s pomn zsl *pečeň:* Kopitnyk (…) Otwyra zacpany yater, sleziny y zatwrdle otoky (f. 97r)

ječný príd *jačmenný*: Boleni očzi zmuku gečnu smyssena vklada. (f. 73r)

jedovatosť ž *jed*: Ma take tagnu moc giz odpira wsseliyake gedowatosti (f. 79v)

jehla ž čes *ihla:* kdyz gj prwe Gehlu prebodness (f. 98v)

jelení príd *k jelenia huba* (*huba z rodu hľuzovka Tuber alebo pahľuzovka Choiromyces*): Wezmy gelenu haubu a tu war wruosole czo riby (f. 93r)

jelito s *črevo, žalúdok*: Gelito komu wychaze. Wezmy wodu od kowače (…) zhrey gj w kotle y zbrusinami, wleyž tu wodu do debara (f. 196r)

jemalo s *imelo biele Viscum album:* Nektery powidagi že Gemalo kdy se klade dobitku do krme že tucnegssie bude. (f. 84v)

jitrný príd *ranný:* Item, Též listi dokad gesste gitrnj rosjčku na sobě magi wkomore potrusene, Blechi mori. (f. 76r)

jitrocel m čes bot *rastlina z rodu skorocel Plantago:* Kdoby vpadenym zwysoka sobe vsskodyl (…) war Bukwičzi čakanku, Ržebriček. Gitrocel w piwe, a py, prospessne g[es]t.; **jitrocelový** príd: Semeno wrbowe z Gitrocylowu wodu pite, krwy chrkany a červene nemocy spomaha. (f. 79r)

jucha ž *vývar, polievka*: Gicha ztěch Iahodek, zimnici palčiwau trpjcim, velmy prospessná gest. (f. 76v)

kaďa ž *väčšia drevená nádoba na tekutiny a sypaniny:* Drewo Wrbowe k kadim a k pawizam delany, pro ge[h]o lepkost a zilowatost, vžitecne gest. (f. 79v)

kadidlo s **1.** *zmes usušených zelín alebo živíc používaná na okiadzanie chorého:* Zasmrad rohem, pričin k nosu, a kadidlo y gine wonne wecy, podkur pod ženu at gde para odnj. (f. 201v); **2.** bot *medunica medovkolistá Melittis melissophyllum:* Wezmy Galgan, Musskatowy kwet, Hrebjčky, (…) Ssalwigu, Horčicu bjlu, kadidlo, ale netak mnoho yako gineho koreny (f. 203v)

kajch m nár *kašeľ:* proti kajchu (f. 100r)

kameň med *pevné teliesko vo vnútorných orgánoch tela, symptóm choroby:* Dáwa se proti kamenu proto že gey lame a wihánj. (f. 79v)

kamenec m *podvojný síran alkalického kovu s iným kovom, liadok:* Item Prach, hadiho korene skamencem a speltramem smisity a dossterbin ich zubuow naklasty (f. 96r)

kapradie s bot *paprdie najmä rodu Dryopteris:* polož mu pod yazik kus korene z kaprady ginace wlčyho Rebra (f. 214v)

kard, kardus m gr/lat bot *názov liečivých druhov bodliakov, najmä benediktu lekárskeho Cnicus benedictus;* **kardový** príd: Dokohozby had wlezl py wodu kardowau awigdet wen stolycemy (f. 96v)

kardamom m gr drog *semená kardamómu malabarského Elettaria cardamomum, používané v lekárstve:* Wezmi kwetu Lewenduloweho, aneb trebas spikanardoweho, Skorice, hrebickuow, kwetu kardamomum (f. 74v)

kardbenedikt [-rd(us)-, -rda-, -rdo-] m gr/lat bot *benedikt lekársky Cnicus benedictus:* Woda skardu benediktu do očy wpusstena cerwennost aswrab gich odgima (f. 96v)

kasia ž gr/lat farm *rastlinná droga používaná ako preháňadlo, kázia,* **o.** *kasia fistula plody kasie rúrkovitej Cassia fistula:* wly naty slywy potem kassypystuly prylož (f. 83v)

kavias m lat bot *rastlina z rodu chrastavec Knautia:* Item kawiass dobry gest proti wssem nedostatkům prsy, a wssem nastrogom kdjchany služycym (f. 148r)

kiahne [k(n)ia-] ž pomn *infekčná detská choroba s hnisavými vyrážkami:* Herba paris. Wranj Oko. (kniahne) (f. 151r)

kadiť [ke-] ndk *okiadzať chorých alebo nejaký predmet, miestosť dymom z tlejúcich bylín alebo živíc:* Brezowau kuorau kediti, zahani Morowe powetrj. (f. 201v)

klanie [-í-] s med *chorobné pichanie, bodanie pri zápale pľúc, pri kolike ap.:* Prach zkuri Duboweho mely s zemnim winem smysety a wypity, rano načtitrobu a wecer, klani wsselyke vklada. (f. 84r)

klystírovanie [-ér-] s med *prečisťovanie čriev klystírom* (*prípravkom na vstrekovanie do čriev na prečistenie*): žreni strew vkrocowaty, klisterowanim abolest zubuow proplakowanim. (f. 79r)

kočičí príd *k kočičí striebro* (min *sľuda*): Komuz pak dano gest wgidle, Bolehlaw, Opium, kočiczy stribro, a gine gedowate weczy, ten proty tomu poziwaty ma Dobremisly (f. 103r)

koflík m lat/nem *menšia nádoba, pohár:* Zdrewa vdelanj kofflik dobre gest zneho pitj (f. 206v)

kolácenie s (*o myšlienke*) *neustále opakované vynáranie myšlienky:* lekany a strasseny nočny zhrubokrewnosty, a od toho nespany a diwne kolaczeny z Milankoly (…) odgima a pryč zapuzuge (f. 100r)

kolčava ž čes zool *lasica obyčajná Mustela nivalis:* kdozby wodnatosty Rautowu kuratek malych pokropyl, ze kocžky a kolczawi gim sskodyty nebudu (f. 73v)

kolébka ž *kolíska:* Ssesti Nedelie, pod hlawu klasti y pod deti do kobelky, priestrachy Nočne, vreknuti ditete (…) zahany (f. 152v)

kolírium s lat med *očná masť:* wodnatost rutowu smysyty zwodnatosty wlaske[h]o kopru a smedem vdelaty Kollirium pusstety woczi (f. 73v)

komínový [kmín-, kumín-] príd *k komínové semeno komínové semeno* (*rasca lúčna Carum carvi a jej semeno*): Ruthu, Ssalwigu, Horčicu bjlu, kadidlo, ale netak mnoho yako gineho koreny, Cymertrinku, komjnoweho Semene (f. 203v)

kopriva ž bot **1.** *rastlina z rodu žihľava Urtica:* It[em], wrssky skopriwy v wode warene a pite. (f. 199v) **2.** *rastlina z rodu hluchavka Lamium*; **o** *mrtvá kopriva:* Wezmy kopriwu Mrtwau, war gj wlutem Octe (f. 208v)

koprvas [-per-] m nem chem *síran meďnatý, modrá skalica:* Jasenowe skurky, Koperwass welkecho oreha kvet ziwy ohen Ladek wedno stlucz a zesolu smisat atak owcsam dawat. (predné prídoštie)

kopytník m bot *kopytník európsky Asarum europaeum:* Wluhu warenj kopitnik, mozgu a nerwuw posilnuge (f. 75r)

koriandrový [-lia-] m lat bot *koriander siaty Coriandrum sativum:* Koliandrowe Semeno z Octem potlucene, masso abi getim natrel (f. 209r)

koštiaľ m *stržeň, hlúb rastliny:* Nebo ten kosstial geho prostredny žadne[h] o vžjtku wlekarstwy neprinassy (f. 84v)

koštovanie s *ochutnanie, ochutnávanie:* Ma prysobe take trpkost a sladkost zwlasste poprwnim kosstowany. (f. 101r)

kozelec m *mladý cap, kozol*; **kozelcí** príd *ku kozol*: Wezmy (…) Geleniho loge a kozelciho, (…) zetry to spolu, a vdelay mast, a maz sobe ny twar. (f. 102v)

krámsky príd *predávaný, kupovaný v kráme;* (*o korení*) *cudzokrajný:* Nagprwé wezmj žaludek zmladeg kozj, aneb Stelatka, (…) Temianu zemskeho ztrjch korenůw po kusku, Angelicky tymž spůsobem, try bopky kramské (f. 12v)

krkavičný príd *k krkavičný hrach* (*vlčí bôb trváci Lupinus perennis*): Luhem s kawiassu a skrkawičneho hrachu, mjti hlawu lupiny zhany (f. 148r)

krovatý príd (o rastline) *majúci podobu kríka, krovitý*: Polyum neny tak krowate, tež tremy aneb cztirmy prutky pydnimy roste skwetem brunatnim (f. 99r)

krvavník m bot *lastovičník väčší Chelidonium maius:* Chelidonia. Lastowičnjk. Krwawnyk. (f. 150v)

krvotok m *krvácanie z telesných dutín:* Item kdozby ta yadra zapalil ahned w wine aneb wocte vhassyl, a naprach roztlukl samim priloženim wsselyiaky krwotok zastawuge. (f. 80r)

kubéba ž arab *plod exotickej rastliny Cubeba officinalis používaný ako korenie:* Proty zachowany od sslaku wezmi kwity Lewendulowe[h]o dwa loty kubeb geden loth (f. 74v)

kvykla ž nár *kapusta repková Brassica napus:* Brassica. Kwykla. Kél. Bjla kapusta (f. 147v)

kýčľa ž *bedro:* Priklada se take vžitečne s gečnu mukau asoctem proty boleni kičel (f. 71r)

kýchavka [kejchavka] ž bot **a)** *čemerica čierna Helleborus noger*; **b)** *rastlina z rodu kýchavica Veratrum;* **c)** *rimbaba obyčajná Pyrethrum parthenium:* Pity ztjži gedneho lotu, wiwodj ženskau nemoc, a purguge rowne yako keychawka. (f. 75r)

kysavý príd *majúci chrasty, chrastavý:* Wredy rozgidawe a hlawu kysawau vzdrawuge. (f. 73v)

leden m *január*: Mesice Ledna a Vnora mywagi wnitr wprostredku Mauchu aneb pawauka aneb čžerwa. (f. 80v)

lékorica ž lat/nem bot *sladkovka hladkoplodá Glycyrrhita glabra* (*sladké drievko*): Warene sLekoricy sbilym Makem a požiwane prsi čisti (f. 82v)

lektvar m lat/nem *kašovitý liek z rozličných plodov a bylín:* Mužess take k te Lektwary, Rhabarbarum a Scammony a Myrabolanuw prydaty (f. 83v)

liadok [lá-, lie-, -ek, -tok] m farm *prírodný alebo umelo pripravený dusičnan alkalických kovov alebo žieravých zemín, kamenec:* Wezmy orech Musskatowy a potluč ho, ktomu spaleneho lietku pridag, a to oboge spolu z Medem zmjsseg, (f. 93r)

libra ž lat *jednotka hmotnosti, približne pol kilogramu*: Wezmy Ruože tělne prebrane a odstopek wičisstene, čtyry libry wlož ge whrnec nowy zahrdlyty (f. 77v)

locika ž lat bot *šalát jedovatý Lactuca virosa:* Sstrbak gest dwogaky. Geden má listky welmy ssiroké yako Locika, ness kaderawegssj a žilkowategssj. (f. 156v)

lót m nem *jednotka hmotnosti* (*asi 15,3 – 17,5 g*): Semeno ztiži dwau lotuw w Wode pité plnokrewnost stolycemy žene, hlawu witisstuge, a zrak yasni čzini. (f. 71r)

lože s anat *placenta:* Gest take stridme prostupugicy mocy, zastawi otwyra, Matku wičisstuge, plod Mrtwy a Lože wihani (f. 69r)

lupy ž *lupiny, šupiny*: Wobkladagise take wrbowu gichu vžitecne y denni bolesty. Taž gicha lupy zhlawy styra. (f. 79v)

lykvor m *archangelika lekárska*: Wezmy Galgan, Musskatowy kwet, Hrebjčky, Lykwor, Tatarské zely, pepr, y take dluhy pepr. (f. 203v)

ľadvie s**, ľadviny** ž **[led-]** anat *obličky:* Wariti Czernobil w Wine a okolo Luona obkladati kamen zledwy wihani ymočž. (f. 69r)

ľúby [li-] príd *milý, príjemný, lahodiaci zmyslom:* Od wetra pak sladkosty a wuone lybe nabywagy (f. 77v)

ľutý príd *silný, koncentrovaný:* Wezmy kopriwu Mrtwau, war gj wlutem Octe (f. 208v)

marena ž bot *marena farbiarska Rubia tinctorum*: W Wine s Marenu warena, močž y zbitečnosty Matky wihany (f. 99r)

mastix m gr/lat farm *vonná živica stredomorských pistáciových stromov používaná na výrobu lepidiel a lakov; múčka z tejto živice*: Wezmy Czesnek pečeny, Mastyx a Peltram wsseho rowne w war spolu w wode, a proplakug tym vsta (f. 98v)

maštaliar [marš-, -ér] m *správca maštale, koniar*: Prawy marsstalery kdož gede cestu nakony a ma pry sobe mely dubowe, že tomu se geho kůn neochwaty. (f. 84v)

matka ž *maternica, časť ženského rozmnožovacieho ústrojenstva*: Gest take stridme prostupugicy mocy, zastawi otwyra, Matku wičisstuge, plod Mrtwy a Lože wihani (f. 69r)

mátoha ž *strašidlo:* Nektery nosi tuto zelinu prisobě, proti zlym matožem (f. 108v)

mázdra ž *blanka*; **-ička** dem: Wezmy wodnatost chelidonowu (…) zrak wostry, belno a huste Mrakoti rozptiluge, Mazdrjčky od neprirozenych wlchkosti čisty (f. 150v)

medenica ž *nádoba na tekutiny vyrobená z medi,* **-ička** dem: Wezmy wodnatost chelidonowu, techdaž když kwitne, dag gj na Medeničku, postaw na Slunce at se peče (f. 150v)

medunka ž bot *medovka lekárska Melissa officinalis*: Latine Melisza ginacz slowe Apiastru[m], od toho ze wčely gj sobe welmy oblibugy, protoz Czesky take slowe Melisza, Medunka. Rogownik a dubrawnyk. (f. 100v)

mech m *mach*: Wjno wnemss bude močen Mech hluboky Sen čzloweku winassj. (f. 170r)

mechúrik [-írik] m dem *plod niektorých rastlín, tobolka:* Naposledy pak wezmy tech Mechyrakuw z Semenem (f. 151v)

melankola ž gr *ťažkomyseľnosť, skľúčenosť:* lekany a strasseny nočny zhrubokrewnosty, a od toho nespany a diwne kolaczeny z Milankoly (…) odgima a pryč zapuzuge (f. 100r)

melisa ž lat bot **1.** *medovka lekárska Melissa officinalis* **2.** *medunka medovkolistá Melittis melissophyllum:* Melisze w wine pita y priložena gedowate vsstknuty a wstekle[h]o psa vkusseny vzdrawuge (f. 100r)

mesiačik [-íček] m bot *nechtík lekársky Calendula officinalis;* **mesiačikový** príd: Mizka Mesiczkowa ztiži dwu lůtow pita, pridada ktomu ctwrtcy hlystůw pristrogenich, zluteniczy hogj. (f. 102r)

mirabolan m fr bot *plod vrcholiaka chebule Myrobolanus chebulae:* Mužess take k te Lektwary, Rhabarbarum a Scammony a Myrabolanuw prydaty (f. 83v)

mitridat m gr/lat farm *voňavý liečivý prostriedok s ópiom:* Neyprospessnegssj pak z driakem aneb S Mithridatem w wjne teplem (f. 95v)

mokerecz m ssl *moč:* Tepla pita zastawuge Mokerecz tem ktery nemohau zadržeti (f. 166r)

moždiar [-ír] m *nádoba na drvenie, mažiar:* Wezmy Jalowecz, Bobek, a wlaské orechy, ztluciž to welmy dobre w Moždjri (f. 197v)

mrákoty ž *beľmo, zákal oka:* Wezmj wodu Werbenowu, zmes zbilkem wagecnym, priloss na Oči, Otoky, Mrakoti, y krew zrazenu wnych hogi (f. 104v)

múď m **múdie** s **o.** bot kňazové múdie *bršlen európsky Euonymus europea:* Knezowe Múde (f. 81v)

mženie n čes *kmitanie očí:* Vžitečny gest proty wssem neduhuom anemocem kteriž odmozku prychazegi, totižto sslaku paduczi nemoczi, reczi, prylyssnemu spany, strnuty Audow a mženi (f. 74r)

oko s *k rakové oko* farm *zvápenatené čiastočky na stenách račieho žalúdka:* Wezmy kosti (…) skaprowych hlaw kostky bjle, očy rakowe a yadra ssjpkowe (f. 199r)

ozanka ž bot *hrdobarka obyčajná Teucrium chamaedrys:* It[em], Herba Tevcrium, Ozanka czesky (f. 215r)

naranč m maď bot *citrónovník pomarančový Citrus sinenis; jeho plod, pomaranč*: Ktomu y Narance y Citroni take zustanu Czstwy y hrusky a yabka (f. 209r)

nardus m lat bot *nardus pravý Nardostachys jatamansi:* Wkomore techto wonnych bilyn y do lože naklasti můžeš; (…). rogowniku. Nardusu zahradnyho (f. 216v); **nardový** príd: Snardowym olegem smissenj oplchawosty brany (f. 98v)

nenadále prísl *nečakane, náhle, znenazdajky:* Když kuon z Nenadala se roznemůže a vpadne (f. 214v)

neštovice ž pomn *škvrna, vyrážky, ovčie kiahne*: Nestowice zmirtowim lystem, olegem a woskem, hogi. (f. 73v)

netresk m *skalnica strechová Sempervivum tectorum*; **netreskový** príd: Semeno prisadne w wode neb zaffte Netreskowem z Močiti (f. 214r)

neveštík m bot *ligurček lekársky Levisticum officinale:* Ligusticum. Lybisticum. Newésstjk. Levisticum (f. 129v)

obkadzovať [-ka(d)zo-] ndk koho (*šestonedieľky*) *dymom zapĺňať priestor okolo niekoho* (*pri ľudovom liečení podľa povier*), *odymovať, zadymovať:* Ženi obkazugi Ssestonedelkine snjm, aby nemeli žadneho pokussenj. (f. 108v)

obrazenina ž *poranenie, rana:* Materydusska (…) obrazeniny lečy, traceny krwawe zastawuge, zwlasste wocte warena a pita. (f. 99r)

okolok m *okruh, obvod, okraj niečoho ohraničujúci nejaký priestor*: Pry wrchu okruhly okolek, a wnem kwitičko bjle (f. 147r)

oman [vo-] m bot *oman pravý Inula helenium:* Womanowy koren yakym koliwek spůsobem prigati, prse obmekčuge, plice wičisstuge, srdce posilnuge a obweseluge w wjne. (f. 170v)

openovať ndk *zbierať, odstraňovať penu*: Naposledy wezma k kazdim dwema zeydlykuom gichi te gednu libru czukru bile[h]o war a wzdy ciste openug (f. 78r)

opichanie s *proces odstraňovania šupín zo zrna zbavuje šupín:* Wezmy do wrecusska prossa neopjchaneho, a zehreyho (f. 199v)

opĺchať ndk *strácať vlasy, dostávať plešinu, pĺznuť:* Muž se take y sptisanu dawaty w Wine pité odpira gedowatostem Akaurenim hady zahani Brany oplchawosti s Myrtowim olegem. (f. 71r)

oskoruša [vos-; -eruša] ž *voľne rastúci strom,* bot *jarabina oskorušková a jeho plody:* Zahradnj wetwičky hned spočatku widawa, a nanjch zobau stran listůw pet obdlužnych (…) rowne yako pri Iesenu a wosskerussj. (f. 105r)

osoka ž *šťava prúdiaca v raslinných cievach, miazga:* Vwáž nato Mjsto koňowy po gednau y podruhe y witahne osoku (f. 199v)

osrdie s anat *vnútornosti* (*srdce, pľúca, pečeň apod.*): Lež Ruže potlučena prikladanjm roznjcenj osrdi tež y pekelny oheň vhassuge (f. 78v)

oteklina [vot-] ž čes *opuchlina:* Listj Iaworowe zelené rozetriti, na woteklinu priložiti (f. 75v)

otok m čes *opuchlina, zdurenina:* W wjne zwarene tok očj, otok y horkost prilissnu odgjma a zapuzuge. (f. 75v)

oxymel m gr/lat *zmes octu a medu* (*používané v lekárstve*): Bukwice s Oximellem priyata zažiwanj dobre čzini (f. 94r)

padúca príd *k padúca nemoc* (*padúcnica, epilepsia*): Piwonkowi prach swodnatosty Rutennau pity, paduczi nemoc hogi (f. 73v)

pakostnica ž *ochorenie kĺbov, podagra:* Piwonkowi prach swodnatosty Rutennau pity, paduczi nemoc hogi, zraku posylnuge, pakostniczy ybolesty prychby (f. 73v)

palina, palinka ž, **palín, palínek [pe-]** m bot *palina pravá Artemisia absinthium:* Paljnek warity wdobrem wjne, ažby wsseckno wjno wywrelo, naljti nan gineho wjna, y potrety (f. 201r)

paštrnák [-strn] m nem bot *paštrnák siaty Pastinaca sativa*; **o** paštrnák poľný bot *ježec veľkoplodý Caucalis platycarpos:* Daucus; dayworecz; Pastrnak polny; Borwurt (f. 147r)

pavéza [-vi-] ž tal/nem *ochranný obdĺžnikový alebo okúhly štít* (*spravidla veľký*) *používaný v boji:* Drewo Wrbowe k kadim a k pawizam delany, pro ge[h] o lepkost a zilowatost, vžitecne gest. (f. 79v)

pážde ž čes *horná časť ruky od pleca k lakťu, paža:* Hadowa kůže kteru sám had zleče, gest negprwe dobrá tomu ktery se chce znekym potjkati, aby gj pod prawu paždi mel, a premuže (f. 11r)

pecka ž čes *tvrdý obal semena niektorých druhov ovocia, kôstka:* Wezmy samu massitost čystu bez pecek abez kuory (f. 83r)

pečitý príd (*o jedle*) *upravený pečením, pečený:* Delagi sni take Ssalssi aspecitim vžiwagi (f. 71r)

peltram m nem/čes bot *rebríček betrámový Achillea ptarmica:* Item Prach, hadiho korene skamencem a speltramem smisity a dossterbin ich zubuow naklasty (f. 96r)

perný príd *ktorý spôsobuje ostrý, štipľavý, pálčivý pocit na jazyku:* Gest gesste gina Rericha tehož kmene (…). Chuty perne ač netak yako prwny. (f. 71v)

piesok m med *zrazené anorganické látky v organizme, ktoré telo nie je schpné spracovať:* Proti piesku Lekarstwy (f. 172r)

plac m nem *miesto, priestor:* tu potom warenu czibulu widawiwsse na peknu ssatu prywazati, prilož na ledwie platz. (f. 192v)

plevajs m čes bot *rastlina s koreňom pripomínajúcim svojou farbou olovo* (*olovník uškatý Plumbago L.*): Wodnatost Rutowa zoctem sružowim olegem a splewagsem smyssena (f. 73v)

plienosť ž (*dobrá*) *úroda, úrodnosť, výnosnosť*; **plieny** príd: Yakowe koliwek Obilj se na Nowe Mesyce se sege nebude ani čiste ani pliene (f. 216r)

ploštičník [-šti-] m bot *koriander siaty Coriandrum sativum:* Postele pelinkem a plostičnikem obkladati aneb wariti a vmywati. (f. 214r)

pľúcnik [plíč-] m bot *pľúcnik lekársky Pulonaria officinalis:* Pljčnik vsussenj a na prach stlučenj a prigaty, zwredowane pljce wyborne hogj. (f. 169v)

plynutie s (*o kvapaline*) *tečenie:* **o** *plynutie brucha nahromadenie plynov v črevách, plynnatosť:* Prykladanim nabricho, plinuty geho, a czerwenu vzdrawugi (f. 80v)

počapky [-če-] m pomn *podčapky:* Bob dobre warenj wpočepkach wjnich aneb vwode, spolu spupawau vzdrawuge wsseliku prassiwost (f. 215r)

podléštka ž čes bot *pečeňovník trojlaločný Hepatica nobilis:* Wezmy Modru podlesstku, toliko sameho kwetu naczpay natlacz ho do sklenice (f. 202v)

podletie s *obdobie medzi jarou a letom, predletie:* Woda brezowa, ktera na podleti teče, kdy zatne brezu, lame kamen wledwjch (f. 76r)

podražec m bot *vlkovec obyčajný Aristolochia clematiis:* Czernobil a peltram zahradny, wohřege to, tym teplym okladey nad luonem, ktomu take war wwjne podražec (f. 69v)

poklička ž čes *pokrievka na nádobu:* tez y poklyčku wstaw do peci po witopeni. (f. 75r)

postilka, posteľnička ž anat *lôžko, placenta:* Postilka wkterég žene zustane (f. 203v)

povoj [-boj(a)] m bot *rastlina z rodu pupenec Convolvulus:* Poboge w wjne warena a pita, otwjra zacpana Jatra (f. 166v)

povlak m med *zákal na očiach:* z žlucži Sstiči to wocžy Pausstety mokroty, powlaky, ztenčuge (f. 74r)

prašivina ž med *kožná choroba svrab, scabies:* Woda děsstowa ktera se nachaczi wtech starych Budcjch (…) wsseliku prassiwinu vzdrawuge (f. 81r)

praslička [pre-] ž bot *praslička roľná Eqvisetum arvense:* witlacenj zafft zpresličky, do nossu wloženj a natrenj aneb y prach stawuge krew ano y ran. (f. 199v)

prezlknúť dk: hovedo, nebo wepra gdy mesic rostne zabiti dal, na schode prezlkneye. (f. 209v)

priechodište s *miesto, ktorým sa prechádza, priechod:* Matku zahriwa a obmekczuge, pruochodisste rozssiruge, a brukany wihany (f. 103r)

prieloh m *neobrobená zem, úhor:* Polnj Czekanka sama od sebe roste ma prieloziech (f. 156v)

prietrž ž med *pruh, kyla:* Prietrž. Wosk hore wazati a vstawične tak držeti pokawad na mjsto newstaupi. (f. 203v)

prirodzenie [-(d)ze-] s **1.** *prirodzená povaha, vlastnosť:* Podobne też po nowem nastanj Mesyc gest a bywa wlhke[h]o prirozenj (f. 13r) **2.** *vonkajšie pohlavné ústroje:* zapaluge telesnau žadost, a prirozenj rozhognuge, často požjwané (f. 76r)

prustvorec, brustverec m *puškvorec obyčajný*: a nektery pridawagy, Repyček, dobraumisl, Jalowecz, Bobek, prustworecz a zawessugj do sudu a zaspuntugj (f. 213r)

prúdiť ndk čo *spôsobovať zápal, rozleptávať niečo:* Prach z Ruže včinenj, naramne vžitečny gest z pruzeny dětinskemu od Moče, aby njm tá mjsta zpružena zasypal (f. 78v)

pryskyr [pli-] m čes *vriedok, prýšť, pľuzgier:* To też pomazanim, pryskire hnogi, a smedem smissene roztrhuge ge. (f. 71r)

pryskyrica ž čes *na vzduchu tuhnúca rastlinná šťava vytekajúca z poranenej kôry stromov, živica:* Prjskyrice wissnowá vwjne pitá, prsi mekčy, a kassel vzdrawuge (f. 81r)

prýštenie s *vyvieranie, vytekanie:* zžira tez spuchnuty dasni čypku whrdle a spraysseni aust uzdrawuge, a flusu padati naně ne dopussty (f. 80r)

ptisana ž gr/lat *odvar z krupice alebo múky:* Muž se take y sptisanu dawaty w Wine pité (f. 71r)

purgovať ndk lat čo čím od čoho *čistiť:* wiwodj ženskau nemoc, a purguge rowne yako keychawka (f. 75r)

puška ž nem *menšia nádoba, škatuľka:* askoway do pussky drewenne k potrebe (f. 95r)

púto s *povraz na sputnanie alebo pripútanie domácich zvierat:* Kdy nehledagjce nalezness konské puto (f. 12r)

pytlíček dem k pyteľ *vrece, mech:* Item listi Meliszowe s Diwicznowym w Wyne trpkem a Wocte warity, pitliczek potom vczinity (f. 100v)

pôľka [púl-] ž bot *egreš obyčajný Grossularia uva-crispa*: Půlki. Uva spinea Gicha ztěch Iahodek, zimnici palčiwau trpjcim, velmy prospessná gest. (f. 76v)

rajndlík m nem *kuchynská nádoba, kastról:* Stlučz koren slezowy, z maslem a sadlem slezowym posmažity na Raindličzky (f. 201r)

rak m *nádorové ochorenie, rakovina:* Proty Raku a gynim zlim a rozgidawim Wredum nicz neny nad tento kard vžitecnegssiho (f. 96v)

rdesno [-sen] s bot čes *rastlina z rodu Polygonum, stavikrv:* Detem proty skrkawkam war pelynek a Rdesen (f. 82r)

rdúsiť [rtú-] ndk *trápiť:* Item, kteru ženu Matka swym wzhuru wstupowanym zartusuge, patnasti zrn rozetrenych w wjne wypy. (f. 152r)

rečený príd *uvedený, povedaný, spomínaný:* Wezmy zelinu rečenu, psj mleko, zktereg gdy gj otrhne teče mleko (f. 210r)

reravý príd *žeravý:* Potom strd zwlasste na rerawem vhly, ažby zewrela, y wezmy toho prachu zagečyho, sipy gey do toho medu tak až bude stoho Lektwar (f. 199r)

rerucha [-icha] ž bot *rastlina z rodu žerucha Lepidium, potočnica Nasturtium:* Gest gesste gina Rericha tehož kmene, než lystu drobnessiho yprutu. (f. 71v)

rezavka ž med *choroba, bolestivé močenie, rezanie, pálenie pri močení:* Vklada klani, kapani moče a Rezawku ktomu gest y proti mornjmu nakaženj pitj. (f. 137r)

rihanie, ruhanie [-í] s *grganie:* Timž spuosobem dawase proty kyselemu ruhani, proty krwy chrkany, prygima se w wine. (f. 94r)

rmen m bot čes *rumanček kamilkový Matricaria chamomilla;* **rmenový** príd: Listi Fikowe, kwytj Rmenowe, gednoho yako druheho (f. 98r)

rojovník m bot *medovka lekárska Melissa officinalis:* Wkomore techto wonnych bilyn y do lože naklasti můžeš; palinku Rumenu wonneho, Ruže, rogowniku. Nardusu zahradnyho, Mayoranu, (…) a tem wecem podobne. (f. 216v)

rozjídavý príd *rozožierajúci, šíriaci sa:* Wredy rozgidawe a hlawu kysawau vzdrawuge. (f. 73v)

roznícenie s *zapálenie, zápal:* Zelene zialudy rozetrene prikladanim wsselyiake rozniceni vhassugi. (f. 80r)

rumanček [ru-, ro-] m bot *rumanček kamilkový Matricaria chamomilla:* Tymi swymi mocmy Rumanček, vstalym vdom muossly, co nadneg gineho byti, weljce spomaha (f. 150r)

ruta ž lat bot *rastlina z rodu ruta Ruta:* Ruta pita aneb yakkoli priyata prirozeni wčzloweku wiprazdnuge a sussy (f. 73r)

ržása ž čes bot *jahňada:* Wrbowi Lyst y Ržása, bez kussawosty sussy a stahugi než kůra gest suchssy. (f. 79r)

sadlo [-(d)lo] s *živočíšny tuk:* Trstina starym sadlem swinskym zmjssena a prikladana skusene gest Lekarstwy k vhasenj a kzhogenj spalenini od ohne. (f. 169v)

sanikla, sanikula ž, **sanik(e)l** m lat bot *žindava európska Sanicula europaea:* Sanicula gest wznessena bilina khogenj wsseliakowych ran, odkudž y Latinske[h]o gmena dostala. (f. 169r)

sanitra, sal(n)itra ž, **saniter, sal(n)iter** m lat farm *prírodný alebo umelo pripravený dusičnan alkalických kovov alebo žieravín, dusičnan draselný, liadok, tvoriaci aj súčasť strelného prachu:* Ruta speprem a sSanitrem smyssena tym potyraty, posskwrny na těle styra. (f. 73v)

saturej [-ej, -aj] m, **satureja, saturejka** [sa-, so-; -ta-, -to-] ž lat bot *saturejka záhradná Satureja hortensis:* Wžjwany Saturege telo k bugnosti zapaluge, a mnozy domnywagj se že o teg saturau pohanskych chlipnych, gmeno wzala. (f. 152r)

sesel m lat bot *lazerníkovec horský Siler montanum:* kopru wlaskeho dwu loty, Sesel Anizu, každeho puol lotu (f. 107v)

siler montanum lat bot *lazerník Laserpitium siler L.:* war ďetel ysop Oman yablečnik, Aniž, sylermontanum (f. 100v)

skrovne prísl *skromne, šetrne:* Med spalenym dobrym wezmi a tak zmisseg a dawág mu piti skrowne (f. 197r)

skura ž vsl *koža;* **skurka** ž dem: Jasenowe skurky, Koperwass welkecho oreha kvet ziwy ohen Ladek wedno stlucz a zesolu smisat atak owcsam dawat. (predné prídoštie)

skutek m *účinok, vplyv:* Skutkowe ge[h]o gsau tito : ztenčowati, otwirati, rozpussteti a wiwoditi a wsse syakusy trpkosti. (f. 75r)

smokvica ž nár *lesná jahoda;* **smokvičný** príd*:* smokwičny list z ssalwigau zmedem w piwe anebo w wjne to wariti (f. 197r)

smrdutý príd *smradľavý:* Listi yako Bez, než vzssy, a hognegssj, smrdute a wuokol spilowane (f. 101v); **smrdutosť** ž *smradľavosť*: Item, proplakowanjm smrdutost vst vzdrawuge. (f. 76r)

speklý príd *hustý*: Poboge w wjne warena a pita, otwjra zacpana Jatra a slezinu wičisstuge žili od spekle a lepkawe wlchkosti. (f. 166v)

sporýš m čes bot *železník lekársky Verbena officinalis:* Werbena. Sporystko (f. 104r)

srvátka, syrovátka ž *odstredená tekutá časť pri výrobe syra alebo tvarohu:* Item wodnatost Syrowatkow kozj pita, telo čisty a zle wlchkosti wen žene, a sskrkawky mori. (f. 148r)

stemna prísl *tmavo:* Barwu Stemna ma čžerwenu, zlutimi paprsski rozdelenu (f. 166v)

stidnúť ndk *chladnúť:* prykry hrnecz dobre, nech tak stati az vstidne (f. 145v)

stoklas m, **stoklasa** ž *poľná tráva rastúca na suchých priestranstvách, lúkach a medzi obilím, ktorej určitý druh sa používa ako krmovina:* Srno stoklasy warenj a pite richle čerwenu Nemoc zahani (f. 192r)

stravovať ndk *zničiť, pohltiť niečo:* žene močz y kamen strawuge (f. 121v)

strd m, **strď** ž *čistý med, plást medu:* Wezmy Ruthu a Strd, a zetry to spolu, a maž tym židowiny a budess zdraw. (f. 197v)

súdiť ndk čo *robiť závery, usudzovať, vyvodzovať:* Zdubowich kulek může se sauditi o rozličnem nebezpečen[stvi] (f. 80v)

súdok [saudek; -ok, -ek] m *valcovitá nádoba s dvoma kruhovými dnami; jej obsah:* Zwar Brezowu kúru w Octe dobrem, potom wley horuce do Saudka, (…) a bude bywati wnem Ocet wyborny. (predné prídoštie)

suchotiny, suchoty ž pomn med *tuberkulóza pľúc:* Item zapuzuge wssedny druhu ytrety zimnicy, zlautenicy behawku traweny wsselyiake zawrat, suchotini, hrizeni wziwote. (f. 84r)

svalník m čes bot *rastlina používaná v lekárstve na zaceľovanie zlomenín a rán, napríklad kostihoj lekársky, skorocel kopijovitý a podobne:* Item hadi koren swalnikem wetssym aneb zčernohlawkem warity apity (f. 95v)

svalovať ndk čes *spájať, hojiť:* Kura Lypowa rozzwaykana, a hned na nowu ranu pryložena gy swaluge. (f. 77r)

svetlík m bot *rastlina z rodu očianka Euphrasia:* kdiž vžiwaly tohoto Swetlyku, čyste samy od sebe widely y čtly, tak že giž wice sklennych očzy nepotrebowaly (f. 106v)

svrab, srab m *nákazlivá kožná choroba spôsobená roztočom svrabovým, prejavujúca sa silným svrbením:* Wodnatost zzeleneho listj, když se pražj vyprisstena, swrab a lisseg zmačowanjm častym zhanj a vzdrawuge. (f. 82v)

syrište s *prípravok na zrazenie mlieka, syridlo:* Syrisste gestly chcess myti na sladky syr, takto vdelay, zmljka kozjho (f. 12v)

šafran [še-] m *fialovo kvitnúca kosatcovitá bylina* bot *Crocus:* ktomu pridat malo Sseffranu netreného a Soli malo (f. 193r)

šalša ž lat/nem *omáčka:* Delagi sni take Ssalssi (f. 71r)

šarlát, škarlát, šarlach m lat/nem *červené, šarlátové farbivo, purpurovo červená farba:* Zehrjti Tehlu a čerweneho sskarlatu yako dlau na tu tehbu teplu priložiti wjnim Octem pokropiti (f. 192r)

šerm m čes *mámenie, podvádzanie, balamutenie:* kdožby gj v sebe nosil, otrawy a Babskych Ssermow se nebogj. (f. 147v)

šešelinka ž *obal plodu, podobný šupke; suchý plod:* Ssesselinky aneb čepičky wnichž zaludy nastromu se drzywagy též gsau moci než wetssy magi trpkost (f. 80r)

škamónia ž bot *rastlina pupenec prečisťujúci Convolvulus scammonia:* Mužess take k te Lektwary, Rhabarbarum a Scammony a Myrabolanuw prydaty (f. 83v)

škopok [-ek] m nem *drevená nádoba, kaďa:* Wezmy Layn holubych, nasipa gych do sskopku naleg w ne wody (f. 192r)

škoripina ž *drevnatý obal rastlinných plodov, kôrka, šupka:* Zwasss do sskoripinj orechoweg pawuka a powes zimnicy trpjcimu na hrdlo, aby to nosyl do tretiho dne (f. 11r)

škrkavka ž *cudzopasník, hlísta žijúca v črevách ľudí a zvierat:* Iadra vissnowa snedená, sskrkawki moři, moč wihaněgi a kamen wywodj, su take y kasslawym napomocz (f. 81v)

šľak [-ak, -iak] m nem *mŕtvica, porážka:* Vžitečny gest proty wssem neduhuom anemocem kteriž odmozku prychazegi, totižto sslaku (f. 74r)

šľakovný, šľakový príd nem *vhodný proti porážke;* **šľakovná bylina** *bylina vhodná proti porážke:* Ta pak bukwice kteraž slowe byla gest Herba Paralysis, to gest Sslakowny bylyna, ony budese zwlasste dale wypisowaty. (f. 95r)

šliam [-iam, -ám, -em], **šlajm, šlejm, šlem** m nem *hlien:* Čysty krew akleyowate sslemy rozraży, a hrube ztenčuge, zaludek posylnuge. (f. 97r)

špelta ž nem *pšenica špaldová Triticum spelta:* Aby wayce sy mohol dluho zadržeti, schoway ge do Otrubau špelti aneb okrmowych. (f. 215v)

špikanard m lat bot *levanduľa úzkolistá Lavandula angustifolia:* O Sspikanardu a Lavenduli. Kwet Lewendulowi aneb Sspikowi w Wine zwareni apity, Moč wiwody, srdce y žaludku posylnuge (f. 74r)

špunt m nem *zátka, uzáver:* Spunt vdelay sobe zwrby byle, anebo czep Nebo to drewo swau trpkosty zachowawa ocet, akyselost rozmnožuge. (f. 76v)

šrámovitý [-no-] príd *kt. má zárezy, zjazvený:* Protoz po paussteny Bankamy, sy nalosty ymysta ssranowita (f. 99v)

šťav, šťavík, štiav, štiavik, šťovík, šťovník m *lúčna rastlina podobná špenátu, ktorej listy a byľ majú kyslastú chuť,* bot *štiav lúčny Acetosa pratensis*; **štiav, štiavik, šťovík konský** *Rumex hydrolapathum štiavec konský:* Wezmi mizky zkonske[h]o sstowiku smes stimto gummi a potri myst zdraw budess. (f. 82v); **š. zajačí, lesný** *kyslička obyčajná Oxalis acetosella:* Alleluga, zagečy Sjtewjk. Žižen hasy a palčiwost žaludka vklada, yatra ochlazuge, a ♡ posilnuge. (f. 150r); **štovíkový** príd: dawase sgedno prigety osm lotow, swodu ssterbakowu aneb sstowikowu, (f. 78r)

štrbák [štr-, šter-] m *rastlina s belasými okvetnými lístkami* bot *čakanka štrbáková Cichorium endivia:* Sstrbak gest dwogaky. Geden má listky welmy ssiroké yako Locika, ness kaderawegssj a žilkowategssj. (f. 156v); **štrbákový** príd: ztoho Syropu dawase sgedno prigety osm lotow, swodu ssterbakowu aneb sstowikowu, (f. 78r)

štrbavý príd (*o človeku*) *bezzubý, s chýbajúcimi zubami, najmä prednými; riedky, slabý;* **šterbivý** príd (*o predmete*) *ktorý má štrbiny, poškodený:* prach z kwity do ssterbiweho zubu nakladeny (f. 102v)

štúber, štubrík, štibrík m nem *voňavá rastlina saturejka* bot *saturejka záhradná Satureja hortensis:* Saturia. Sstybrik. (…) nadymani, žreny, hrizeny, wbrisse vklada, a žaludku posilnuge, nechutenstwy zahany a zrak wostry. (f. 152r)

tál m nem diel, časť, podiel: II. Ruthu, Ssalwigu, Horčicu bjlu, (…) a trety tal Cukru bjleho, to vtlukssy každe osobate (f. 203v)

tamarind m, **tamarinda** ž arab farm *dužinatý plod tropického stromu tamarinda indického Tamarindus indica používaný pri liečení:* Tamarindy rozpaust sswestkowe wode wly naty slywy potem kassypystuly prylož (f. 83v)

tamarišk, tamarišek m, **tamariška** ž lat bot *ozdobný ker alebo strom z rodu tamariška Tamarix*; **tamariškový** príd: Listi Tamarisskowe vwjne warené a pité, zahani z puchnuti a oteklinu Slezini. (f. 206v)

tatársky príd *k tatárske zelie* (*bot puškvorec obyčajný Acoprus calamus*)*:* Wezmy Galgan, Musskatowy kwet, Hrebjčky, Lykwor, Tatarské zely (f. 203v)

tek, tok m med *výtok* (*chorobných*) *výlučkov z tela:* Zetrene naprach, a ztizy gedne ctwrtce sgitrocilowu gichu pite, zastawugi wsselyky tok bricha a matki. (f. 80r); **tok biely** (ženský) *výtok z rodidiel, bielotok:* Semeno pité tok bjly ženský zastawuge (f. 152r)

telný príd (*o farbe*) *telový:* Wezmy Ruože tělne prebrane a odstopek wičisstene, čtyry libry wlož ge whrnec nowy zahrdlyty (f. 77v)

terebintina ž farm *tekutina vyrobená zo živice ihličnatých stromov, terpentín* (*pôvodne z pistácie terebintovej Pistacia terebinthina*): Wezmy zenske[h]o mleka Terebintiny gedlowe Smuoly Borowe byle a tučne každe[h]o dwanact lotuw (f. 94v); **terebintový, terpentínový** príd: zwlasste pridawsse knemu terpentinoweho Olege, bude pak ten Oleg zwončekowy yako krew červeny (f. 151v)

teriak m gr farm *liečivo z rozličných prípravkov používané najmä ako protijed:* Wezmy Retkew zreš gj yako na grosse, womačeg w teriaku w wjne rozpusstenenem (f. 201r)

tipec [ci-, pi-] m *choroba hydiny prejavujúca sa hrubým povlakom na konci jazyka, ktorý sťažuje prijímanie potravy:* kdyžby Czesenků (…) požiwal Slepicze od Tiptu vzdrawuge když by gey gedly. (f. 98v)

topenica, topienka [-ie-, -e-], **topinka** ž *opražený krajec chleba, hrianka:* Koren wocte skoriandrem waryti tim horkím Topenici polyty, anažaludek pryložity dawenj zhorkosty a zmdloby žaludka zastawuge. (f. 95v)

trank [-n(e)k, trink] m nem *nápoj pripravený obyčajne z liečivých rastlín:* Trank zzaluduow warenj dobry gest proti gedu (f. 80r)

trebuľa m gr/lat/tal bot *trebuľka voňavá Anthriscus cerefolium:* Trebule w pokrmu vžjwana, otwjra proprawuge a žene Moč, zrak čisty, a gest take žaludku prospessna. (f. 158r)

trený príd *vznikajúci trením, drvením, mletím, drvený na prach:* Čžernobil treni spikem, a swinem piti, (f. 69r)

tročiška ž lat/čes farm *pilulka, pastilka, tabletka:* Wezmi hlohnie ostružini, yadra hroznuw nezralich, ztluč wssecko na prach rozpust lytim octem, anedelai tročyskuow. (f. 76v)

trudovatina ž *pupenec na koži alebo sliznici* (*vyvolaný poruchou organizmu*), *vriedok, vyrážka:* Item, woda chelidonowa dobra gest, k Otčym, pihy, lissege, nesstowice, trudowatiny, swraby na twary zhany. (f. 150v)

truskavec m **truskavica** ž bot *stavikrv vtáčí Polygonum aviculare:* s truskawicze na pal wodky a tu pi rano a wecer (f. 172r)

tucia ž lat farm *oxid zinečnatý Zincum oxidatum venale:* Vezmi Tucie delané, Aloe, Cukrkandu, gednoho yako druheho, zmess to spolu zwjnem a s Ružowu wodu. (f. 78v)

tupec m expr *nerozumný človek, hlupák:* Protož obecne gest pryslowy latinske nahlupce a tupce aby Ržerichu gedly (f. 71r)

úd m *čiastka ľudského tela napr. končatina, hlava, vnútorný orgán ap.:* Item kdož tesce dycha a wzaludku ma bolenj a nadjmani wihani wsselike zbitečne wlchkosti zewnitrnych vdůw. (f. 171r)

uhor m neživ *vriedok obyčajne na tvári, kt. vznikol nahromadením mazu v potnej dierke:* S Octem a s Soli pomazany, Vhrj na twari zhani. (f. 97v)

ukladať ndk *klásť, umiestňovať niečo do nejakého poriadku:* Myzka zrerichi bolest zubuow uklada, aby horkau do toho vcha sobe w pustyl, po ktere strane bolest zubow city (f. 71r)

úkrop m *horúca, vriaca voda*: Mast Rakowá gest dobrá tem aby se snj mazalj, ktery by se bud z vkropem oparilj (f. 11v)

ukrotiť dk čo, koho *utíšiť, upokojiť, uchlácholiť, niečo obyčajne bolesť, hnev ap.:* Yadro kterez se wprostredku ssesselinek tech nachazy wložene do zubuw zčerwiwele[h]o bolenj gich vkrocuge. (f. 80r)

ulm m bot *brest Ulmus:* Ulm aneb hrabowe halusky zelene w wode wariti a zlamane vdy močiti. (f. 215r)

únor m *február:* Mesice Ledna a Vnora mywagi wnitr wprostredku Mauchu aneb pawauka aneb čzerwa. (f. 80v)

úplavica ž *infekčná črevná choroba, dizentéria:* Prach skořene vyborny gest proti krwy chrkani (…)atež dobry gest proty wssleiyaké Uplawicy (f. 95v)

ustalý príd *unavený, ukonaný:* Gelssinové listi wčižmah nosene ustaljm lidem hasnugu. (f. 76r)

uštknúť dk čes *uštipnúť, poštípať*; **uštknutie** s čes *uštipnutie, poštípanie*: Moc ženu odpiragi gedowatemu vsstknuty (f. 79v)

uvedenie s *sprostredkovanie, umožňovanie niečieho príchodu:* Wodnatost kterase zakuoru wrbowu zarozuge, mrakotu očy styra, kladu se Lysty y dowody kwiti pro vwedeny Sna (f. 79v)

uvodzovať [-zo-] ndk koho, čo *spôsobovať, že sa s niekým alebo niečím niečo stane, že sa niekto alebo niečo ocitne v nejakom stave:* Ale kdyžbi ho prilisz mnoho požjwal, uwozuge bledost a hlawě sskodj, rozum odgjma, a nechut kgidlu prjwodj. (f. 75v)

vepor [-er]**, vepr** m *úžitkové domáce zviera chované na mäso a masť, ošípaná. sviňa, prasa, brav:* Masso na uzenj gest chutne a stale abi hovedo, nebo wepra gdy mesic rostne zabiti dal, na schode prezlkneye. (f. 209v)

vniveč prísl *zbytočne, navnivoč:* Diabelske včinky, zahany a wniwec obracuge duchy zle wyhany (f. 152v)

vodnateľný [-no-, -na-; -ľ-, -dl-] príd *chorý na vodnatieľku:* Wodnatost ruty Lesni smyssena scelydonowu wodnatosty (f. 74r); **vodnatosť** ž *vodnatieľka:* Wodnotedlnost wodnatu pita w wine, hogi. (f. 73r)

vodnatieľka, vodnatka ž *choroba vyvolaná nadbytkom vody*

vojenský príd čes *k vojenské mäso* (med *nadmerne vyvinuté nové tkanivo v hojacej sa rane*): Prach znich včinenj wogenske masso na wredich vmoruge (f. 80r)

vole s i pomn čes **1.** *rozšírená časť vtáčieho hltanu; hrvoľ* **2.** med *struma, opuch, chorobné zväčšenie štítnej žľazy:* Item Czernobil s Sadlem rozetreni, wole ktereż zadu wtile apod bradu wirostugi rozhani. (f. 69r)

volový príd *k vôl* **o** bot *volový jazyk smohla lekárska Anchusa officinalis:* wsyp na to kwetu Boragoweho dwe hrsty, a gednu hrst kwetu woloweho Yazika, prykry hrnecz dobre (f. 145v)

voman pozri oman

vopenovať pozri openovať

voskeruša pozri oskoruša

voteklina pozri oteklina

votoch m *posledná štvrtina mesiaca:* Má byti na wotchu Mesice, čtirma aneb trima dny pred nastanym Noweho Mesyce (f. 215v)

vrana ž *horný otvor na sude*; **vranka** dem: Gečmenj horaucy chleb rozlomiti a na spunt neb wranku ponekolikrat położiti (f. 213r)

vratič m bot *vratič obecný Tanacetum vulgare:* Kwet vratičowy vmede, v wjne anebo w mliece prihimanj wiháni hljsti ven. (f. 83v)

vyklieštiť [-le-] dk **1.** *obrezať* (*stromy*): Ačkoli k tomu vżitecnegssi gest tá wodnatost, kteráż se po wyklesstenj Lipy wyprysstuge. (f. 77r)

yzop m bot *yzop lekársky Hyssopus officinalis:* war ďetel ysop Oman yablečnik, Aniż, sy lermontanum (f. 100v)

záduch m *choroba prejavujúca sa náhlymi záchvatmi pri dýchaní, dýchavičnosť, astma:* Matki bolest azaduch kroty a odgima, prykladanim skrkawky mory. (f. 73r)

zahrdlitý prís *ktorý má zúžené hrdlo*: Wezmy Ruože tělne prebrane a odstopek wičisstene, čtyry libry wlož ge whrnec nowy zahrdlyty (f. 77v)

zaštrajchnúť dk nem *odrieť:* Kone vhogiti. Kdy Kuon zasstreychne. (f. 199v)

zatonúť dk *ponoriť sa do tekutiny:* nachjle debar at nemocnemu ledwy zatonie, (f. 196r)

záušnica ž *vred za uchom, zápal príušníc, mumps:* zaušnice Werbena zgitrocelem zetrena, pridada malo Soli, a priložena na zaussnice, rozhani ge. (f. 105r)

zelé [-é, -ie] s zsl, **zelí** s čes *druh zeleniny, ktorej listy sa stáčajú do hlávok, kapusta* bot *kapusta obyčajná Brassica oleracea:* Naproti tomu, co se znowym Mesycem a když ho pribjwa sege, to zhuru a wnati roste: Yako zelj, hlawatice, kapusta, Salat (f. 13r)

zemeplaz m *živočích plaziaci sa po zemi, plaz:* ani had ani žadny giny zemeplaz do stjnu toho stromu netoliko wgjti, ale anj dotknauti se nesmj (f. 76r)

zjatrený [zji-] prís (*o rane*) *boľavý, bolestivý:* (Dobrá myseľ) Matku zahriwa a obmekczuge, pruochodisste rozssiruge, (…) yaziczek wizdwihuge, a vsta zgitrena vzdrawuge. (f. 103r)

zotrieť [ze-] dk čo s čím, v čom *trením zmiešať:* Zetrene naprach, a ztizy gedne ctwrtce sgitrocilowu gichu pite (f. 80r)

zvierať [zví-] ndk *sťahovaním odstraňovať, liečiť nejaký neduh:* (Čerešne) Suche zagiste zwjragi. (f. 81r)

zžierať [zží-] ndk čo *spaľovať, páliť, ničiť niečo:* Prach znich včinenj wogenske masso na wredich vmoruge a zžira tez spuchnuty dasni čypku whrdle (f. 80r)

žajdel, žajdlík [žaj-, žej-] m nem **1.** *dutá miera na tekutinu, obyčajne 0,34 l* **2.** *nádoba na meranie alebo pitie, obyčajne s obsahom 0,34 l*: To wssecko potluc a naleg nato Wina dobreho try zegdlyky (f. 74v)

žiadosť [žá-] ž *silná túžba, žiadostivosť, náružívosť:* Kořen Črstwy kdožby w pokrmu prigjmal, moč žene, a žadost telesnau zapaluge (f. 105v)

židkosť ž *ostrosť, kyslosť:* Posilnuge zaludku, a činy dobre zaziwany (…) židkost žaludka vzdrawuge. (f. 103r)

židovina ž, **židoviny** ž pomn *časť hlavy medzi čelom a ušami, slucha, spánky:* Wezmy Ruthu a Strd, a zetry to spolu, a maž tym židowiny a budess zdraw. (f. 197v)

žilovatosť ž (*o dreve*) *prestúpenosť žilami, skumi:* Drewo Wrbowe k kadim a k pawizam delany, pro ge[h]o lepkost a zilowatost, vžitecne gest. (f. 79v)

život m med *dutina brušná, brucho:* Listj Rautowe sworechi wlaskimi s fyki (…) rano na lačny žiwot požiwati (f. 73r)

žízeň ž čes *smäd:* aneb woloweho yaziku vzitečni gest proti horkostem zimničnim, proty zapaleni yater y Ledwy, žizen hasy (f.78r)

žlč [žl(u)č, žl(u)ť] ž *žltozelený horký výlučok pečene:* Owcsam proty Zulty a wodnosty (predné prídoštie)

žltenica [žlu-, zlau-] ž med *choroba pečene prejavujúca sa žltým sfarbením pokožky:* Prach zwerbenj zbjlim Kadidlem w wine pity žluteniczi vzdrawuge. (f. 104v)

žravosť ž *pažravosť, pahltnosť:* Muzess take prach z zialuduw smissity z Ružowim olegem (…) horkost zahany a žrawost zastawuge. (f. 80r)

žrenie s *kŕč v bruchu, kolika:* Žreni bricha vkladagi, brany opylstwy, kdižby gich prwe ssest anebo sedm prwe nezby pil snedl (f. 82v)

žviakať [žvaj-] ndk čo *žiť, prežúvať niečo:* Kura Lypowa rozzwaykana, a hned na nowu ranu pryložena gy swaluge. (f. 77r)

Edičná poznámka

Editori a autori publikácie ďakujú za spoluprácu a pomoc pri procese jej zostavovania týmto osobám a ustanovizniam: Jozef Baďurík, Peter Benka, Monika Fekiačová, Martin Homza, Alena Kredatusová, Stanislava Kuzmová, František Žifčák, Štátny archív v Prešove – Špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči.

Autori

Mgr. Ivana Labancová

Interná doktorandka na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Venuje sa výskumu františkánskych kázní v predspisovných varietach slovenčiny v Hornom Uhorsku.

Mgr. Adam Mesiarkin, PhD.

Vedecko-výskumný pracovník na Ústave sociálneho lekárstva a lekárskej etiky Lekárskej fakulty UK v Bratislave. Doktorandské štúdium ukončil prácou o etnogenéze Slovanov, naďalej sa zaoberá témou včasnostredovekých spoločenstiev a štátov, tiež dejinami práva a medicíny.

Mgr. et Mgr. Vladimír Olejník, PhD.

Vedecko-výskumný pracovník na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave, vedúci archivár Archívu Spišského biskupstva v Spišskej Kapitule v Spišskom Podhradí. Venuje sa novovekým cirkevným dejinám, ako aj historickému výskumu stavebného vývoja historických objektov na Spiši i v ďalších okolitých regiónoch.

prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc.

Vedecko-výskumný pracovník Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave. Venuje sa dejinám slovenského jazyka, jeho vývinu, dialektológii, slovanskej porovnávacej a všeobecnej jazykovede.

Ivana Labancová
Vladimír Olejník
Adam Mesiarkin

Monumenta Linguae Slovacae Vol. III

Collectio praeceptorum de medicina et natura Saeculi XVII.

Edícia Monumenta Linguae Slovacae
Rediguje Martin Homza
Vol. III
Séria *Documenta Theoretico-praeceptiva*
Tomus 1
Zostavili Ivana Labancová, Vladimír Olejník a Adam Mesiarkin
Úvodné štúdie napísali Ivana Labancová, Adam Mesiarkin a Pavol Žigo
Jazykový redaktor Peter Benka
Prebal, väzba a grafická úprava Martin Homza & Matúš Brilla

Vydala Katedra slovenských dejín Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave
vo Vydavateľstve UK
V roku 2019 vytlačilo Polygrafické stredisko UK
Prvé vydanie
Rozsah 550 tlačených strán (21 AH).

Printed in Slovakia

ISBN 978-80-223-4854-6